

613

٤

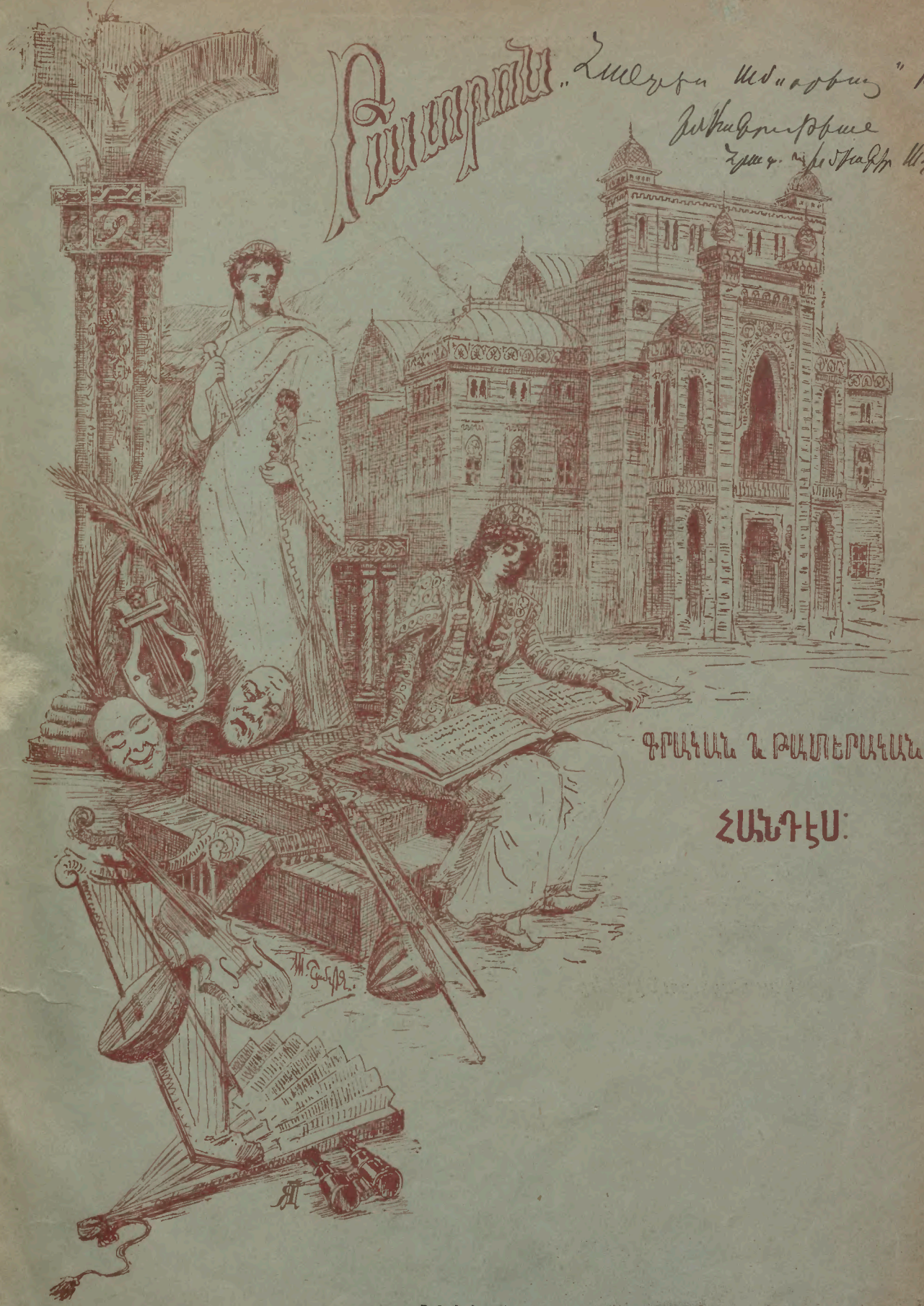
II. 4

Մեծ

Քաղաքացի

Հանդիս է ընդունում "Քաղաքացի"
 խմբագրության
 հրատարակած թիվը

ԳՐԱԿԱՆ և ԲԱՍՏԵՐԱԿԱՆ

ՀԱՆԴԷՍ:

ԹԻՖԼԻՍ

Արագածիկ տպարան Մ. Մարտիրոսյանցի և Ընկ.
 ՄԻՔԱՅԻԼԵԱՆ ՓՈՂ. ՏՈՒՆ № 81
 1893

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

	ԷՐԽ.
ա) Յառաջաքանի տեղ	Հրատարակիչ՝
բ) Սկապէնի Արարքները, կօմ. Մ ո լ ի հ ո ի. [Ժարգմ. Յ. ԼԱԼԱՅԵԱՆ.	1
գ) Հայոց Թատրոնի սկզբնաւորութիւնը Թիֆլիսում. Պ. ՊՌՕՇԵԱՆՑ.	34
դ) Թատրոն, Բեմ՝ եւ Լեզու.	Ս. ՀԱԽՈՒՄԵԱՆ. 64
ե) Գէորգ Տէր-Բարսեղեան. Միրադեանց.	ՅԻՇՈՂՆԵՐԻՑ ՄԷԿԸ. 77
զ) Թատրոնի Լուսատու Աստղերը, բեմական պատկերներ Ֆրէյնգի 1) Տաղանդաւոր դերասանը, [Ժարգմ. Ս.	83
2) Սիրալիր ընկերներ, [Ժարգմ. Շ	88
է) Կանոններ դերասանների համար, Վ. օ լ Ֆ զ ա ն Կ Գ և օ թ է, [Ժարգմ. Հարունակելի.	92
ը) Թատրոնական քրոնիկոն. 1) Արտասահմանից Վ. ՓԱՓԱՋԵԱՆՑ.	97
2) Պետերբուրգից	ԹԱՏԵՐԱՍԷՐ 103

Պ Ա Տ Կ Ե Ր Ն Ե Ր.

- ա) Առաջին խմբի պատկերը
բ) Գ. Միրադեան.

Պ Ի Ե Ս Ն Ե Ր.

- [Թ) Միւս Անգամ, մենախօս. Գրենէ Դանկուրի. Թարգմ. Ա. Թ. 107
 Ժ) Բանաստեղծ, կատակ, հեղ. ՓԱՌՆԱԿԷՍ. 113
 Ժա) Դարձնապետ, կօմ. 4 գործ. 5 պատկ. հեղ. Ժ. Օհնէի. 130
[Ժարգմ. Ս. ԱՐԾՐՈՒՆԻ.

Յայտարարութիւններ.

1893.

Դեկտեմբեր.

Թ Ա Տ Ր Ո Ն

ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ԹԱՏԵՐԱԿԱՆ

Հ Ա Ն Դ Է Ս

№ 1_x

$\frac{1 \text{ ՏԱՐԻ}}{1 \text{ ԳԻՐՔ}}$

Գինն է 2 թուր.

ԹԻՖԼԻՍ

Արագայտիկ տպարան Մ. Մարտիրոսյանցի և Ընկ.

ՄԻՔԱՑԵԼԵԱՆ ՓՈԳ. ՏՈՒՆ № 81

1893

Дозволено Цензурою Тифлисъ, 14-го Октября 1893 г.

Լոյս քննադատելով մեր խոստացած «Թատրոն» հանդիսի առաջին գիրքը, պարտք ենք համարում այժմ խիստ ստատախանել մի հարցի, որը կը ծագէ իւրաքանչիւր ընթերցողի մտքում. — թէ ի՞նչ նպատակի է գիմում մեր ձեռնարկած հրատարակութիւնը:

«Թատրոնի» նպատակն է որոշ չափով գոտարճութիւն պատճառել թատրոնոսէր հասարակութեան, նպաստել հայ բեմական տրուեստի և բեմական գրականութեան զարգացման:

Ժողովրդի և անհատի կրթութիւնը կապուած է մարդկային հոգու երկու էլեմենտների հետ՝ նրա բանականութեան և բնազդութեան հետ: Մարդու բարոյական բնազդութեան աւելի մեծ տեղ են բռնում, քան թէ նրա իմաստը և հաւանօրէն աւելի գերադասելի են: Որչափ էլ որ անհատը մտաւոր զարգացումն ունենայ, որչափ էլ որ նրա գիտութեան պաշարը ճոխ լինի, այնուամենայնիւ նա աւելի յաճախ գործում է այն, ինչ որ նրա բնազդութեան են թելադրում:

Գեղարուեստը իւր բոլոր ճիւղերով այն հսկայական ոյժն է, որը հանգիստնում է գլխաւոր գործօն մարդու կրթութեան գործում և ազնուացնում է նրա հոգեկան բարոյական կողմը:

Գեղարուեստի և առանձնապէս բեմի բարգաւաճումը կախումն ունի գլխաւորապէս չորս անհրաժեշտ պայմաններից. ա), արուեստագէտների (միկ-նոյն է՝ լինին նրանք թատերագիրը կամ թէ արտիստներ) տաղանդից, բ), ժողովրդի համակրութիւնից գէպի նրանց ստեղծագործութիւնները և երկասիրութիւնները, գ), գեղարուեստական լուրջ և շիտակ քննադատութիւնից և դ), կոլմնակի հանգամանքներից, որոնք նպաստում են գործի յառաջագիմութեան:

Ուստի հասկանալի պիտի լինի, որ մեր գլխաւոր նպատակը կը լինի, մասնաւոր հետաքրքրութիւն գարթեցնել հայ հասարակութեան մէջ գէպի թատրոնը, գէպի գեղեցիկը, որ անշուշտ իւր կողմից կը նպաստէ ճաշակի մաքրելուն և հարստացնել հայկական բեմի վերին աստիճանի աղքատ ռեպերտուարը, տալ պիտի այնպիսի թատերգութիւններ, որոնք բացի բեմական լինելուց՝ գրական արժէք ևս ունին և որոնց մէջ աւագագոյն տեղը անտարակոյս կը շնորհուի դասական հեղինակութիւններին:

Լայն, քնդարձակ երեսներ նուիրելով զանազան տեսական յօդուածներին՝ բեմի և ընդհանրապէս գեղարուեստի վերաբերմամբ, մենք պիտի աշխատենք առանց տատանման երկու սկզբունքի հետեւել. նախ՝ որ տեսականը գործնական հոգի վրայ կառուցած լինի և երկրորդ՝ որ հանդէսը հետաքրքրական բովանդակութիւն ունենայ: Վերջապէս լուրջ ուշադրութիւն կը դարձնուի կրիտիքական յօդուածների վրայ, որոնք թատերական գրուածների և առհասարակ գեղարուեստական երկերի մանրամասն քննութեան նուիրուած կը լինին:

Անտարակոյս մեր ընթերցող հասարակութեան միջից շատերը կասկա-

ծանրով կը վերաբերուեն մեր ձեռնամուկս եղած դործին, սակայն այդ չէ կարող մեզ վհատեցնել: Մեր կեանքին տիրող չարիքներից վատթարագույնը այն է՝ որ մեզ պակասում է եռանդը և կիրք՝ մրցելու համար: Բթացած ըստրուկների նման սառնասիրտ նայում ենք մեր շուրջը տիրող երկոյթների վրայ և այնպիսի երկոյթների վրայ, որոնք պախարակելի են և ստոր, իսկ նրանք, որոնց չըջապատող կեանքն արդէն չափազանց արատաւոր է թուում, որոնց սրտում զայրոյթ է երում և գլխում խմտոտ է շարժում, նրանք մի կողմ քաշուած նստած են ասելով՝ թէ ով միայնակ է, նա ոյժ չէ:

Բայց մենք մոռանում ենք և այդ մեր ցաւն է, որ ջուրը կաթիլ կաթիլ դարերով կանգնած ժայռ է տրաքեցնում, որ մինչև անգամ մի հատիկ սերմը աճում է:

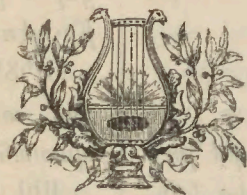
Ուրեմն թող խրաքանչիւրը յամառութեամբ իւր սիրած գաշտը մշակէ, թող ամեն որ բարու և լոյսի ծարուով տոգորուած ուժաստլառ իւր գէնքը վայր չը դնէ, սլատճառարանելով, որ նրա նմանների թիւը փոքր է, որ նրան ծաղրելու են դատարկաշրջիկները...: «Աշխատիր, փող թէ ուշ կենսատու ճառագայթը թունաւոր մառախուղը փշրելու է, և գաշտը մարրելու» ասում է Մանտեգացցան:

Մենք ամենայն սիրով կը հիւրընկալենք թէ հեղինակների, թէ դերասանների երկերը և ընդհանրապէս նրանց, որոնք հետաքրքրւում են հայկական բեմով կամ թէ բացառապէս նրանով են զբաղուած:

Ուստի գործը յաջողութեամբ տանելու համար մենք գիմել ենք մեր գրական և բեմական ամենայարգելի դործիչներին և զարձեւալ շարունակում ենք զիմումներ անել, որ մեզ աջակցեն:

Նրանցից մի քանիսը ամենայն սիրով սլատրաստականութիւն յայտնած են մեզ աշխատակցելու և աշխատակցում են, իսկ միւսները չեն մերժում օգտաւէտ լինել իրենց խորհուրդներով:

Աղեքսանդր Թարխանեան.

Մ Ո Ղ Ի Ե Ռ

Ս Կ Ա Պ Է Ն Ի Ա Ր Ա Ր Ք Ն Ե Ր Ը.

ԿՕՄԵԴԻԱ ԵՐԵՔ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹԵԱՄԲ

Ֆրանսերէնից Թարգմանեց Յովհաննէս Լալայեան

Настоящая комедія, подъ загл. „Продѣлки Скапена“, разрѣшена Главно-начальствующимъ Гражд. частью на Кавказѣ въ предстанію на сценѣхъ края. Октября 2 дня 1893 г. г. Тифлисъ

Предсѣдатель Комитета М. Гакнелъ.

Секретарь Н. Меликъ-Нубаровъ.

Գ Ո Ր Ծ Ո Ղ Ա Ն Ձ Ի Ն Ք.

Արզանտ.

Ժերոնտ.

Օկտաւ, Արզանտի որդին:

Լէանդը, Ժերոնտի որդին:

Ջերըննետտ, կարծեցեալ Եվպտուհի, իրօք Արզանտի դուստրը:

Հիասինթ, Ժերոնտի դուստրը:

Սկապէն, Լէանդրի ծառան:

Սիլվեստր, Օկտաւի ծառան:

Ներին, Հիասինթի պայեակը:

Կարլ, Սկապէնի բարեկամը:

Երկու բռնակիր:

Տեսարանն է Նապօլի.

Ա Ռ Ա Ջ Ի Ն Գ Ո Ր Ժ Ո Ղ Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Տ Ե Ս Ի Լ Ը.

ՕԿՏԱԻ, ՍԻԼՎԵՍՏՐ.

ՕԿՏԱԻ. Ա՛խ, ինչ անախորժ լուր հասաւ ականջիս. ինչ ծայրայեղ փորձանքի մէջ եմ ընկել: Սիլվեստր, դու ասում ես, որ հիմա լսեցիր նաւահանգստի մօտ՝ թէ հայրս վերադառնում է:

ՍԻԼՎԵՍՏՐ. Այո:

ՕԿՏԱԻ. Թէ նա հէնց այս առաւօտ պիտի տեղ հասնի:

ՍԻԼՎԵՍՏՐ. Հէնց այս առաւօտ:

ՕԿՏԱԻ. Եւ թէ նա վերադառնում է ինձ անպատճառ պատկերու համար:

ՍԻԼՎԵՍՏՐ. Այո:

ՕԿՏԱԻ. Պարոն Ժերոնտի աղջիկներից մէկի հետ:

ՍԻԼՎԵՍՏՐ. Պարոն Ժերոնտի:

ՕԿՏԱԻ. Ասում ես՝ այդ աղջկան հէնց դորա համար են բերել տունը Տարենտօնից այստեղ:

ՍԻԼՎԵՍՏՐ. Այո:

ՕԿՏԱԻ. Ասում ես՝ քեռնույս լսեցիր այդ լուրերը:

ՍԻԼՎԵՍՏՐ. Քեռույց:

ՕԿՏԱԻ. Որին հայրս հաղորդել է նամակով:

ՍԻԼՎԵՍՏՐ. Նամակով:

ՕԿՏԱԻ. Եւ քեռիս, ասում ես, պիտէ մեր բոլոր բաները:

ՍԻԼՎԵՍՏՐ. Մեր բոլոր բաները:

ՕԿՏԱԻ. Ա՛խ, խօսի՛ր, ի սէր Աստուծոյ և մի ստիպիր ինձ խօսքերը այդպէս հատիկ հատիկ բերնիցդ խլելու:

ՍԻԼՎԵՍՏՐ. Ուրիշ ինչ ունիմ խօսելու. գուք ոչ մի բան չէք մոռա-

ցել և բանը ասում էք ճիշտ այնպէս, ինչպէս որ է:

ՕԿՏԱԻ. Գոնէ խորհուրդ տուր ինձ. ասա, ինչ անեմ այս անողորմ պատահարների դէմ:

ՍԻԼՎԵՍՏՐ. Յշմարիտ, ես ինքս էլ նոյնքան չուարած եմ, որքան դուք և վատ չէր լինի, եթէ մէկը զարհէնց ինձ խորհուրդ տար:

ՕԿՏԱԻ. Հօրս այդ անիծեալ վերադարձը ինձ նահատակում է:

ՍԻԼՎԵՍՏՐ. Ես էլ քեզնից պակաս չը պիտի նահատակուիմ:

ՕԿՏԱԻ. Հէնց որ հայրս եղած չեղածն իմանայ, սոսկալի յանդիմանութեանց մի յանկարծակի փոթորիկ պիտի փրթի գլխիս:

ՍԻԼՎԵՍՏՐ. Յանդիմանութիւնը դատարկ բան է. երանի թէ ես այդքանով միայն պրծնէի. բայց ինձ թըլում է՝ թէ ինձ աւելի թանկ պիտի նստեն քո գործած մեղքերը և ես մտքովս հեռուից արդէն նշմարում եմ դաւադանի հարուածների այն ահեղ կարկուտը, որ պիտի տեղայ մէջքիս վրայ:

ՕԿՏԱԻ. Աստուած իմ, ինչ եւք գտնեմ այս նեղ վիճակից ազատուելու համար:

ՍԻԼՎԵՍՏՐ. Ահա, այդ պիտի մտածէիք՝ գլխապատառ գործին կպչելուց առաջ:

ՕԿՏԱԻ. Ահ, հոգիս հանեցիր անտեղի խրատներով:

ՍԻԼՎԵՍՏՐ. Իսկ դուք աւելի էք ինձ մորթում ձեր գիծ ու խելօք արարմունքով:

ՕԿՏԱԻ. Ի՞նչ անեմ, ինչ վճիռ տամ, ինչ դարման տանեմ իմ ցաւին:

Տ Ե Ս Ի Լ Բ.

ՕԿՏՍՒ, ՍԿԱՊԷՆ, ՍԻԼՎԵՍՏՐ.

ՍԿԱՊԷՆ. Այդ ի՞նչ է, պարոն Օկտու, ձեզ ի՞նչ է եղել. ի՞նչ կայ. այս ի՞նչ իրարանցում է, երկուքդ էլ խռոված էք երևում:

ՕԿՏՍՒ. Ա՛խ իմ ջրատար Սկապէն, ես կորած եմ, ես յուսահատուած եմ, ես մարդկանց մէջ ամենից թշուառն եմ:

ՍԿԱՊԷՆ. Ի՞նչպէս:

ՕԿՏՍՒ. Ձեռ լսել իմ զլիսի գալիքը:

ՍԿԱՊԷՆ. Ո՛չ:

ՕԿՏՍՒ. Հայրս գալիս է պարոն Ժերոնտի հետ ի միասին. և նորա ուզում են ինձ ամուսնացնել:

ՍԿԱՊԷՆ. Է՛հ, լաւ, այստեղ ի՞նչ կայ այնքան սոսկալի:

ՕԿՏՍՒ. Վա՛շ. դու չգիտես իմ անհանգստութեանս պատճառը:

ՍԿԱՊԷՆ. Ո՛չ, սակայն գուր պիտի ասէք, որ ես գիտեմ. իսկ ես գիտեմ միւթարել. երիտասարդների գործերով հետաքրքրուող մարդ եմ ես:

ՕԿՏՍՒ. Ա՛հ, Սկապէն, եթէ կարենայիր մի բան հնարել, մի մեքենայ սարքել՝ ինձ իմ նեղ վիճակից դուրս հանելու, ինձ թուում է՝ թէ կեանքիցս աւելի թանկ բան բաշխած կլինէիր ինձ:

ՍԿԱՊԷՆ. Ձեզ ուղիղն ասեմ՝ քիչ բան կայ, որ ինձ չը յաջողի, եթէ ես մէջը ձեռքս խառնեմ ուզենամ: Անտարակոյս, երկինքը ինձ չնորհել է մի սիրուն հանճար, որ բաւական է ամեն տեսակ նուրբ սրամտութիւններ, հանճարեղ խորամանկութիւններ հնարելու, որոնց տգէտ ռամիկը արարքներ է անուանում, իսկ ես, առանց պարծենալու, կարող եմ ասել,

թէ տակաւին տեսնուած չէ մեքենայութեանց ու դաւադրութեանց արուեստում մի աւելի մեծ վարպետ՝ քան ես և ոչ որ այդ ազնիւ փէշակում այնքան մեծ հռչակ չէ վաստակել, որքան ես: Բայց, ուղիղն ասած, արժանաւոր մարդիկ շատ զփրալդ են այսօրուան օրը և ես, այն ցաւալի դէպքից յետոյ, որ զլուսն եկաւ, ամեն բանից ձեռք եմ քաշել:

ՕԿՏՍՒ. Ի՞նչպէս, ի՞նչ դէպք է այդ, Սկապէն:

ՍԿԱՊԷՆ. Այո, մի արկած, ուր ես ընդհարումն ունեցայ դատարանի հետ:

ՕԿՏՍՒ. Դատարան:

ՍԿԱՊԷՆ. Այո, մենք մի փոքրիկ կռիւ ունեցանք իրարու հետ:

ՕԿՏՍՒ. Դու և դատարանը:

ՍԿԱՊԷՆ. Այո. նա շատ անարդար վարուեց ինձ հետ և ես այն աստիճանի դայրացայ դարիս ապերախութեան գէմ, որ վճռեցի այլ ևս ոչինչ չ'անել: Բայց այդ թողնենք, բաւական է. դուք մի՞ մոռանաք ինձ պատմել ձեր արկածը:

ՕԿՏՍՒ. Դու գիտես, Սկապէն, որ սորանից երկու ամիս առաջ պարոն Ժերոնտը և իմ հայրը միասին նաւով ճանապարհ ընկան մի առևտրական գործով, որով նոյա շահերը իրարու հետ կապուած են:

ՍԿԱՊԷՆ. Ես այդ գիտեմ:

ՕԿՏՍՒ. Այն էլ գիտես, որ ինձ և Լէանգրին թողեցին մեր հայրերը, յանձնելով ինձ Սիլվեստրի, իսկ Լէանգրին՝ քո խնամքին:

ՍԿԱՊԷՆ. Այո. ես իմ պարտքս շատ լաւ եմ կատարել:

ՕԿՏՍՒ. Փոքր ժամանակից յետոյ Լէանգրը հանդիպեցաւ մի դեռահաս եղիպտոհու:

ՍԿԱՊԷՆ. Այդ էլ գիտեմ:

ՕԿՏԱԻ. Եւ որովհետեւ մենք միմեանց հետ մտերիմ բարեկամներ ենք, նա անմիջապէս յայտնեց ինձ իւր սէրը գէպի այդ աղջիկը: Նա ամեն օր միմիայն նորա մասին էր խօսում. ամեն րոպէ չափազանցելով պատմում էր նորա ձիւրքերի մասին, գովում էր նորա խելքը և հիացմամբ խօսում էր նորա հրապոյրների, նորա զրոյցների մասին, որոնց ամեն մի բառը մանրամասնօրէն կրկնում էր ինձ, աշխատելով, որ ես նրանց վերջին ծայր իմաստալից գտնեմ: Նա երբեմն վիճում էր ինձ հետ առարկելով, թէ ես պէտք եղածի չափ դիւրազգած չէի գէպի իւր խօսքերը և շարունակ յանդիմանում էր ինձ իմ անտարբերութեան մասին:

ՍԿԱՊԷՆ. Դեռ չը հասկացայ՝ թէ բանն ո՛ւր պիտի հասնի:

ՕԿՏԱԻ. Մի օր, երբ ես նրան ընկերացայ Եգիպտոհուն պահող մարդու տունը երթալու, անցնելով մի խուլ փողոցով, մենք լսեցինք մի լացի ձայն՝ խառն բազմաթիւ հեծեծանքի հետ: Հարցնում ենք՝ այս ի՞նչ է. մի կին հառաչելով մեզ ասում է, թէ մենք այնտեղ՝ ներսը՝ օտարական անձանց մօտ մի աղէկտուր տեսարանի պիտի հանդիպենք, և՛ եթէ միանգամայն անզգայ չենք, մեր գութը պիտի շարժուի:

ՍԿԱՊԷՆ. Վերջը ո՛ւր պիտի հասնենք:

ՕԿՏԱԻ. Հետաքրքրութիւնից թախանձեցի Լէանդրին, որ ներս մըտնենք, տեսնենք ի՞նչ կայ: Մտնում ենք մի մեծ սենեակ և տեսնում ենք մի մահամերձ կին, կողքին լացող մի աղախին և մի դեռահաս աղջիկ արտասուքով ողողուած, մի չտես-

նուած սրտաշարժ գրութեան մէջ:

ՍԿԱՊԷՆ. Ա՛հ, ա՛հ:

ՕԿՏԱԻ. Մի ուրիշը նորա տեղ, սոսկալի պիտի թուէր, վասն զի նորա հագուստը լոկ մի հատիկ խղճուկ չըջաղգեստ էր ու հասարակ բամբակէ քոթանակ, իսկ գլխազարդն էր մի դեղին թասակ մինչև գազաթը վեր քաշած, որի տակից մազերը ցար ու ցրիւ փռուել էին ուսերի վրայ: Բայց և այնպէս նա տեղն ու տեղը՝ ինչպէս որ կար, սաստիկ կարեկցութիւն էր ներշնչում:

ՍԿԱՊԷՆ. Կամաց կամաց գլխի եմ ընկնում:

ՕԿՏԱԻ. Եթէ տեսնէիր նրան, Սկապէն, այդ վիճակի մէջ, դու կասէիր՝ թէ նա հրաշալի է:

ՍԿԱՊԷՆ. Օ՛հ, ամենևին չեմ կասկածում:

ՕԿՏԱԻ. Նորա արցունքը այն անախորժ արցունքներից չէր, որոնք այլանդակում են գէմքը. նա՛ լալիս, մի սրտաշարժ հրապոյր ունէր և նորա վշտի նման գոլտրիկ բան չը կար:

ՍԿԱՊԷՆ. Հասկանում եմ այդ բոլորը:

ՕԿՏԱԻ. Նա ամենքին արտասուք էր թափել տալիս, սիրատուր գրկելով մեռնողի մարմինը, որին նա մայր էր կանչում և չը կար մէկը, որի սիրտը չը ճմուէր տեսնելով որդիական այդ մաքուր սէրը:

ՍԿԱՊԷՆ. Յիրաւի, դա շատ սրտաշարժ է, և ես լաւ եմ հասկանում, որ այդ անկեղծ սէրն էր, որ նրան ձեր աչքում այնքան հիանալի դարձրեց:

ՕԿՏԱԻ. Ա՛խ, Սկապէն, վայրենին անգամ նոյնը կանէր:

ՍԿԱՊԷՆ. Անշուշտ. ո՞վ կարող էր դիմանալ:

ՕԿՏՍԻ. Ես մի քանի խօսքով այդ խեղճ որբուկի սիրտը մխիթարեցի, յետոյ մենք գուրս եկանք: Երբ Լէ-անդրին հարցրի, թէ ինչպէս է հա-ւանում այդ աղջկան, նա սառնու-թեամբ պատասխանեց, թէ ինքը նրան բաւական լաւ է գտնում: Նո-րա այդ սառնութիւնը իմ քեֆիս կալաւ:

ՍԻԼՎԵՍՏՐ. Եթէ այդ նաղլը կարճ չը կտրէք, մինչև վաղը չենք պրծնի: Թողէք երկու խօսքով վերջացնեմ: (դառնալով Սկապէնին) Սորա սիր-տը շարժում է, շուտով նորից գը-նում է մխիթարել խեղճ աղջկան: Ազախինը, որ մօրը մեռնելուց յետոյ աղջկայ դայեակ էր դարձել, արգե-լում է սրան շատ երթալ գալլ: Եւ ան ան պարոնը յուսահատութեան մէջ է. նա աղաղակում, պաղատում, թախանձում է. բան չէ գլուխ գա-լիս: Գլխի մէջ խորհուրդներ է հնա-րում, մտածում, դատում, կշռում ու վճռում. և ան ան երեք օր է, որ պսա-կուած է նրա հետ:

ՍԿԱՊԷՆ. Հասկացայ:

ՍԻԼՎԵՍՏՐ. Հիմա գորան աւե-լացրու հօր անակնկալ վերադարձը, որ երկու ամսից առաջ չը պիտի գար. այն, որ սորա քեռին գաղտնի պսակն իմացել է. միւս կողմից՝ այն միւս ամուսնութիւնը, որ պիտի կայանայ սորա և պարոն փերոնտի աղջկայ հետ, որ ինչպէս ասում են, Տարեն-տօնում առած իւր երկրորդ կնո-ջիցն է.

ՕԿՏՍԻ. Եւ այդ բոլորի վերայ աւելացրու այն սիրելի անձին դառն աղքատութիւնը և իմ անկարողու-թիւնը նրան օգնելու:

ՍԿԱՊԷՆ. Հէնց այդ է բոլորը, տես թէ որչափ երկուսդ եեթ շուա-

րել էք մի այդպիսի չնչին բանի համար: Արժէր դորա համար այդ-քան ազմուկ հանել: (Սիլվեստրին) Ձեռ ամաչում, դու, որ այդ ոչինչ բանի համար կծիկդ կորցնում ես: Նալաթ քեզ. վրադ նայէ, ահապին հսկայի պէս մարդ ես, ու չեմ կա-րողանում գլխիցդ հնարել, մտքումդ սարքել մի խաղ, մի անմեղ փոքրիկ պլան՝ ձեր գործը գլոտելու: Թո՛ւհ, ձիւն գայ գլխիդ, անշնորհք:

ՍԻԼՎԵՍՏՐ. Ի՞նչ թագցնեմ, Աս-տուած ինձ քո չափ շնորհ չէ տուել և իմ խելքս այնքան չէ հասնում, որ երթամ քեզ պէս, դատարանի ձեռքն ընկնեմ:

ՕԿՏՍԻ. Ահա իմ սիրելի Հիւ-սինթը:

Տ Ե Ս Ի Լ Գ.

ՀԻՍՍԻՆԹ, ՕԿՏՍԻ, ՍԿԱՊԷՆ,
ՍԻԼՎԵՍՏՐ.

ՀԻՍՍԻՆԹ. Ա՛խ, Օկտաւ, մի՛թէ ճշմարիտ է այն, որ ասաց հիմա Սիլվեստրը ներինին, թէ քո հայրը վերադարձել է և քեզ ուզում է պը-սակել:

ՕԿՏՍԻ. Այո, և այդ լուրերը ինձ մի սոսկալի հարուած տուին: Բայց այդ ի՞նչ է. դուք լաց էք լինում. ինչո՞ւ համար են այդ արցունքները. ասացէ՛ք, մի՛թէ կարծում էք, թէ ես երգմնազանց կլինիմ:

ՀԻՍՍԻՆԹ. Դէհ, որ այդպէս է, հնազանդւում եմ Աստուծոյ կամքին և հանգիստ ու անյողողող կսպասեմ, որ տեսնեմ՝ թէ Երկինքն ի՞նչ կը հա-ճի տնօրինել ինձ համար:

ՕԿՏՍԻ. Երկինքը մեզ հաշտ աչ-քով պիտի նայի:

ՀԻՍՍԻՆԹ. Նա ինձ չէ կարող ընդ-

գէմ լինել, եթէ դուք ինձ հաւատա-
րիմ լինիք:

ՕԿՏԱԻ. Անշուշտ կլինիմ:

ՀԻԱՍԻՆԹ. Ուրեմն ես գոհ կլինիմ:

ՍԿԱՊԵՆ. (առանձին) Ուղիղն
ասած, այնքան էլ յիմար չէ և ինքը
աչքիս բաւական լաւ է երևում:

ՕԿՏԱԻ. (Ցոյց տալով Սկապէնին)
Ահա մի մարդ, որ, եթէ ցանկանայ,
կարող է մեզ մեր ամեն հոգսերի
մէջ հիանալի կերպով օգնութեան
հասնել:

ՍԿԱՊԵՆ. Ես երդուել եմ՝ այլ
ևս ոչ որի գործին չը խառնուել. բայց
եթէ դուք երկուքդ ի միասին ինձ
շատ խնդրէք, գուցէ...

ՕԿՏԱԻ. Ո՛հ, եթէ բանը լոկ խնդ-
րելուն է մնում, ի բոլոր սրտէ աղա-
չում եմ, որ մեր նաւի ղեկավարը լինիս:

ՍԿԱՊԵՆ. (Հիասինթին) Իսկ դուք,
ոչինչ չէք ասում:

ՀԻԱՍԻՆԹ. Ես էլ սորա նման
աղաչում եմ Զեզ, յանուն այն ամէն
բանի, որ ձեզ համար ամենասիրե-
լին է աշխարհիս երեսին, որ օգնէք
մեզ այս տապնապից ազատուելու:

ՍԿԱՊԵՆ. ձար չկայ. պէտք է
անձնատուր լինել ու գութ ունենալ:
Գնացէք, ձեզ համար ջանք չեմ խը-
նայիլ:

ՕԿՏԱԻ. Հաւատա՛, որ....

ՍԿԱՊԵՆ. (Օկտաւին) Սուս, էլ
մի խօսիր: (Հիասինթին) Դուք հե-
ռացէք այստեղից և հանգիստ ե-
ղէք:

Տ Ե Ս Ի Լ Դ.

ՕԿՏԱԻ, ՍԿԱՊԵՆ, ՍԻԼՎԵՍՏՐ.

ՍԿԱՊԵՆ. (Օկտաւին) Իսկ դուք
պատրաստուեցէք անվախ, աներկիւղ
դիմադրելու ձեր հօրը:

ՕԿՏԱԻ. Խոստովանում եմ, որ այդ

հանդիպումն առաջուց դող է զգում
ձեռք ու ոտքս և ես ի բնէ այնպիսի
երկշտութիւն ունիմ, որին անկա-
րող եմ յաղթել:

ՍԿԱՊԵՆ. Սակայն պէտք է քու-
ջութեամբ գէմ դնել առաջին հա-
րուածին, որպէս զի ձեր թուլութիւ-
նից նա ոտքը աւելի պինդ չը կսխտ
ու ձեզ հետ երեսայի պէս չը վա-
րուի: Դէհ, աշխատեցէք դաս առ-
նել, որ պատրաստուիք: Մի փոքր
յանդգնութիւն. և աշխատեցէք նո-
րա խօսքերին կտրական պատասխան
տալ:

ՕԿՏԱԻ. Զեռքիցս եկածը կանեմ:

ՍԿԱՊԵՆ. Ե՛հ, հայդէ. սկսե՛նք
քիչ փորձել, որ դուք աւելի վար-
ժուիք: Դէհ, լաւ նայիր, գէմբըդ
վճռական, զուխդ բարձր, նայուածքդ
անվրդով:

ՕԿՏԱԻ. Այսպէս:

ՍԿԱՊԵՆ. Ե՛լի մի փոքր, էլ ա-
ւելի:

ՕԿՏԱԻ. Հիմա՛:

ՍԿԱՊԵՆ. Լաւ: Հիմա երևակայե-
ցէք, թէ ես ձեր հայրն եմ, որ ահա
վերադառնում եմ, և պատապսանե-
ցէք ինձ աներկիւղ, որպէս թէ նը-
րան լինէիք պատասխանելիս.... «Ի՞նչ-
պէս ես համարձակուում, լիւր, անըզ-
գամ, անպիտան, խայտառակ, ինձ
նման հօր անարժան զաւակ, ի՞նչ-
պէս ես համարձակուում աչքիս երե-
ալ քո խայտառակ արարմունքիցդ յե-
տոյ, այն վատասիրտ խաղից յետոյ,
որ դու խաղացել ես իմ գլխին իմ
բացակայութեան միջոցին: Ա՛յդ էր
իմ խնամքի պտուղը, թշուառական.
այդ էր երախտեաց փոխարէնը. այդ
էր այն յարգանքը, որ դու ինձ պարտ
էիր մատուցանել. (Է՛հ, ի՞նչ եղաւ
ձեզ). չեմ ամաչում, սրիկայ, գլու-

խըդ կապել, առանց հօրդ համա-
ձայնութեան. ծածուկ պսակուել.
պատասխանիր, անզգամ, պատաս-
խանիր. տեսնենք, ի՞նչ պիտի ա-
սես....» Պահ, այդ ի՞նչ է, ապշել,
մնացել էք:

ՕԿՏԱԻ. Այն է, որ երևակայում
եմ, թէ հայրս է խօսում:

ՍԿԱՊԵՆ. Հա, իհարկէ, այդպէս
էլ պէտք է. բայց հէնց այդ պատ-
ճառով չը պէտք է այդպէս անմեղ
ձևանալ:

ՕԿՏԱԻ. Ես կաշխատեմ աւելի հաս-
տատամիտ լինել և կը պատասխա-
նեմ աներկիւղ:

ՍԿԱՊԵՆ. Իրաւ:

ՕԿՏԱԻ. Իրաւ:

ՍԿԱՊԵՆ. Ահա գալիս է ձեր հայրը:

ՕԿՏԱԻ. Աստուած իմ, ես կորած
եմ:

Տ Ե Ս Ի Լ Ե.

ՍԿԱՊԵՆ, ՍԻԼՎԵՍՏՐ.

ՍԿԱՊԵՆ. Հէյ, Օկտաւ, կացէ՛ք,
Օկտաւ: Տեսա՞ր ո՞նց փախաւ. ի՞նչ
խղճուկ մարդ: Բայց երթանք, ծե-
րունին սպասում է:

ՍԻԼՎԵՍՏՐ. Ե՞ս ի՞նչ ասեմ նրան:

ՍԿԱՊԵՆ. Թո՛ղ, որ ե՛ս խօսեմ, և
դու միայն հետևիր ինձ:

Տ Ե Ս Ի Լ Զ.

ԱՐԳԱՆՏ, ՍԿԱՊԵՆ և ՍԻԼՎԵՍՏՐ
(ընտրի խորքում):

ԱՐԳԱՆՏ. (Կարծելով որ ինքը
մենակ է) Ո՞վ է լսել այս տեսակ
արարմունք:

ՍԿԱՊԵՆ. (Սիլվեստրին) Բանն
սկանչն է հասել և այնքան հակա-
ռակ է, որ ինքն իրան էլ բարձր ձայ-
նով է խօսում:

ԱՐԳԱՆՏ. (Կարծելով որ ինքը

մենակ է) Տե՛ս թէ ինչ ահագին
յանդգնութիւն է, է՛:

ՍԿԱՊԵՆ. (Սիլվեստրին) Մի փո-
քըր ականջ դնենք:

ԱՐԳԱՆՏ. (Կարծելով որ մե-
նակ է) Տեսնեմ ի՞նչ պիտի պատաս-
խանեն ինձ այդ պատուական պոա-
կի մասին:

ՍԿԱՊԵՆ. (Առանձին) Մենք դո-
րա հոգսը քաշել ենք արդէն:

ԱՐԳԱՆՏ. (Կարծելով որ մե-
նակ է) Մի՞թէ պիտի հերքեն:

ՍԿԱՊԵՆ. (Առանձին) Ո՛չ, ամե-
նին չենք էլ մտածում:

ԱՐԳԱՆՏ. (Կարծելով որ մե-
նակ է) Կամ դուցէ՛ ուղենան ար-
դարացնել:

ՍԿԱՊԵՆ. (Առանձին) Այդ կա-
րող է պատահել:

ԱՐԳԱՆՏ. (Կարծելով որ մե-
նակ է) Զի՞նքի թէ միտք ունին օձի
առականերով քիթիցս քարշ տալ:

ՍԿԱՊԵՆ. (Առանձին) Շատ կա-
րելի է:

ԱՐԳԱՆՏ. (Կարծելով որ մե-
նակ է) Ինչ էլ ասեն՝ իզուր կլինի:

ՍԿԱՊԵՆ. (Առանձին) Կը տես-
նենք:

ԱՐԳԱՆՏ. (Կարծելով որ մե-
նակ է) Ինձ խօսքերով չեն խաբի:

ՍԿԱՊԵՆ. (Առանձին) Զի կարե-
լի երգուել:

ԱՐԳԱՆՏ. (Կարծելով որ մե-
նակ է) Ես գիտեմ, թէ ո՞ր ծակը
կը կոխեմ իմ փուճ կենդանի տը-
ղային:

ՍԿԱՊԵՆ. (Առանձին) Մենք դո-
րա առաջը կառնենք:

ԱՐԳԱՆՏ. (Կարծելով որ մե-
նակ է) Իսկ այն գարշելի Սիլվես-
տրին թակելով կսպանեմ:

ՍԻԼՎԵՍՏՐ. (Սկապէնին) Զար-

մանք կը լինէր, եթէ ինձ մոռանար:

ԱՐԳԱՆՏ. (Նկատելով Սիւլեստրին) Ահա, բարի՛ տեսանք, իմաստուն դաստիարակ, պատուական ուղեցոյց երիտասարդներին:

ՍԿԱՊԷՆ. Պարոն, անշուփ ուրախ եմ ձեր վերադառնալուն:

ԱՐԳԱՆՏ. Բարի՛, Սկապէն: (Սիւլեստրին) Լաւ ես կատարել տուած խրատներս, ապրի՛ս, խօսք չունիմ. որդիս էլ շատ խելացի բան է արել իմ բացակայութեան միջոցին. անփերիմ:

ՍԿԱՊԷՆ. Դուք ողջ առողջ էք, ինչպէս տեսնում եմ:

ԱՐԳԱՆԴ. Բաւականի՛ն, այո՛: (Սիւլեստրին) Դու չիս խօսում, աւագակ, դու չիս խօսում:

ՍԿԱՊԷՆ. ձանաղարհն ինչպէս էր, լաւ անցկացրիք:

ԱՐԳԱՆՏ. Ա՛խ, Աստուած, այո, շատ լաւ: Թող որ մի փոքր կռիւ անեմ:

ՍԿԱՊԷՆ. Կռիւ էք ուզում անել:

ԱՐԳԱՆՏ. Այո, կռիւ:

ՍԿԱՊԷՆ. Ո՛ւմ հետ, պարոն,

ԱՐԳԱՆՏ. (Յոյց տալով Սիւլեստրին) Այս փուճ կենդանու հետ:

ՍԿԱՊԷՆ. Ինչո՞ւ:

ԱՐԳԱՆՏ. Չիս լսել ինչեր են արել իմ գնացած ժամանակը:

ՍԿԱՊԷՆ. Այո, մի ինչ որ փոքրիկ բան տկանջս ընկաւ:

ԱՐԳԱՆՏ. Ո՞նց թէ փոքրիկ բան. այդպիսի մի գործ:

ՍԿԱՊԷՆ. Մասամբ իրաւունք ունիք:

ԱՐԳԱՆՏ. Այդպիսի յանդգնութիւն:

ՍԿԱՊԷՆ. ձգմարիտ է:

ԱՐԳԱՆՏ. Որդին պսակուի առանց հօր համաձայնութեան:

ՍԿԱՊԷՆ. Այո, դորա դէմ ոչինչ ասելիք չը կայ. բայց կարծեմ լաւ կը լինէր, որ այդպէս չպողայիք:

ԱՐԳԱՆՏ. Իսկ ես, ե՛ս այդ չեմ կարծում և ես պիտի պոռամ, մինչև սիրտս հովանայ: Դէհ, դու ինքդ ասա, միթէ աշխարհիս բոլոր պատճառները չունիմ բարկանալու:

ՍԿԱՊԷՆ. ձիչդ է: Սկզբում ես ինքս էլ զայրացայ, երբ լսեցի բանի էութիւնը և ձեզ այնքան խնայեցի, որ գնացի կռուեցի ձեր որդու հետ: Իրենից հարցրէք, թէ որքան յանդիմանեցի ես նրան և որքան ամօթ արի, որ նա այդքան չնչին յարգանք է տածում դէպի այնպիսի մի հայր, որի ոտքերը պիտի պագնէր: Դուք ինքներդ իմ ասածից աւելին չէիք կարող ասել նրան: Բայց ի՞նչ արած, ես տեղի տուի առողջ դատողութեան և տեսայ, որ իսկապէս բանն այնքան էլ անիրաւացի չէ, որքան կարելի էր կարծել:

ԱՐԳԱՆՏ. Ի՞նչ մասալներ ես անում. անիրաւացի չէ հա՛, երթալ՝ ոչ դէս ոչ դէն, աչքերը կապած, մի անծանօթ աղջկայ հետ պսակուել:

ՍԿԱՊԷՆ. Ի՞նչ արած, նորա ճակատագիրն է, որ բկիցը բռնել քարշ է տուել:

ԱՐԳԱՆՏ. Օհ՛. ամենահիանալի պատճառաբանութիւն. Լաւ է էլի. գնա՛ խելքիդ փշած յանցանքը գործէ, խաբիր, յափշտակիր, սպանիր ու վերջը արդարացիր, ասելով՝ թէ՛ ճակատագիրն է ինձ մղել:

ՍԿԱՊԷՆ. Տէր Աստուած. դուք իմ խօսքերիս շատ խորհրդաւոր մեկնութիւն էք տալիս: Ես ուզում եմ ասել, թէ նա բաղբի բերմամբ է ընկել այդ գործի մէջ:

ԱՐԳԱՆՏ. Ինչո՞ւ էր ընկնում:

ՍԿԱՊԷՆ. Գուք ուզում էք, որ նա էլ ձեր չափ խոհեմ լինի: Երկուսսարդը երկուսսարդ է և չունի այնքան խոհեմութիւն, որ կարողանայ միմիայն խելացի գործ գործել. ասածիս թող վկայ լինի մեր Լէւոնդրը, որ իմ բոլոր խորհուրդների ու խրատների հակառակ՝ աւելի գէշ բան է արել՝ քան ձեր որդին: Մի իմանայի՛ թէ դուք ինքնիրդ երկուսսարդ չէք եղել և իւր ժամանակին գծութիւններ չէք արել ուրիշների պէս:

ԱՐԳԱՆՏ. Այդ ուղիղ է, խոստովանում եմ. բայց ես այդքան հեռու չեմ գնացել:

ՍԿԱՊԷՆ. Ասացէք խնդրեմ, ինչ անէք: Տեսնում է մի գեռահաս աղջիկ, որ իրեն երջանկութիւն է ցանկանում. հաւանում է, սկսում է յաճախ այցելութեան երթալ. և աղջկայ ծնողները՝ տեսնելով որ գործը բաւական ձեռնտու է, ստիպում են նրան ամուսնանալ:

ՍԻԼՎԵՍՏՐ. (առանձին) Ի՞նչ ճարպիկ վարպետն է է՛:

ՍԿԱՊԷՆ. Մի՛թէ կուզէիք, որ նրան սղանէին: Աւելի լաւ չէ՞ դարձեալ ամուսնացած լինել, քան մեռած:

ԱՐԳԱՆՏ. Ինձ ոչ որ չէ ասել, թէ բանն այդպէս է եղել:

ՍԿԱՊԷՆ. (Մատնացոյց անելով Սիլվեստրին) Ահա որան հարցրէք. սա էլ միևնոյնը կասի:

ԱՐԳԱՆՏ. (Սիլվեստրին) Ուրեմն բռնութեամբ է ամուսնացել:

ՍԻԼՎԵՍՏՐ. Այո, պարոն:

ՍԿԱՊԷՆ. Մի՛թէ ես ձեզ սնու պիտի ասէի:

ԱՐԳԱՆՏ. Սակայն նա իսկոյն և ի՛թ պիտի երթար մի նոտարիոսի մօտ ու բողոքէր այդ բռնութեան դէմ:

ՍԿԱՊԷՆ. Հենց այդ է, որ նա չուզեց անել:

ԱՐԳԱՆՏ. Այդ ինձ համար աւելի կը դիւրացնէր խախտել այդ ամուսնութիւնը:

ՍԿԱՊԷՆ. Խախտել այդ ամուսնութիւնը:

ԱՐԳԱՆՏ. Այո:

ՍԿԱՊԷՆ. Գուք նրան չէք խախտի:

ԱՐԳԱՆՏ. Չեմ խախտի:

ՍԿԱՊԷՆ. Ո՛չ:

ԱՐԳԱՆՏ. Ի՞նչ ես խօսում: Հայրական իրաւունքս և որդուս բռնութեամբ ամուսնացնելն ինձ համար գէնքեր չեն:

ՍԿԱՊԷՆ. Այդ այնպիսի բան է, որին նա չի համաձայնի:

ԱՐԳԱՆՏ. Նա չի համաձայնի:

ՍԿԱՊԷՆ. Ո՛չ:

ԱՐԳԱՆՏ. Իմ որդին:

ՍԿԱՊԷՆ. Ձեր որդին: Մի՛թէ ուզում էք, որ նա խոստովանի, թէ ինքը վախեցել է և թէ բռնութեամբ են իրեն ստիպել այդպէս վարուելու. նա կամաչի խոստովանել այդ. այդ կնշանակէր իւր անձի դէմ մեղանշել և ցոյց տալ իրեն անարժան՝ ձեզ նման հօր զաւակը լինելու:

ԱՐԳԱՆՏ. Այդ բոլորը ինձ համար կուզէի չ'արժէ:

ՍԿԱՊԷՆ. Ձեր պատիւը և իրեն պատիւը պահանջում են, որ նա հրապարակաւ ասի, թէ ինքը յօժար կամքով է ամուսնացել:

ԱՐԳԱՆՏ. Իսկ ես ուզում եմ իմ պատուի և իրեն պատուի համար, որ նա հակառակն ասի:

ՍԿԱՊԷՆ. Ո՛չ, ես գիտեմ, որ նա այդ չի անի:

ԱՐԳԱՆՏ. Ես կստիպեմ նրան:

ՍԿԱՊԷՆ. Ձի անի, ասում եմ:
ԱՐԳԱՆՏ. Պէտք է անի, եթէ ոչ,
ժառանգութիւնից կը զրկեմ:
ՍԿԱՊԷՆ. Դո՛ւք:
ԱՐԳԱՆՏ. Ե՛ս:
ՍԿԱՊԷՆ. Տեսնե՛նք:
ԱՐԳԱՆՏ. Ո՛րոց թէ տեսնենք:
ՍԿԱՊԷՆ. Դուք չէ՞ք զրկիլ նրան
ժառանգութիւնից:
ԱՐԳԱՆՏ. Չեմ զրկի:
ՍԿԱՊԷՆ. Ո՛չ:
ԱՐԳԱՆՏ. Ո՛չ:
ՍԿԱՊԷՆ. Ո՛չ:
ԱՐԳԱՆՏ. Օհ՛՛: Ա՛յ քեզ ծիծաղ:
Ես չեմ զրկիլ իմ որդուն:
ՍԿԱՊԷՆ. Ո՛չ, ասում եմ ձեզ:
ԱՐԳԱՆՏ. Ո՞վ կարող է ինձ արգելել:
ՍԿԱՊԷՆ. Դուք ինքներդ:
ԱՐԳԱՆՏ. Ե՛ս:
ՍԿԱՊԷՆ. Այո՛. դուք այդ սիրտը
չէ՞ք ունենայ:
ԱՐԳԱՆՏ. Կունենամ:
ՍԿԱՊԷՆ. Կատակ է՞ք անում:
ԱՐԳԱՆՏ. Կատակ չեմ անում:
ՍԿԱՊԷՆ. Հայրական գութը իւր
անելին կանի:
ԱՐԳԱՆՏ. Ոչինչ էլ չի անի:
ՍԿԱՊԷՆ. Այո՛, այո՛:
ԱՐԳԱՆՏ. Ասում եմ, որ առածս
կանեմ:
ՍԿԱՊԷՆ. Դատարկ բաներ են:
ԱՐԳԱՆՏ. Դատարկ բաներ են
մի ասիլ:
ՍԿԱՊԷՆ. Տէր Աստուած, ես ձեզ
լաւ եմ ճանաչում. դուք ի բնէ բարի էք:
ԱՐԳԱՆՏ. Ամենին բարի չեմ, և
երբ ուզում եմ չար լինել, չար եմ:
Վերջացնենք այդ խօսակցութիւնը.
դա իմ մաղձս խառնում է: (ՍԻՆԴԵՍ-
տրին) Գնա՛, կորիւր, կախուկիւր, գնա
գտի՛ր բեր այստեղ իմ փուճ կենդա-

նուն, իսկ ես գնամ պարոն ժերոն-
տին իմ դժբաղտութիւնը պատմելու:

ՍԿԱՊԷՆ. Պարոն, եթէ ես կարող
եմ ձեզ որևիցէ կերպով օգտակար
լինել, պատրաստ եմ ձեր հրամանին:

ԱՐԳԱՆՏ. Շնորհակալ եմ: (Առան-
ձին) Ա՛խ, ինչո՞ւ պէտք է միակ որ-
դիս լինէր նա. ինչո՞ւ չլինէր հիմա
այն աղջիկս, որին խից ինձնից եր-
կինքը, որ նրան չինէի ժառանգս:

Տ Ե Ս Ի Լ Է.

ՍԿԱՊԷՆ, ՍԻՆԴԵՍՏՐ.

ՍԻՆԴԵՍՏՐ. Խօսք չունիմ, մեծ մարդ
ես. և անա ինչպէս լաւ է գնում մեր
բանը: Բայց միւս կողմից մեզ փող
պէտք է, որ մեր գլուխը պահենք.
ամեն կողմից քաղցած չների պէս
վրաներս հաշող մարդիկ կան:

ՍԿԱՊԷՆ. Դու թո՛ղ տուր. ես հնա-
րը գտել եմ: Միայն մտքիս մէջ մի
հաւատարիմ մարդ եմ փնտռում, որ
կարողանայ իմ ուզած դերը խա-
ղալ. . . . Սպասի՛ր: Կանգնի՛ր դիմացս,
գտակը աչքերդ իջեցուր, ոտքդ առջև
դիր, ձեռքդ կողքիդ, աչքերդ ու-
րիւր, քայլի՛ր, թատրոնական հերոսի
նման. . . փառաւո՛ր: Գնանք. ես քեզ
չինծու դէմք ու չինծու ձայն պիտի
չինել տամ. թէ ինչո՞ւ, այդ իմ գաղտ-
նիքն է:

ՍԻՆԴԵՍՏՐ. Աղաչում եմ սակայն,
որ ինձ գոնէ դատաւորի ձեռքը չը
ձգես:

ՍԿԱՊԷՆ. Լաւ, լաւ, փառնորդ եղ-
բայրաբար կը բաժանենք մեր մէջ, և
մի երեք տարի՝ աւելի կամ պակաս
երթալ տաժանակիր աշխատանքի՝
այդ չափտի արդելք լինի աղնիւ
սրտերին:

Վարազդոյր.

Ե Ր Կ Ր Ո Ր Դ Դ Ո Ր Ժ Ո Ղ Ո Դ Թ Ի Դ Ն

Տ Ե Ս Ի Լ Ը.

ԺԵՐՈՆՏ, ԱՐԳԱՆՏ.

ԺԵՐՈՆՏ. Այո, անշուշտ, եղանակը որ այսպէս է, մերոնք այսօր այստեղ կլինին: Տարենտօնից նոր եկած մի նաւաստի ինձ հաւատացնում էր, թէ ինքը տեսել է իմ ծառային, որ պատրաստում էր նաւ նստել: Սակայն իմ դուստրը գալով, իրերի դրութիւնը փոխուած պիտի տեսնէ. իսկ այն, ինչ որ դուք հիմա ձեր որդու մասին պատմեցիք, շատ տարօրինակ կերպով խախտում է մեր համերաշխ որոշումները:

ԱՐԳԱՆՏ. Ամենին անհոյ կղէք. հո ձեզ խօսք եմ տալիս՝ տապալել այդ քոյր խոչնդոտները, և հենց հիմա կերթամ, կսկսեմ իմ գործը:

ԺԵՐՈՆՏ. Զշմարիտ, պարոն Արգանտ, հո ձեզ ուղիղն ասեմ, երեսուցոց կրթութիւնը այնպիսի բան է, որին պէտք է ամենայն սիրով անձնատուր լինել:

ԱՐԳԱՆՏ. Անտարակոյս, բայց ինչո՞ւ այդ խօսքը մէջ բերիք:

ԺԵՐՈՆՏ. Նրա համար, որ տղայոց դայթակղութիւնները շատ անգամ յառաջանում են իրենց հօր տուած վատ դատարարութիւնից:

ԱՐԳԱՆՏ. Այդ լինում է երբեմն. բայց դորանով ի՞նչ էք ուզում տեսել:

ԺԵՐՈՆՏ. Ի՞նչ եմ ուզում ասել:

ԱՐԳԱՆՏ. Այո:

ԺԵՐՈՆՏ. Այն եմ ուզում ասել, որ եթէ դուք իբրեւ առաքինի հայր օրինաւոր խրատած լինէիք ձեր որդուն, նա ձեր զլխին այդ խաղը չէր խաղայ:

ԱՐԳԱՆՏ. Շատ սիրուն: Ասել է, որ դուք աւելի լաւ էք խրատել ձեր որդուն:

ԺԵՐՈՆՏ. Ի՞նչ ասել կուզէ. և հո շատ կենդանայի, եթէ նա դորան գեթ մի փոքր նման բան արած լինէր:

ԱՐԳԱՆՏ. Իսկ եթէ ձեզ նման առաքինի հօր այդ լաւ խրատած որդին աւելի վատ բան արած լինի քան թէ իմա, հը, ի՞նչ կասէք:

ԺԵՐՈՆՏ. Ի՞նչպէս:

ԱՐԳԱՆՏ. Ինչպէս:

ԺԵՐՈՆՏ. Այդ ի՞նչ է նշանակում:

ԱՐԳԱՆՏ. Այդ նշանակում է, պարոն Ժերոնտ, որ պէտք չէ այդպէս շտապու դատաւիտել ուրիշ արարմունքը. և ով որ ուզում է դատաւոր լինել, թող առաջ մտիկ տայ, թէ իւր բանը չէ՞ կաղում:

ԺԵՐՈՆՏ. Ես այդ հանելուկը չեմ հասկանում:

ԱՐԳԱՆՏ. Զեկ կը բացատրեն:

ԺԵՐՈՆՏ. Դուք մի՞թէ մի բան էք լսել իմ որդու մասին:

ԱՐԳԱՆՏ. Կարելի է:

ԺԵՐՈՆՏ. Ի՞նչ:

ԱՐԳԱՆՏ. Զեր Սկապէնը, իմ բարկացած միջոցին, անցողակի կերպով պատմեց ինձ եղելութիւնը. մանրամասնութիւնը դուք կարող էք նրանից կամ մի ուրիշից իմանալ: Իսկ հո երթամ խորհրդակցել մի պարոնի հետ և տեղեկանալ, թէ ինչ հրնարք պիտի ձեռք առնեմ: Ցտեսութիւն:

Տ Ե Ս Ի Լ Բ.

ԺԵՐՈՆՏ. Այդ ի՞նչ արկած պիտի լինի: Աւելի վատ, քան իւր որդուն: Ինձ հարցնէք, հո չգիտեմ, թէ

միթէ կարող է մարդ դորանից ա-
ւելի վատ բան անել. իմ կարծիքով,
պսակուել առանց հօր համաձայնու-
թեան՝ դորանից աւելի գէշ բան ան-
կարելի է մինչև անգամ երեսկայել:

Տ Ե Ս Ի Լ Գ.

ՃԵՐՈՆՏ, ԼԵԱՆԴՐ.

ՃԵՐՈՆՏ. Ա՛հ, բարի տեսանք:

ԼԵԱՆԴՐ. (Վազելով դեպի Ժե-
րոնտը, որ համբուրէ) Ա՛հ, հայր իմ,
որքան ուրախ եմ վերադառնալուդ:

ՃԵՐՈՆՏ. (Մերժելով Լէանդրի
համբոյրը) Հանդարտ, հանդարտ.
նի դու բան խօսենք:

ԼԵԱՆԴՐ. Թո՛ղ տուր, որ քեզ համ-
բուրեմ, հ....

ՃԵՐՈՆՏ. (Նորից յետ մղելով)
Հանդարտ, ասում եմ:

ԼԵԱՆԴՐ. Այդ լի՛նչ է, հայրիկ,
դու ինձ արդելում ես յայտնել իմ ու-
րախութիւնը քեզ համբուրելով:

ՃԵՐՈՆՏ. Այո. մենք դեռ մի բան
ունինք իրարու մէջ պարզելու:

ԼԵԱՆԴՐ. Ի՞նչ բան է այդ:

ՃԵՐՈՆՏ. Ուղիղ կանգնիր, որ երե-
սիդ նայեմ:

ԼԵԱՆԴՐ. Ինչպէ՛ս թէ....

ՃԵՐՈՆՏ. Շիտակ նայիր աչքերիս
մէջ:

ԼԵԱՆԴՐ. Լա՛ւ:

ՃԵՐՈՆՏ. Այդ լի՛նչ բան է պա-
տահել:

ԼԵԱՆԴՐ. Ինչ է պատահել:

ՃԵՐՈՆՏ. Այո: Այդ լի՛նչ ես արել
իմ բացակայութեան միջոցին:

ԼԵԱՆԴՐ. Ի՞նչ ես ուզում, հայր,
որ արած լինիմ:

ՃԵՐՈՆՏ. Ես չեմ ուզում, որ արած
լինիս, այլ հարցնում եմ, թէ լի՛նչ ես
արել:

ԼԵԱՆԴՐ. Ե՛ս: Ես ոչինչ այնպիսի
բան չեմ արել, որ դու տեղիք ունե-
նայիր գանգատելու:

ՃԵՐՈՆՏ. Ոչինչ բան:

ԼԵԱՆԴՐ. Ո՛չ:

ՃԵՐՈՆՏ. Ուղիղ է ասածդ:

ԼԵԱՆԴՐ. Կասկած չը կայ, որ ես
անմեղ եմ:

ՃԵՐՈՆՏ. Սակայն Սկապէնը ինձ
քո մասին բաներ պատմեց:

ԼԵԱՆԴՐ. Սկապէնը:

ՃԵՐՈՆՏ. Ահա, այդ խօսքի վերայ
կարմրեցիր:

ԼԵԱՆԴՐ. Նա քեզ բան է պատ-
մել իմ մասին:

ՃԵՐՈՆՏ. Այս տեղը յարմար չէ
այդ գործը քրքրելու, մենք մի ուրիշ
տեղ կը քննենք այդ: Գնացէք տուն
ամենքդ. ես հիմա կը գամ: Ա՛հ, թը-
շուառական, եթէ դու իմ անունս
պիտի անպատուես, ես քեզ որդի
չեմ ճանաչիլ և դու պիտի պատրաստ
լինիս յաւիտեան կորչել իմ աչքի
առաջից:

Տ Ե Ս Ի Լ Գ.

ԼԵԱՆԴՐ. Ինձ անպէս դաւաճա-
նել: Այն փուճ կենդանին, որ ինքը
առաջինը պիտի ծածկէր իմ գաղտ-
նիքներս, հենց ամենից առաջ ինքն
է գնացել հօրս պատմել: Ո՛հ, վկայ է
երկինքը, որ այդ մատնութիւնն ան-
պատիժ չի մնալ:

Տ Ե Ս Ի Լ Ե.

ՕԿՏԱԻ, ԼԵԱՆԴՐ, ՍԿԱՊԵՆ.

ՕԿՏԱԻ. Սիրելի Սկապէն, որքան
պարտաւոր եմ քեզ քո խնամքիդ հա-
մար. ինչ հիանալի մարդ ես. և որ-
քան բարեգութ է երկինքը դէպի ինձ,

որ քեզ ինձ օգնութեան է ուղարկում:

ԼԷԱՆԴՐ. Ահա, տեսանք ձեզ վերջապէս. անշափ ուրախ եմ ձեզ տեսնելու, պարոն սրիկայ:

ՍԿԱՊԷՆ. Ծառագ եմ, Տէր իմ: Շատ մեծ պատիւ էք անում ինձ:

ԼԷԱՆԴՐ. (Ձեռքը սրին տանելով) Հանարդ սի՛ ըլի գլխիդ. օ՛հ, ես քեզ ցոյց կտամ:

ՍԿԱՊԷՆ. (Ժուներ չոքելով) Պարոն:

ՕԿՏԱԻ. (Երկուսի մէջը նետուելով, որպէս զի արգելէ Լէանդրին զարկելու) Ո՛հ Լէանդր:

ԼԷԱՆԴՐ. Ձէ, Օկտաւ, թող ինձ, աղաչում եմ:

ՍԿԱՊԷՆ. (Լէանդրին) Ո՛հ, պարոն:

ՕԿՏԱԻ. (Արգելելով Լէանդրին) Ի սէր Աստուծոյ:

ԼԷԱՆԴՐ. (Ուզելով հարուածել Սկապէնին) Թող որ վայրոյթս յուզեցնեմ:

ՕԿՏԱԻ. Ի սէր մեր բարեկամութեան, Լէանդր, խնայեցէք դրան:

ՍԿԱՊԷՆ. Ի՞նչ եմ արել ձեզ, պարոն:

ԼԷԱՆԴՐ. (Ուզելով զարկել Սկապէնին) Ինչ ես արել, դաւաճան:

ՕԿՏԱԻ. (Դարձեալ ընկելով Լէանդրին) Է՛յ, կամաց:

ԼԷԱՆԴՐ. Ձէ, Օկտաւ, ես ուզում եմ, որ հենց այժմ ինքը իւր բերնով պատմի այն նենգութիւնը, որ գործել է իմ դէմ: Այո, փնտձ, ես գիտեմ թէ ինչ խաղ ես խաղացել դու իմ գլխին. հիմա պատմեցի՛ն ինձ. գուցէ կարծում էիր, թէ այդ արարմունքդ վաղտնի կմնայ, ես չեմ իմանայ. բայց ես ուզում եմ, որ դու ինքդ քո բերնով խոստովանես, եթէ ոչ այս սուրբ մարմինդ պիտի ճեղքէ:

ՍԿԱՊԷՆ. Ա՛հ, պարոն, մի՛թէ ձեր ձեռքը կը դօրէր:

ԼԷԱՆԴՐ. Դէ՛հ, խօսիր, շնու:

ՍԿԱՊԷՆ. Ես ձեր դէմ մի բան եմ արել, ասում էք, պարոն:

ԼԷԱՆԴՐ. Այո, շան գուակ, և խղճմտանքդ չարաչար մատնում է քեզ:

ՍԿԱՊԷՆ. Հաւատացնում եմ ձեզ, որ չգիտեմ, թէ ինչ է արածս:

ԼԷԱՆԴՐ. (Յառաջ գնալով, որ Սկապէնին զարկէ) Չգիտեմ:

ՕԿՏԱԻ. (Բռնելով Լէանդրին) Լէանդր:

ՍԿԱՊԷՆ. Դէ՛հ, լաւ, պարոն, քանի որ ստիպում էք ինձ խոստովանել, չեմ կարող թաղցնել: Ես եմ խմել իմ ընկերներիս հետ այն փոքրիկ տակառի սպանիական գինին, որ դուք ընծայ էիք ստացել սորանից մի քանի օր առաջ, և ես ինքս եմ տակառի վրայ ճեղք բացել ու շուրջը ջուր թափել, որ կարծուի, թէ գինին ինքն իրեն է հոսել:

ԼԷԱՆԴՐ. Դո՛ւ ես խմել սպանիական գինին, աւագակ, և քո պատճառով է, որ ես այնքան կռուեցի աղախնի հետ, կարծելով, թէ նա է այդ փճութիւնն արել:

ՍԿԱՊԷՆ. Այո, պարոն. ներողութիւն եմ խնդրում:

ԼԷԱՆԴՐ. Այդ էլ լաւ էր, որ իմացայ. բայց այդ չէ՛ իմ պահանջածը:

ՍԿԱՊԷՆ. Այդ չէ՛, պարոն:

ԼԷԱՆԴՐ. Ո՛չ, ուրիշ բան է, որ ինձ աւելի է վիրաւորում, և ես ուզում եմ, որ դու ասես ինձ:

ՍԿԱՊԷՆ. Պարոն, ուրիշ բան չեմ յիշում:

ԼԷԱՆԴՐ. (Ուզելով հարուածել Սկապէնին) Չեմ ուզում ասել, հա՛:

ՍԿԱՊԷՆ. Վայ:

ՕԿՏՍԻ. (Բռնեւելով Լէանդրին) Է՛յ, կամայ:

ՍԿԱՊԷՆ. Այո, պարոն, ճշմարիտ է, երեք շաբաթ առաջ, երբ դուք մի հրեկոյ ինձ մի փոքրիկ ժամացոյց յանձնեցիք ու ուղարկեցիք, ես յետ դարձայ ոտից պոլիս ցեխոտուած ու քիթ ու բերան արենթաթախ, ու ձեզ ասացի, թէ գողեր յարձակուեցան վրաս, ինձ ծեծեցին ու ժամացոյցը ձեռքիցս խլեցին. սակայն ժամացոյցը ես պահեցի:

ԼԵԱՆԴՐ. Դո՛ւ ես գողացիլ իմ ժամացոյցը:

ՍԿԱՊԷՆ. Այո պարոն, որ տեսնեմ, թէ ժամը քանիսն է:

ԼԵԱՆԴՐ. Ըհը՛ աչքս լոյս, նոր բաներ եմ լսում. հաւատարիմ ծառայ եմ ունեցել, խօսք չը կայ: Բայց դարձեալ այդ չէ իմ ուզածս:

ՍԿԱՊԷՆ. Այդ չէ:

ԼԵԱՆԴՐ. Ո՛չ, անդգամ. ուրիշ բան եմ ուզում, որ դու ինձ խոստովանես:

ՍԿԱՊԷՆ. (Առանձին) Նահլաթ չար սատանին:

ԼԵԱՆԴՐ. Շնուտ, ժամանակ չունիմ:

ՍԿԱՊԷՆ. Պարոն, արած-չարածս այդ է, ուրիշ բան չը կայ:

ԼԵԱՆԴՐ. (Ուզելով զարկել Սկապէնին) Հենց այդ:

ՕԿՏՍԻ. (Լէանդրի առաջը կտրելով) Է՛յ:

ՍԿԱՊԷՆ. Լաւ, ասեմ, ասեմ, պարոն, յիշում էք, վեց տմիս առաջ, այն մարդազայլը, որ ձեզ փայտով այնքան ջարդեց եւ դուք քիչ մնաց, որ պոլիսներդ կոտրէիք ընկնելով փոսի մէջ:

ԼԵԱՆԴՐ. Լաւ, յետոյ:

ՍԿԱՊԷՆ. Այդ մարդազայլը ես էի, պարոն:

ԼԵԱՆԴՐ. Դո՛ւ էիր, թշուառահան, այդ մարդազայլը:

ՍԿԱՊԷՆ. Այո, պարոն, բայց նորս համար էր, որ ձեզ վախեցնեմ եւ ձեզ թարկ անել տամ պիշերները պոտեւելու:

ԼԵԱՆԴՐ. Տեղն եկած տեղը ես այդ ասածները չեմ մոռանալ: Բայց ես ուզում եմ զխաւոր բանն իմանալ, եւ դու ինձ պիտի խոստովանես, թէ ի՞նչ ես ասել իմ հօրը:

ՍԿԱՊԷՆ. Ձեր հօրը:

ԼԵԱՆԴՐ. Այո, անառնիկ, իմ հօրը:

ՍԿԱՊԷՆ. Բայց ես նրան չեմ էլ տեսել, ինչ եկել է:

ԼԵԱՆԴՐ. Ձեռ տեսել:

ՍԿԱՊԷՆ. Ո՛չ, պարոն:

ԼԵԱՆԴՐ. Իրաւ:

ՍԿԱՊԷՆ. Զջմարիտ եմ ասում, նա ինքը իւր բերանով կը վկայէ:

ԼԵԱՆԴՐ. Սակայն ես հենց նորա բերանից եմ լսել:

ՍԿԱՊԷՆ. Խնդրեմ ներէք, ճշմարտութիւն չէ նորա ասածը:

Տ Ե Ս Ի Լ Զ.

ԼԵԱՆԴՐ, ՕԿՏՍԻ, ԿԱՐԼ, ՍԿԱՊԷՆ.

ԿԱՐԼ. Պարոն, ձեզ փոտ համբուս եմ բերում:

ԼԵԱՆԴՐ. Ի՞նչպէս:

ԿԱՐԼ. Ձեր եգիպտացիք պատրաստուում են Զերբինետտին տանել. եւ սա ինքը, արցունքն աչքին, խրնդրեց, որ շուտով գամ ձեզ յայտնեմ, որ եթէ երկու ժամուայ մէջ նրանց պահանջած արծաթը չտանէք, ձեզ համար Զերբինետտը յուխտան կորած է:

ԼԵԱՆԴՐ. Երկու ժամուայ մէջ:

ԿԱՐԼ. Երկու ժամուայ մէջ:

Տ Ե Ս Ի Լ Ի.

ԼԵԱՆԳԻՐ, ՕԿՏԱԻ, ՍԿԱՊԵՆ.

ԼԵԱՆԳԻՐ. Ա՛հ, իմ խեղճ Սկապէն,
ի սէր Աստուծոյ, օգնիր ինձ:

ՍԿԱՊԵՆ. (Վերէ կենում եւ հը-
պարտութեամբ անցնելով Լէան-
դրի առջեւից) «Ա՛հ, իմ խեղճ Սկա-
պէն»—հիմա ես «իմ խեղճ Սկապէն»
զարձայ հա՛, հիմա, երբ ես հարկա-
ւոր եմ:

ԼԵԱՆԳԻՐ. Լաւ, ես քեզ ներում
եմ բոլոր պատժանքերիդ համար, նե-
րում եմ աւելի մեծ յանցանքներիդ,
եթէ արեւ ես:

ՍԿԱՊԵՆ. Ո՛չ, ո՛չ, մի ներէք.
մխեցէք ձեր սուրը կրծքիս մէջ. ես
ուրախ կլինէի, որ ինձ սպանէիք:

ԼԵԱՆԳԻՐ. Ո՛չ, ընդհակառակը ես
քեզ ազաշում եմ ինձ կեանք տալ,
իմ փափազներիս ծառայելով:

ՍԿԱՊԵՆ. Երբէք, երբէք, դուք
լաւ կանէք, որ ինձ սպանէք:

ԼԵԱՆԳԻՐ. Գու ինձ համար շատ
թանկ արժես, և ես քեզ խնդրում
եմ՝ գործ դնել ինձ համար քո սքան-
չելի տաղանդդ, որ ամեն դժուա-
րութեանց յաղթում է:

ՍԿԱՊԵՆ. Ո՛չ, սպանեցէք ինձ,
ասում եմ:

ԼԵԱՆԳԻՐ. Ա՛խ, ի սէր Քրիստոսի,
մոռացիր այդ ամենը և տուր ինձ
իմ խնդրած օգնութիւնը:

ՕԿՏԱԻ. Սկապէն, մի բան պէտք
է անել սորա համար:

ՍԿԱՊԵՆ. Այդպիսի վիրաւորան-
քից յետոյ բան մնաց անելու:

ԼԵԱՆԳԻՐ. Ի սէր Աստուծոյ, մո-
ռացիր իմ զայրոյթը և ճարպիկու-
թիւնդ գործ դիր:

ՕԿՏԱԻ. Ես էլ իմ կողմից եմ խըն-
դում:

ՍԿԱՊԵՆ. Այդ անարգանքը ահա
այստեղ՝ սրտիս մէջն է ցցուած:

ՕԿՏԱԻ. Քինախորութիւնդ պիտի
թողնես:

ԼԵԱՆԳԻՐ. Մի՛թէ պիտի թողնես
ինձ, Սկապէն, այս անտանելի ճըպ-
նածամի մէջ:

ՍԿԱՊԵՆ. Յանկարծ, ոչ դէս, ոչ
դէն, գալ ու ինձ այդպէս վիրա-
ւորել:

ԼԵԱՆԳԻՐ. Ես մեղաւոր եմ, խոստո-
վանում եմ:

ՍԿԱՊԵՆ. Աւագակ, սրիկայ, փուճ,
փառշուէր, գլխիս նետել:

ԼԵԱՆԳԻՐ. Անշափ, անսահման զըզ-
ջում եմ արածս:

ՍԿԱՊԵՆ. Սուրն ուզենալ սիրտս
մխել:

ԼԵԱՆԳԻՐ. Ի բոլոր սրտէ խնդրում
եմ ներել, և եթէ մնում է, որ առ-
ջեկ ծուռիկ չորիմ, ահա, տես, Սկա-
պէն, այդ էլ անում եմ, որ ինձ
անօգնական չը թողնես:

ՕԿՏԱԻ. Ե՛հ, յիրաւի, Սկապէն,
այս տեսնողը պիտի անձնատուր լինի:

ՍԿԱՊԵՆ. Վէրկացէք. միւս ան-
գամ այդքան շուտ մի բարկանաք:

ԼԵԱՆԳԻՐ. Խոստանում ես աշխա-
տել ինձ համար:

ՍԿԱՊԵՆ. Կը մտածենք:

ԼԵԱՆԳԻՐ. Բայց զիտե՛ս, որ ժա-
մանակ չը պիտի կորցնենք:

ՍԿԱՊԵՆ. Գլուխներդ մի ցաւեց-
նէք: Ո՞րքան է հարկաւոր:

ԼԵԱՆԳԻՐ. Հինգ հարիւր թուման:

ՍԿԱՊԵՆ. Իսկ ձեզ:

ՕԿՏԱԻ. Երկու հարիւր:

ՍԿԱՊԵՆ. Ես այդ գումարը ձեր
հայրերի քսակներից կը հանեմ. (Օկ-
տաւին) Զեր հօր նկատմամբ հնարը
արդէն դանդաղ է: (Լէանդրին)
Իսկ գալով ձեր հօրը՝ թէ և նա վեր-

ջին ծայր ժլատ է, դարձեալ հետը երկար բարակ նոսր ու թուղ չենք անիլ, վասն զի դուք գիտէք, որ նա խելքի կողմից, փառք Աստուծոյ, շատ էլ հարուստ չէ, և ես նրան այնպէս մարդ եմ համարում, որին ինչ ուղեհաս, կարող ես հաւատացնել:

ԼԷԱՆՏԻ. Սկապէն:

ՍԿԱՊԷՆ. Լաւ, լաւ, արժէր դուրս համար նեղանալ. հանար էք անում: Բայց ահա գալիս է Օկտաւի հայրը: Սկսենք դորանից, քանի որ ինքն է եկել: Հեռացէք երկուսդ էլ: (Օկտաւին) Իսկ դուք իմաց տուէք ձեր Սիր-վեստրին, որ շուտ գայ՝ իւր գերը խաղայ:

Տ Ե Ս Ի Լ Է.

ԱՐԳԱՆՏ, ՍԿԱՊԷՆ.

ՍԿԱՊԷՆ. (Առանձին) Ըհը, տեսէք, մըրթմըթում է:

ԱՐԳԱՆՏ. (Կարծելով որ ինքը մենակ է) Այդքան զուրկ լինել քաղաքավարութիւնից ու յարգանքից: Երթալ այդպէս ոտով գլխով փորձանքի մէջ ընկնել. ախ, ախ, անխելք երկտասարգութիւն:

ՍԿԱՊԷՆ. Պարսն, ձեր խոնարհ ծառան.

ԱՐԳԱՆՏ, Բարե՛, Սկապէն:

ՍԿԱՊԷՆ. Դուք մտածում էք ձեր որդու գործի մասին:

ԱՐԳԱՆՏ. Բեզ ուղիղն ասեմ, դա իմ սիրտս մաշում է:

ՍԿԱՊԷՆ. Պարոն, կեանքի մէջ հա-կառակ բռնիւր շատ են պատահում. լաւ կլինի, որ մարդս միշտ պատ-րաստ կենայ: Սորանից շատ առաջ մի ծեր մարդ ինձ մի խօսք է ասել, որ մտքումս պահել եմ:

ԱՐԳԱՆՏ. Ի՞նչ:

ՍԿԱՊԷՆ. Այն, որ ընտանեաց տէր մի մարդ, որքան էլ կարճ ժա-մանակով հեռանայ իւր տնից, նա պէտք է անդադար մտքի մէջ պտտեց-նէ այն բոլոր ձախորդութիւնները, որ իւր վերադարձին կարող է հան-դիպել. նա պէտք է երեւկայէ դի-ցուք՝ թէ իւր տունը այրուել է, իւր արծաթը զողացուել է, իւր կինը մե-ռել է, իւր որդին խեղանդամ է դար-ձել, և այն՝ ինչ որ չէ պատահել, պէտք է վերագրէ իւր բաղդին: Ինձ ասես, ես միշտ այդ խրատը ակնն-ջիւս օդ եմ արել, և չէ պատահել, որ տուն դառնալիս պատրաստ չլինի ընդունել եմ տիրոջ կողմից նախա-տինք, յանդիմանութիւն, հայհոյանք, յետոյքիս քացի, փայտով, խարազա-նով ծեծ և եթէ դրանցից մի բան պակաս է եղել, փառք եմ տուել Աստծու:

ԱՐԳԱՆՏ. Այդ շատ լաւ բան է. բայց այդ անպատկառ ումուսնութիւ-նը, որ շփոթում է մեր ուղած պսակը, անտանելի է ինձ համար. և ես հի-մա մի քանի փոստաբանների հետ խորհուրդ արեցի լուծել այդ կտալը:

ՍԿԱՊԷՆ. Ի՞նչ ասեմ, պարոն, եթէ ինձ կը լսէք, դուք պէտք է ուշխա-տէք՝ մի որիէ ուրիշ ճանապարհով շտկել այդ գործը: Դուք լաւ գիտէք, թէ ինչ բան է այս երկրում գտտ վարելը և դուք մեծ գծուարութեանց մէջ պիտի խճճուիք:

ԱՐԳԱՆՏ. Իրաւունք ունիս, այդ ես էլ գիտեմ: Բայց ուրիշ ի՞նչ ճար կայ:

ՍԿԱՊԷՆ. Ինձ թուում է, թէ ես ճարը գտել եմ: Այն կարեկցութիւ-նը, որ ես զգացի, տեսնելով ձեր հիմիկուան վիշտը, ինձ յորդորեց գլխիս մէջ մի հնար որոնելու՝ ձեզ

այդ նեղութիւնից ազատելու համար. վասն զի անկարելի է, որ չը վրդովուեմ, երբ տեսնեմ, որ որդին իւր ազնիւ հօրը վիշտ է պատճառում: Այս էլ պէտք է ասեմ, որ ես միշտ դէպի ձեր անձնաւորութիւնը մի առանձին համակրանք եմ ունեցել:

ԱՐԳԱՆՏ. Շատ շնորհակալ եմ:

ՍԿԱՊԷՆ. Ուստի մտքումս զրի գնալ գտնել այդ ամուսնացած աղջկայ եղբօրը. դա այն կտրիճներից մէկն է, որոց փեշակը վարձով մարդ սպանելն է, այն մարդկանցից մէկը, որոնք թրի հարուածից զատ բան չգիտեն, որոնց երկու խօսքից մէկը՝ կոտորել, ջարդելն է և որոնց համար մարդ սպանելը՝ այնպիսի չնչին բան է, ինչպէս մի ձու խաշտելը: Ես նորա հետ խօսք բաց արի այդ ամուսնութեան մասին, ասացի՝ թէ որքան դիւրին է բռնի ամուսնութիւնը լուծել, խօսեցի ձեր հայրական արտօնութեանց մասին, թէ որպիսի նեցուկ կարող էք տալ դատաւորներին. խօսեցի ձեր իրաւանց, ձեր հարբստութեան և ձեր բարեկամների մասին: Վերջապէս այնքան դէս ու դէն քաշքշեցի, որ նա յօժարեցաւ իմ արած առաջարկութեանը՝ գործը մի որոշ գումարով կարգի գնել. նա պատրաստ է իւր համաձայնութիւնը տալ այդ ամուսնութիւնը լուծելուն, եթէ դուք նրան փող տաք:

ԱՐԳԱՆՏ. Եւ ի՞նչ է նորա պահանջը:

ՍԿԱՊԷՆ. Օհ, առաջ շատ բարձրից սկսեց:

ԱՐԳԱՆՏ. Ի՞նչքան:

ՍԿԱՊԷՆ. Ահագին բաներ:

ԱՐԳԱՆՏ. Ե՛լի:

ՍԿԱՊԷՆ. Ուղածը հինգ, վեց հարիւր թումանից պակաս չէր:

ԱՐԳԱՆՏ. Հինգ-վեց հարիւր զահրումաւ նրա գլխին: Այդ ի՞նչ է, մեզ յիմարի տեղ է դնում:

ՍԿԱՊԷՆ. Ես էլ այդ ասացի իրեն: Ես միանգամայն մերժեցի ամեն այդ տեսակ առաջարկութիւն և իրեն լաւ հասկացրի, որ ձեզ այդչափ հեշտ չէ խաբել ու հինգ, վեց հարիւր թուման ձեռքից առնել: Վերջապէս, շատ չանա թակելուց յետոյ, ասաւ թէ ինչ եղբակացութեան եկանք: «Այժմ, ասաց նա, իմ զինուոր գրուելու ժամանակն է և ես պարտաւոր եմ գէնքերս ու հանդերձըս հոգալու. և մի փոքր փող ունենալու կարիքն էր, որ ինձ ստիպեց հակառակ իմ կամքի՝ համաձայնել ինձ արած առաջարկութեանը: Ինձ հարկաւոր է մի ձի. բայց քիչ թէ շատ օրինաւոր մի ձի հազիւ թէ կարողանամ ճարել վաթսուն թումանից պակասով»:

ԱՐԳԱՆՏ. Լսւա, այդ վաթսուն թումանը կը տանք իրեն:

ՍԿԱՊԷՆ. Պէտք է, ասում է, զբրահ և ատրճանակներ գնել. այդ էլ մինչև քսան թուման կը նստի:

ԱՐԳԱՆՏ. Քսան ու վաթսուն, այդ եղաւ ու թսուն թուման:

ՍԿԱՊԷՆ. ձիչդ այդպէս:

ԱՐԳԱՆՏ. Այդ շատ է. բայց, զբլուխը քարը, տալիս եմ:

ՍԿԱՊԷՆ. Մի ձի էլ պէտք է, ասում է, ծառայիս համար, այդ էլ մի երեսուն թուման կարժենայ:

ԱՐԳԱՆՏ. Ո՞նց թէ ծառայի համար: Ասա՛՛ գնա բանիդ, կոպէկ էլ չես ստանալ:

ՍԿԱՊԷՆ. Պարոն. . . .

ԱՐԳԱՆՏ. Ո՛չ, դա լիբբ մարդ է:

ՍԿԱՊԷՆ. Մի՛թէ կարելի է, որ ծառան ոտքով երթայ:

ԱՐԳԱՆՏ. Ինչպէս կուզէ թող երթայ, տէրն էլ հետը:

ՍԿԱՊԷՆ. Տէր Աստուած, այդպէս փոքրիկ բանի համար ի՞նչ էք կանգ առնում, պարոն, ի սէր Աստուծոյ, գանգատի մի երթար և ոչինչ մի խնայէք, որ դատաւորների ձեռքից ազատ մնար:

ԱՐԳԱՆՏ. Ո՛հ, լաւ, թող քո ասածը լինի, համաձայն եմ այդ երեսուն թումանն էլ տալ:

ՍԿԱՊԷՆ. Ինձ հարկաւոր է, ասում է, և մի ջորի, բեռներս....

ԱՐԳԱՆՏ. Օ՛հ, ջհանդամի տակն երթայ, իր ջորին էլ հետը: Այդ արդէն չափից անցաւ. մենք դատաւորներին կերթանք:

ՍԿԱՊԷՆ. Աղաչում եմ, պարոն:

ԱՐԳԱՆՏ. Ոչինչ, ոչինչ չեմ տալ:

ՍԿԱՊԷՆ. Պարոն, մի փոքրիկ ջորի:

ԱՐԳԱՆՏ. Ջորի չէ՛ որ, էշ էլ չեմ տալ:

ՍԿԱՊԷՆ. Մտածեցէք....

ԱՐԳԱՆՏ. Ո՛չ, աւելի լաւ է, երթամ դատ բանամ:

ՍԿԱՊԷՆ. Օ՛, պարոն, այդ ի՞նչ էք խօսում և ի՞նչէք ուզում անել:

Մի աչք ձգեցէք դատարանի ոլոր մոլոր պտոյտներին է. մի տեսէք թէ որքան բողբոջներ, դատական աստիճաններ, որքան կնճռոտ հանգամանքներ կան ձեր առջև և սրբան յափշտակիչ գազաններ, որոնց ճանկերի միջով դուք պիտի անցնիք՝ ոստիկան, դատախազ, փաստաբան, գործավար, դատաւորի փոխանորդ, լրաբեր, դատաւոր ու գրագիրներ: Չը կայ մէկը այդ մարդկանցից, որ մի փոքրիկ բանի համար ընդունակ չլինի աշխարհիս ամենամեծ արդարութեանը ապտակ տալու: Ոստիկանը կեղծ ցուցմունքներ կանի, որոց

առթիւ յանկարծ ձեզ կը դատապարտեն, առանց ձեր գիտութեան: Ձեր հաւատարմատարը խօսքը մէկ կանէ դատախազի հետ և ձեզ նազդ փողով կը ծախի: Ձեր փաստաբանը նոյն կերպ կաշառուելով, բերնի խօսքը կը կորցնի ձեր դատը պաշտպանելիս, կամ սար ու ձոր ընկնելով այնպիսի հիմքեր կը բերէ, որոնք ոչինչ կապ չունին խնդրի հետ: Գործավարը, ատենից դուրս, դատավճիռներ կը կայացնէ ձեր դէմ: Լրատուի գրագիրը գրաւոր ապացոյցներ դուրս կը հանէ գործի միջից և լրատուն ինքն էլ իր աչքով տեսածը չի տալ: Եւ եթէ, ամեն զգուշութիւն գործ դնելով, դուք կարողանաք այդ բոլորից պրծնել, մէկ էլ կտեսնէք, որ դատաւորներին են կաշառել ձեր դէմ: Ա՛խ, պարոն, եթէ կարող էք, փախէք այդ դժոխքից: Գատ վարել՝ այդ միևնոյն է՝ թէ անիծուած լինել այս աշխարհում. և դատարան երթալու լոկ միտքը բաւական է ինձ, որ ես մինչև Հնդստան մէկ փախչեմ:

ԱՐԳԱՆՏ. Ի՞նչքանի է հասցնում ջորու գինը:

ՍԿԱՊԷՆ. Պարոն, ջորին, իւր ձին, ծառայի ձին, հագուստը, ատրճանակները և այն փոքրիկ գումարը, որ պարտ է իւր տանտիկնոջը, բոլորը մէկտեղ նա հաշւում է երկու հարիւր թուման:

ԱՐԳԱՆՏ. Երկու հարիւր թուման:

ՍԿԱՊԷՆ. Այո՛:

ԱՐԳԱՆՏ. (Բարկացած ման գալով) Ո՛չ, ո՛չ, թող երթայ իւր բանին, ես դատ կը բանամ:

ՍԿԱՊԷՆ. Լաւ միտք արէք....

ԱՐԳԱՆՏ. Ես դատ կը բանամ:

ՍԿԱՊԷՆ. Գլուխներդ փորձանքի մի.

ԱՐԳԱՆՏ. Ինչու կը բանամ, ասում եմ:

ՍԿԱՊԷՆ. Բայց դատ բանալու համար ձեզ փող պէտք է. ցուցմունքի համար պիտի փող տաք, վաւերացման համար պիտի տաք, փոխանորդագրի համար պիտի տաք, խնդիրը փոխանորդագրի յանձնելու, նորա խորհուրդների, գրաւոր աշխատութեանց, օրական վարձի համար պիտի տաք: Այնտեղ կայ փաստաբանների խորհրդակցութեան ու պաշտպանութեան վճարը, պատճէնների վճարը, տեղապահների տեղեկագրի վարձը, եզրակացութեան համար մի փոքր բան, այնտեղ կայ արձանագրողի վարձը, այնտեղ կայ դատաւորի հրամանը, վկաներ կանչելու, նորա կարծիքն ու վճիռը, վերաստուգումն, գրագիրների ընդօրինակումն ու ստորագրութիւնը, դեռ չեմ խօսում այն բոլոր ընծաների մասին, որ դուք պիտի անէք: Տուէք այդ բոլոր փողը միանգամից այն մարդուն ու ազատուեցէք այդքան զխացաւանդից:

ԱՐԳԱՆՏ. Ի՞նչ ես խօսում. երկու հարիւր թուման:

ՍԿԱՊԷՆ. Այո. դուք օգնւտ կունենաք, մնաս չէք անիլ: Ես ինքս ինձ մի փոքրիկ հաշիւ եմ կազմել այն բոլոր ծախքերի, որ պահանջում է դատարանը. և ես գտել եմ, որ եթէ մեր ասած մարդուն երկու հարիւր թումանը տաք, դեռ պակաս, պակաս, մի հարիւր յիսուն թուման էլ ձեր գրպանումը կը մնայ, չը հաշուելով այն բոլոր հոգսերն ու նեղութիւնները, որ դուք պիտի կրէիք: Հենց այն յիմարութիւններից ազատ մնալու համար, որ ամենքի առջև խօսում են խեղկատակ փաստաբանները, ես աւելի ուրախութեամբ ե-

րեք հարիւր թուման կը տայի, որպէս զի դատաստանի չերթամ:

ԱՐԳԱՆՏ. Բնաւ հողս չէ. որ փաստաբանը կարող է իմ մասին խօսք ասել:

ՍԿԱՊԷՆ. Հիմա դուք գիտէք. ինչ կամենաք, այն արէք, բայց եթէ ես լինէի ձեր տեղը, ես դատաւանից փախչելով կը փախչէի:

ԱՐԳԱՆՏ. Ես երկու հարիւր թուման տուողը չեմ:

ՍԿԱՊԷՆ. Ահա մեր ասած մարդը:

Տ Ե Ս Ի Լ Թ.

ԱՐԳԱՆՏ, ՍԿԱՊԷՆ, ՍԻԼՎԵՍՏՐ.

(Սուսերամարտի զգեստով)

ՍԻԼՎԵՍՏՐ. Սկապէն, մէկ ցոյց տուր ինձ, տեսնեմ ո՞վ է այդ Արգանտը, Օկտաւի հայրը:

ՍԿԱՊԷՆ. Ի՞նչ կայ, պարոն:

ՍԻԼՎԵՍՏՐ. Ես լսեցի, որ նա ինձ դատաստանի է ուղում մատնել և դատարանով ուղում է լուծել իմ քրօջ ամուսնութիւնը:

ՍԿԱՊԷՆ. Ես չը գիտեմ, թէ նա այդ միտքը ունի՞ թէ ոչ. բայց չէ ուղում վճարել ձեր ուղած երկու հարիւր թումանը. ասում է շատ է:

ՍԻԼՎԵՍՏՐ. Շանթ ու կրակ, քար ու կարկնւտ. թող մի ճանկս ընկնի՝ տես ո՞նց եմ նորա գլուխը թռցնում, թէկուզ ինձ յետոյ ողջ ողջ մաշկեն: (Արգանտը դողդողալով թաք է կենում Սկապէնի յետեւը):

ՍԿԱՊԷՆ. Պարոն, այդ ձեր ասած Օկտաւի հայրը վախկոտ չէ և գուցէ ձեզնից ամենիին չը վախենայ:

ՍԻԼՎԵՍՏՐ. Նա, նա. արիւնս վկայ, գլուխս վկայ, եթէ հիմա այստեղ լինէր, այս սուրս փորը կը կոխէի:

(Նկատելով Արգանտին) Ո՞վ է այդ մարդը:

ՍԿԱՊԵՆ. Նա չէ, պարոն, նա չէ:

ՍԻԼՎԵՍՏՐ. Չլինի թէ նորա բարեկամներից մէկն է:

ՍԿԱՊԵՆ. Ո՛չ, պարոն, ոչ. ընդհակառակը սա նորտ կատաղի թըշնամին է:

ՍԻԼՎԵՍՏՐ. Նորա կատաղի թշնամին:

ՍԿԱՊԵՆ. Այո:

ՍԻԼՎԵՍՏՐ. Օ՛հ, փառք Աստուծոյ, ի՞րքան ուրախ եմ: (Արգանտին) Դուք; պարոն, այն տխմար Արգանտի թշնամին էք, չը՞:

ԱՐԳԱՆՏ. Այո, այո, ես հաւատացնում եմ:

ՍԻԼՎԵՍՏՐ. (Մաստիկ թօթուելով Արգանտի ձեռքը) Սեղմեցէք ձեռքս, սեղմեցէք: Ագնիւ խօսք եմ տալիս ձեզ, երգւում եմ պատուովս, երգւում եմ այս սրովը, որ այստեղ կրում եմ, երգւում եմ այն ամեն բանով, որով կարող եմ երգուել, որ հէնց այսօր, դեռ մութը չը կոխած, ես ձեզ կազատեմ այդ խայտառակ սրիկայից, այդ տխմար Արգանտից: Յոյս դրէք ինձ վերայ:

ՍԿԱՊԵՆ. Պարոն, այստեղ օրէնքը թոյլ չի տայ, որ դուք բռնութիւն գործ դնէք:

ՍԻԼՎԵՍՏՐ. Քանի՞ գրօշի եմ առնում ես օրէնքը: Ես կորցնելու բան չունիմ:

ՍԿԱՊԵՆ. Նա կզգուշանայ. նա ունի ազգականներ, բարեկամներ, ծառաներ, որոց նա օգնութեան կը կանչի ձեր դէմ:

ՍԻԼՎԵՍՏՐ. Ես էլ հենց այդ եմ ուզում, փահ, հէնց այդ եմ ուզում: (Սուրը քաշելով) Ա՛հ, դժոխք, անհ, շանթ ու կայծակ: Ի՞նչ կլինէր որ

նա հիմա այստեղ լինէր իւր բոլոր օգնականներով: Ի՞նչ կլինէր, որ երեսուն մարդով դիմացս ելնէր հիմա, ի՞նչ կլինէր, որ նորա զէնքը ձեռին վրաս յարձակուէ՞ն. (պաշտպանողական ղեռք առնելով) ի՞նչպէս, թըշուառականներ, դուք յանդգնում էք ինձ վերայ յարձակուել: Դէհ, կրողը ձեզ տանի, եկէք (սրով այս կողմը, այն կողմը հարուածելով, որպէս թէ շատ մարդոց դէմ է կուռւմ): Զարկենք, խփենք, խնայել չը կայ, պինդ կենանք, գրոհ տանք, ոտքներս պինդ պահենք, աչքներս սուր. ան, սրիկաներ, շներ, այդ էք ուզում. այնքան տամ, որ կշտանաք. դիմացէք, թշուառականներ, դիմացէք անձ ձեզ նոր հարուած, անա ձեզ միւսը, (դառնալով Արգանտի ու Սկապէնի կողմը) երբորդը, շորբորդը. չը, փախչում էք, պինդ կացէք, գարշելիք, պինդ կացէք:

ՍԿԱՊԵՆ. Է՛, հէ, հէ, պարոն, մենք նրանց մարդիկը չենք:

ՍԻԼՎԵՍՏՐ. Դէհ, հիմա սովրեցար, թէ ինչ տուել է ինձ հետ խաղ խաղալ:

Տ Ե Ս Ի Լ Փ.

ԱՐԳԱՆՏ, ՍԿԱՊԵՆ.

ՍԿԱՊԵՆ. Դէհ, հիմա տեսա՞ք, իրքան մարդասպանութիւն երկու հարիւր թումանի համար: Օն անգը, բարով վայելէք:

ԱՐԳԱՆՏ. (Բոլորովին դողդողալով) Սկապէն:

ՍԿԱՊԵՆ. Հրամայեցէք:

ԱՐԳԱՆՏ. Ես համաձայն եմ տալ երկու հարիւր թուման:

ՍԿԱՊԵՆ. Ես շատ ուրախ եմ, ձեր արիւր վկայ:

ԱՐԳԱՆՏ. Երթանք մարդուն գրա-
նենք. փողերն այստեղ են:

ՍԿԱՊԷՆ. Դուք հենց ինձ տուէք
փողերը: Ձեր պատիւը պահանջում է,
որ դուք նրան չերևաք, քանի որ
դուք ձեզ այստեղ ուրիշի տեղ գրե-
ցիք. բացի գործանից, ես վախենում
եմ, որ մի գուցէ ձեզ ճանաչելով,
նա աւելի պահանջէ:

ԱՐԳԱՆՏ. Այո, բայց լաւ կլինէր,
որ աչքովս տեսնէի արծաթս վճա-
րելիս:

ՍԿԱՊԷՆ. Միթէ դուք ինձ չէք
հաւատում:

ԱՐԳԱՆՏ. Այդ չեմ ասում, բայց,
սակայն...

ՍԿԱՊԷՆ. Տէր քեզ մեղայ. պա-
րոն, երկուսից մէկը՝ կամ ես խար-
դախ մարդ եմ, կամ ազնիւ: Միթէ
ես կուզէի ձեզ խաբել, և միթէ ես
այդ բոլոր գործի մէջ աչքիս առջեւ
ուրիշ շահ ունիմ, քան ձերը և իմ
տիրոջը, որի հետ դուք ուզում էք
խնամի դառնալ: Եթէ ես ձեր աչ-
քում կասկածելի եմ, էլ ոչինչ բա-
նում չեմ խառնուի. գնացէք, ուրի-
շին գտէք, որ ձեր գործը շտկէ:

ԱՐԳԱՆՏ. Որ այդպէս է, առ:

ՍԿԱՊԷՆ. Ո՛չ, պարոն, ինձ մի
յանձնէք ձեր փողերը: Շատ ուրախ
կլինէի, որ մի ուրիշի ձեռով գործ
տեսնէիք:

ԱՐԳԱՆՏ. Տէր Աստուած, բռնէ:

ՍԿԱՊԷՆ. Ո՛չ, ասում եմ, ինձ մի
հաւատաք. ո՞վ գիտէ, կարելի է ձեր
փողերը գրպանս դնեմ:

ԱՐԳԱՆՏ. Ա՛ռ, ասում եմ. էլ ինձ
երկար մի խօսեցուր, բայց նայիր,
որ նրան լաւ ձեռքդ ժողվես:

ՍԿԱՊԷՆ. Այդ ես գիտեմ. նորա
գիմացիներ յիմարի մէկը չէ:

ԱՐԳԱՆՏ. Քեզ մեր տանը կսպասեմ:

ՍԿԱՊԷՆ. Անպատճառ կը գամ:
(Մենակ) Էս մէկ. երթամ հիմա
միւսին գտնեմ: Ո՛հ, փառք Աստու-
ծոյ, ահա նա: Կարծես թէ Աստուած
ինքն է զցում սրանց մէկին միւսի
յետեից իմ թաղարդը:

Տ Ե Ս Ի Լ Փ Ը.

ՍԿԱՊԷՆ, ԺԵՐՈՆՏ.

ՍԿԱՊԷՆ. (Իւրեւ թէ չէ տես-
նում Ժերոնտին) Ո՛վ երկինք, ի՞նչ
անակնկալ հարուած, խեղճ հայր,
թշուառ Ժերոնտ, ի՞նչ պիտի անես:

ԺԵՐՈՆՏ. (Առանձին) Այդ ի՞նչ է
խօսում իմ մասին այդպէս վշտացած
դէմքով:

ՍԿԱՊԷՆ. Մէկը չը կայ, որ ինձ
ասի, թէ ուր է պարոն Ժերոնտը:

ԺԵՐՈՆՏ. Ի՞նչ կայ, Սկապէն, ի՞նչ
է պատահել:

ՍԿԱՊԷՆ. (Վազմեցնելով քեմի վե-
րայ, չը լսել ու չտեսնել ձեռանա-
նով Ժերոնտին) Ո՛րտեղ գտնեմ ես
նրան, որ պատմեմ այդ դժբախտու-
թիւնը:

ԺԵՐՈՆՏ. (Վազմելով Սկապէնի
յետեւից) Ախր ի՞նչ է է:

ՍԿԱՊԷՆ. Ջուր եմ վազվզում ա-
մեն կողմը նրան գտնելու:

ԺԵՐՈՆՏ. Ես այստեղ եմ, ահա:

ՍԿԱՊԷՆ. Ասես թէ այնպէս տեղ է
թաղնուել, որ ոչ ոք նրան չը գտնի:

ԺԵՐՈՆՏ. (Սկապէնի յետեւից
բռնելով) Տօ, ահա. կոյր ես, ի՞նչ է,
որ ինձ չես տեսնում:

ՍԿԱՊԷՆ. Ա՛խ, պարոն, հնար չը
կայ ձեզ հանգիւղելու:

ԺԵՐՈՆՏ. Մի ժամ է, աչքիդ առ-
ջին եմ. ի՞նչ է պատահել, սոսա է:

ՍԿԱՊԷՆ. Պարոն:

ԺԵՐՈՆՏ. Հը՛:

ՍԿԱՊԷՆ. Պարոն, ձեր որդին....

ԺԵՐՈՆՏ. Որդիս ինչ....

ՍԿԱՊԷՆ. Մի շատ տարօրինակ փորձանքի մէջ է ընկել:

ԺԵՐՈՆՏ. Ի՞նչ փորձանք:

ՍԿԱՊԷՆ. Մի փոքր առաջ ես նրան գտայ շատ տխուր, և չը գիտեմ, թէ դուք ինչ էք ասել նրան, որ դուք իմ անունս յիշել էք շատ անտեղի կերպով: Ուզելով այդ տխրութիւնը փարատել, մենք գնացինք զբօսնելու նաւահանգիստը: Այնտեղ ուրիշ շատ բաների շարքում մեր աչքը ընկաւ մի բաւական լաւ կազմուած տաճիկ առագաստաւոր նաւ: Մի բարետեսիլ երիտասարդ տաճիկ մեկ ներս հրաւիրեց նաւը ու ձեռքը մեկնեց: Ներս մտանք: Նա մեզ հազար ու մի յարգանք ցոյց տուաւ, մեզ ուտելիք հրամցրեց. մենք վայելեցինք ամենահիանալի պտուղներ և մի գինի, որ մեզ թուեցաւ, թէ աշխարհիս երեսին ամենապատուականն է:

ԺԵՐՈՆՏ. Այդ բոլորի մէջ վշտանալու ի՞նչ կայ որ:

ՍԿԱՊԷՆ. Սպասեցէք, պարոն, ահա ասելով զայիս եմ: Մինչ մենք ուտելու հետ էինք, թուրքը նաւը ափից հեռացնել է տուել, և տեսնելով, որ արդէն նաւահանգստից բաւական հեռու է, իջեցրեց ինձ մի փոքրիկ մակոյկ և ուղարկեց ձեզ ասելու, որ եթէ խեղոյն և եթ հինգ հարիւր ոսկի չուղարկէք իրեն, ձեր որդուն պիտի տանէ Ալթիր:

ԺԵՐՈՆՏ. Ո՞նց թէ հինգ հարիւր ոսկի:

ՍԿԱՊԷՆ. Այո, պարոն, այդ դեռ բաւական չէ, նա ինձ նշանակել է ընդամենը երկու ժամ ժամանակ:

ԺԵՐՈՆՏ. Ո՛հ, կախուելու տաճիկ. ինձ այդպէս նահատակել:

ՍԿԱՊԷՆ. Ձեզ է մնում, պարոն, չուտով մտածել, գտնել միջոց չլթանելից ազատելու ձեր որդուն, որին դուք այնքան քնքոյշ սիրով սիրում էք: ԺԵՐՈՆՏ. Նրան ով էր ասում, որ երթայ նաւը մտնէ:

ՍԿԱՊԷՆ. Նրա մտքովն անգամ չէր անցնում, թէ այդ փորձանքը պիտի զայ իր գլուխը:

ԺԵՐՈՆՏ. Գնա, Սկապէն, գնա, ասա այդ թուրքին, որ ես դատաւորներ կուղարկեմ նորա յետից:

ՍԿԱՊԷՆ. Դատաւորներ ծովի մէջ տեղում. հանաք էք անում:

ԺԵՐՈՆՏ. Ի՞նչ բան ունէր նա այդ նաւի մէջ:

ՍԿԱՊԷՆ. Երբեմն չար բազմն է մարդոց առաջնորդում:

ԺԵՐՈՆՏ. Դու, Սկապէն, դու պիտի ցոյց տաս այստեղ քո հաւատարիմ ծառայութիւնը:

ՍԿԱՊԷՆ. Ի՞նչ պիտի անեմ, պարոն:

ԺԵՐՈՆՏ. Պիտի երթաս տաճիկին ասես, որ որդուս արձակի և դու ինքըք նորա տեղը մնաս, մինչև որ ես նորա պահանջած գումարը ժողովեմ:

ՍԿԱՊԷՆ. Բահ, պարոն, մտածում էք ինչ էք ասում, և կարծում էք, թէ այդ տաճիկը այնքան խելք չունի, որ ինձ պէս մի քնձռոտին ձեր որդու փոխարէն ընդունի:

ԺԵՐՈՆՏ. Ի՞նչ բան ունէր նա այդ նաւի մէջ:

ՍԿԱՊԷՆ. Նա չէր կարող գուշակել այդ զժրախտութիւնը:

ԺԵՐՈՆՏ. Նորա պահանջը ասում ես....

ՍԿԱՊԷՆ. Հինգ հարիւր ոսկի է:

ԺԵՐՈՆՏ. Հինգ հարիւր ոսկի, խղճմտանք չունի:

ՍԿԱՊԷՆ. Այ թէ լաւ ասացիր, թուրք ու խղճմտանք:

ԺԵՐՈՆՏ. Նա գիտէ թէ ինչ ասել է հինգ հարիւր ոսկի:

ՍԿԱՊԵՆ. Այո, պարոն, նա գիտէ, որ այդ անում է երկու հազար հինգ հարիւր մանէթ:

ԺԵՐՈՆՏ. Միթէ կարծում է այդ թշուառականը, որ հինգ հարիւր ոսկին փողոցումը թափած է:

ՍԿԱՊԵՆ. Այդ մարդիկը խօսք չեն հասկանում:

ԺԵՐՈՆՏ. Բայց ի՞նչ էր շինում նա այդ նաւի մէջ:

ՍԿԱՊԵՆ. Իրաւունք ունիք. բայց ի՞նչ արած, զալիքը չի կարելի գուշակել: Ի սէր Աստուծոյ, պարոն, շտապեցէք:

ԺԵՐՈՆՏ. Ահա, առ սնդուկիս բանալին:

ՍԿԱՊԵՆ. Լաւ:

ԺԵՐՈՆՏ. Սնդուկս բաց կանես:

ՍԿԱՊԵՆ. Շատ բարի:

ԺԵՐՈՆՏ. Այնտեղ, ձախ կողմում կը գտնես մի մեծ բանալի, իմ ամբարի բանալին է:

ՍԿԱՊԵՆ. Այո:

ԺԵՐՈՆՏ. Կերթաս կառնես բոլոր այն շորեղէնը, որ լցուած է այն մեծ կողովի մէջ, կտանես կը ծախես հին շորեր ծախողներին, ու կերթաս կը թափես որդուս:

ՍԿԱՊԵՆ. (Բանալին յետ տալով) Ահ, պարոն, երազումն էք. այդ ձեր ասածի համար հարիւր մանէթ էլ չեն տայ, բացի այդ, դուք գիտէք արդէն, թէ որքան կարճ է նշանուկած ժամանակը:

ԺԵՐՈՆՏ. Ախր ի՞նչ էր շինում նա այդ նաւի մէջ:

ՍԿԱՊԵՆ. Ո՛հ, սրբան խօսք ենք կորցնում դուր տեղը. հանգիստ թողէք այդ նաւը և մտածեցէք, որ ձեզ փտանկ է սպառնում՝ ձեր որդուց

զրկուելու: Աւանդ, խնդճ իմ պարոնիկս, գուցէ ես ձեզ իմ կեանքումս այլ ես չտեսնեմ և գուցէ հիմա, մինչդեռ ես այստեղ խօսում եմ, քեզ գերի են տանում Ալթիր: Բայց երկինքն ինձ վկայ է, որ ես քեզ համար արի այն, ինչ որ կարող էի, և եթէ դու չազատուես՝ մեղքը այն հօրն է, որ այդքան քիչ է սիրում իւր որդուն:

ԺԵՐՈՆՏ. Սպասիք, Սկապէն, երթամ գտնեմ այդ փողը:

ՍԿԱՊԵՆ. Շտապեցէք, ի սէր Աստուծոյ, ես գողում եմ, երբ մտածում եմ, որ գուցէ ժամը լրանայ:

ԺԵՐՈՆՏ. Չորս հարիւր ոսկի չէր տսածդ:

ՍԿԱՊԵՆ. Ո՛չ, հինգ հարիւր:

ԺԵՐՈՆՏ. Հինգ հարիւր ոսկի:

ՍԿԱՊԵՆ. Այո:

ԺԵՐՈՆՏ. Ախր ի՞նչ էր շինում այն նաւի վերայ է:

ՍԿԱՊԵՆ. Իրաւունք ունիք, բայց չնւտ արէք:

ԺԵՐՈՆՏ. Միթէ ուրիշ տեղ չկար զբօսնելու:

ՍԿԱՊԵՆ. Շատ ուղիւ էք ասում. բայց շտապեցէք:

ԺԵՐՈՆՏ. Ախր, անիծեալ նաւ:

ՍԿԱՊԵՆ. (Առանձին) Այդ նաւը սորա սիրտը մաշեց:

ԺԵՐՈՆՏ. Տես, Սկապէն, մօրիցս ընկել էր, որ ես հէնց նոր ստացայ այդքան գումար ոսկով, բայց ես չէի կարծի, որ այդ ոսկին ինձնից այգալէս չուտով յափշտակեն: (Հանելով զբաւանից քսակը, առաջարկում է Սկապէնին) Ահա, առ ուզնա որդուս ազատիք:

ՍԿԱՊԵՆ. (Չեղքը մեկնելով) Այո, պաշտ:

ԺԵՐՈՆՏ. (Պահելով քսակը, որ իբրեւ թէ ուզում է տալ Սկապէ-

նին) Բայց ասան այդ թուրքին, որ նա սրիկայ է:

ՍԿԱՊԵՆ. (Դարձեալ ձեռքը մեկնելով) Այո:

ԺԵՐՈՆՏ. (Նոյնը կրկնելով) Լիբբ է:

ՍԿԱՊԵՆ. (Ձեռքը մեկնած) Այո:

ԺԵՐՈՆՏ. Անհաւատ, անօրէն մարդ է, աւազակ է:

ՍԿԱՊԵՆ. Ես գիտեմ, ինչ կասեմ:

ԺԵՐՈՆՏ. (Նոյն կերպով) Ասան, թէ նա այդ հինգ հարիւր ոսկին խլում է առանց որեւէ իրաւունքի:

ՍԿԱՊԵՆ. Այո:

ԺԵՐՈՆՏ. (Նոյն կերպ) Ասան, որ այդ փողը հառամ ըլի իր գլխին թէ էս կեանքում, թէ էն կեանքում:

ՍԿԱՊԵՆ. Աչքիս վերայ:

ԺԵՐՈՆՏ. (Նոյն կերպ) Եւ եթէ երբ և իցէ ձեռքս ընկնի, ես գիտեմ, թէ ինչպէս կառնեմ վրէժս:

ՍԿԱՊԵՆ. Լաւ:

ԺԵՐՈՆՏ. (Զսակը զրպանը դնելով ու գնալով) Գնան, գնան, շուտով բեր որպուս:

ՍԿԱՊԵՆ. (Վազելով Ժերոնտի յետեւից) Է՛, պարոն, պարոն:

ԺԵՐՈՆՏ, Հը՛:

ՍԿԱՊԵՆ. Փողն ինչ եղաւ:

ԺԵՐՈՆՏ. Զը տուեցի՛ քեզ:

ՍԿԱՊԵՆ. Ամենեկին, դուք դարձեալ ձեր զրպանը գրիք:

ԺԵՐՈՆՏ. Ա՛խ, ցաւիցն է, որ միտքս մոլորում է:

ՍԿԱՊԵՆ. Տեսնում եմ:

ԺԵՐՈՆՏ. Ո՛ր սատանան տարաւ նրան այդ նաւը, անիծեալ նաւ: Նենգաւոր տաճիկ, դժոխքի փայլ ըլնես:

ՍԿԱՊԵՆ. (Մենակ) Կոկորդուսը դէմ է ընկել այս հինգ հարիւր ոսկին, որ նրանից խլեցի. բայց մեր հաշիւը դեռ չէ վերջացել և նա ինձ

դեռ պէտք է ուրիշ զրամով վճարէ այն զրպարտութիւնը, որ նա արել է իմ դէմ իւր որդու առջև:

Տ Ե Ս Ի Լ ՓԲ.

ՕԿՏԱԻ, ԼԵԱՆԴՐ, ՍԿԱՊԵՆ.

ՕԿՏԱԻ. Հը՛, Սկապէն, ի՞նչ եղաւ, յաջողեցա՞ւ ինձ համար արած ձեռնարկութիւնդ:

ԼԵԱՆԴՐ. Մի բան արի՛ր ինձ այս նեղ զրութիւնից հանելու համար:

ՍԿԱՊԵՆ. (Օկտաւին) Ահա՛ ձեզ երկու հարիւր թուման, որ կորցեցի ձեր հօրից:

ՕԿՏԱԻ. Ա՛հ, ի՛նչքան ուրախացնում ես ինձ:

ՍԿԱՊԵՆ. (Լէանդրին) Զեղ համար ոչինչ չը կարողացայ անել:

ԼԵԱՆԴՐ. (Ուզելով հեռանալ) Ինձ մնում է ուրեմն մեռնել. ինչքա՛ն է պէտք կեանքը, եթէ Զերբինհատը ձեռքէս պիտի երթայ:

ՍԿԱՊԵՆ. Օ՛հ, օհօ, կամաց, կամաց, մի շտապիր: Ի՛նչ շուտ էր վազում է՛:

ԼԵԱՆԴՐ. (Յետ դառնալով) Հաւաքա՛ ի՞նչ անեմ, ասան:

ՍԿԱՊԵՆ. Հանգիստ եղէք, ձերին էլ այստեղ է:

ԼԵԱՆԴՐ. Ա՛հ, դու ինձ նոր կեանք ես բաշխում:

ՍԿԱՊԵՆ. Բայց այն պայմանով, որ դուք ինձ թոյլ տաք մի փոքրիկ վրէժ առնել ձեր հօրից այն խաղի համար, որ նա ինձ խաղացել է:

ԼԵԱՆԴՐ. Ինչ որ կամենաս:

ՍԿԱՊԵՆ. Դուք ինձ խոստովնում էք այս վկայի առջև:

ԼԵԱՆԴՐ. Այո:

ՍԿԱՊԵՆ. Ահա՛ ձեր հինգ հարիւր ոսկին:

Վարազդոյր.

Ե Ր Ր Ո Ր Դ Դ Ո Ր Թ Ո Ղ Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Տ Ե Ս Ի Լ Ը.

ԶԵՐԲԻՆԵՏՏ, ՀԻԱՍԻՆԹ, ՍԿԱՊԵՆ,
ՍԻԼՎԵՍՏՐ.

ՍԻԼՎԵՍՏՐ. Այս, ձեր նշանած-
ները իրարու մէջ խօսք են կապել,
որ դուք միասին լինէք. և մենք կա-
տարում ենք մեզ տուած հրամանը:

ՀԻԱՍԻՆԹ. (Ձերընկնտուն) Այդ
հրամանի մէջ ոչինչ չկայ, որ ինձ
անհաճոյ լինէր. ուրախ եմ, որ այդ-
պիսով մի ընկերուհի եմ ստանում և
ևս չեմ լինի արգելողը, որ մեր սի-
րածները փոխադարձ բարեկամու-
թիւնը մեր երկուսիս մէջ ևս արմատ
բռնէ:

ԶԵՐԲԻՆԵՏՏ. Ես ընդունում եմ
այդ առաջարկը, և ես փախչողը չեմ,
երբ մէկը ինձ բարեկամութեան է
կանչում:

ՀԻԱՍԻՆԹ. (Ձերընկնտուն) Մեր
երկուքիս ճակատագրի նմանութիւ-
նը աւելի ևս պիտի նպաստէ մեր
բարեկամութեան և մենք երկուքս
և եթ նոյն յուզմունքին, նոյն դժ-
բաղդութեանն ենք ենթակայ:

ԶԵՐԲԻՆԵՏՏ. Դուք գոնէ այն ա-
ռաւելութիւնը ունիք, որ գիտէք թէ
նւազաւակն էք և ձեր ծնողաց ա-
ջակցութիւնը, որոց դուք կարող էք
ծանօթացնել ամենքին, կարող է ա-
մեն բան շտկել, կարող է ապահո-
վել ձեր երջանկութիւնը, տալով ի-
րենց համաձայնութիւնը արդէն կա-
տարուած ամուսնութեան: Իսկ ես
ոչինչ ապահովութիւն չեմ տեսնում
իմ ապագայ վիճակի մէջ և այնպի-
սի գրութեան մէջ եմ, որ անկարող
եմ մեղմացնել այնպիսի մի հօր յու-
մառութիւնը, որի համար, բայցի հա-

րրատութիւնից, ուրիշ բան արժէք
չունի:

ՀԻԱՍԻՆԹ. Բայց դուք էլ այն ա-
ռաւելութիւնը ունիք, որ ձեր ապա-
գայ ամուսնուն չեն աշխատում խը-
լել՝ մի ուրիշի հետ պսակելու հա-
մար:

ԶԵՐԲԻՆԵՏՏ. Հա, Սկապէն, ի սէր
Աստուծոյ, պատմիր տեսնեմ այն
գուարճալի պատմութիւնը քո այն
ազգամարտութեան, որով դու կա-
րողացել ես քո ժլատ ծերուկից փող
կորզել. դու գիտես, որ ով որ ինձ
մի բան է պատմում՝ դուք չէ կորց-
նում իւր աշխատանքը և որ ես բա-
ւականաչափ հատուցանում եմ իմ ու-
րախութեամբս:

ՍԿԱՊԵՆ. Ահա Սիլվեստրը, որ
նոյնքան լաւ կը պատմի որքան ես:
Իսկ ես միտքս դրած ունիմ մի փոք-
րիկ վրէժ լուծել, որի քաղցրութիւ-
նը ուզում եմ ճաշակել:

ՍԻԼՎԵՍՏՐ. Ինչո՞ւ ուզում ես յօ-
ժար կամբովդ զլուխդ փորձանքի
մէջ ձգել:

ՍԿԱՊԵՆ. Ես սիրում եմ վտանգա-
ւոր զործերի ձեռք զարկել:

ՍԻԼՎԵՍՏՐ. Ես արդէն քեզ սոսա-
ցի, որ եթէ իմ խօսքին հաւատայիր,
դու քո մտադրութիւնդ կը թողնէիր:

ՍԿԱՊԵՆ. Այո, եթէ հաւատայի:

ՍԻԼՎԵՍՏՐ. Բայց, նահլա՞թ չար
սատանին, բան ես գտել գուարճա-
նալու:

ՍԿԱՊԵՆ. Իսկ դու, կրողը տանի
քեզ, ի՞նչ ես հոգում, քեզ ի՞նչ:

ՍԻԼՎԵՍՏՐ. Իրաւ է, քո կաշուի
տէրը դու ես և ինչպէս կուզես այն-
պէս գործ կածես:

ՍԿԱՊԵՆ. Այդ տեսակ վտանգնե-

ըր ինձ երբէք չեն կասեցրել և ես
ատելով ատում եմ այն փոքրոգի
մարդկանց, որոնք իրերի հետևան-
քից չափազանց զգուշանալով, չեն
համարձակում որ և իցէ մի բան
ձեռնարկել:

ՋԵՐԲԻՆԵՏՏ. (Սկապէնին) Մենք
պէտք ունինք քո խնամքին:

ՍԿԱՊԷՆ. Դնացէք. ես էլ չուտով
կը գամ. թող անպատիժ չը մնայ
ուսողը՝ թէ ես ընդունակ եմ ինքս
ինձ դաւաճանել ու բանալ վանտնիք-
ներ, որ պետք չէ, որ ամենքը զի-
տենան:

Տ Ե Ս Ի Լ Բ.

ԺԵՐՈՆՏ, ՍԿԱՊԷՆ.

ԺԵՐՈՆՏ. Հայտէ, նայենք, Սկա-
պէն, ի՞նչ եղաւ որդուս գործը:

ՍԿԱՊԷՆ. Ձեր որդին, պարոն,
այժմ ապահով տեղ է. իսկ ձեզ, այ-
ժըմ ձեզ է սպառնում աշխարհիս ա-
մենամեծ վտանգը և ես շատ կը
փափագէի, որ դուք այժմ ձեր տա-
նը լինէիք:

ԺԵՐՈՆՏ. Այդ ի՞նչ ասել է:

ՍԿԱՊԷՆ. Հենց այս բոլորիս, երբ
եւ ձեզ հետ խօսում եմ, ձեզ փըն-
տում եմ, որ սպանեն:

ԺԵՐՈՆՏ. Ի՞նչ:

ՍԿԱՊԷՆ. Այո:

ԺԵՐՈՆՏ. Եւ ո՞վ է այդ:

ՍԿԱՊԷՆ. Այն աղջկայ եղբայրը,
որի հետ սոսկուցաւ Օկտաւը: Նա
կարծում է, թէ ձեր մտադրութիւնը՝
ձեր աղջկան իւր քրոջ տեղը դնելու,
ամենից շատ զրդում է լուծել նո-
ցա ամուսնութիւնը և գլխի մէջ ու-
նենալով այդ միտքը, նա բարձրա-
ձայն վճռել է՝ իւր մաղձը ձեզ վի-
րայ թափել և ձեր կեանքը կարճել:

Իւր անպատուութեան վրէժը լուծելու
համար: Բոլոր իւր բարեկամները,
ամենքն էլ իրեն նման գլուխ կտրող-
ներ, ամեն կողմը փնտռում են ձեզ
և հարց ու փորձ են անում ձեր մա-
սին: Ես տեսայ զէսից զէնից իւր
վաշտի զինուորներ, որոնք անցնող
դարձողին հարցնում են և խումբ
խումբ հսկում են ձեր տան բոլոր
անցքերի վերայ. այնպէս որ դուք
չէք կարող ձեր տուն երթալ, կամ
աջ ու ձախ մի քայլ անել առանց
նոցա ձեռքն ընկնելու:

ԺԵՐՈՆՏ. Ես ի՞նչ պիտի անեմ,
սիրելի Սկապէն:

ՍԿԱՊԷՆ. Ձգիտեմ, պարոն, ա՛յ
քեզ վարմանալի բան: Ես ոտքից
մինչև գլուխ ամբողջ մարմնովս դո-
ղում եմ ձեզ համար և... սպասե-
ցէք (ուզելով իբր թէ բեմի խորքը
երթալ, որ տեսնէ՝ թէ մարդ կ'այ):

ԺԵՐՈՆՏ. (Դողալով) Հը՛:

ՍԿԱՊԷՆ. Ո՛չ, ո՛չ, ո՛չ, ոչինչ չը կայ:

ԺԵՐՈՆՏ. Ձեռ կարող մի հնար գըտ-
նել՝ ինձ այս փորձանքից ազատելու:

ՍԿԱՊԷՆ. Անշուշտ ես մի հնար
մտածել եմ, բայց վախենում եմ, որ
իմ գլուխս չը ջարդեն:

ԺԵՐՈՆՏ. Ա՛խ, Սկապէն, ցոյց
տուր որ հուսատարիմ ծառայ ես:
Ինձ մի թողնիր, աղաչում եմ:

ՍԿԱՊԷՆ. Աչքիս վերայ: Ես այն-
քան սիրում եմ ձեզ, որ չեմ կարող
զիմանալ եթէ ձեզ չ'օգնեմ:

ԺԵՐՈՆՏ. Դու գորա վարձը կստա-
նաս, հաւատա՛, և ես քեզ խոստա-
նում եմ վրայիս հագուստը, երբ
փոքր ինչ կը հնանայ:

ՍԿԱՊԷՆ. Կեցէք. ահա մի լաւ
բան, որ ես գտայ, իսկ և իսկ յար-
մար ձեր կեանքը փրկելու: Պետք է
մտնէք այս տոպրակի մէջ և...

ԺԵՐՈՆՏ. (Կարծելով թէ մարդ է տեսնում) Ո՛հ:

ՍԿԱՊԷՆ. Ո՛հ, ո՛չ, ոչ, ոչ ոք չը կայ: Պետք է, ասում եմ, մտնէք այս տոպրակի մէջ և ամենին չը շարժուէք: Ես ձեզ շալակս կառնեմ, իբրև մի կապոց և այդպէս կը տանեմ ձեզ, ձեր թշնամիների միջով, ձեր տուն, ուր հասնելուն պէս, մենք դուռն ու պատուհան կը կողպենք ներսից և մարդ կուարկենք, որ ոստիկաններ բերեն ասպատակողներին բռնելու:

ԺԵՐՈՆՏ. Այդ լաւ միտք է:

ՍԿԱՊԷՆ. Գորանից լաւը չի էլ լինի. դուք կտեսնէք: (Առանձին) Գու ինձ կվճարես զրպարտութեանդ համար:

ԺԵՐՈՆՏ. Հը՛:

ՍԿԱՊԷՆ. Ասում եմ, որ ձեր թըշնամիքը լաւ թակարդը կընկնեն: Լաւ մտէք, մինչ յատակը. բայց մանաւանդ զգուշացէք, որ չհրկաք և չը շարժուէք, ինչ էլ որ պատահի:

ԺԵՐՈՆՏ. Անհոգ եղի՛ր, ես գիտեմ թէ ինչպէս կը պահեմ ինձ:

ՍԿԱՊԷՆ. Ծածկուեցէք. անս մի գինուոր ձեզ է փնտռում: (Ձայնը փոխելով) Ի՞նչ, միթէ բաղդ չպիտի ունենամ սպանելու այդ ժերոնտին. միթէ Աստուծու սիրոյն մի մարդ չի՞ գտնուի, որ ինձ ասի թէ ո՛ր է նա: (Ժերոնտին իւր սովորական ծայնով) Ժաժ չը գաք: Գժոխըը վկայ, գետնի խորքն էլ թաղուած լինի, ես նրան պիտի գտնեմ: (Ժերոնտին իւր բնական ծայնով) Զերևաք: Է՛յ, տոպրակ տանող: Հրամեցէք: Ես քեզ մի ոսկի կը բաշխեմ, եթէ ասես թէ որտեղ կլինի ժերոնտը: Գուք փնտռում էք պարոն ժերոնտին: Այո՛, կրողը տանի, փնտռում եմ: Ի՞նչ գործի համար, պարոն: Ինչ գործի

համար: Այո՛: Ես ուզում եմ՝ նրան սատկեցնել այս փայտի հարուածների տակ: Ո՛հ, պարոն, նորա պէս մարդուն ի՞նչպէս կարելի է փայտով ծեծել. նրա հետ այդպէս վարուել չէ կարելի, նա այն մարդկանցից չէ: Ո՛վ, այդ պարծենկոտ ժերոնտը, այդ գարշելին, այդ անպիտանը: Պարոն, պարոն ժերոնտը ոչ պարծենկոտ է, ոչ անպիտան, խնդրեմ ձեր խօսելու ձեր փոխէք: Ի՞նչ, դուք համարձակում էք այդպէս գորոզ պատասխան տալ ինձ: Ես պաշտպանում եմ, որպէս իմ պարտքն է, մի պատուաւոր մարդու, որին անպատուում են: Գու այդ ժերոնտի բարեկամներէցը չլինե՛ս: Այո՛, պարոն, նորա բարեկամներից մէկն եմ: Ա՛հ, չար սատանայ, բարեկամներիցն ես. բարի սրտի լինի (տալով մի քանի փայտի հարուածներ տօպրակին) Ա՛ռ քեզ, կեր, այ՛ քեզ ի՞նչ կը տամ նորա համար (ճշեւելով, որպէս թէ իրեն են զարկում) Ա՛խ, ախ, ախ, ախ, պարոն, ախ, պարոն, կամաց, ախ կամաց, զնա՛, տար իրեն տուր իմ կողմից. մնաս բարով: Ա՛յ կրողը տանի քեզ անպիտան դասկոնցի, ախ:

ԺԵՐՈՆՏ. (Գլուխը տոպրակից հանելով) Ա՛խ, Սկապէն, հոգիս դուրս եկաւ:

ՍԿԱՊԷՆ. Ա՛խ, պարոն, ջարդ ու փշուր եղայ. կռնակս սարսափելի՛ր ցաւում է:

ԺԵՐՈՆՏ. Ո՛նց թէ քո կռնակը. իմ կռնակն է ծեծել նա:

ՍԿԱՊԷՆ. Ամենին, պարոն, իմ մէջքիս էր վեր հատում:

ԺԵՐՈՆՏ. Ի՞նչ ես խօսում, ես լաւ էի զգում հարուածները, և դեռ հիմա էլ զգում եմ:

ՍԿԱՊԷՆ. Ո՛հ, ասում եմ ձեզ. փայտի ծայրն էր միայն, որ հասնում էր ձեր ուսերին:

ԺԵՐՈՆՏ. Գու պէտք է քիչ յետ
քաշուէիր, որ ես...

ՍԿԱՊԷՆ. (Ժերոնտին տօպրա-
կը հրելով) Զգոյ՛ զայնք. ահա մի
ուրիշը, որ օտարական է երևում: Նահ-
լմթ չար սատանին. ես վայրենու
պէս վազվզել, ես չգտնել այդ սա-
տանի փայ ժերոնտին: Լաւ թագնու-
եցէք: Ասէք, տեսնեմ, է՛յ պարոն
մարդ, դուք չիմանա՛մ, թէ ո՛ր է այդ
ժերոնտը, որ ես փնտոել: Ո՛չ, պարոն,
ես չը գիտեմ, ուր է ժերոնտը: Խնդրեմ,
ճշմարտին ասէք. ես շատ քան չու-
սել նրանից. ես ուսել մենակ նրան
փորձիկ թաս տալ, մի թասն, թաս-
նունինգ փայտի դնքսոց մէջքին, եւ
մի երեք, չորս անգամ սուրս կուրծ-
քը քոխել: Հաւատացնում եմ, պարոն,
որ չը գիտեմ թէ ուր է նա: Ես կար-
ծել, թէ մի քան շարժուել այս տօպ-
րակի մէջ: Ներեցէք, պարոն: Իմ սիր-
տըս լաւ ուզել մի թրի հարուած տալ
այս տօպրակին: Ո՛չ, պարոն, զգուշա-
ցէք: Սոյս թուէք, տեսնեմ, դորա մէջ
ի՛նչ կայ: Հանդա՛րա, պարոն: Ֆո՛նց թէ
անթարթ: Ի՛նչ պէտք ունիք տեսնելու՝
թէ ես ի՛նչ եմ տանում: Իսկ ես ուսում
եմ թեսնել: Ամենեկն չը պիտի տեսնէք:
Ա՛հ, ի՛նչ խենթ ու խելաւո փաներ ա-
սէք: Այստեղ հին ու մին չորեք են, իմս են:
Սո՛յս թո՛ւր ասում եմ՝ քեզ: Ձեր ասածը
տեղը չեմ: Իմ ասասը չէ՞ք անել: Ո՛չ:
Էս փետովն ուսերդ ջարդել: Կոպէկով
չեմ առնում: Ա՛հ, խեղկատակութիւն
ես անում (փայտի հարուած-
ներ տալով տօպրակին եւ
պօռալով, որպէս թէ իրեն
են թակում) Ա՛խ, ա՛խ, ա՛խ,
ա՛խ, պարոն: Մնաս փարով. էդ քեզ
խրաթ, միւս անգամ լիքը չը խօսել:
Ա՛խ, հարկէք ընկնիս, լեզուի կարկա-
տան, ա՛խ:

ԺԵՐՈՆՏ. (Գլուխը հանելով տօպ-
րակից) Ա՛խ, խուրդ ու խաշիլ եղայ:

ՍԿԱՊԷՆ. Ինչո՛ւ, այդ կրողի տարածը
իմ մէջքին է զարկում: (Ժերոնտի
գլուխը կոխելով տօպրակի
մէջ) Զգուշացէք, ահա վեց եօթը դինու-
ւորներ միասին են գալիս: (Ձայնը
շատ մարդոց ձայներին նմա-
նեցնելով) Հայտէ, տղերք, երթա՛նք,
գտնենք այդ ժերոնտին. ամեն տեղ
փնտոենք. չխնայենք մեր ոտքերին,
ամբողջ քաղաքը ոտքի տակ տանք.
տեղ չը թողնենք. ամեն քան նայենք,
ամեն կողմից քրքրենք: Ո՛ր կողմս
երթանք. դառնանք այս կողմը, ո՛չ,
այս կողմը. դէպի ծա՛խ, դէպի ա՛ջ.
ո՛չ, այո՛. (Ժերոնտին իւր սովո-
րական ձայնով) Լաւ թագնու-
եցէք: Ա՛հ, տղերք, ահա՛ նորա ծառան.
հէ՛յ, փո՛ւն կենդանի, ասա՛ տեսնենք,
ո՛ր է քո տէրը: Ո՛չ, պարոններ, ինձ
մի՛ նեղացրէք: Դէ՛հ, ասա՛, ո՛ր է, խօ-
սիր, շուտ, շտապիր, հը՛: Ա՛խ, պարոն-
ներ, կամաց: (Ժերոնտը կամա-
ցուկ գլուխը հանում է տօպ-
րակից ու նկատում է Սկա-
պէնի խարդախութիւնը). եթէ
խսկոյն եւ եթ չը ցոյց տաս մեզ, թէ
ո՛ր է պահուած քո աղան, կարկտի
պէս վրայ կտանք քեզ այս փայտե-
րով: Աւելի յօժար եմ ամեն տանջանք
կրել, քան իմ տիրոջը մատնել: Մենք
քեզ կը ջարդենք: Ինչ կուզէք արէք:
Ուրեմն դու ուզո՞ւմ ես ծե՛ծ ուտել:
Ես իմ տիրոջը չեմ մատնի: Ա՛հ, կաշիդ
քոր է գալի հա՛. ա՛՛ռ քեզ... Օ՛հ (հենց
որ պատրաստւում է զար-
կել, ժերոնտը դուրս է գա-
լիս տօպրակից ու Սկապէնը
փախչում է):

ԺԵՐՈՆՏ. Ա՛խ, անզգամ, ա՛խ փուճ
կենդանի, աւաղակ, անդպէս ես ինձ
նահատակում:

Տ Ե Ս Ի Լ Գ.

ԶԵՐԲԻՆԵՏՏ, ԺԵՐՈՆՏ.

ԶԵՐԲԻՆԵՏՏ. (Ժիծաղելով եւ չը տեսնելով Ժերոնտին) Հա, հա, հա, չունչս կտրուեց:

ԺԵՐՈՆՏ. (Առանձին, առանց տեսնելու Զերբինետտին) Ես քո հախից կը գամ, երբեք եմ:

ԶԵՐԲԻՆԵՏՏ. Հա, հա, հա, հա, ի՞նչ ծիծաղալի՜ պատմութիւնն է որքան միամիտ է այդ ծերունին:

ԺԵՐՈՆՏ. Այդտեղ զուարճալի բան չկայ եւ դուք ծիծաղելու տեղիք չունիք:

ԶԵՐԲԻՆԵՏՏ. Ինչպէս... Ի՞նչ էք ուզում ասել, պարոն:

ԺԵՐՈՆՏ. Ուզում եմ ասել, որ դուք չը պիտի ծաղրէք ինձ:

ԶԵՐԲԻՆԵՏՏ. Զեղ:

ԺԵՐՈՆՏ. Այո:

ԶԵՐԲԻՆԵՏՏ. Ի՞նչպէս. ո՞ւմ մտքովն է տնցնում ծաղրել ձեզ:

ԺԵՐՈՆՏ. Հապա ի՞նչու էք եկել աչքիս առջիւր ծիծաղում:

Տ Ե Ս Ի Լ Գ.

ԶԵՐԲԻՆԵՏՏ, ՍԻԼՎԵՍՏՐ.

ՍԻԼՎԵՍՏՐ. Ո՛ւր էք փախչում. դուք գիտէք, որ հիմա ձեզ հետ խօսողը Լէսնգրի հայրն էր:

ԶԵՐԲԻՆԵՏՏ. Ես էլ նոր հասկացայ:

Տ Ե Ս Ի Լ Ե.

ԱՐԳԱՆՏ, ԶԵՐԲԻՆԵՏՏ, ՍԻԼՎԵՍՏՐ.

ԱՐԳԱՆՏ. (Բեմի յետեւը) Հէյ, Սիլվեստր:

ՍԻԼՎԵՍՏՐ. Գնացէ՛ք դարձեալ տուն մտէք: Ահա իմ պարտնը կանչում է ինձ:

Տ Ե Ս Ի Լ Զ.

ԱՐԳԱՆՏ, ՍԻԼՎԵՍՏՐ.

ԱՐԳԱՆՏ. Դուք խօսք էք կապել հա, փուն կենդանիք, դուք խօսք էք կապել, դու, Սկապէնն ու իմ որդին՝ իմ գլխին խաղեր խաղալու. եւ դուք կարծում էք, թէ ես կենդանի ձեզ... ՍԻԼՎԵՍՏՐ. Զշմարխոն ասեմ, պարոն, եթէ Սկապէնը ձեզ ձեռք է առել, ես այդ բանում ամենեւին խառը չեմ, քա՛ն լիցի:

ԱՐԳԱՆՏ. Այդ կտեսնենք, անըզգամ, կը տեսնենք. եւ ես այն մարդը չեմ, որ ինձ դատարկ յայտնում խառը խըրեն:

Տ Ե Ս Ի Լ Ե.

ԺԵՐՈՆՏ, ԱՐԳԱՆՏ, ՍԻԼՎԵՍՏՐ.

ԺԵՐՈՆՏ. Ա՛խ, պարոն Արգանտ, դժբախտութիւնը ինձ միանգամայն խեղդել է:

ԱՐԳԱՆՏ. Ես էլ սոսկալի թշուառութեան մէջ եմ:

ԺԵՐՈՆՏ. Անիծեալ Սկապէնը խորամանկութեամբ ինձանից հինգ հարիւր ոսկի է դուրս քաշել:

ԱՐԳԱՆՏ. Նոյն անիծեալ Սկապէնը նոյնպիսի մի խարդախութեամբ իմ էլ երկու հարիւր թումանս է պոկել:

ԺԵՐՈՆՏ. Նա չը բաւականացաւ հինգ հարիւր ոսկիս խաբէութեամբ կորզելով, այլ եւ ինձ հետ վարուեցաւ այնպէս, որ ես ամաչում եմ ասել: Բայց նորա քթիցը կը հանեմ:

ԱՐԳԱՆՏ. Ես ուզում եմ, որ նա հատուցանէ իմ գլխիս խաղացած խաղը:

ԺԵՐՈՆՏ. Իսկ ես նրանից այնպէս կառնեմ վրէժս, որ օրինակ լինի ուրիշներին:

ՍԻԼՎԵՍՏՐ. (Առանձին) Աստուած տայ, որ այդ բոլորից ինձ բաժին չընկնի:

ԺԵՐՈՆՏ. Բայց այդ դեռ բոլորը չէ, պարոն Արզանտ, մէկ զժքախտութեան յետեւից միշտ միւսն է զալիս: Յո հրճում էի այն յուսով, թէ այսօր պիտի տեսնեմ աղջկաս, որ իմ միակ միսիթարութիւնն է, և ահա իմ ուղարկած մարդը ինձ ասում է, թէ նա վաղուց է դուրս ելել Տարենտոնից և թէ այդտեղ կարծում են՝ թէ նա կորել է այն նաւի վերայ, որով նա չուել է:

ԱՐԳԱՆՏ. Բայց, ասէք ինդրեմ, ինչո՞ւ էիք նրան պահում Տարենտոնում, փոխանակ ձեզ մօտ պահելով ուրախացնելու:

ԺԵՐՈՆՏ. Գորա համար ես իմ պատճառները ունէի և ընտանեկան շահերս ինձ ստիպում էին մինչև այժմ խիստ զաղանի պահել այդ երկրորդ ամուսնութիւնս: Բայց այս ինչ եմ տեսնում:

Տ Ե Ս Ի Լ Ը.

ԱՐԳԱՆՏ, ԺԵՐՈՆՏ, ՆԵՐՒՆ,
ՍԻԼՎԵՍՏՐ.

ԺԵՐՈՆՏ. Ա՛խ, բարի տեսանք, դայեակ:

ՆԵՐՒՆ. Ո՛հ, պարոն Պանդօլֆ, սրբան...

ԺԵՐՈՆՏ. Այդ անունը այլ ես չը գործ ածես. ինձ պիտի ծերոնտ կանչես: Այլ ես չկան այն պատճառները, որ ինձ ստիպեցին այն անունը կրել ձեր մէջ, Տարենտոնում:

ՆԵՐՒՆ. Աւագ. սրբան յուզմունք ու անհանգստութիւն է պատճառել մեզ այդ անուան փոփոխութիւնը,

երբ մենք ճիշդ էինք թափում զալ գանել այստեղ:

ԺԵՐՈՆՏ. Ո՛ւր են աղջիկս և իր մայրը:

ՆԵՐՒՆ. Ձեր դուստրը, պարոն, հեռի չէ այստեղից. բայց նրան ձեզ ցոյց տալուց առաջ ես ձեզնից խընդրում եմ ներսուլութիւն, որ նրան պտակեցի, շնորհիւ այն անտէր անտիրական վիճակին, որին մատնուած էի ես՝ ձեզ չգտնելու պատճառաւ:

ԺԵՐՈՆՏ. Աղջիկս պտակուած է:

ՆԵՐՒՆ. Այո, պարոն:

ԺԵՐՈՆՏ. Ո՛ւմ հետ:

ՆԵՐՒՆ. Օկտաւ անուն մի երիտասարդի հետ, մի ինչ որ պարոն Արզանտի որդի:

ԺԵՐՈՆՏ. Ո՛վ երկինք:

ԱՐԳԱՆՏ. Ո՛րպիտի դուզաղիպութիւն:

ԺԵՐՈՆՏ. Տար մեզ, տար մեզ չուտով նորա մօտ:

ՆԵՐՒՆ. Ահա, այս տունը պիտի մտնէք:

ԺԵՐՈՆՏ. Յառաջ անցիր. եկէք, եկէք, պարոն Արզանտ:

ՍԻԼՎԵՍՏՐ. (Մենակ) Ահա քեզ մի արկած, որ միանգամայն զարմանալի է:

Տ Ե Ս Ի Լ Թ.

ՍԿԱՊԷՆ, ՍԻԼՎԵՍՏՐ.

ՍԿԱՊԷՆ. Հայտէ, նայենք, Սիլվեստր, ինչ են անում մեր մարդիկը:

ՍԻԼՎԵՍՏՐ. Երկու լուր ունիմ քեզ հաղորդելու: Առաջին՝ որ Օկտաւի գործը գլուխ եկած է. բանից դուրս եկաւ, որ մեր Հիասինթը պարոն Ժերոնտի աղջիկն է եղել, և պատահական դէպքը արել է այն, ինչ որ մտածել էք հայրերի խոհականութիւն:

նը: Երկրորդ լուրը այն է, որ երկու ծերունիները սոսկալի կերպով սպառնում են քեզ, մանաւանդ պարոն Ժերոնտը:

ՍԿՍԱԿԵՆ. Այդ ոչինչ: Սպառնալիքները երբէք իմ մաստ էլ չեն ցաւեցրել, դժբա ամպիր են, որոնք սահում են մեր գլխի վրայով շատ բարձր:

ՍԻԼՎԵՍՏՐ. Զգոյշ կաց: Թերևս որդիքը հաշտուին իրենց հայրերի հետ և դու թալալն ընկնես:

ՍԿԱՊԵՆ. Թող, ես գիտեմ. ես հնար կը գտնեմ նրանց քորը նստեցնելու, և...

ՍԻԼՎԵՍՏՐ. Հեռացիր, ահա դուրս են գալիս:

Տ Ե Ս Ի Լ Ժ.

ԺԵՐՈՆՏ, ԱՐԳԱՆՏ, ՀԻԱՍԻՆԹ, ԶԵՐԻՆԵՏՏ, ՆԵՐԻՆ, ՍԻԼՎԵՍՏՐ.

ԺԵՐՈՆՏ. Ե՛կ, աղջիկս, երթանք ինձ մօտ: Իմ ուրախութիւնը կատարեալ կլինէր, եթէ մօրդ էլ քեզ հետ միասին տեսնէի:

ԱՐԳԱՆՏ. Ահա և Օկտաւը, ամենայամար ժամանակին:

Տ Ե Ս Ի Լ ԺԱ.

ԱՐԳԱՆՏ, ԺԵՐՈՆՏ, ՕԿՏԱԻ, ՀԻԱՍԻՆԹ, ԶԵՐԻՆԵՏՏ, ՆԵՐԻՆ, ՍԻԼՎԵՍՏՐ.

ԱՐԳԱՆՏ. Ե՛կ, որդեակ, եկ, ուրախացիր մեզ հետ միասին քո երջանիկ ամուսնութեան արկածի մասին: Երկիրքը...

ՕԿՏԱԻ. Ո՛չ, հայր, ձեր բոլոր առաջարկները ինձ ամուսնացնելու մասին գուր պիտի անցնին: Ես դիմակս

պիտի հանեմ ձեր առջև. արդէն ձեզ ասել են իմ կարգուելու մասին:

ԱՐԳԱՆՏ. Այո, բայց դու չը գիտես որ...

ՕԿՏԱԻ. Ես իմ գիտնալուն գիտեմ:

ԱՐԳԱՆՏ. Ես այն եմ ասում, որ պարոն Ժերոնտի աղջիկը...

ՕԿՏԱԻ. Պարոն Ժերոնտի աղջիկը բնաւ ոչինչ գործ չունի այստեղ:

ԺԵՐՈՆՏ. Նա է որ...

ՕԿՏԱԻ. Ո՛չ, սլարոն, հազար ներդուլթիւն, բայց իմ վճիռս հաստատ է:

ՍԻԼՎԵՍՏՐ. (Օկտաւին) Լսեցէք...

ՕԿՏԱԻ. Սնու, ես ոչինչ չեմ լսում:

ԱՐԳԱՆՏ. (Օկտաւին) Քո կլինք...

ՕԿՏԱԻ. Ո՛չ, ասում եմ, հայր, աւելի շուտ պատրաստ եմ մեռնել, քան թողնել Հիասինթին: Այո, ինչ կուզէք արէք, ահա նա, (անցնելով ընտրի վրայով եւ կանգնելով Հիասինթի կողքին) որին նուիրել եմ իմ հաւատս. ես սորան ամբողջ կեանքս պիտի սիրեմ. ուրիշ ոչ մի կին ինձ պէտք չէ:

ԱՐԳԱՆՏ, ՀԱՄ, ԼԱՄ, ՂՐԱՆՆ ԵՆ քեզ տալիս. այ քեզ խենթ, հենց իւր էշն է քշում:

ՀԻԱՍԻՆԹ. (Մատնանիշ անելով Ժերոնտին) Այո, Օկտաւ, ահա իմ հայրս, որ այժմ գտայ. այժմ մենք ամեն վշտից ազատ ենք:

ԺԵՐՈՆՏ. Երթանք իմ տուն. այնտեղ աւելի լաւ կը հըրճուենք քան այստեղ:

ՀԻԱՍԻՆԹ. (Զերբինետտին ցոյց տալով) Հայր, աղաչում եմ, չնորհ արէք, մի բաժանէք ինձ այս սիրելի կնոջից, որ այստեղ կանգնած է: Նա այնպիսի արժանիք ունի, որ ձեզ յարգանք կը ներշնչի դէպի ինքը, երբ դուք արժանիքը կը ճանաչէք:

Տ Ե Ս Ի Լ ՓԲ.

ԱՐԳԱՆՏ, ԺԵՐՈՆՏ, ԼԷԱՆԴՐ, ՕԿՏԱԻ, ՀԻԱՍԻՆԹ, ԶԵՐԲԻՆԵՏՏ, ՆԵՐԻՆ, ՍԻԼՎԵՍՏՐ.

ԼԷԱՆԴՐ. Հայր, մի գանգատիր, թէ իմ հարսնացուն անծանօթ մի աղջիկ է, որի ոչ ծնողքն են յայտնի, և ոչ ինքը օժիտ ունի: Այն մարդիկը, որոնցից ես նրան գնեցի, հիմա ինձ ասացին, թէ նա այս քաղաքիցն է, ազնիւ բնտանեաց զաւակ. ասում են, թէ իրենք են գողացել նրան չորս տարեկան հասակում և ահա այս ապարանջանը տուին ինձ, որի օգնութեամբ թերևս կարողանանք նորա ծնողացը գտնել:

ԱՐԳԱՆՏ. Վայ ինձ. այս ապարանջանը, որ տեսնում եմ, սա իմ աղջկանն է, որ ես կորցրի ձեր ասած տարիքում:

ԺԵՐՈՆՏ. Զեր աղջկանը:

ԱՐԳԱՆՏ. Այո, նորանն են. և բոլոր այն նշանները վրան են, որոնք ինձ միանգամայն հաւաստիացնում են:

ՀԻԱՍԻՆԹ. Ո՛վ երկինք, այս ինչ տարօրինակ պատահարներ են:

Տ Ե Ս Ի Լ ՓԳ.

ԱՌԱՋԻՆՔ ԵՒ ԿԱՐԼ.

ԿԱՐԼ. Ա՛խ, պարոններ, այս բոլորի մի անսպասելի դժբախտութիւն պատահեցաւ:

ԺԵՐՈՆՏ. Ի՞նչ:

ԿԱՐԼ. Խեղճ Սկապէնը:

ԺԵՐՈՆՏ. Դա մի սրիկայ է, որին ես պիտի կախել տամ:

ԿԱՐԼ. Աւա՛ղ, պարոն, այդ նեղութիւնը քաշելու այլ ես պէտք չունիք: Խեղճը մի նոր շինուող տան մօտից անցնելիս, բարտաշի մուրճը

ընկել է զլսին, գլուխը պատռել է և ամբողջ ուղիղը մերկացրել: Նա հոգևորքի վրայ է ու խնդրել է, որ իրեն բերեն այստեղ, որ երկու խօսք ասի ձեզ մեռնելուց առաջ:

ԱՐԳԱՆՏ. Ո՛ւր է նա:

ԿԱՐԼ. Ահա:

Տ Ե Ս Ի Լ ՓԴ.

ԱՌԱՋԻՆՔ ԵՒ ՍԿԱՊԷՆ.

ՍԿԱՊԷՆ. (Որին քերում են երկու մարդ, գլուխը լաթերով փաթած, իբրեւ թէ վիրաւորուած է) Ա՛խ, ա՛խ, պարոններ. տեսնում էք ինչ անասելի վիճակի մէջ եմ. . . . Ա՛խ, չուզեցի մեռնել առանց թողութիւն խնդրելու այն բոլոր անձներից, որոց ես գուցէ վշտացրել եմ: Ա՛խ, այո, տեսա՛րք իմ, վերջին շունչս փչելուց առաջ, ի բոլոր սրտէ աղաչում, պաղատում եմ ձեզ ներել ինձ, ինչ էլ որ արած լինեմ ձեզ, մանուկանդ դուք, պարոն Արգանտ և պարոն Ժերոնտ: Ա՛խ. . . .

ԱՐԳԱՆՏ. Իմ կողմից ես քեզ ներում եմ, գնա, մեռի՛ր անվրդով:

ՍԿԱՊԷՆ. (Ժերոնտին) Զեղ, պարոն, ամենից շատ ձեզ եմ վշտացրել այն գաւաղանի հարուածներով, որ ես. . . .

ԺԵՐՈՆՏ. Էլ մի խօսիր, ես էլ ներում եմ քեզ:

ՍԿԱՊԷՆ. Անչափ մեծ յանդգնութիւն էր իմ կողմից այն գաւաղանի հարուածները, որ ես. . . .

ԺԵՐՈՆՏ. Հերիք է, լաւ:

ՍԿԱՊԷՆ. Հիմա, որ մեռնում եմ, անասելի ցաւ եմ զգում այն փայտի հարուածների համար, որ. . .

ԺԵՐՈՆՏ. Տէ՛ր Աստուած. լռի՛ր:

ՍԿԱՊԷՆ. Այն անիծեալ գաւա-

զանի հարուածները, որ ես ձեզ....
 ԺԵՐՈՆՏ. Լա՛իր, ասում եմ, հերիք
 է. ես ամենը մոռացել եմ:

ՍԿԱՊԵՆ. Աւա՛ղ, սրբան բարի էք,
 բայց մի՛թէ իրաւ մարուր սրտով էք
 ներում ինձ այն գաւազանի հարուած-
 ները, որ... .

ԺԵՐՈՆՏ. Հա՛, հա՛: Ել ոչինչ մի
 խօսիր. ամեն քան ներում եմ քեզ,
 պրծանք, գնաց:

ՍԿԱՊԵՆ. Ա՛խ, պարոն, դուք ինձ
 միանգամայն միտիթարեցիք այդ խօս-
 քով:

ԺԵՐՈՆՏ. Այո՛, բայց ես քեզ նե-
 րում եմ այն պայմանով, որ դու պի-
 տի մեռնես:

ՍԿԱՊԵՆ. Ի՞նչպէս, պարոն:

ԺԵՐՈՆՏ. Եթէ մահից պրծնես,
 խօսքս յետ կառնեմ:

ՍԿԱՊԵՆ. Ա՛խ, ա՛խ, ցաւս բռնեց:

ԱՐԳԱՆՏ. Պարոն ժերոնտ, ի սէր
 մեր ուրախութեան դուք պիտի ան-
 պայման ներէք նրան:

ԺԵՐՈՆՏ. Լա՛ւ, այդպէս լինի:

ԱՐԳԱՆՏ. Երթանք միասին ըն-
 թրիք անենք, որ մեր ուրախութիւնը
 մեզ համով լինի:

ՍԿԱՊԵՆ. Իսկ ինձ, ինձ էլ տա-
 րէք նստեցրէք սեղանի կշտին, մինչև
 որ մեռնեմ:

Վարազդոր.

ՀԱՅՈՑ ԹԱՏՐՈՆԻ ՍԿՁԲՆԱԽՈՐՈՒԹԻՒՆԸ ԹԻՓԼԻՍՈՒՄ

Թիֆլիսում Հայոց թատրոնի սկիզբը դրուեց 50-ական թուականների վերջերում:

Անժխտելի է, որ այս և այն անկիւններում երկու երեք մանկական փորձեր եղել էին, բայց ճշմարտութեան դէմ մեղանշած չենք լինիլ, եթէ ասենք, որ զբաղւորապէս Ներսիսեան դպրոցի սաներին ենք պարտական՝ Հայոց թատրոնի գոյութեան և շարունակութեան յարատեւութիւնովը:

1859 թուին էր, որ Ներսիսեան դպրանոցի որդեգիրները ձմեռային արձակուրդներին մի մանկական ներկայացումըն տուին դպրոցի դահլիճում:

Աշակերտները չունէին իրանց ղեկավար և կարգադրիչ: Սխալուած չենք լինիլ ասելով՝ որ մի մանուկ էր սկզբնապատճառը և կառավարողը: Գերերջանիկ Մատթէոս կաթողիկոսը Ա. Պօլսից բերել էր հետը մի երեխայ և տուել Ներսիսեան դպրոցը:

Այդ փոքրիկը, երևի, տեսել էր իւր հայրենիքում հայ ներկայացումն և համոզեց իւր ընկերակիցներին նոյնպիսի մի խաղով էլ այստեղ զուարճանալ:

Գեռահաս մօտ 14 տարեկան ճարպիկ Միսաք Արամեանցն էր նա, որ Մատթէոս կաթողիկոսի ձեռքով կտրուեց Տաճկաստանից՝ իւր ազգ ու ընտանուց և ընդ միշտ պատուաստուեց ու աճեց Ռուսաստանում:

Այս աւուր բժիշկ, հրապարակախօս և քաջ աստուածաբան յայտնի Միսաք Արամեանցի մասին է խօսքս:

Սիրելի էր տեսնել, թէ ինչպէս կրակի կտոր մանուկ Միսաքը՝ հոսոսական թեթեւութեամբ՝ առաջնորդում էր իրանից տարիքով և դասարանով մեծ ընկերներին:

Չը գիտեմ՝ ո՞ր տեղից էին ձեռք բերել «Մեծն Ներսէս» ողբերգութիւնը. հաւանական է, որ դարձեալ Միսաքը բերած լինէր իւր հեռ Տաճկաստանից:

Մանուկները չունէին ոչ թատրոնական բեմ և ոչ զգեստ. հասարակ գրելու թղթերից էին նրանց հանդերձներն ու գլխարկները, իրանց սաւաններն էին նրանց վարագոյրն ու կուլիսները:

Գահլիճի մի մասը սաւաններով բաժանել էին բեմի համար, միւս մասումը մի քանի աթոռների վերայ՝ իւրեանց հրաւիրանքով՝ նրանց ուսուցիչներն էին նստած, որոնց հետը՝ չը մասնակցող ընկերներն էին ոտքի վերայ կանգնուած:

Ոգևորութիւնն ընհանուր էր, հայկական խմբովին երգեցողութիւնը և տաճկական «Իքի գէյիկ» քաղցրաձայն երգը ամենքին հաճոյական և ախորժալուր էին. վերջին տաճկերէն երգը, նոյապէս Միսաքի սովորեցրած, պարսիկ զինուորների յաղթական մարչն էր:

Մանկական պարզ և անպաճոյճ այս ներկայացումն էր ահա, որ միաք ծագեցրեց Ներսիսեան դպրոցի ուսուցիչներից երեքի գլխում շարունակել հայկական թատրոնը:

Յայտնի Յակովբ վարժապետ Կարենեանցը, Միքայէլ Պատկանեանցն և Սո-

ղումն Արամելիքեանցը Հոգաբարձութեանը միջնորդեցին, հոգաբարձական զանձարանից մի քանի մանէթ ծախք աւրին, ճարտարարուեստ Արամելիքեանցի ձեռքով և աշակերտաց մասնակցութեամբ փայլուն և հաստ թղթերից զգեստներ պատրաստեցին՝ առաջիկայ բարեկենդանին մի երկու հայ ներկայացումն տալու:

Թիֆլիսի ամենամեծ գահլիճներից միւրն այն ժամանակը համարուում էր Ներսէս Աշտուրակեցի կաթողիկոսի անմիջական հսկողութեամբ կառուցած Ներսիսեան դպրոցի հին շինութեան մէջ եղած փառաւոր դահլիճը:

Այնտեղ որոշուեց բեմ պատրաստել և ներկայացումն տալ:

Աչքի առաջ ունէին «Միհրդատ» թատրոնական ողբերգութիւնը, որ և ներկայացրին փառաւորապէս:

Շերմազարդ Յովհաննէս Ամրիկեանի որդի Յովհաննէսն այդ օրը ցոյց տուեց իւր փայլուն բեմական տաղանդը:

Այն օրուանից մի ոտքով կազմով հանձնիսի անունը կնքուեց Միհրդատ և շարունակուեց մինչև նրա եղբրական մահը և անմահ մնալու է յաւիտեանս հայ թատրոնի տարեգրութեան մէջ:

Մեզանից ո՞վ չի յիշում Միհրդատ Ամրիկեանին:

Հանգիսականները ոգևորութեան գազաթնակէտին էին հասել, ծայրէ ի ծայր խուռն բազմութեամբ լի դահլիճը թընդում էր. առաջին անգամն էր հայերէն խօսքը լսում բեմի վրայից, և այդ բաւ էր անկեղու, կամ աւելի ճիշդը՝ օտարալեզու թիֆլիսեցի Հայերի մէջ կենդանութիւն արթարծելու:

Ներսիսեան դպրոցի Հոգաբարձութիւնը նոյնպէս զգածուեց և մտադրուեց մի հաստատուն բեմ ունենալու, բայց ամուռն եկաւ և ամեն բան մոռացութեան տրուեց:

Հետեւեալ աշունքը պատրաստ էր Յակովբ Արեւնեանցի Շուշանիկը, որ ներկայացուեց և ամենամեծ ընդունելութիւն գտաւ:

Դպրոցական սան—արդիս հանգուցեալ Ստեփաննոս Տէր-Յովհաննիսեանցը՝ մեր յայտնի մատենագիր Քաջբերունու հա-

րապատ եղբայրը՝ Շուշանիկի դերը կատարելով՝ մինչև իւր կեանքի վախճանը Շուշանիկ անունը կրեց:

Ափսոս, այդչափ եռանդով սկսուած հայ թատրոնը յարատեւ չեղաւ:

Զը գիտեմ՝ ինչ առիթից դրդուած՝ գուցէ մասնաւոր անձնական հաշիւների թելադրութեամբ՝ Միքայէլ Պատկանեանցը, որ մինչև վերջը համերաշխ էր Յակովբ վարժապետի հետ, վեջինիցս ծածուկ՝ մի քանի զիմնագիտների մասնակցութեամբ՝ խաղաց իւր յօրինած «Մէկը նշանած, միւսը կին» կատակերգութիւնը:

Այդ խաղն թէև աւելի սառն, քան թէ ջերմ ընդունելութեան արժանացաւ հասարակութեան կողմից, բայց Կարենեանցի սրտին մի սուր խթան դարձաւ: Այդ պիեսում պատկերանում էր Յակովբ վարժապետի տունը, չօշափում էր նըրա ընտանեկան պատիւը:

Կռիւներ, խուժութիւններ, Հոգաբարձութեան և Վիճակաւոր Առաջնորդների միջամտութիւններ աւելի բարդեցին դուրծը:

Ձայնը հասաւ Մատթէոս կաթողիկոսին. աւանդապահ Հայրապետը խստիւ արգելեց դպրոցի դահլիճը թատրոնի փոխելը և աշակերտների մասնակցութիւնը:

Այդպիսով Ներսիսեան թէ հին և թէ նոր դպրոցական շինութեանց դահլիճները փակուեցին թատրոնի համար:

Կարենեանցի և Պատկանեանցի դժտութիւնները շարունակուում են, Կարենեանը դադարել է թատրոնական գործից, իսկ Պատկանեանցը շարունակում է:

Նա իւր գլխին հաւաքեց զիմնագիտի աշակերտներ և նրանցով մի քանի կատակերգութիւններ ներկայացրեց:

Շերմազանեանց տուն հին մեծ դարբասը մի ամբողջ ձմեռ պէտք եկաւ հայ ներկայացումների համար: Թէ և կալ ի կազ, բայց թատրոնական խաղը շարունակուում էր: Մէկը միւսի ետեից եօթը պիես կարճ միջոցում, որը հեղինակեց, որը թարգմանեց ընդունակ Միք. Պատկանեանցը և ներկայացրեց Շերմազանեանց դարբասում:

Այդ պիկաններն էին.

- 1) Մօցկբուլ, որ ցայսօր կարծեմ խաղացում է վրաց բեմի վրա:
- 2) Սատանի Փայ:
- 3) Փարիզի Կօչկակար. (Թարգմանութիւն).
- 4) Նրեք Հարուածք (Թարգմանութիւն).
- 5) Սուտ Բարեկամ.
- 6) Թուղթ Խաղացողի Կեանքը (Թարգմանութիւն).
- 7) Մէկը Նշանած՝ Միւսը Կին:

Բացի վերջինիցս, որ ինչպէս ասացինք, խաղացուել էր Ներսիսեան հին դպրոցում, մնացածները ներկայացուցին Շերմազանեանց դարբասում:

Պատկանեանցը չը բաւականացաւ այդքանով. նա մի տետրակ հրատարակեց, որով քննադատում էր Յակովբ վարժապետի արդէն տպուած «Շուշանիկը»:

Պատկանեանցը գրեց, իբրեւ կատարելատիպ մի ուրիշ «Շուշանիկ» սղերագութիւն, որ շատ ուշ բեմ հանուեց, բայց նրա Շուշանիկն առաջինից ոչինչ առաւելութիւն չունեցաւ. գոնէ Կարենեանցի Շուշանիկն իւր ճոճաւան, ազգասիրական բառերովը մի քաղցր յիշատակ մինչև օրս թողել է թատերասերների մէջ: Պատկանեանցի Շուշանիկը ներկայացման առաջին երեկոյին մեռաւ և թաղուեց:

Սակայն Պատկանեանցի Շուշանիկի երկու երգը, որ գրել էր Յակովբ վարժապետի «էյ Զնու՛նա» երգի փոխարէն, կարելի է Պատկանեանցի աշխատութեանց գլուխ գործոցը ճանաչել:

Պարկեշտասուն կոյս, գեղեցիկ, նազելի Պերճ շառաւիղ Մամիկոնեան քաջ տոհմի, Հայաստանի քնքոյշ ծաղիկ Շուշանիկ, Շնորհաւորենք քո հարսնութիւնդ պանծալի:

Ղուստը մեծի սպարապետի Վարդանայ Քաջ արքային Վրաստանի հարսնանայ. Հայաստանի քնքոյշ ծաղիկ Շուշանիկ Արքայական գահի վերայ բարձրանայ:

Ուր որ երթաս, ուր և լինիս, տիրուհի, Մեր սիրտը միշտ քեզ ուղեկից կը լինի. Հայաստանի քնքոյշ ծաղիկ, Շուշանիկ, Գնաս բարեաւ, սուրբ խաչը քեզ հովանի:

Նրկրորդ երգն է՝

Լեռն Կովկաս սպիտակահեր ծերունին
Ձեռը տուեց նուիրական Մասիսին,
Բազմադարեան ծերունիքը սուրբ սիրով
Իրար կապուած՝ զուարճանում են միասին:

Մեր Մասիսը նուիրում է Կովկասին
Թագաւորի վայել պարգև ակն անդին,
Մեծ Կովկասը նստեցնում է այս ակը
Իրա թագի ոսկեճաճանչ կամարին:

Նղեմական ջրով ցողած պարտիզից
Մեծ Կովկասը խնդրեց ծաղիկ աննման,
Մեր Մասիսը իրա հոտով ծաղկունքից
Նուիրում է այսօր նրան մէկ շուշան:

Մտանք 1860 թուականը, թիֆլիսում հրատարակուեց «Առնէկ Հայոց Աշխարհին» անունով ամսագիրը, կեանքը սկըսեց քլքլթալ ու փլիլթալով եռ գալ տըղիտութեան քնից նոր զարթնած թիֆլիսի հայերի մէջ, «Հիւսիսափայլ» օրագիրն էլ հեռու հիւսիսից էր եռանդը բորբոքում:

Հէնց այդ ժամանակն էր, որ Ներսիսեան դպրոցի աւարտաւարժ աշակերտները՝ դպրոցի հաստ պատերից դուրս պրծած՝ գործել էին ցանկանում. ամբողջ ձմեռ գոմումը կապած և գարունը լոյս աշխարհ հանած ջահէլ գոմէշների պէս՝ նրանց արիւնը եռ է գալիս նրանք պարապ քարչ գալ չէին կարող:

Նրանցից ոմանք գիւղերն ընկան, քահանայ ու վարժապետ դարձան, մի քանիսն էլ մնացին թիֆլիսում և գործ են պտուտում:

Ինք ոչ ծանօթ ունին եռանդաշատ պատանիքը և ոչ օգնող, ոչ գործ կայ, ոչ գործելու ասպարէզ:

Տիրացութիւնը փոր չի կշտացնում, քելէխ (հոգունայ) ուտելու տեղերը տէրտէրների հեռաւոր ու մերձաւոր ազգականների դատարկաշրջիկ, տգէտ որդիքն են յափշտակել ու սեպհականել: Ոչ այժմեան ծխական դպրոցները կային, ոչ հայի խօսքն էր զնահատում:

Ինչ պէտք է անէին, ուրեմն, մեր սղայքը. Հարուստը նրանց արհամար-

հում էր, իր չեմքը չէր ցոյց տալիս, վաճառականը «դուքնի աշկերտ» չէր վերցնում, որովհետև վրացիքէն չը դիտէին, մուշտարի կանչելու, սիլի-բիլի-հաճոյախօսութիւններ անելու, փթած ապրանքը լաւի տեղ յաճախորդներին զուլխը կապելու համար շնորհք չունէին, դուքանը աւելիլու, «խօզէիսի» տանը ձեռքը սրտին ծառայելու, տանից խանութ կոնսակալի կերակուր բերելու էլ հասակն էր անց կացել, բոլորովին, կը նշանակի, անպէտքացել էին:

Խեղճերը մի միթարութիւն ունէին. այդ այն էր, որ գրուանքով պահիր ծախող քաղկալները, փոնչիքը, խարշչովնիկ ասուած փողոցային կերակուր եփողները նրանց պատուում, նրանց աղայ էին կանչում:

Ընչի՞ չը կանչէին, աղայից ընչով էին պակաս. մի մին էժանագին բարակ վերարկու, որտեղից եղել էր, թեւերն էին քաշել, սպիտակ, օսլայած կրծկալը դրել էին, փողպատը կապել, 40 կոպէկանոց կարտուզ գլխարկը ծածկել էին, մի բարակ, ճկուն ձեռնափայտով զինուել ու օդ ծծելով գրօսարանները չափում:

Էս չեղաւ, պարապները գերեզմաններումն են պառկած, վճռեցին մեր եռանդոտներն և իրանց մոռացման տուած գործը ձեռնարկեցին:

Էդ գործը հայկական թատրոնն էր, որի ճաշակը Ներսիսեան դպրոցից և Շերմազանեանց դարբասից Թիֆլիսի հայերի բերնումն էր մնացել:

Թիֆլիսի միակ փառաշէն թատրոնում՝ Թամամչեանցի քաղվանսարայի կեդրոնում՝ այն ժամանակը ներկայացումները լինում էին Խալալական օպերաներ:

Գեղարուեստը, թէև, փայլում էր խալալցի քաջալարժ գերասանների և գերասանուհիների ձեռքով, բայց գեղարուեստի ըմբռնողութիւն՝ և այն օտար լեզուով՝ հայերից շատ սակաւներին էր մատչելի:

Նրդում չեմ ուտիլ, հազարից մէկը, կարելի է, թատրոն յաճախում էր՝ զուտ գեղարուեստասիրական ձգտումի թելադրութեամբ:

Մնացած այցելուներից՝ ծառայող դա-

սակարգն ուզէր չուզէր, պէտք է զնար, որովհետև պարտաւորուած էր իւր իշխանաւորի կողմնակի հրամանը կատարելու՝ թատրոնի գոյութիւնը պահպանելու լայն մոտքով: Հարուստ երիտասարդութիւնը շարունակ անպակաս էր թատրոնից, որովհետև Աստղիկան տարփածու աղջիկները հոլանի թեւերով, ձիւնափայլ լանջերով, փափրիկ մորթով և խանդավառ ակնարկով ծերունիների արիւնն անգամ եւ էին բերում, թող թէ անհոգ և անգործ ասպետների, որոնք փայփայտելով ու գուրգուրուելով մեծացել էին՝ միմիայն իրանց վաճառական, կապալառու, վախառու, կամ կաշառակեր հայրերի դիզած ոսկիները շռայլելու համար:

Մանրավաճառները նոյնպէս յետ չէին մնում իտալական օպերաներից, որովհետև սիրտ գրաւող ու աչքեր շլացնող կենդանի և անկենդան առարկաններ էին տեսնում. քնչ անհնք, թէ դուռնները խաղողին չէր հասնում, աչքի համար դատարկ մտիկ տալն էլ լաւ էր:

Այսպիսով՝ չարսթական երեք անգամ իտալական օպերաներ էին ներկայացւում քաղաքական թատրոնում և միշտ կիսիցն աւելի այցելուներով թատրոնը լիքն էր լինում, որ ասել է, թէ թատրոնի գոյութեան պահպանութիւնը ըստ մեծի մասին հայերի ձեռքով էր կատարւում, իսկ հայերից շատերը խոստովանում էին իւրեանց բեմական նրբութեանց անհասկացողութիւնը և զգում էին, որ ի գուր էին իրանց դուռ քըր տինքով աշխատած փողերը դուրս կորզւում սեպհական գրպաններից և իտալացի արտիստների ու անտրպրիներօրների (կապալառու) գրպաններում ծալք ծալք դարստուում:

Ամէն տարի կը տեսնէիր, որ մի մեծ խումբ խալալցիք՝ մի մի երաժշտական գործիքով բեռնաւորուած՝ ձմեռնամուտին քաղցած զալիս էին ու կուշտ կուշտ ուտում: Կժուար էր ասել, թէ բոլորեքեան կուշտ էլ վերադառնում էին հայրենիք. այդ շնորհքը միայն խելոքներին էր պարգևուած՝ շատերը ստացած առատ վարձատրութիւնն ու սրբազանները դարձնալ թիֆլիսումն էին թողում, ինչ-

պէս եկել էին, եթէ այնպէս էլ յետ գրնային, փառք էր իրանց համար. խեղճերից մեծ մասը՝ մանաւանդ գեղեցիկ սեռը, իրանց թարմութիւնն ու առողջութիւնն էլ վերագրէին տալիս:

Այն ինչ հարստութիւն էր, որ ոսկէ եղջիւրից առատօրէն թափւում էր իտալուհի գեղեցիկների գոգը: Անկարելի է մոռանալ մեր հայ լուսնիների շահատակութիւնները. գումարներով փող, թանգազին գոհարեղէն, չորս ձիով կառք, ասիական գորգեր ու կերպաներ, այլ և այլ պարզեւնէր միմեանց հակառակ սփռւում էին գերասանուհիների և երգչուհիների ոտքերի տակ:

—Ափսոս մեր փողեր, որ ի գուր վատնւում են, մտածում էին շատ հայեր, բայց ճարը չէին գտնում հասած չարիքից ազատուելու:

—Դոնէ փչացած փողերիս հարիւրերորդ ու հազարերորդ մասի արժէքի չափ բարոյական օգուտ ստանայինք, ախ քաջելով լսում էր շատերի բերանից

—Դործ ենք որոնում, ահա մեզ համար նուիրական գործ, լսեցին վերոգրւելալ ախ ու վախը մի քանի երիտասարդներ և սթափուեցին մտամոլոր թրմութիւնից:

Ներսիսեան դպրոցի ուսումնաւարտ սաներն էին դրանք:

Խօսքերս, ինչպէս ասացի, պատկանում են 60-ական թուականների սկզբի տարիներին:

Ահա թէ ինչ արին տասնի չափ երիտասարդներ: Նրանք մի օր՝ տողերիս գրողի առաջնորդութեամբ՝ դիմեցին իրանց ուսուցիչ Յակովբ Կարենեանցին և խնդրեցին նրա օգնութիւնը՝ Թիֆլիսում հայ թատրոնական բեմ ստեղծելու:

Յակովբ վարժապետի աչքի ընկնող յատկութիւններից մէկը սուր հոտառութիւնն էր, իսկոյն ըմբռնեց, որ հերկը պատրաստ է, թատրոնի պահանջն, արդարեւ, հայերի մէջ զգալի է, կարելի է այս տղայոցն օգնել և օգտուել:

Իւր աշակերտներին թէյով մեծարելով, վարժապետը նրանց, ինչպէս ասում են, ծիծ տուեց, գլխատակներին

փափուկ բարձ գրեց և լի յուսով ճանապարհեց՝ մինչև ինքն իւր կողմից գործը ծանր ու թեթիւ անի:

Վարժապետը խոստացաւ այս մասին խորհրդակցել Սողոմոն Աբամելիքեանցի հետ:

Աշակերտները այդքանը չէին կամենում. նրանց ցանկութիւնն էր, որ բացի Աբամելիքեանցից՝ վարժապետը հրաւիրէր և թատրոնական գործին քաջ հրմուտ, իւրեանց ուսուցիչի ուսուցիչ Միքայէլ Պատկանեանցին, որի հետ, ինչպէս գիտենք, Կարենեանցն երկու տարի էր խոսով էր:

Յակովբ վարժապետի հաշուին այդ չէր գալիս, այդ նշանակում էր թշնամուն զէնք տալ. ընդ հակառակն Յակովբ վարժապետի բուռն ցանկութիւնն էր Պատկանեանցի ոյժը խորոտակել:

Աշակերտներին մի տեսակ յուսով քրնացնելուց յետոյ՝ Կարենեանցն Աբամելիքի հետ մտադրւում է մի առանձին թատրոնական դահլիճ յարմարացնել և շարունակ հայերէն ներկայացումներ տալ՝ առանց Պատկանեանցի մասնակցութեան:

Դործը ձգձգւում է, ձեռնարկութեան համար պատրաստի դրամադուլիս չը կայ, իսկ Ներսիսեան հին դպրոցի դահլիճը, ինչպէս ասացինք, Մատթէոս կաթողիկոսի հրամանով արգելւում է, Շերմազանեանցի դարբասն էլ իւր նշանակութիւնը կորցրել է:

Աշակերտները շտապում են, նրանք չարաթական երկու անգամ երեկոները տաւր հոգւով վարժապետի թէյը խմում են ու տակիցը բան չի դուրս գալիս. նրանք հետզհետէ ձանձրալի են դառնում:

Վարժապետը շատ դէս ու դէն է ընկնում, յարմարին տուն չի գտնում, ուստի և ուզում է գործը յետաձգել մի տարով, բայց երիտասարդները կպրածիւթ են դարձել, պոկ չեն դալիս. ինչ կանես արա, մեզ այս ձմեռ բեմ տուր:

Մի երեկոյ վարժապետն աւետում է իւր աշակերտներին, թէ Մուխրանսկի իշխանը խոստանում է իւր սրահը թատրոնի վերածել և կապալով տալ:

Այս աւետիքի հետ Յակովբ վարժապետը յանձնում է աշակերտներից յառաջադէմներին իւր նոր գրած «Վարդանանց Պատերազմն» անունով ոգրերգութիւնը, որ պատրաստել է առաջին ներկայացման համար:

Վարենեանցն իրաւունք է տալիս իւր «սիրելի աշակերտներին» քննադատելու և իւրեանց նկատողութիւնները մատիտով լուսանցումը նշանակելու:

— Լաւ կարգացէ՛ք, ուշադրութեամբ մի քանի անգամ կարգացէ՛ք, մի օրուայ, մի շաբթուայ գործ չէ այդ, իւրաքանչիւր բառը կշռած, կշռադատած է, ասմեն մի տողի վերայ երեք պտղունց քթախոտ է փչացել (Յակովբ վարժապետի սովորութիւնն էր մտածման ժամանակ շուտ շուտ քթախոտը քիթը քաշել, միաբա պարզւում է, ասում էր) մի ամիս ձեզ ժամանակ եմ տալիս:

Ի՞նչ ամիս, տղայոց ոտքերի տակ կըրակ է վառւում, նա մի տետրակ կարգալուծն ամիս է ժամանակ որոշում:

— Ամիսը չարաթի է փոխում, վարժապետի շրջապատում աշակերտները որոնց թւում բազմ ունէր լինիլ և յիշատակագիրս, գզգզում են չարաբազդ Վարդանին իր արած պատերազմով. լուսանցը լցնում են խոշոր նկատողութիւններով և յետ բերում. նրանց դրած վերջնական վճիռը լինում է «անյարմար է բեմի համար, մեծ փոփոխութիւնների է կարօտ»:

Բաժակը լցուել էր, պէտք է թափուէր. վարժապետը իւր ապերախտներին սառն արհամարանքով դուռն է ցոյց տալիս. ինչպէս են յանդգնել անփորձ ու անպատկառ պատանիքն իւրեանց բարերարի, իւրեանց ուսուցչի հեղինակական պատիւը նստացնելու ջանքեր անել:

Հազարաւոր ներողութիւններ խնդրելով՝ աղայքը կամեցան ցոյց տալ իւրեանց անմեղութիւնը, յայտնեցին որ վարժատետի պարզ խօսքերն իրանք բառացի նշանակութեամբ են հասկացել և երբէք մտադիր չեն եղել չարամտութեամբ շօշափել իւրեանց հոգեւոր ծնողի պատիւը, բայց ումը կ'ասես, «իմ հացումը աղ չը կայ» կրկնեց նա Ներսէս Ն.

կաթողիկոսի գործածական առածը և երեսը թեքեց:

Աշակերտները մնացին վիզը թեք, ձեռնունայն, յուսահատ. էլ տեղ չունին դիմելու. մտածում են Պատկանեանցին գնալու, բայց երկիւղ են անում սառն ընդունելութիւնից և մերժումից. ոչ ապաքէն Պատկանեանցն արդէն լսել էր իրանց արարքը. նոքա Վարենեանցին գերակշռութիւն էին տուել:

Սխալուած էք, մեր աղայք, դրանով ցոյց տուիք ձեր կատարեալ տգիտութիւնը մարդաճանաչութեան գործում. դուք չատ անգամ անձամբ փորձել էք ձեր ուսուցիչ Միքայէլ Պատկանեանցի բարեսրտութիւնը, Պատկանեանցին լաւ ճանաչողը գիտէ, որ նա չարախնդաց և ոխակալ մարդ չէ:

Այսպէս թէ այնպէս, նրանք չը համարձակուեցին Պատկանեանցի դուռը գնալ:

Ի՞նչ անեն, ուրեմն, անփորձ պատանիքը, Կովկասի մայրաքաղաքում բարձր չըջանին պատկանած իրանց ծանօթները վերոյիշեալ երեք վարժապետներն էին, որոնցից յոյսները կտրեցին. հապա, էլ ում դիմեն, որի դուռը վստահանան բաղխել:

— Հարցնելով Բաղդատ կերթան» տաւում է առածը. մեր աղայքը գտան իրանց ցանկացածը:

Մի արիստոկրատ կար այն ժամանակը. (այսօրուայ ինտիլեգենտ բառի փոխարէն ենք գործածում գծած բառը):

Այդ արիստոկրատն իւր չըջանին պատկանողներին բոլորովին չէր նմանում: Վաղ ժամանակները՝ արիստոկրատ էին համարւում հարուստները, իշխանները, մօքալարներն և չինուլիկ ծառայողները: Վերջիններիս մէջ կենտ ու կուտ բարձր ուսումի տէրեր նոր նոր կրեւում էին:

Այս մարդիկն իրանց վեհատիճանութեամբը չարունակ քթիւրը բարձր էին պահում և միայն աչքի պոչով էին արժան տեսնում նայելու միջնակարգ վաճառականներին և համբարներին. սրան-

ցից ստորիններին միանգամայն ամօթ էին անում մարդի կարգում գնել իրանց սենեկային շնիկներն ու կառքերի ձիանքը վերջիններիցն աւելի պատուաւոր էին:

Մէն միայն մեր յիշած արխտոկրատն էր, որի գուռը բաց էր քաղաքի ամէն դասակարգերի մարդկանց առաջ:

Այդ ուսումնական օրէնսդէտի փառաւոր դահլիճը անընդհատ ախտոտուում էր ստորին կարգի մարդկանց կրնկաւոր շէքմանների և տրեխների ցիխերից. պարոնի փափուկ և մաքուր ձեռքերի վերայ շատ անգամ ածուխի, հողի, գաջ ու կրի, կամ կալի նշաններ էին նըշմարւում. որմնադիրների, դարբինների, մշակների և գինեվաճառների ձեռքերիցն էր քսուել անշուշտ:

— Բարով, Ղաղօ, Գիգօ, Կակուլի, Գեօրգի, աղայ Բաղդասար, Аветъ Богданичъ! համեցէք, прошу покорно, «մօրզանդի», ասում էր ժպտալով արխտոկրատն անխորի իւր մօտ եկողներին, ձեռք տալիս և իւր կարմիր ատլասի բազկաթուռները ցոյց տալիս, էլ չէր հարցնում թէ ով և ինչ աստիճանի տէր է իւր հիւրը:

— Здравствуйте Григорій Ивановичъ, ասում էր բարձր դասակարգը տհաճութեամբ և աչքի պոչով նայում կողքին նստող բազկալին. բարով, Գրիգոր Իվանիչ ջան, սրտալի ողջունում էին համքարի մարդիկն Իգմիրեանցին և իրանց հօր տան պէս համարձակ նստում իշխանի կողքին, այն իշխանի, որին փողոցումը չէին էլ համարձակում գէմուղէմ նայել: Նրանք նստում էին ու իրանց սրտի ցաւերը մէկ մէկ իրանց մեծ եղբօր առաջին պարզում:

Այն, այս արխտոկրատը Գրիգոր Իվանիչ Իգմիրեանցն էր, որին ժողովուրդը մեծ եղբայր և հայր էր համարում, որին բարձր չըջանը կարօտ էր՝ նրա խելացի խորհուրդներից օգտուելու նըպատակով:

Բնական էր, ուրեմն, որ Ներսիսեան ուսումնարանի դպրոցաւարտները չէին կարող չը լսել մարդասէր հայի անունը:

Նրանք լսեցին և մի առաւօտ իրանցից երկուսին՝ Պօօշեանցին և Զարդեղեանցին պատգամաւոր ուղարկեցին Իգմիրեանցի մօտ:

Տէր Աստուած, ինչ կրեցին այս տըղայքը մինչև Իգմիրեանցի սանդուխքները վեր բարձրացան:

Նրեք յեղ կանգնել, հանգստացել ենք, չնչարգել ենք լինում, քափ ու քրտինքը ձմեռուան կիսին մեզ ողորդել է, ոտներըս դողում են, երկիւղը մեզ չըջապատել է. մտածում ենք՝ ինչ ընդունելութիւն պիտի լինի մեզ: Ինչպէս եղաւ, իրար սրտաւորեցինք, վեր բարձրացանք և նախասենակի զանգը քարչեցինք:

Չեմ կարծում, թէ իմերել ծառան իւր կեանքում այն պատիւը տեսած լինէր, ինչ որ գուռը բանալուց յետոյ՝ մեզանից տեսաւ: Նրկուքս էլ գլխարկներս հանեցինք և առաջին չորացանք: Ի՛նչ, մենք ոչ մեծ մարդ էինք տեսած և ոչ նրանց ծառաների հետ վարուելու եղանակը գիտէինք:

Ընկերիս էր վիճակուած ծառայի հետ վրացերէն խօսել, սակայն խեղճ Թովմասի լեզուն կաւաւ. կմկմացնում էր և չէր խմանում ինչպէս սկսի:

Այդ տեղ ես ծախսեցի իմ վրացերէն քիչ պաշարից մի բառ. Իգմիրեանցի արհիւ:

Ծառան մեզանից աւելի խելամուտ էր. փոխանակ պատասխանելու՝ դահլիճի գուռը բաց արաւ և գլխով մեզ ներս հրաւիրեց:

Գծուար՝ թէ ծառայի հրաւերը վստահանայինք ընդունել, եթէ ներսից չը լըսէինք բազկաթուռի վրայ նստած պարոնի ազդու և սիրալիր ձայնը.— ներս հրամայեցէք:

Պարոնի ձայնն էլ մեզ ներս չէր քաշիլ, եթէ ինքը չը վերկենար և դրան միջին մեզ չը դիմաւորէր, չը բարեւէր և ձեռքներիցս բռնած, իւր դիմացը չը նստացնէր:

— Բարեւ, հազար բարի էք եկել, ժըպտալով ասաց Գրիգոր Իվանիչը, ուրախ եմ ձեր տեսութեամբը, չնորհակալ եմ, որ չնորհ էք բերել. երևում է՝ Ներսի-

սեան դպրոցի աւարտած աշակերտներ էք, այնպէս չէ:

Նրկութս միասին գլուխ տուինք:

—Հիմա ասացէք՝ ինչ ծառայութիւն կուզէք ինձ առաջարկել, որ ես սիրով պէտք է կատարեմ:

Նրիտասարդներն սկզբում չփոթուցին՝ առաջին անգամը լսելով քաղաքավարական ոճով խօսակցութիւնը, վերջն ուշքի գալով՝ յայտնեցին, որ իրանք մըտադիր էին մի հայոց հաստատուն թատրոն կազմակերպել թիֆլիսում, թէ իրանց միակ պաշտպան Կարենեանցը դուռն երեսներին փակել է և թէ այժմ իրանք մեծապատիւ Իզմիրեանցի անունը լսելով՝ վստահացել են դիմել իւր օգնութեանը:

Իզմիրեանցը քաղցր ընդունելութիւն արեց մեր դեռահաս համբակներին, թէյ տուեց, պարսիմաթով մեծարեց և երեք օր ժամանակամիջոց նշանակելով կրկին տեսնելու, լիուրի յոյսերով ճանապարհ դրեց այս խօսքերով:—յայտնեցէք ձեր ընկերներին, որ իմ դուռն իրանց համար միշտ բաց է, որ նրանք իրաւունք ունին կէս գիշերի, մէջ գիշերի իրան քնատեղից զարթնացնելու: Ինչ միջոց՝ որ կարելի է, գործ կը գնենք՝ ձեր բարի ցանկութիւնը գլուխ բերելու:

Ամենից հաւանական միջոցն Իզմիրեանցը համարում էր քաղաքական թատրոնը: Իւր կարծեօք՝ թիֆլիսի Հայերն իրաւունք ունին առ նուազն շարաթը մի անգամ քաղաքական թատրոնում մայրենի լիզուով ներկայացումն տեսնելու:

Ժամադրեալ օրը Ձարդեղեանցն ու Պեօշեանցն՝ իրանց հետ առած երկու ուրիշ ընկերներին՝ Ամրիկեանցին և Ադիբէգեանցին՝ ներկայացան Իզմիրեանցին:

—Վաղը ձեր բոլոր ընկերներով երկուոյեան վեց ժամին հաւաքուեցէք բժշկապետ Յովհաննիսեանցի տունը, յայտնեց Իզմիրեանցը: մենք այնտեղ ժողով ենք նշանակել, քաղաքիս յայտնի հայերից մի քանիսը նոյնպէս ներկայ կը լինին: Կանչուած են և՛ Կարենեանցը, Պատկանեանցն ու Աբամիլիքեանցը, այն

տեղ կը խորհենք և մի ելքի կը գտնք: յոյս ունինք վրաց Հերակլ արքայազն իշխանի միջնորդութեամբ՝ Նորին Բարձրութիւն փոխարքայից հայ ներկայացումների իրաւունք խնդրել:

Նա ինքս էլ, աւելացրեց Իզմիրեանցը, կը տեսնեմ իշխան Յազոն Թումանեանցին, նա իմ ընկերն է, նրա ձեռքիցը բան կը դայ:

Այդ երեկոյին մենք չորս հոգով խմբեցինք Իզմիրեանցի համեզ թէյը և աւելի համարձակ, քան թէ առաջին նուագին՝ բաժանուեցինք մեր պաշտպանից և շտապեցինք աւետել մեր ընկերներին, որոնք ողջ օրն անհամբեր սպասում էին Պեօշեանցի կացարանում՝ Լորիս - Մելիքեանցի տանը՝ լսելու սրտաթրթիռ համբաւը:

— Մեծ մարդկանց շարքն ենք ընկել:

Բժիշկ Յարութիւն Յովհաննիսեանի դահլիճի մի կողմը բազմած են մեզ անծանօթ աղայ մարդիկ: այն տեղ են և մեր պատրոն—վարժապետները՝ Կարենեանց, Պատկանեանց և Աբամիլիքեանց:

Մենք դիտմամբ փողոցի անկիւնում ոտքներս կախ գցեցինք, մինչև եկողները վերջը կտրուեց, ապա թէ բժշկի ծառայի ձեռքով մեր գալուստը յայտնեցինք:

Պէտք է ասած՝ որ բժ. Յովհաննիսեանը նոյպէս պատկանում էր մեր ծանօթներին թուին: Նա Ներսիսեան դպրոցի բժիշկն էր և մեզանից մի քանիսին յականէ յանուանէ ճանաչում էր:

—Ասա...Ժպտաց իւր սովորական բարեսրտութեամբ և պարզութեամբ բժշկապետն ու յառաջեց մեզ դիմաւորելու դահլիճի չեմքումը:

Նա մէկ մէկ մեր ձեռքիցը բռնեց և ծանօթացրեց բազմականներին, որոնք ամենքն էլ մեզ սիրով ձեռք կարկառեցին և իրանց ազգանուններն ասացին: Չը բարեկեցին մեզ միայն երեք ուսուցիչները: այսինքն՝ ոչ թէ նրանք չը կամեցան մեզ ձեռք տալ, այլ մենք մեզ թոյլ չը տուինք այդ յանդուգն քայլն առնել: բաւականացանք հեռուից խոնարհ ողջոյն տալով:

Մենք խոհեմութիւն համարեցինք մեր

չափը ճանաչել: Քանիցս հիւրասէր տանուէրն ու Գրիգոր Իվանիչը մեզ առաջարկեցին նստել, բայց մենք կանգնած՝ խաչմերուկ՝ ձեռքներս կրծքերիս կապած՝ մնացինք՝ աչքի կոպով սպասողական դիրքով մեր վարժապետների հրամանին սպասելով:

Մինչև Յակովբ վարժապետն ու Պատկանեանցը չը հրամայեցին նստել, մենք աթոռի չը մօտեցանք:

Մենք նստեցինք աղաների դիմացը, բայց շատ ներքև:

Ժողովը բացուեց. նախագահի պաշտօն էր կատարում Գրիգոր Իվանիչը. հրաւիրուածներն էին՝ բացի տան տիրոջից՝ Վասիլ Խօջայեանց, իշխանք Միքայէլ և Գրիգոր Բէհրուղեանք և մի երկու ուրիշը, որոց առաջին և վերջին անգամ տեսանք:

Իզմիրեանցը համառօտ կերպիւ յայտնելով մեր երկտասարդներիս ջերմ ցանկութիւնը՝ մի մշտական հայ խումբ կազմելու մասին, իւր կողմից համերաշխ էր մեզ հետ. նա ապացուցանում էր, որ հայ լեզուն ժողովրդի ամէն խաւերի մէջ ընդհանրացնելու համար՝ հայ թատրոնն անհրաժեշտ է. նա ինքը խոստանում էր ժողովրդի ստորին դասին մատչելի անել հայ բեմը:

Նոյն կարծիքն յայտնեց և բժշկ. Յովհաննիսեանն և խոստացաւ Թամամչեանի քաղաքային թատրոնում հայերէն ներկայացումների իրաւունքի համար աշխատել:

Մի և նոյն կարծիքին էին և բոլորեքեան:

Մենակ Յակովբ վարժապետն էր, որ մի մասում համակարծիք էր ժողովականների հետ և միւսում ոչ. նա ընդունում էր հայ թատրոնի կարիքը, բայց հայերէն ներկայացումները՝ քաղաքային թատրոնում՝ անիրագործելի էր համարում՝ այս մէկ, և երկրորդ՝ հակառակ էր մեզ պէս անփորձ մանուկների մասնակցութեամբ գործ բռնելուն:

—Ուրիշ բան է, աւելացրեց Յակովբ վարժապետը, եթէ խումբը կը կազմենք մենք՝ այսինքն ես, Միխայէլ Սերաֆիմիչը (Պատկանեանց) և մեր Սողոմոնը (Աբամիլիք) մենք փորձուած ենք, ժողո-

վուրդը մեզ ճանաչում է, մեզանից կ'ակնածի, մենք մեր աշակերտներից ընդունակներին գիտենք, այն էլ գիտենք, թէ ում պէտք է ընդունել և ում ոչ. վերջապէս հայ թատրոնական գործը ես մեր անբռնաբարելի և սեպհական իրաւունքն եմ համարում: Ի հարկէ, ժպտաց Կարինեանցը, բանն այս տեղը չէր հասնիլ, վաղուց գլուխ եկած կը լինիլ, եթէ մեր երկու վաղեմնի բարեկամներիս մէջ անպոչ սատանէն պոչ չը խաղացնէր: Էնպէս չէ, Սերաֆիմիչ, ձայնը բարձրացնելով՝ երեսը դարձրեց Յակովբ վարժապետը դէպի Պատկանեանցը:

—Այո, այո, հա, հա, Եգորիչ ջան, մատաղ, սատանի գլուխը ջախջախենք՝ լաւ կանենք, գլուխը տմրտմբացնելով՝ համաձայնեց անոխակալ Միք. Պատկանեանցը: Կարենեանցը հեգնական ժպտով՝ կողքահան՝ ձեռքը մեկնեց Պատկանեանցին:

Վերջինս թեթևութեամբ տեղիցը վեր թռաւ, երկու ձեռքի մէջ առաւ վարժապետի աջը և պինդ սեղմեց անընդհատ հա, հա, հա հնչիւնները քթածակերից ու բերանի խոռոչից դուրս թողնելով:

—Հիմի ասա, Սերաֆիմիչ, վայել է մեզ մեր պատիւը մեր անփորձ աշակերտների հետ հաւասարացնել և քաղաքային թատրոնում խայտառակուել: Այլ է տներն ու դահլիճը, միևնոյն է՝ ինչ որ դպրոցում, ուր աշակերտական թերութիւնները ներում են:

Նս, պարոններ, մեր Սերաֆիմիչին լաւ եմ ճանաչում, ինքս ընդդէմ եմ քաղաքային թատրոնին, նախանձախնդիր եմ մեր անձնական արժանաւորութիւններին և յոյս ունիմ, որ սա էլ կը զնահատի ուսուցչական պատիւը և մեր գլուխը իւր ձեռքին մեծացած մանուկների հետ կշռի թաթի մէջ չի դնիլ:

—Այո, մատաղ, Եգորիչ ջան, այո, շտապեց կրկնել բարեմիտ Պատկանեանցը, չի կարելի, չի կարելի, մեզ համար մեծ ամօթ է:

—Շնորհակալ եմ, Սերաֆիմիչ, ուրախ եմ, որ գտայ հին բարեկամիս:

—Հը, հը, հը... և Պատկանեանցը նորից վեր թռաւ Յակովբ վարժապետի ձեռքը թոթուեց:

Քաջ ճանաչելով մեր հայրապատիւ վարժապետի բնութիւնը, ոտքի կանգնեցի եւս և սկսեցի զարկել Վարենեանցի սրտի դիւրագրգիռ լարերին.—Վարժապետ, ասացի, քո որդեսէր գործնականութիւնը յայտնի է քո սիրելի զաւակներիդ, որոնց այժմ տեսնում ես առաջիկ խոնարհած: (Ես աչքով արի ընկերներս, նրանք բոլորեքնան ոտքի կանգնեցան և գլուխները քաջ ձգեցին): Մենք գիտենք, հայր-վարժապետ, որ ինչքան էլ անառակ որդու նման քեզ վտարցած լինենք, դարձեալ քո հայրական գիրկը բաց է մեզ համար: Մեր յարգելի ուսուցիչ Պատկանեանցը նոյն չափով սիրում է մեզ: Ձեր երկուսի մէջ ծագած մասնաւոր տարակուսանքը մեզ դռնէ դուռը ձգեց, բայց որովհետեւ այս պատուելի, ազգասէր իշխանների ներկայութեամբը չարք խափանուեց, թող բարին առաջնորդուի: Աղաչում ենք մեր երկու բազմերախտ հոգեւոր ծնողներիդ - մեր ուսուցիչներիդ, նոյնպէս և պարոն Աբամիլիքեանցին, երեքդ միասին, ինչպէս յառաջ՝ միաբան սիրով խրախուսեցիք մեզ և ուսման հետ հայ թատրոնի ճաշակը զարթնացրիք, այսօր էլ նախկին համերաշխութեամբ ձեռք ձեռքի տուէք և ձեր, մեր ու բոլոր հասկացող հայերի սիրած մայրենի թատրոնի գործը ձեր խոնարհ որդւոց հետ յառաջ տարէք:

—Շատ լաւ են ասում, վարժապետ, ձայնակցեցին ժողովականները, օգնեցէք այս պատուական երիտասարդներին և շուտով քաղաքային թատրոնում մեզ մի հայերէն ներկայացում տուէք: Թատրոնը ձեռք բերելն և իրաւունք խնդրելը մենք մեր վրայ ենք առնում:

«Խաղաղութեան ձայն հնչեցաւ», վարժապետն երեսներին ժպտաց. - ոչինչ մեր գծերն են, ասաց, կը բարկանանք էլ, կը սիրենք էլ:

—Այո՛, այո՛, հա, մատաղ, հա, մեր սիրելի որդիքն են...

Այս ամէնը շատ սիրելի, շատ քաղցր, բայց ախար դժուարալուծելի հարցը վերջուն էր գալու:

Ի՞նչ պէտք է ներկայացնէինք: Աչքի առաջ պատրաստ կային՝ Միհրդատը, Վա-

րենեանցի Շուշանիկն ու Վարդանանց պատերազմը և Պատկանեանցի Շուշանիկը:

Միհրդատի մասին բոլորովին խօսք չեղաւ, Յակովբ վարժապետը զլացաւ տալ Վարդանանց պատերազմը, առարկելով, թէ նոր փոփոխութիւնների է ենթարկելու: Մէջ տեղը մնացին երկու Շուշանիկը:

Ահա այդ երկուսից մէկին գերակշռութիւն պէտք է տրուէր:

Վճռուեց՝ պիտի ընտրութիւնը թողնել մեր՝ ներկայացնողներին կամքին:

Այդ ժամանակն էս, խոստովանում եմ մեզքս, կրկին ոտքի կանգնեցի և առաջարկեցի Պատկանեանցի Շուշանիկը: Իմ սլառճառաբանութիւններս հիմնաւոր էին. վարժապետի Շուշանիկը հասարակութեանն արդէն ծանօթ էր, թող այս անգամ, իբրեւ նոր բան, Պատկանեանցինը ներկայացնենք. լաւ չի լինիլ, վարժապետ, յանդգնեցայ հարց տալ Վարենեանցին:

Վարժապետը քթախոտի ափին երեք անգամ ցուցամատով զարկեց ու երկու պտղունց թուրթուն մէկի փոխարէն քիթն ածեց:

Ընկերներս խաժոռուած՝ ինձ նայեցին. ես նրանց հասկացայ, մըրիկը բարձրանալուն մօտ էր. փոթորիկը, թէ և առանց արմկի, բայց արկնծւում էր վարժապետի ուղեղային ծովում և եթէ միանգամից նա չը կործանեց ամբապինդ նաւը, այդ վերագրելու է դարձեալ վարժապետի խելքի մեծութեանը:

Նա բաւականացաւ հետեւալ խօսքերով. - ասենք՝ մենք մեր հաշիւը վաղուց աշխարհի հետ վերջացրել ենք, (այս խօսքը վարժապետը յաճախ էլ կրկնում.) վնաս չունի, թող Սերաֆիմիլի Շուշանիկը, եթէ ինքը կամենում է, ներկայացնուի. բայց եթէ ոչ ես տամ իմ Շուշանիկը փչացնելու և ոչ ոք Պատկանեանցը, այն ժամանակն ինչ պէտք է անես, Պաճ՛:

—Այո՛, մատաղ, Պաճեանց, այո՛, եթէ մենք մեր պիեսները չը տանք, դու ինչ պէտք է անես...

—Ցանկալի էր, որ ձեր երկուքի հո-

վանաւորութիւնը մեր զլսից անպակաս լինէր, պատասխանեցի ես, իսկ եթէ դուք մեզ կ'արհամարհէք, մենք կը խնդրենք այս մեծապատիւ աղաների և մասնաւորապէս պ. Իգմիրեանցի խնամատարութիւնը և թատրոնի իրաւունքը ձեռք բերելուն պէս՝ կը ներկայացնենք Խորէն Գալֆայեանի «Արշակ Բ.», ողբերգութիւնը:

—Մատաղ, Պռօշեանց, դու էն կռօյի լեզուով զրած պիեսն ես ասում, հարց տուեց ինձ Պատկանեանցը՝ չեշտելով *կոռ* բառը:

Թիֆլիսում սովորաբար *կոռ* կոչում են Տաճկաստանցիներին և Տաճկահայաստանից Կարապետ եպիսկոպոսի գաղթեցրած հայերին:

Միջայէլ Պատկանեանցը թէպէտ պարզասիրտ և անոխակալ անձն էր, բայց նա այս անգամ *կոռ* բառը Կարենեանցին՝ իբրև Տաճկաստանցու, վիրաւորելու մտքով գործ դրեց:

—Այո, վարժապետ, Արշակ Բ-ը *կոռ* լեզուով է զրած՝ զարկ լսիցի ես *կոռ* խօսքին: Յանցանքս ինչ թագցնեմ, դարձեալ Կարենեանցի սիրտը ծակելու չար դիտաւորութեամբ էր իմ զարկը: Բայց ինքը վարժապետը (Կարենեանցը) կը վկայի, որ ես կռօյի լեզուով դրածը կարող եմ մաքուր Արարատեան բարբառի վերածել:

—Այո, Պռօշը կարող է, քթախոտին զօռ տալով, հաստատեց Կարենեանցն իմ ասածս դողդոջիւն ձայնով՝ որ ասել է՝ թէ բարկութիւնը գազաթնակէտին էր հասել, բայց նա իրան զսպում էր:

—Շնա ես խօսում, Պռօշեանց, մէջ մտաւ բժ. Յովհաննիսեանը, մեր կամքն է, որ դուք երեք վարժապետի թեկ տակ գործէք, և մենք կը խնդրենք վարժապետից, որ այս անգամ թոյլ տայ ձեզ Միխայիլ Սերաֆիմիչի Շուշանիկը ներկայացնել, երկրորդ անգամին իրանը կը կրկնէք:

—Հնազանդ եմ իմ բոլոր ընկերներովս, տէր բժշկապետ, խոնարհութեամբ գլուխ իջեցրի ես:

—Նս էլ ընդունում եմ Արտեմ Իվանիչի առաջարկութիւնը, ակամայից ժըպտաց երեսիս Յակովբ վարժապետը, որով

վերջնականապէս ընդունուեց Պատկանեանցի Շուշանիկը:

Ժողովը վերջացաւ կարգադրուեց միւս օրն ստանալ Պատկանեանցից «Շուշանիկը», դերերն արտագրել, ապա հեղինակի խորհրդով դերերը բաժանել և նրա հսկողութեան ներքոյ փորձերը շարունակել:

Այգալէս էլ լինում էր. ամէն երեկոյ Պատկանեանցը ներկայ էր կրկնութիւններին:

Մեզ հետ մասնակցում էին երկու զեղատեսիլ դիմնագիստ կոնացի դերում. մասնակցում էր և իմ սենեկակից Վաղարշակ Շահխաթունեանցը՝ (այժմ հանգուցեալ) Լազարեանց ձեմարանից վերադարձած:

Մինչ այս, մինչ այն, Հերակլ իշխանի և իշ. Սազոն Թումանեանցի շնորհիւ քաղաքային թատրոնը և ներկայացման իրաւունքը ձեռք բերուեց:

Նազոնը 350 մանէթ միանուազ վճարով ստացել էր թատրոնի կապալառու Խալաթի Տորոչկլոյի հաճութիւնը առաջին ներկայացման համար: Գումարն անշափ մեծ էր, բայց մեր նոր պաշտպանների յոյսը, մանաւանդ Իգմիրեանցի անդադար խրախուսանքը մեզ քաջալերեցին:

Որոշուեց ներկայացման օրը: Նօթն օր յառաջ Պատկանեանցը հրամայեց ինձ՝ հետեւեալ առաւօտը՝ ժամի 10-ին, գնալ Ներսիսեան դպրոց, ուր նա ուսուցիչ էր, ստանալ իրանից պատրաստի օֆիշը և տպագրել տալ:

Աւաղ, յուսախար եղանք:

Բժ. Յովհաննիսեանի տանից դուրս գալուս՝ ես լսել էի Կարենեանցի քչիչոցը Պատկանեանցի ականջին: Վարժապետը խրատում էր «Սերաֆիմիչին» մինչև իրաւունք ստանալը մի քանի կրկնութիւններով մեզ խաբէրորելով պահել, իսկ երբ արդէն հրամանը կատարուի, մերժել, բոլորիս պոչը սառցին կապել և այդպիսով իւրեանց հեղինակական և ուսուցչական անարգուած պատիւը վերականգնել:

Մի ցուրտ օր է, յուսակտուր դարձել էր Պատկանեանցից և ձևաքառաւ Գալֆայեանի Արշակ Բ-ը. նստել էր թարգմանելու:

Գործը ծանր է յառաջ գնում, մատներս զրիչ չեն բռնում, տունս սառնամանիք է, վառելիք չունիմ, ծոցս վառարանի պաշտօն է կատարում, բերանիս սաք գոլորշին օգնում է ծոցիս:

Ի՞նչ կուզի լինի, պէտք է գործը վերջացնեմ, երեկոյան ընկերներս ժողովելու են կրկնութեան. կը գան և կը յուսահատուին:

Ոտքերիս մինը բարձրացնելով, մինը ցած դնելով, արթնութեամբ գլխակախ թարգմանում եմ, երբեմնապէս էլ տաքանալու համար գրիչը վայր եմ դնում և սենեակում արագ արագ քայլեր անում:

Ներկորդ գործողութիւնը վերջացնելով էի, որ դուռս ճռռաց:

Նս ուշ չը դրի և յետ չը նայեցի:

Ինչ մօտ եկողները բոլորեքեան ինչ նման սոված ձաշին քնող, գրպանը դատարկ ընկերներս են լինում: Նրանցից իւրաքանչիւրը ամսական հինգ տասը մանէթ հազիւ ձեռք են բերում, խարշով-նիկներ չեն սենեակում մի աման լղղան արգանակ փորն են ածում և շտապով խլիղտալով՝ դուրս փախչում, որպէս զի իրանց ոչ ոք չը նկատի: Ուրեմն բացի իմ ընկերներիցս՝ ոչ ոք չէր կարող լինել: Գեւ մտքումս ուրախ եղայ, որ եկողը կօգնէր ինձ. ես սենեակումս մանգալով՝ կը թեյադրէի, նա կը գրէր, այդպիսով ոտքերիս սառած մատները կը տաքանային: Միւս կողմից էլ յետ չը նայեցի, որ դիտեմ բռնած գործիս տպաւորութիւնը ընկերիս վերայ:

Թէպէտ Պատկանեանցի Շուշանիկի փոխարէն Արշակը՝ ներկայացնելու կարգադրութիւնն իմ մէջ ինքնագլուխ վրձնել էի, բայց արդեօք ի՞նչ պիտի տսէին ընկերներս, համաձայնելու էին ինչ հետ, թէ խռովութիւնը պիտի տիրէր:

Վերջերս՝ Կարենեանցը պղտորել էր մի քանիսի սիրտը, թերահաւատութիւնը դէպի մեր գործը քիչ քիչ գորանում էր. մի աննշան անյաջողութիւնը բաւական էր մեզ ցար ու ցրիւ անելու:

— Ըրը... լսեցի քամակիս մի անծանօթ ձայն... ըրը... ներեցէք...

Յետ թեքուեցի, նայեցի և այն աստիճան չփոթուեցի, որ վեր թռչչուս՝ աթոռը չըջուեց և ուղիղ սեղանի վրայ պարոնի ոտքերի մօտ դնուեց:

Ինչ չփոթեցնողն անծանօթի քայլերն էին:

Պարոնին, թէպէտ, առաջին անգամն էի տեսնում, բայց խկոյն ճանաչեցի. նրա քայլերն իրան մատներն էին. նրա ծուռտիկ-մուռտիկ քայլերի և կորացած իրանի մասին շատ անգամ էի լսել և հետաքրքիր էի աչքովս տեսնելու:

Դ հարկէ, կը ցանկայի տեսնել, պարոնն իւր առատածեղութեամբ ժամանակի հոշակ ստացողների զխաւորներից մէկն էր:

— Ներեցէք... է՞ս է Պռօչեանցի կացարանը, մի քանի քայլ լաւաջ գալով՝ հարցրեց եկաւորը:

— Ներողութիւն... ես ինքս եմ...

Խնդրեմ ծանօթանանք՝ Ռոմանոս Նադիրեանց:

Հազար ներողութիւն խնդրելով պ. Նադիրեանցից՝ տանս ցրտութեան համար՝ դուրս վազեցի, նախասենեկից նրա վերակուն ներս բերի և ծածկեցի:

Նս խնդրեցի Նադիրեանցին նստել իմ մի հատիկ երեք ու կէս ոտնանի աթոռի վրայ:

Այդ աթոռն ու երկու տեղից պարտնով կապած սեղանս էին տանս կահ կարասիքների ներկայացուցիչները, եթէ չը հաշուենք մեր երեսը պարզ անող սենեակի երկու անկիւնում դրուած կլորակնօրեայ սօնավաճառում գնած՝ իմ և Ադիբեգեանցի հասարակ մահճակալները:

Պ. Նադիրեանցը նկատելով սեղանիս վրայ չաղ անցած թղթերն ու Գալֆայեանի Արշակը, հարցասիրութիւնը զարթնեց. նա կամեցաւ իմանալ, թէ ընչո՞վ եմ ես պարապած:

Նս մանրամասնօրէն պատմեցի Նադիրեանցին բոլոր եղելութիւնը և Միք. Պատկանեանցի մերժումը:

Նադիրեանցը խիստ յշտացաւ. նա խկոյն հասկացաւ, որ Յակովբ Վարժա-

պետի միջամտութիւնն է գործը կերպարանափոխել:

— Բայց դուք մի՛ յուսահատուիք, ասաց. ես լսեցի ձեր ընկերների սխրագործութիւնը, իմացայ, որ ձեզ մօտ են ժողովում, հկայ իմ ուրախութիւնս յայտնելու և իմ աննշան ծառայութիւնս առաջարկելու:

Եթէ դրամի կամ այլ պիտոյքի պակասութիւն զգաք՝ Թատրոնական գործը կարգի դնելու համար, խնդրեմ՝ վստահօրէն դիմեցէք մեր խանութը, ձեզ ոչինչ բանում մերժումն չի լինի:

Նս յայտնեցի մեր խորին շնորհակալութիւնը, չը ծածկեցի Նադիրեանցից և մեր անփորձութիւնը:

Մեզ մի ուսուցանող էր պէտք, որ չունէինք. մինչև օրս մեր վարժապետներն են եղել մեր առաջնորդները, այժմ մենք տհաս որբեր ենք, որոնք ըստիպում են սեպհական ուժերի վրայ դնել իւրեանց յոյսը:

Պ. Նադիրեանցն այս գործումն էլ մեզ օգնեց. նա ինչ յանձնարարեց, իւր կողմանէ խնդրել Վուռնկի ամսագրի խմբագիր Մարկոս Աղաբէգեանին, որը իւր ասութեամբ, իբրեւ եւրոպական կրթութեան տէր անձն, քաջհամուտ է Թատրոնական գործում:

Աղաբէգեանին ինքս շատ լաւ ճանաչում էի և նրա հետ գործակցում էի Վուռնկի խմբագրութեան մէջ, բայց երբէք մտքովս չէր անցել, թէ նա կարող էր հասկանալ բեմական արուեստը:

Նադիրեանցն ուղիղ էր, Աղաբէգեանը, ինչպէս վերջը տեսանք, քաջ վարժեցնող հանդիսացաւ, թէև ինքը մի անգամ միայն Վաւէլ՝ ողբերգութեան մէջ զեր կատարեց, և անյաջող էր:

Այժմ բոլոր կասկածներս փաւրատուեցին. մեծ ուրախութեամբ ճանապարհ դրի Նադիրեանցին և կրկնակի ոգևորութեամբ՝ ճաշելը մոռացած՝ անընդհատ Թարգմանում էի:

Երեկոյեան դէմ ընկերներս ժողովեցան և լսելով բանի էութիւնը՝ խիստ վրդովեցան:

Մի երկուքը՝ Թէպէտ, պնդում և պահանջում էին, որ Պատկանեանցի մօտ

պատգամաւորութիւն ուղարկենք, բայց վճռած խնդիր էր, ձայների ստուար մեծամասնութեամբ որոշուեց Արշակ Բ-ի ներկայացումը:

Գերերը բաժանեցինք, Շահաթունեանցը, թէ և նոր մարդ էր մեր մէջ, բայց նա Պատկանեանցի Շուշանիկի կրկնութեանց ժամանակ ցոյց էր տուել իւր ընդունակութիւնը, ուստի նրան տուինք Արշակի գլխաւոր դերը:

Միւս օրը Աղաբէգեանը ներկայ էր կրկնութեանը:

Եօթն օրից ներկայացումն ունինք, Թատրոնական կապալառու Տօրօչեւոս 350 մանէթից յափշտակուած՝ Նազոն Թումանեանցի, Իզմիրեանցի և մի քանի յառաջնաւոր հայ մեծամեծների սիրտը շահելու համար՝ չի խնայել Թատրոնական ամենաթանգագին զգեստներն ու դեկորացիաները:

Յփշները տպուած են. ներկայացման նախընթաց օրը տոմսակների վաճառումն է նշանակուած Պուշեանցի կացարանում:

Առաւօտեան՝ ճիշտ տասը ժամին՝ Աղիբէգեանցը բաց արաւ լուսամուտի փեղկը և տոմսակավաճառքն սկսեց:

Այն ինչ խուռն բազմութիւն էր, Աստուած իմ, որ միմեանց գլխի՝ ձկան ծուարի նման՝ ճխլուել էին, հնարաւորութիւն չը կար տոմսակ ստանալու, իրար գլուխ են ջարդում, իրար ուսի են բարձրանում: Արիստոկրատ, վաճառական, արհեստաւոր, կինոս, դատարկաշրջիկ արկածախնդիր՝ ամենեքեան լուսամուտի առաջը բռնած՝ տոմսակ են աղաղակում, թղթադրամները օդի մէջ ծածանում են:

Ոչ խօսք հասկացնել է լինում և ոչ կարգ պահպանելու հնար կայ. ճարահատեալ մեղանից երեք հոգի բռնում ենք տոմսակ պահանջողների ձեռքը, առնում նրանցից փողը, Աղիբէգեանցին տալիս. երեք հոգի էլ տոմսակներն են տիրոջը յանձնում:

Մի մարդ մի տոմսակ հօ չի գնում, հինգը, տասը, տասնուհինգը, օթեակ, բազկաթոռ, աթոռ, գալլերէա, ամէն

մէկից մի քանի հատ է խնդրում:

Մեր խամութիւնը տես, տոմսակ գր-նողներէց շատերը մանրալսճառներ են եղել. միւս օրը լսուեց, որ շատերը լաւ չահուած են եղել. մէկին երեք պատիկ աւել են վաճառել:

Մեզ ինչ, մենք մի ժամի մէջ մեր բոլոր տոմսակները վաճառեցինք, վերջացրինք:

Արի տես, որ այդ օրը մինչև երեկոյ Պռօչեանցի կացարանը հեղեղում է բազմութեամբ: Երեք մարդ դրանք կանգնացրել ենք, որոնք մուսնետիկի նման ձայն են տալիս, թէ էլ տոմսակ չը կայ, բայց լսող և հաւատացող էլ չը կայ:

Նղան մի քանի փորձառուներ, որոնք առանց տոմսակի, տոմսակաւէր դարձան: Մենք չենք իմացել, թատրոնում ազատ տեղեր կան, ուր աւելորդ աթոռներ դրում են ըստ պահանջման հարկին: Այդ տեղերը մենք կրկնապատիկ գնով ծախեցինք:

Դրանից էր, որ 650 մանէթ ամբողջ թատրոնական մուտքի փոխարէն՝ մենք ստացանք 800 մանէթ:

Մի և նոյն օրը ժամը 12-ն է, բոլորեքեան յուսահատ հեռացել են. յանկարծ տուն է մտնում մի բարձրահասակ, գեղեցկատեսիլ երիտասարդ՝ պաշտօնական թուրք կողիցը կախ և կօշիկներն շափո-նելով՝ զինուած:

Ներտասարդը ներս է մտնում մեր սենեակը՝ գլուխը վեր, աչքերն առաստաղին յառած՝ և սառնութեամբ ու արհամարհալից, առանց ոչ ոքի հրեսին նայելու՝ մանէթանոցը սեղանի վրայ չալրտում և տոմսակ պահանջում:

—Տոմսակ չը կայ, կարճ պատասխա-նում են պարոնին:

—Ինչպէս. ես հայ թատրոնի առմասկ պահանջիմ և դուք չը տաք, չուտ, այս բոլորիս: Նա ոտքը յատակին է զարկում և շափոնները ղօղանջեցնում:

Տոմսակ, տոմսակ, տուէք ինձ տոմսակ: Նա այժմ թուրն է չրխկչրխկացնում:

Ձեզ ասացին, որ չը կայ, պատաս-խանում են նրան և դուռը մատնացոյց անում:

—Լաւ, ես ձեզ ցոյց կը տամ, թէ ո՞վ եմ ես. ես հայոց թատրոն սիրում եմ, ես ներկայացում տեսնել եմ ցանկա-նում և դուք ինձ տոմսակ չէք տալիս: Ասում է մեր մեծախօսն ու լայն լայն և աղմկալից քայլերով հեռանում:

Պարոնը խօսքին տէր էր, նա իրաւ, որ թատրոնասէր էր և ցոյց տուեց, թէ ինքն ո՞վ և ինչպիսի ումն է և թէ ո՞ր աստիճան թատրոնամոլ էր:

Շափաւոր և թրաւոր պարոնն իւր ցուցանշաններն և ապագայ փայլուն աս-պարէզը զոհեց հայ թատրոնի շարու-նակութեանը:

Նա Գէորգ Չմշկեանցն էր, մեր թատ-րոնի վնտերանն էր: Բայց Չմշկեանցի մասին յետոյ՝ այսօրուայ ասածներս փակագծում համարելու է:

1863 թիւն է, յունուարի, եթէ չեմ սխալում չորսն, օրը երեքշաբթի է, երե-կոյեան ժամի եօթն և կէսն է: Թիֆ-լիսի՝ Թամամշովի կոչուած քաղաքային թատրոնի առաջին հայերէն ներկայա-ցումն է. խաղացում է Խորէն վալ-դապետ Գալֆայեանի (վերջերս Խորէն Արքեպիսկոպոս Նար-Բէյ) Արշակ Բ., ողբերգութիւնը:

Այցելուքը տեղերը բռնել են, օթեակ-ների ու պարտերի դռները փակուել են, իսկ զալլերէյի մուտքը դեռ մեծ բազմութեամբ լցուած է: Որչափ և ոստի-կաններն աշխատում են աղմուկը լռեց-նել, այնքան խռովութիւնը մեծանում է: Նւ ահա ինչո՞ւ:

Գալլերէյումն ընդ ամէնն 300 տեղ էր. 300 էլ տոմսակ էինք ծախել: Բանից դուրս եկաւ, որ 3 անգամ 300 մարդ է վեր բարձրացել:

Գալլերէյի դռնապան Իտալացին ապա-սանոց, աննոմեր տոմսակներն առանց պատառելու ժողովում է եղել և իւր որ-դու ձեռքով ուղարկում ներքե՝ հատը 1—3 մանէթով ծախում:

Այս բանը միւս օրն ստուգուեց:

Ինժիներներն և սարսափեցին և վար-մացան. ինչպէս հաստատուն մնաց թատ-րոնի վերնայարկը:

Ներկայացումն սկսուեց և շարունակուեալ է, ժողովուրդը ոգևորուած է: Երկրորդ գործողութիւնն, ուր Արշակ թագաւորը ցնորուած է, ամէնքի ուշքն է զրուել. ճանճի շարժումը լսելի է. բոլորեքեան ջուր են մաղուել, Վաղարշակ Շահխաթունեանցն Արշակի դերում սքանչելի է. նրա շարժումները, նրա իւրաքանչիւր խօսքը, նրա հառաչանքները վերին աստիճանի բնական, զգայուն և սրտաշարժ են. բազմամեայ քաջահուտ դերասանիցն էլ աւելին պահանջելն յանցանք է:

Ցնորքը վերջանում է և հանդիսատեսների մէջ մի խուլ չշուկ է լսում. երկու համալսարանական երիտասարդներ են դոքա, որոնք քիչ է մնում՝ թէ իրանք էլ ցնորուին. երիտասարդական աւիւնը նրանց արիւնը եռ է բերել և նրանք մտել են ժողովրդի մէջ, փող են ժողովում՝ տաղանդաւոր Շահխաթունեանցին վարձատրելու:

Այդ երիտասարդներից մէկն էր հանգուցեալ բժշկապետ Միքայէլ Տէր-Գրիգորեանցը, երկրորդը՝ հայ բեմի համար մշտակենդան Գաբրիէլ Սունդուկեանցը:

Երկրորդ գործողութեան վերջին՝ հարիւր մանէթ սկուտղի վրայ դրած՝ տուին Շահխաթունեանցին: Նա իսկոյն յանձնեց կասսիրին՝ միացնել ընդհանուր ընկերական գումարին:

Արշակ Բ-ը, ցանկալին սպաւորութիւն թողեց հասարակութեան վրայ. ներկայացման ժամանակ երգուած բոլոր երգերը միւս օրը փողոցային մանուկների բերանում յեղեղուած էին:

Գաշնամուրի, ջութակի, եւրոպական բոլոր երաժշտական նուագարանների, նոյնպէս և տեղական զուռնայի, դուդուկի, սազ ու քեամանչու, թառ ու դայիրայի վերայ երգում էին հայ թատրոնական նոր երգերը:

Երկրորդ օրը դերասաններս մեր փողերով բեռնաւորուած՝ հաւաքուեցինք մեր պաշտպան Գրիգոր Իգմիրեանցի տունը և նրա տրամադրութեան ներքոյ դրինք բաժանելը:

Մեզանից յառաջ այստեղ ժողովուել

էին քաղաքի առաջնակարգ պատուելի ու հասկացող մարդկանցից՝ թուով 20-ից աւելի:

Նրանք երեկեան թատրոնի սիրահարներն էին, որոնք եկել էին հայերէն ներկայացման իրանց վրայ գործած տպաւորութիւնը գործով ցոյց տալու: Նրանք յայտնեցին իրանց պատրաստականութիւնը՝ օգնել՝ ընչով կարող են, հայ թատրոնի յառաջտարութեանը:

Խորհեցին, խօսեցին, դատեցին և որոշեցին կարգել հոգաբարձական կազմակերպութիւն, որոնց պարտականութիւնը լինէր օգնել թատրոնական գործի տնտղականութեանը:

Ձայներով ընտրուեցին Գրիգոր Իգմիրեանց՝ Մարկոս Աղաբէգեանց, բժշ. Միքայէլ Տէր-Գրիգորեանց, Գաբրիէլ Սունդուկեանց, բժիշկ Նիկողայոս Փուղինեանց, բժշ. Ռոմանոս Նադիրեանց, Աւետիք Սվէչնիկեանց, Բաղդասար Խոսրովեանց, բժշ. Յարութիւն Յովհաննիսեանց և Գէորգ Փրիգոնեանց:

Վերոգրեալ տասն անձանց հետ ընկերացրին և դերասանական խմբի կողմից ընտրուած երկու ներկայացուցիչ՝ Գէորգ Աղբէգեանց և Պերճ Պօօչեանց: Այս երկուսից առաջինը յուշարարն էր և երկրորդը՝ Իգմիրեանցի օգնական կառավարիչը:

Ահա այս տասն երկու հոգուց բաղկացած Հոգաբարձութիւնը, կամ կոմիտետը իւր վրայ առաւ՝ քաղաքային թատրոնում շարաթական մի հաստատ հայ ներկայացման իրաւունք խնդրել կառավարութիւնից, մտածել թատրոնի շարունակութեան մասին, խումբը կառավարել և *րեպերտուար* պատրաստել:

Պաշտօնները բաժանուեցան այսպէս. Իգմիրեանցը՝ գլխաւոր կառավարիչ (*դիրեկտոր*), Աղաբէգեանցը, Սունդուկեանցը, բժ. Տէր-Գրիգորեանցը, բժ. Փուղինեանցը, Աղբէգեանցն և Պօչեանցը *րեպերտուարի* հոգացողներ, մնացեալ հինգ հոգին անտեսական մասին վերահսկողներ:

Նոյն աւուր խառն ժողովն առ ժամանակ երեք կարգի բաժանեց դերասանական խումբը: Շահխաթունեանցն, իրրի

առաջին դերասան, ամենաշատ բաժինը պէտք է ստանար, Ամրիկեանը, Սուքիասեանը, յուշարարը, Մատինեանցը, Կուսիկեանցը, Արտաշէս Սուքիասեանցը, Թովմաս Զարդեղեանցն և Սահակ Ադիրէզ-Մէլիքեանցը երկրորդակարգ համարուեցան, իսկ մնացեալներն երգեցիկ խմբի հետ երրորդ կարգում դրուեցին:

Փող ստացողներից որոշ վարձատրութիւն նշանակուեց Աղարէզեանցին և Պօշկանցին. առաջինն իւրաքանչիւր ներկայացումից ստանալու էր մի օթեակ և քսան մանէթ փող, իսկ երկրորդը առանց օթեակի քսան մանէթ:

Այս ամէնը շատ լաւ, բայց ուր է ընկերատուար, ուր են թատրոնական գրքուածք, մանաւանդ ազգային, պատմական ողբերգութիւններ: Կատակերգութիւնն ու վօղնիլը, որոց ճաշակն առել էր ժողովուրդը Պատկանեանցի շնորհիւ դարբասներումն ու սրահներումը՝ ժողովրդին այնքան հաճոյ չէին:

Ձեռքի տակ գտնուած միակ պահեստը, որ տեղից մենք սկզբներումն օգտուեցինք, Սրապիոն Հէքիմիանի խրթին գրաւու ողբերգութիւններն էին, որոնց աշխարհաբառի վերածելը բացառապէս իմ պարտաւորութիւնն էր: Իմ վլին էին նմանապէս բոլոր նոր երգերի հեղինակելը, իսկ երաժշտութեան յարմարացնելու համար ունէինք պ. Միքայէլ Փրիպոնեանցին և արգիս հանգուցեալ Գէորգ Աբովիանցին, որի մասին՝ յետոյ:

Թատրոնական խումբը կազմակերպուած է, իրաւունք ստացուած է, հոգաբարձական նիստերը չարաթը մի օր կանոնաւոր շարունակուում են և արձանագրուում, կոմիտեալը ճանաչուած է Կառավարութիւնից պաշտօնական մարմին:

Կոմիտեայի անգամ է ցանկանում լինել և իշխան Սազոն Թումանեանցը, որի անմիջական միջնորդութեանն ենք զբաղւորուած պարտական, ինչպէս յիշեցինք, թատրոնական իրաւունքը չահուելում:

Արիստոկրատ՝ բառիս բուն նշանակութեամբ՝ իշխան Թումանեանցը չը գիտելով բնաւ մի հայերէն խօսք, հեռու կա-

ցած ցայժմ հայութեան չըջանից, այսօր կամենում է մեզ նման անյայտ մանուկների հետ գործել:

Գրիգոր Իվանիչն առաջարկում է հրաւիրել իշ. Թումանեանցին Հոգաբարձական ժողով. ամենեքեան սիրով յօժար են, և նա զալիս է:

Իշխանը ցաւած սրտով ափսոսում է իւր հայախօսութիւնից զուրկ լինելու մասին, խնդրում է կոմիտեային՝ թոյլ տալ իրան չփուել թատրոնականների հետ, ուր ինքը յոյս ունի ծանօթանալ մայրենի բարբառին:

Գրիգոր Իզմիրեանցը գովաբանելով իշխանի եռանդը՝ իւր կողմից առաջարկում է ընդունել նրան կոմիտեայի անգամ, տալով նրան գլխաւոր կառավարիչ կամ ղիբրեկտօր պաշտօնը, իսկ ինքը յանձն է առնում կոչուել փոխգիրեկտօր:

Այս առաջարկութիւնը ծանր թուեցաւ Հոգաբարձութեանը, գիրեկտօր ուզում են տեսնել միայն իրան՝ Իզմիրեանցին և ոչ այլ ոքի, իսկ ինքը՝ Գրիգոր Իվանիչը պնդում է՝ ասելով. մի և նոյն է. անունը չը պէտք է ինձ ստիպի գործելու, ևս դարձեալ միևնոյն կերպով կաշխատեմ:

Իզմիրեանցի առաջարկութիւնն ընդունւում է և իշխան Սազոն Թումանեանցն ընտրուում է կառավարիչ հայ թատրոնի:

Այնուհետև արիստոկրատ իշխանի ապարանքի վոնները լայն բացուեցին մեր առաջին, առանց զեկուցանելու ել ու մուտ ունենք, իշխանը մեզ նստացնում է ժամերով, հեաներս հայերէն խեցքեկելով խօսում է և ուրախ է, որ յառաջագիմում է:

Իշխանը ճշտակատար է, բայց չի թողնում ոչ մի հոգաբարձական նիստ, որ տեղի է ունենում գլխաւորապէս Իզմիրեանցի տանը, երբեմնապէս ևս այս ու այն հոգաբարձուի մօտ:

Իշխան Թումանեանցի մասնակցութիւնը բարձրացրեց հայ բեմի նշանակութիւնը վարչական անձանց չըջանեցրում և օտարների աչքում, ամէն տեղ մեզ յարգում էին, ցենզուրան բարեհաճ,

քան թէ խիստ էր դէպի մեզ, թէպէտ ժամանակ առ ժամանակ ցենզոր Այլթմազեանցին բարկացնում էինք:

Պիեաների թոյլութեան ճանապարհներն ևս հեշտացել են (այն ժամանակ ամէն մի ներկայացման համար առանձին թոյլութիւն պէտք է ստանայինք և օֆիշում գրէինք՝ *Վառավարութեան թոյլութեամբ*), մատչելի եղաւ մեզ ներկայացումները թոյլատրող գեներալ-գուբերնատոր Մինկվիցը. ծերունի գեներալը սիրալիւր ընդունելութիւն էր անում հայ թատրոնական կոմիտեի կողմից իրեն դիմող վերջին անգամին:

Մինկվիցը միշտ յաճախում էր հայ ներկայացումներին, ունէր առանձին օթեակ, որի համար վճարում էր: Միջանկեալ ասենք, այն ժամանակը մի քանի օտարազգի վեհաստիճան անձինք նոյնպէս առանձին օթեակներ վարձած ունէին և գալիս էին:

Ինչպէս տեսնում ենք, հայ բեմը հետաքրքրական է դառնում և առաջաւոր մարդկանց ուշադրութիւնը գրաւում է. այս բաներին ենք պարտական, որ իտալական թատրոնի կապալառուն ամենաչքեղ զգեստներն ու դեկորացիաները չի խնայում և երկրորդ ներկայացումից ըսկսած՝ 350 մանէթ վճարքն իջեցնում է 200 մանէթի. Տօրօչեւոյի վրայ ազդողը իշխան Թումանյանն էր:

Բայց և այնպէս, յամենայն դէպս, պէտք է խոստովանել, որ եթէ Գրիգոր Իգմիրեանցի քաջակորով եռանդը և անխոնջ աշխատութիւնը չը լինէր, հայ թատրոնը չէր կարող յարատեւել:

Իգմիրեանցը գերասաններին և հոգաբարձուներին կապող օղակն էր: Ուրիշները որոշեալ օրերին էին միայն ներկայ լինում հոգաբարձական նիստերին, իսկ Իգմիրեանցի համար ոչ ցերեկ կար և ոչ գիշեր, տունը շարունակ լիքն էր գերասաններով, մի պակասութիւն, մի կարիք, մի նեղութիւն՝ իսկոյն վազում էինք Գրիգոր Իվանիչին և այդ մարդն ամէնքիս հարարին էլ հասնում էր: Մեզանից շատերն՝ Իգմիրեանցի շնորհիւ՝ պաշտօնների տէր եղան:

Չերկարացնենք, Իգմիրեանցի հովա-

նաւորութեան ներքոյ մենք այլ ևս որր չէինք: Մենք ունէինք մի հոգեւոր ծնող, որին բացի սրտից, ուրիշ ոչինչ չունէինք նուիրելու: Իսկ մեր սրտի բուռն ըզգացմանց առհաւատչեան մի տուն ոտանաւոր էր՝ մեր ընկեր հանգուցեալ Գեորգ Ադիբէգեանցի գրած:

Այդ սրտաբուլիս բառերը յարմարացրինք Վերչակ Բ-ի՝ մէջ երգուած *Ակցցես դու Շապուհ*, երգի եղանակին, գրեցինք մի փոքրիկ այլումի մէջ, բոլորեքեան ստորագրեցինք և խմբովին երգելով՝ ձօնեցինք մեր սիրելի Գրիգոր Իվանիչին:

Ահա այն սողերը.

Նկէք, հայ եղբարք, մենք միաբերան
Խնդրենք Արարչից ողորմութիւն և
կեանք

Տալ Իգմիրեանցին, որ եղև պաշտպան
Մեր նոր թատրոնի, նոր ընկերութեան.

Ուխտենք, խոստանանք լինի միաբան
Նւ կատարել միշտ այս գործ անխափան:

Ակցցէ՛, կեցցէ՛, կեցցէ՛ միշտ

Մեր վեհ պաշտպան Իգմիրեանց:

Ազնիւ հոգի, նա յուզուեց և սրտափղձով արտասուեցով՝ բոլորիս մէկ մէկ գրկեց ու հարազատ զաւակների նման հայրական համրոյրներ գրգռեց մեր ճակատներին:

Ասացինք, որ Գրիգոր Իգմիրեանցը Թիֆլիսի հասարակութեան սիրելին էր: Ուրիշ տեսակ լինել անկարելի էր: Հասարակութիւնը գիտէ արժանին յարգանքը՝ տալ իւր համար գլուխը չը խնայողին: Թատրոնի գործումն ևս Իգմիրեանցը չը մոռացաւ իւր փայփայած և հովանաւորած համբարութիւնը: Վերչակ Բ-ի, երկրորդ ներկայացման կէս եկամուտը Իգմիրեանցի խորհրդով մենք բաժանեցինք համբարների չքաւոր, որք և անտէր աղջիկներին ամուսնացնելու համար խնայած գանձարանի հետ:

Ներկայացումը սրուեց անմիջապէս երկրորդ շաբթին:

400 մանէթ փող մեղանից մտաւ համ-
քարութեան դրամարկը:

Փոխարէնը՝ համքարութիւնը սերտ կա-
պուեց հայ թատրոնի հետ:

Հէնց ներկայացման երեկոյին համքա-
րութիւնը մեզ համար փառաւոր և ճոխ
երեկոյթ և ընթրիք պատրաստեց Զա-
ռափների ուստարաշի զառափ Գիբոյի
տանը, ուր սրտաշարժ ճառախօսութիւն-
ներ և խրախուժիւններ տեղի ունեցան:

Այն երեկոյ համքարութիւնն իրանց
ուստարաշիների, աղսախկալների և ուրիշ
ներկայացուցիչների բերանով մեզ խօսք
տուեց պաշտպանել հայ բնմը և շարու-
նակ թատրոն այցելել:

Միայն այդքանը չէր, համքարի առա-
ջատրոները յանձն առան արմատախիլ
անել իւրեանց ջահէլ ջուհուլների ան-
կարգութիւնները, գինեմուլութիւնները,
չուսյութիւններն և այլն, նոյնպէս և
վերջ տալ այն խայտառակ խեղկատա-
կութիւններին և սառն արհամարհան-
քին, որ գործ էին դնում դէպի օտարա-
կաններն ու երիտասարդութիւնը:

Այս մի մեծ շարիք էր, որ դարերից
հետէ մարմնացել էր ժողովրդի ստորին
խաւերի մէջ, ով կարէր առանց ծաղր
ու ծանակի, առանց հայհոյանքի են-
թարկուելու անց կենալ այն ժամանա-
կը կինոսների և կինոօթանման ջահէլ-
ների առաջից: Ոչ միայն այսպիսի մի ցըր-
տութիւն, մի օտարութիւն մեծ անջրպետ
էր դրել համքարի և հասկացող դասի մէջ:

Զառափ Գիբոյի տան մտերմական
խնձոյքն սկիզբը դրեց զաղափարների
փոփոխմանցը:

Աւելորդ եմ համարում այդ հրաւերքի
մանրամասնութիւնների մէջ մտնել, նոր
նոր, առուր պատշաճի երգեր, պար, գըր-
կախառնութիւն, սիրոյ երգումներ ան-
զաղար յեղյեղում էին. բոլոր դերա-
սաններն ու իզմիրկանցը համքարի որդ-
ւոց ուսերի վերայ են գնացել միշտ
լաների և ջահերի պայծառ լուսաւո-
րութեամբ թատրոնից սկսած՝ մինչև Զա-
ռափ Գիբոյի տունը:

Ներկորդ ներկայացմանը՝ մենք արդէն
ունէինք մի անգամից գեղեցիկ սեռի

չորս ներկայացուցիչ՝ մի տիկին և երեք
գեռահաս օրիորդներ:

Այն երեկոյին միայն Արշակ Բ-ը՝ չը
տուինք: Վոմիտետի անդամ բժիշկ Նի-
կողայոս Փուղինեանցը պատրաստեց մի
վոգելի՝ «Դալալ Ղադօ» վերնագրով:

Ղադօյի կնոջ դերը կատարեց տիկին
Սոփիա Շահինեանցը՝ իսկ երեք օրիորդ-
ները երգեցին:

Վերջիններս էին. Նղիսարեթ Տէր-Ա-
բրահամեանցը, որը երկար տարիներ
հայ բեմի փայլերից մինը մնաց. նա
ինքն է տիկին Սաթինիկ Զմչկեան:
Միւս երկու օրիորդների անունները
իրանց հետ յիշողութիւնից թուել են.
երկու փոքրիկ աղջիկները նոյն գի-
չերը միայն ասուփի նման երուե-
ցան և անյայտացան: Բեմի վրայ մը-
նացին տիկին Շահինեանցը ու Նղիսա-
րեթը:

Տիկին Շահինեանցը առաջին տարին
միայն մասնակցեց հայ թատրոնում և
հեռացաւ, իսկ Նղիսարեթը բեմի համար
էր պատրաստուում, նա միաժամանակ
ուսանում էր Պոօչեանցի հիմնած և Տի-
կին Նղիսարեթ Յովհաննիսեանցի հոգա-
բարձութեան ներքոյ եղած անդրանիկ
«Դայիանեան» աղջկանց դպրոցում և
միաժամանակ բեմին էր ծառայում:

Դալալ Ղադօյի գտած վառ ընդունելու-
թիւնը բաց արեց թատրոնասէրների աչ-
քերը, ապացուցուեց, որ պատմական
խորիմաստ պիկաները զարգացնում են
հասարակութեան հոգեկան տրամադրու-
թեան միայն մի կողմը, բարձրացնում
են նրան դէպի վերնայինը, դէպի գա-
ղափարականը, դէպի փայլուն անցեալը,
իսկ ներկայ կեանքի պատկերը՝ իւր լու-
ս և վատ կողմերով, իւր թերութիւններով
ու առաւելութիւններով՝ հասարակու-
թեանը մի զգաստացուցիչ ինքնաճանա-
չութեան և զարգացման խթան է:

Նթէ կենդանի օրինակներով ժողովրդի
աչքի առաջին իւր պակասութիւնները
մի առ մի ցոյց տաւ, եթէ թեթև և դիւր-
մբռնելի կատակներով նրա սխալանք-
ներն երեսին տաւ, տեղ տեղ նրան ուրա-
խացնեաւ, փորը բռնած ծիծաղացնեալ տեղ

տեղ բովանդակող արհեստագործները աշխարհի արհեստագործները թացացնեն ու լացացնեն, այս վերջին դասերը առաջինից ոչ պակաս կը տպաւորուին նրա սրտում:

Դալար Ղազոյի միակ փորձից, ասում եմ, թատրոնական կոմիտեներ տեսաւ զաւելանքի կարեւորութիւնը և կարգադրեց՝ այսուհետև ողբերգութեան հետ մի ողբիլ էլ տալ: Մանաւանդ, որ ողբիլի համար ունէինք Շահխաթունեանցից ոչ պակաս անգնահատելի տաղանդաւոր դերասան Մատինեանցը:

Ափսոս տաղանդին, որ չուս չքացաւ. հանգուցեալը Ղազոյի ծառայ մշտցի Կիլիկի դերում հալից ձգեց ու թուլացրեց ամբողջ թատրոնը ծիծաղով:

Այդ Կիլիկի դերն սակայնք մենք՝ բովանդակութիւնն առնելով Մատինեանցի երգած մի տուն մշտեալ երգից:

Էլ ինչ հոգս ունինք, յաջողութիւնը մեզ հետ էր, խմբի մէջ ունէինք Շահխաթունեանցի նման անզուգական ողբերգակ, ունէինք Մատինեանցի պէս հազուադիւս կատակարան, ունէինք Սուքիասեանց, որ տեղական կինոյի և հաստատօր վաճառականի խօսակցութիւնը, շարժումըն ու դէմքի զծագրութիւնը ֆօտօգրաֆիական ճշտութեամբ կերպաւորում էր, ունէինք բեմի համար մի անգնահատելի անհրաժեշտ անձնաւորութիւն, որ երկու հակասական տիպերի—առաջնակարգ ողբերգակի և զուարճախօս - կատակարանի կենդանի արտացոլումն էր: Սմբիկեանն էր նա:

Քան թէ վերացական խօսքերով թրւեմ մեր թատրոնասէր երիտասարդ դերակատարների անունները, առաւել լաւ է ներկայ լուսանկարչական պատկերը խօսի: Իերասանների առաջին բազմած են թատրոնի գոյութեան գլխաւոր գործիչները, ափսոս, որ չը մտածեցինք մեր ընկեր դերասանուհիներին մեր մէջ նրատացնել:

Թուանշանները որոշիչ դեր են կատարում:

1. Արտաշէս Սուքիասեան, դերասան կատակարան.
2. Յովսէփ Արուիկեանց, դերասան.

3. Բժշկապետ Միքայէլ Տէր - Գրիգորեանց՝ անդամ կոմիտեի, թատերագիր (հանգուցեալ).
4. Գէորգ Աղբրէղեանց՝ յուշարար և անդամ կոմիտեի (հանգուցեալ).
5. Պերճ Պաօշեանց՝ կառավարիչ, անդամ կոմիտեի.
6. Բժշկապետ Ռոմանոս Նազիրեանց՝ անդամ կոմիտեի (հանգուցեալ).
7. Պետրոս Վարչամեանց, դերասան, այժմ քահանայ.
8. Մարկոս Աղաբէգեանց՝ բեմասօր և անդամ կոմիտեի.
9. Սահակ Աղբրէղ-Մէլիքեանց՝ դերասան.
10. Գրիգոր Բէժանեանց, դերասան.
11. Միհրդատ Ամրիկեանց, դերասան, (հանգուցեալ).
12. Գրիգոր Իզմիրեանց, դերակատար և ընդհանուր կառավարիչ.
13. Յովհաննէս Առաքիւնեանց, դերասան, (այժմ քահանայ).
14. Թովմաս Զարդեղեանց, դերասան, (հանգուցեալ).
15. Պօղոս Բէնքլեանց, դերասան, վերջումը քահանայ, (այժմ հանգուցեալ).
16. Վաղարշակ Շահխաթունեանց, ողբերգակ, (այժմ հանգուցեալ).
17. Դաբրիէլ Սունդուկեանց, անդամ կոմիտեի, թատերագիր.
18. Կոստանդին Տէր-Ստեփանեանց, երգիչ, (այժմ քահանայ).
19. Մէհրաբեանց, երգիչ.
20. Գէորգ Արուիկեանց, երաժշտապետ (այժմ հանգուցեալ).
21. Բժիշկ Նիկողայոս Փուղինեանց, անդամ կոմիտեի, թատերագիր, (հանգուցեալ).
22. Ստեփաննոս Յէր-Յովհաննիսեանց, դերասան, Շուշանիկ Վահանուհեալ, (այժմ հանգուցեալ).
23. Յարութիւն Յարութիւնեանց, երգիչ.
24. Ստեփաննոս Մատինեանց, կատակերգու, (այժմ հանգուցեալ).
25. Յովհաննէս Քաթանեանց, զեղարուեստ:

Այս 25 հոգուց այսօր կենդանի են 14 հոգի. դերասանների խումբը՝ բացառութեամբ իզական սեռի, համարեա բոլո-

րեքեան ներկայ են, իսկ կոմիտեի տն-
դամները չորսը ներկայ չէին սլաակե-
րահանութեան ժամանակ:

Կայ և մի ուրիշ ֆոտոգրաֆիական
խումբ, որտեղ այս խմբի անդամներից
են ոմանք բացակայ, մի խումբ էլ բա-
ցառուպէս գերասանները կան հանուած:
Այդ երեք խմբից ամենից յարմարը, ուր
ներկայ են զլսաւոր գործիչները, այս
ներկայ սլաակերն է:

Պատկերներն բնագիրը գտնուում էր
սլ. Դրիգոր Իզմիրեանցի մօտ:

Դերասանները կան, Հոգաբարձութիւ-
նը գործում է, շարաթական մի սղբեր-
դութիւն շնորհիւ Հէքիմեանի հեղինակու-
թիւնների՝ կարողանում ենք բեմի վրայ
դնել. հետեւ էլ մի նոր վաւեշա ենք տալիս:

Ո՛րտեղից:

Պէտքը յառաջ է բերում ստեղծագոր-
ծող ոյժեր:

Հոգաբարձութեան անդամ բժշկապետ
Միք. Տէր-Դրիգորեանցը փորձեց իւր
մտաւոր ոյժը և տեղական կեանքից՝ կարճ
ժամանակի մէջ՝ մի քանի վողեիլներ գրեց,
«Պիսլոյի տկճուք», Պառաւնեի խրատ»,
«Փլատ», Վէշը կը դատէ, ձին կուտէ» և այլն:
Նմանապէս և Սունդուկեանցը գրիչ
ստաւ և գրեց իւր առաջին վողեիլը՝ «Ղի-
շերուան սաքըը խէր է»:

Ձէր կարելի ասել, թէ պակասութիւն
չունէին այս գրութեանները, բայց իրրի
նորութիւններ, բոլորն էլ սիրով ընդու-
նուցին հասարակութիւնից:

Ուրեմն հայկական թատրոնն օր ըստ
օրէ կատարելագործւում է, շարաթական
մի ներկայացում ունենում ենք և միշտ
լիքն է լինում, բայց ի՞նչ արած՝ խումբը
գեռ զգալի պակասութիւն ունի: Ի՞նչպէս
կը լինի մի ոտնանի հաշմանդամը. մենք
էլ կաղիկաղ ենք գնում, գերասանների
կողմից գեռ շատ ենք ու քիչ չենք, բայց
գերասանահիներս ընդ ամէնն երկու են.
տիկին Շահինեանցը և Նղիսարէթը: Ճա-
րահատեալ՝ կամ պիտենք սէսք է յար-
մարեցնենք ունեցած գերասանահիե-
րիս թուին և կամ խեղճերին երկու երեք
անգամ շորահան պիտի անենք ու նոր
չորեր հագցնենք:

Այսքանն էլ շատ համարուեց՝ առաջին
իսկ տարուայ վերջին, տիկին Սոփիա Շա-
հինեանցը ընդ միշտ թողեց բեմը և մնաց
միայն Նղիսարէթը:

Նղիսարէթը ժողովրդի սիրելին է, ող-
բերգութեան մէջ նա է, վօգելիլի մէջ
նրան ենք աւանում, իւր քաղցր ձայնովը
նա է մեզ ուրախացնում:

Մի ծագելով զարուն չի գտլիս, մի
ձեռքը թէպէտ գործ է կատարում, բայց
ծափ չի տալիս: Նոյնն էր և մեր Նղիսա-
րէթի գրութիւնը:

Բանի քանի տեղեր ենք ևլ ու մուտ
արել, մեծամեծ խոստումներ ենք արել,
բայց աղջիկ չենք ճարել. տմէնքը թառ-
րոն գալ սիրում են, բայց իրանց աղջիկ-
ներին բեմ հանելուց այնպէս են խրա-
նում, ինչպէս ժանտախտից:

Ի՞նչ անենք:

—Անողն արեց և յաջողեց:

Թիֆլիսի քաջ յայտնի, հին աւուրց
աղլուի ծախող Սասնը շատ ու շատ
գծուարութիւններ հեշտացրել է, շատերի
մուրազը կատարել է. նա մեզ ևս օգնեց:

Սասնը բժշկ. Միք. Տէր-Դրիգորեանցին
խոստանում է մի գերասանուհի տալ,
եթէ միայն այդ կինը կարող է պէտք
գալ հայ բեմին: Նա հայերէն մի քանի
խօսք միայն Թիֆլիսի բարբառով հա-
կանում է, զրել կարգալ էլ միայն վրա-
ցերէն գիտէ, այն էլ մասնաւոր:

—Բեր, տեսնենք, ասում է Սասնի
բժշկապետը:

—Հը, հեշտ բան ասացիր, ուզում ես
հայրն իմանայ և իր որմնադրական շիմ-
շայով քեզ էլ, ինձ էլ եօթն օրէն ճա-
նապարհ խռիկ տայ. մենք պէտք է խելքով
վարուենք, թէ չէ բաներս բուրդ կը լինի:

—Ի՞նչ անենք:

—Կիւրակի օրը գու սրի Կուկիւտ սուրբ
Աստուածածին եկեղեցին, ես քեզ մի
հնարքով ցոյց կը տամ. եթէ հաւանեցիր,
այնուհետեւ հեշտ է:

Եւ արդարեւ առաջիկայ կիւրակէին Սաս-
նը մի քանի աղջիկների մէջ նշանացոյց
է անում ասած կնոջը:

—Ի՛էհ, Սասն, քեզ տեսնում, էդ որսը
մեր վանդակը ձգիր:

Ի՞նչ արեց, ինչ չարեց Օսանը, մի օր էլ բերեց իւր հետ մի բարձրահասակ ջահէլ, գեղանի և աշխուժալի տիկնոջ և ներկայացրեց թատրոնական կոմիտե-տին:

Հայ թատրոնի շարունակութեան երկ-րորդ տարումն էր այդ եղելութիւնը:

Կեցցէ Օսանը. աշխարհիս սկզբից մինչև էս օր ինչ դործի մէջ որ կնոջ մատը խա-ռը չի եղել, այն գործը միշտ կադա-ցել է. մեր թատրոնի կազութիւնը Օսանը բժշկեց:

Մենք առանք Օսանի բերած կնոջը և տարանք պ. Գրիգոր Մամիկոնեանցի տունը:

Պ. Մամիկոնեանցն աշակերտներ էր պահում. նա իւր գիշերօթիկների համար իւր դահլիճում մի մասնաւոր փոքրիկ բնակ էր շինել և երբեմնապէս ընտանե-կան ներկայացումներ էր տալիս:

Մամիկոնեանի բնակի պտուղներինքն են պ. Գրիգոր Մամիկոնեանի երկու որդիքը՝ Վահանն և Արտաշէսը, որոնցից առա-ջինը մինչև օրս էլ սիրում է հայ բեմը և մասնակցում է բարեգործական ներկա-յացումներին:

Ահա այդ Մամիկոնեան բնակի վերայ մենք առաջին անգամը փորձեցինք յի-շեալ տիկնոջը:

Առաջին անգամ մեր փորձը տիկնոջ ձայնի վրայ կատարուեց:

Տիկինը հիանալի հրեշտակային ձայն ունէր. նա մեզ համար մի երկու վրացե-րէն երգեր երգեց և սքանչացրեց: Չայնի հետ զբաղիչ էին նրա *մաներները*, բե-մական էր և նրա ազատ ու վստահ շար-ժուածքը:

Անմիջապէս գրուեց մի կանաչի գեր հայերէն բառերով և վրաց տառերով և յանձնուեց տիկնոջը բերանացի սո-վորելու:

Տիկին Աղաբէգեանցն էր զրօղը. նա ինքն իւր ամուսնու հետ միասին սիրով յանձն առաւ մեր ապագայ դերասանու-հու կրթութիւնը:

Միւս օրը տիկին Սոփիա Մէլիք-Նա-զարեանցը (այսպէս էր նրա անունը) ամե-նալաւ գիտէր իւր դերը, թէպէտ և ոչ մի բառ միջից չէր հասկանում:

Վարժութեան ժամանակ հասկացուեց, որ տիկին Սոփիան բնական մեծ ձիւք է ունեցել:

Առաջին ներկայացումը, ուր տիկին Սոփիան բնակ էր դուրս գալու՝ Սան-դուխտ, ողբերգութիւնն էր:

Սանդուխտի օֆիշում մեծ մեծ տառերով մենք աւետեցինք ժողովրդին տիկին *Նուարդ*, Մելիք-Նազարեանցի առաջին *դերիւտը*:

Սոփեային մենք Նուարդ անունով վե-րականցեցինք:

Այդ օրուանից հայ բեմն ունեցաւ եր-կու պատուական և քաղցրաձայն ներ-կայացուցիչներ՝ քնքուշ սեռից, որոց ի շնորհս՝ հայ հասարակութիւնն օր քան զօր տաքանում է դէպի թատրոնը. այ-ցելուններն իրար գլուխ են պատուում, տոմսակ հազիւ է ճարուում:

Ի դէպ՝ այլ ևս մենք տոմսակ չենք վա-ճառում, տոմսակները ծախուում են թատ-րոնի կասսայում՝ կասսիր Պետրովսկու ձեռքով:

Թատրոնական ներկայացումները հայ լեզուով անընդհատ շարունակուում են, բոլոր Թիֆլիսն ուրախ է, խմբի անչափ-ները ժողովրդականութիւն են ստանում, թէյերի և ընթերիւնների են հրաւիրում և մեծարում, կոմիտեան եռանդը հետզհե-տէ աւելացնում է, բայց արի տես որ կան հայեր, որոնք թատրոնասէր անուն են ժառանգել և երկու տարի է անցել ու նրանք ոչ մի անգամ հայ թատրոն չեն եկել:

Իրանք են մեր հայ թատրոնի սկզբնա-ւորութեան զլսաւոր գործիչները՝ Յա-կովբ Կարենեանցը, Միքայէլ Պատկա-նեանցն և Սողոմոն Աբամելիքեանցը:

Նրանք խառով են հայ թատրոնից, կամ աւելի ուղիղն ասենք՝ հայ բեմի ժողո-վրդի սեպհականութիւն չինողներից են խռով. նրանք չարաչար են պայքարած իրանց ապաշնորհ և երախտամոռ սշո-կերտների վրայ և սպառնում են ոչ մի-այն խափանել արդէն սկիզբն առած և շարունակութիւն ստացած գործը, այլ և ուխտակ են ցաք ու ցրիւ անել, Թիֆլի-սից վռնտել անպիտան տհասներին:

Այս սպառնական շանթերը ամէն օր դիպչում են մեր ականջին, բայց մեր էլ խելի հոգը չէ, մէջքներս պինդ է, յենարաններս հաստատուն են:

Մեր վարժապետներն իրանք ևս հասկացել էին, որ դատարկ փամփուշտներով չէնքեր չի կարելի փլցնել, հարկաւոր է ուսման դէմ ուսմանը արագացնել, վառօդին կրակն է պայծեցնում:

Նրանք մտածում են նոր խումբ կազմել և կուսակցութիւն ստեղծել:

Մինչ այս, մինչ այն, Յակովբ վարժապետի հեղինակած «Վարդանանց պատերազմ» ողբերգութեան հուշակր կենդանի լրագիր վարձկան շաղակրատների բերանով օգը թնդացնում է, «մի այդպիսի թաւրոնական գրուածք ոչ տեսնուել է և ոչ կը տեսնուի»:

Այդ շատ լուս, բայց ուր են ներկայացնողներ: Նրանք էլ կազմակերպւում են: Վարժապետի ընկերութիւնը գտել է հայ բեմից անբաւական մնացած մի ուրիշ անձնաւորութիւն, կամ գուցէ վերջինս է կարիք զգացել Կարենեանականներին դիմելու:

Մանրամասնութիւնները մեզ յայտնի չեն, բայց որ երկու անբաւականներն իրար գտել են:

Մեր յիշած շաղակր ու թրաւոր չի նուիրիկ Գեորգ Չմշկեանցը Կարենեանցին յայտնել է իւր պատրաստականութիւնը և անձնուիրութիւնը:

Չմշկեանցը հետը բերել է մի քանի ընկերներ, որոնք կ'աջակցեն կուսակցութեանը:

Փորձեր փորձերի ետեից՝ և ահա յոյսը մեծանում է, չուտով Թիֆլիսը կուսենայ մէկի փոխարէն երկու հայ խումբ:

Վերջին խումբս, հաւանական է, որ աւելի զօրանայ: Վարժապետն իւր ընական ճարտարախօսութեամբը կարողացել է երկպառակութիւն ձգել մեր խմբի մէջ: Մի օր էլ՝ Ամրիկեանն ու Սուքիասեանը մեզ թողին և հակառակ բանակն անցան:

Պատճառներ միշտ կարելի էր գտնել, նրանք անգոհ են երկրորդ կարգի վարձաւորութիւնից, նրանք Շահխաթունեանցի գերազանց անհատականութիւնը չեն ուզում ճանաչել. նեղացած են վաճա-

ւանդ, որ կին դերասանուհիներն առաջնակարգ են համարուել:

Յաւ էր կոմիտեայի համար իւր երկու հզօր ուժերի կորուստը, բայց ճարն քնչ:

Դժբախտաբար՝ երեք օր է մնացել ներկայացումին, փորձեր ու կրկնութիւններ եղած կատարուած են, բոլոր պատրաստութիւն տեսնուած է և պառակտումը պիղի է ունեցել:

Խելք խելքի տալ, խորհրդակցութիւններ, վերածել, վէր հանել՝ ոչինչ չի դուրս գալիս, առաջիկայ ներկայացումը յետաձգել չենք կարող, պէտք է մի ելք մտածել:

Պատրաստ պիտենք շատ ունենք, որ կարելի է կրկնել, բայց կրկնելու է այնպէս, որ ձանձրութիւն չը պատճառի:

Հէքիմեանցի «Սամէլ» ողբերգութիւնն ամենայարմար կրկնելիներից մէկն է:

Ափսոս որ դերակատարներից մի զբւր խաւորը բացակայ է: Սամէլի հօր՝ Վահանի դերը, որ պիտի մէջ երկրորդն և շատ դժուարն է Սամէլից յետոյ՝ ներկայացնող չունի:

Ամրեկեանը ձևած ու ստեղծած Վահան էր. բացասական դերերի մէջը անհաս էր նա:

Շատ խորհելուց յետոյ՝ վճռուեց Վահանի դերը տալ րեժիսոր Աղաբէգեանցին:

Խեղճը չէր ուզում վերցնել. ինքը խոստովանում էր, որ վարժեցնելու չնորհք ունի, բայց անձամբ ներկայացնելու անընդունակ է, բայց քանի որ ուրիշ չը կայ, հօ չենք կարող թշնամու սրտով լինել:

Մարկոսն առաւ Վահանի դերը և ողջ գիշեր քունը կարած անգիր էր անում:

Նկաւ ներկայացման երեկոն և Աղաբէգեանը Վահանի զգեստով բեմի վրայ երևաց:

Ել հարկաւոր չի ասել, թէ ինչպէս խաղաց, որովհետեւ բոլոր սովորածը մաքիցը թռել էր. յուշաբարն էլ ոչինչ չը կարաց օգնել. Աղաբէգեանը նոր նոր էր Վահանի դերը շարադրում:

—Տղաս, Սամէլ, դու քո հօրդ սպանում ես...

Այսքանը հերիք էր ամբողջ թաւրոնի խնդումը բարձրացնելու:

Այնուհետև Աղաբէգիանի խօսքը չէին լսում. ծափահարութեան աղմուկը Վահանի դերին փոխարինեց:

Անտրակտին բեմը լցուեց սլատուկի սյցեյուններով. ամէնքն եկել էին շնորհակալութիւն յայտնելու Աղաբէգիանին, որ արհամարհելով իւր եսը, ազատեց խմբի սլաութը:

Հետեւեալ ներկայացումին քամէն բան կարգի մէջ մտաւ, դերերը բաժանուեցին ուժերի համեմատ:

Կարենեանցի խումբը կազմուել է, Ամբիկեանն ու Սուքիասեանցն էլ միացել են նրանց հետ, բայց վերջիններս զղացել են, տեսնում են իւրեանց նախկին ընկերների յաղթութիւնը:

Նրանք դիմում են մարդկանց միջից ամենախաղաղասէր և ազգեցիկ հային և խնդրում են նրա միջամտութիւնը:

Այդ ժամանակը Թիֆլիսումն էր Պետրոս Շանչեանցը և մեծ յարգ ու ժողովրդականութիւն էր վայելում ընդհանուրից:

Շանչեանցը կամեցաւ միացնել մեզ հետ Կարենեանցի խումբը:

Շանչեանցի կարգադրու համբ՝ երկու խումբն էլ հաւաքուեցին Խզմիրեանցի մօտ:

Խոստովանած՝ ոչ ես և ոչ Աղիբէգեանցը համաձայն չէինք միութիւն լինելուն, բայց լեզուներս կարճ էր, միջի մարդը մեր յարգելի տեսուչ և ուսուցիչն էր, ուստի և լուցիւք ու գործը թողիւք կոմիտեաի միւս անդամներին վրձուելու:

Պայմաններից մէկը Վարդանանց պատերազմի՝ ներկայացումն էր. Յակովբ վարժապետի ցանկութիւնն էր՝ անպատճառ տեսնել իւր հրկասիրութիւնը բեմի վերայ և ցոյց տալ, որ ի ր աշակերտները չեն հասկանում բեմական գրուածքի արժէքը:

Որոշուեց նախապէս կորցալ Կարենեանցի նոր սլիեսը:

Կարդացուեց և չընդունուեց:

Յակովբ վարժապետը, թէև չատ նեղացաւ, բայց քաղաքավարութիւնը պահանջում էր յարգել այսքան բանազէտ մարդկանց կարծիքը:

Նա իւր Վարդանանց պատերազմը՝ ծալեց, մի կողմը դրեց և առաջարկեց հրկրորդ պայմանը, որ է հետեւեալը:

Յակովբ վարժապետի խումբը գտել էր իւր համար մի հովանաւոր ժամանակի հարուստների միջից. ունէին և մի թատրոնական գործին ծանօթ պարոն: Ներանցից առաջինն էր պ. Նիկողայոս Միրիմանեանցը, հրկրորդը՝ պ. Յովհաննէս Շադինեանցը:

Նրկու պարոններն իրանց կողմից քիչ չէին օգնել Կարենեանցի խմբին փողով և խորհրդով:

Կարենեանցականները կամենում էին, որ կոմիտեաի անդամների թւում բացի իրանից՝ վարժապետից, Պատկանեանցից և Աբամիլիբից, գործօն դեր կատարեն և յիշեալ երկու պարոնները: Այսինքն՝ ոչ թէ կոմիտեաի սոսկ անդամներ լինին ուրիշների նման, այլ որ պ. Միրիմանեանցն անպատճառ դիրքիտօր նշանակուէր:

Այս առաջարկութիւնը նոյնպէս մերժուեց և երկու թատրոնական հայ խմբերը ընդ միշտ հեռացան իրարից՝ հային յատուկ ունակութեամբ՝ միմեանց վնասելու և անձնական եսի համար կարգի դրած գործը սպանելու նենդ մտադրութեամբ:

Անհամաձայնութիւնը մեր ազգի՝ լորժանիչ տարրն է եղել և է ցայսօր. Կարենեան խումբը կատաղի թշնամի է կոմիտեականներին, առաւել լաւ է՝ ասենք՝ Խզմիրեան խմբին:

Հակառակորդները դիմեցին կողմնակի միջամտութիւնների և յաջողեցին նոյն տարին Կարենեանցի Վարդանանց պատերազմի՝ համար խել հայկական ներկայացումների համար յատկացրած մի օրը:

Բեմի վրայ դրին Վարդանանց պատերազմը, բայց ոչ այն պիեսը, որի համար վարժապետը պնդում էր, թէ մինչև ներկայացնելն իմ գրուածքս աւետարան է, մի ստորակէտը չի կարելի փոխել: Հիմի նախկին Վարդանանց պատերազմի՝ ստուկը չի մնացել, վարժապետս ստիպուած է եղել՝ իւր խօսքն յառաջ տանելու համար՝ իւր հեղինակական ար-

ժանապատուութիւնը զոհեցու: Խնչ արած, որքան և փոփոխութիւններն է ենթարկուել, դարձեալ թերի է. բոլոր դերակատարները բեմի վրայ կոտորուած են և միայն մնում է Նդիշէն ճրագը ձեռին:

Չմշկեանցի պատիւը սակայն վերականգնուած է. Վարդանի դերը կատարելով՝ նա ցոյց տուեց, թէ ինքն ո՞վ է, ապացուցեց, որ իւր մէջ ծածկուած է բնական մի բուռն ոյժ:

Մեր հետեւող եղբայրները՝ Ամբիկեանն ու Արապէսը նոյնպէս զոհ են. լուռւմ էր, որ խաղային թէ ոչ, նրանք ստանալու են իրանց հասոյթը:

Բոլորեքեան օրհնում էին ալ. Միրիմանեանցի առգած քսակը, տառւմ էին, որ պարոնը ոչինչ չէր խնայում:

Այնուհետեւ Միրիմանեան խումբն ևս սկսաւ գործել: (Այսպէս արժան է անուանել նոր խումբը:) Նրանք ճարեցին մի գերասանուհի. տիկին Քէթօն էր նա: Բայց տիկինը ոչ արտաքին գեղեցկութեամբ և ոչ ներքին բնորոշակութեամբ չէր կարող մրցել հասարակութեանն արդէն սիրելի եղած, թատրոնական գործի մէջ դուրս կանգնած մեր երկու ոյժերի հետ:

Հակառակորդ խմբին՝ իր ոյժը հաւասար անելու համար՝ անհրաժեշտ էին լաւ գերասանուհիք:

Չեմ յիշում՝ Աարեհեանցի, թէ Պատկանեանցի «Շուշանիկը» պէտք է բեմ հանէին, իսկ Ներսիսեան դպրոցում գործ դրած նախկին միջոցները՝ աղային ազնւոյ հագուստով բեմ դուրս բերելը, այժմ ձեռք չէր տալ:

Աարեհեանցն ամէն հնարք գործ է դնում և դարձեալ աղլուխ կարող Օսանի ձեռքով համոզում մեր տիկին Սոփիանուարդ Մելիք - Նազարեանցին՝ իրանց խմբի մէջ ևս դուրս գալ: (Նրելի Օսանի վարձատրութիւնն իւզալի էր:) Մեղաւոր չէր Նուարդ-Սոփիան. նա չէր կարող չը լսել իւր մօրաքրոջը: (Օսանը Սոփիայի հարազատ մօրաքոյրն է:)

Դովեղի էր Սոփիայի պարզութիւնը. նա իւր ծառայի ձեռքով մեզ իմաց է տալիս, որ այսօր ճաշից յետոյ հակառակորդները

գալու են իւր ետեւից. ճար ունիք՝ տեսէք, ապստարում է տիկինը:

Մենք ճարը գտանք. Սոփիային նստացրել ենք գահաւորակի վրայ, աջ ու ձախ նստել ենք ես և Ադիրէզեանցը և ապստում ենք:

Ներս է մանում Ամբիկեանցը, խոր զլուխ իջեցնում Սոփիային և հրաւիրում կրկնութեան:

Սոփիան տեղիցը շարժում է, իբր թէ վեր կենալու նպատակով, բայց տիկնոջ երկու ասպետ հերոսները նրա երկու ձեռները բռնում են և տեղը պինդ նստացնում:

Նեցեցէք, ալ. Ամբիկեանց, արդարանում է Սոփիան, ևս պատրաստ էի գալ, բայց տեսնում էք՝ ընկերներս համաձայն չեն:

Ամբիկեանցը պատերազմի դաշտից վերադարձնում է:

Շուշանիկի ներկայացումը յետաձգուած է մինչև Ֆատուլաճեան պարոն և տիկինների Պօլից Թիֆլիս շնորհ բերելը:

Հերիք է տեսնք, որ տիկին Պայծառ Ֆատուլաճեանն և իւր ամուսինը մի քանի ժամանակ խաղում էին Թիֆլիսի րէմի վրայ:

Նորից ազմուկ, նորից բոմբիւններ ու բերանացի հրատարակութիւններ:

—Խնչ է:

Աարեհեանցականները ձեռք են բերել մի նոր քանքարաւոր գերասանուհի:

Ո՞վ և սրտեղից լինելը յայտնի չէ, բայց օրիորդ Վայրանէլի հռչակը միջնորդը համակել է:

Կրկնութիւններ եռանդով շարունակւում են:

Մենք աշխատում ենք անզուգական օրիորդի սառուերը մի որ և է տեղ տեսնել, որ, գոնէ, տարածուած արտաքին գեղեցկութեան մասին մի գաղափար կազմենք՝ ու կամ այն է՝ յաղթանակը տարած՝ զլուխներս բարձր բռնենք, և կամ լռենք ու փութքը բաց թողած տիկնոջն ճշուրդներ և նախանձու մեր միտը կրծոտենք:

Մեղադրանքէ արժանի չենք. մեր Սոփիան ու Նդիտարեթը իւրեանց գեղեցկութեամբը թատրոնի համար բազմա-

թիւ այցելուներ էին շահում, բեմի հաւար սիրունութիւնն առաջին պայմաններից մէկն է:

Զուր ջանք, ոչ ոք մեզ օր. Դայիանէին չի ցոյց առլ. ճարահատեալ՝ սպասելու ենք ներկայացման երեկոյին:

Լօժայի առաջին տեղը բռնած են մեր Սոփիան ու Նդիսարեթը. ամէնքիս սիրաբարախում է, անհամբերութիւնը մեզ կիսամաշ է արել:

Աւաղ, վարադայրը բացուեց, և մենք նստած տեղերս ջուր առած աղի նման հալուել սկսանք: Փասաւր փսսա է, օրիորդ Դայիանէ մի ասիլ, մի չքնադագեղ յաւերժահարսն, մի մայիսուան ալ վարդ, մի կարմիր, թուշուշուրիկ, սեւչեայ դիգդիցունի Վոչիբ, որի չքի առաջին կորչում է մեր լուսատու արեգակ, երիտասարդների բերանը ջրակալացնող Սոփիան:

Իսկ եթէ ասենք՝ որ մեր յաջի գրող գեղեցկունի Դայիանէն ունի գեմին յատուկ բոլոր կանացի արժանաւորութիւնները, հիմի մտէք մեր ողբալի դրութիւնն մէջ և կարեկցութիւն յայտնեցէք մեզ: Անսլիտան Դայիանէն, իւր վսեմ մենախօսութեամբ, սարսուռ է ձգում ունկրնդիւնների անձը:

Խեղճ մենք... անվերջ ծափահարութիւնները քարէ կարկտի պէս մեր գլուխն են ծակոտում: Մեղքս ինչ թագցնեմ, արժանի էր. զահրումնար օրիորդը մեր մէջքը կոտրեց: Յուսահատութիւնից մենք էլ սկսեցինք ծափահարել: Խնչ արած, այցելուների աչքը մեր օթեակից չի հեռանում. դիտակներն ամէն կողմից մեզ են ուղղած: Հօ չէինք կարող թշնամու սրտով լինիլ: Բայց ձեռքներիս իրար դիպչելուց բնչի՞ խաբուել, սրտներիս հարցնելու է:

Մենք ընկճուած ու նուաճուած գուրս եկանք թատրոնից:

Յաղթութիւնը նրանցն էր. տարան մարդիկը:

Նրկու խումբը ճակատէ ճակատ մրցում են միմեանց դէմ: Միբիմանեանցի խմբի մէջ այժմ թէպէտ կան Չմչկեան,

Ամբիկեանց և Սուքիասեանց, բայց դարձեալ մենք ենք հասարակութեան սիրելին, մեր ոյժը շատ է, մեր Շահխաթունեանցը, Սոփիան, Նդիսարեթը և Մատինեանցը կշիռքի նժարը թեքում են:

Փոքր ոյժ չեն մեր երաժշտապետները՝ Փրիզոնեանցը և Գէորգ Աբովեանցը: Ափսոս Աբովեանց, կարճ ժամանակում նա կարողանում էր մեր նոր երգերին ձայներ դնել:

Աբովեանցի յօրինած եղանակները ունկընդիւնների հոգու ներսն են թափանցում. նրա եղանակների մէջ եւրոպական միանում է բուն ազգային հետ. զանազան եւրոպական նշանաւոր երաժիշտներից նա խաղիւր է առնում և մեր շարականների, մեղեդիների, տաղերի, մուխամրազների և տեղական շքնաստանների, քայաթիւնների նման խաղերի հետ յարմարացնում, ի մի է ձուլում, որոնցով ստեղծում է եւրոպա-ասիական մի երաժշտական ներդաշնակ դաշնակցութիւն:

Այս համերաշխութիւնը, այս միաբանութիւնը ընդհանուր ընդունելութեան է արժանանում մուշկիպի սիրահար եւրոպացոց և թառ ու քեամանչայով սրանչացող տեղացոց: Ակում են այնուպես իտալական խումբը թատրոնում, քնքոյչ սեռը սալօններում և սազանդարները հարսանիքներում ու խլնճոքներում Աբովեանցի և Փրիզոնեանցի հայ թատրոնի համար յօրինած երգերը նուազել. արդէն դաշնամուրների վերայ եւրոպական նօսանքների խմբում տեղ են գտնում և հայկական նօսանքի տեսարակները, որոնք տուլած՝ լաւ դնով տարածւում են:

Այսքան առաւելութիւններից՝ բնական էր, որ հակառակ կուսակցութիւնը պիտի սուժէր. և նա սուժում էր: Մեր ներկայացումները միշտ լիքն էին լինում, իսկ նրանցը կիսով չափ, կամ կիսիցն աւելի դատարկ:

Քիչ չէր սլատահում, որ Կարինա-Միբիմանականները ծախքն անգամ չէին հանում:

Յուսահատական էր այս, բայց յուսահատութիւնը պաղաթնակէտին հասաւ, երբ

մի դժբախտ օր կարգրին օրիորդ Գայի-
անէին:

Օրիորդ Գայիանէն մի անմոռանալի
միջնագէտք է հայ թատրոնական պատ-
մութեան մէջ. մի շատ հետաքրքրաշարժ
և ծիծաղելի միջնագէտք:

Արժէ չեչալի այս դէպքը:

Նրկու յայտնի կողմեր ունի այս միջ-
նագէտքը. մէկը զո և իրօղութիւն է,
որի ստուգութեան մասին զլիսովս պա-
տասխանատու եմ. այդ օրիորդ Գայիա-
նէի անձնաւորութիւնն է. միւսը նրա
կերպարանափոխութիւնն է և գտած ըն-
դունելութիւնը: Այդ մասին մեղքը կատ-
մողներին միզը, ես ինչ լսել եմ Թրձա-
նադրում եմ:

Յակովբ վարժապետը խիստ է նեղա-
նում. իւր ծրագիրը ոչնչացած է. իւր
ձեռնաստուն աշակերտների ապաշնորհու-
թիւնից իւր պատիւը չօշափում է:

Բայց վարժապետը դիտէ, որ Նրկմիա-
կան ողբեր կարգաւոր՝ բան չի գուրս
դալ, պէտք է փշրել ու ոչնչացնել հո-
կաւաղորդներին. դճրժ տուր, գճրժ,
խօսքերը նոսր օդի մէջ չբանում են:

Կծրախառութիւնը լման է, գործ տուո-
ղը ընդդիմադիր կուսակցութիւնն է. նը-
րանց կատարած գործը հասարակութեան
որտի գուրականն է:

Ի՞նչ անել ապագէն.—լքանել, վհա-
տուել, ապարկզը մանուկներին թողնել
ու հեռանալ, ինչպէս առաջին տարին
արին, թէ հնարքներ գործ դնել, միջոց-
ներ ձեռք առնուր:

Չէ, պէտք է հռանդր չի մնայնել, պէտք
է գործել. Մաքեաւելեան տեսլիւնն ա-
մենաէկան միջոցն է. լրաժանեա, գի տի-
րեսցես:

Անօգնա, դարձեալ տպարդէն, մաք-
խաւելի տեսականութիւնը սակաւ ար-
դիւնք բերեց. հայերի ներկայացման հա-
մար կաւաւաւորութիւնից որոշած շաբա-
թական իրաւունքը կիսեցին, և ամենայն
իրաւամբ. դու որ հայ ես, նա քո եղ-
բայրը չի, մի շարաթ գու օգտուիր առ-
ւած արտօնութիւնից, մի շարաթ ես.
խոփոք սուր է, բայց հանգը բաժանովի է:

Շատ լաւ, շատ սիրուն, սակայն մէկի

համար արդի նաչաւոր, միտին բացի նիւ-
թականից՝ բարոյապէս էլ վնաս ու հա-
րուած է:

Նիթէ այդպէս է, ուրեմն գործնականու-
թեան մէջ թերութիւններ կան:

Կան, հապա չը կան:

Թերութիւններից ամենաղլխաւորը լու-
ղերասանութիւնը չը գտնելն է. Քեթօն
հասարակութեանը բաւականութիւն չի
մտալիս, Վեթօյով ընդհակառակը սառ-
նութիւնն է արիւում, դժգոհութիւններ
են մեծանում:

—Ուրեմն:

—Ուրեմն պէտք է այն անել, ինչ որ
յաջողակ խումբն է արել և տարել: Նիթէ
մի փրկութիւն կայ և գալու է, դարձեալ
օղլուս ծախող Սասնիցն է ողտսելու:
Ո՛չ ապաքէն հաստատուն փաստ է, որ
Սասնն է նախընտրել միւս խմբին Սոփիա-
նաւորին:

Մեծամեծ խոստումներ, կերպարի չը-
ջեղեցողներ, թանգաղին ծածկոցներ,
փող՝ որքան կամիս, թէ կուգ ոսկի սա-
րեր:

Գրաւիչ առաջարկութիւնները, կենացի
պննափրութեան թոյլ լարերը գրգռող
միջոցներ, բայց ինչ անի Սասնը, ձեռը
ծոցին մնացել է. ոչ մի կին, ոչ մի աղ-
ջիկ չի ուղում բեմ բարձրանալ, ոչ մի
ծնող չի թոյլ տալիս իր աղջիկ գաւաղին
օտար երիտասարդների հետ թատրոնում,
վարադուրի ետեր ազատ քչիչոցներ ու
հանդիպումներ ունենալ. աւելի լաւ է,
թող գետինը մանի այդպիսի հօր զլուխը,
նրա գլխին գաւաղի փոխարէն լաշակ ծած-
կուի, իսկ մի այդպիսի մօր լաշակը թող
սրտառատուի:

—Ուրեմն ճար չը կայ, Սասն:

Սասնը տարակուսած ուսերն է բարձ-
րացնում:

—Ուրեմն քո ձեռքով քո բաղդին սալ-
տակ ես տալիս:

Մի հնարք միայն կայ:

Մյս այն հնարքն է, որ Սասնը ճանա-
չում է, այսինքն նա ունի իւր տանը մի
դեռահաս պատանի՝ Սարգիս Մեհրա-
բեանց աղգանտունով, որ եթէ կանացի
չոր հագցնես, Թիֆլիսի սիրուն աղջիկ-
ների ու հարսների մէջ իր հասար էի ու-

նենալ, որ եթէ ինքն այդ աղան իւր սեռը չը յայտնի, իւր ծնող մայրն անգամ չի ճանաչիլ հարազատ գաւախին:

—Էհ, Օսան, էն վաղ էր, ինչ էլք կալ էր, անց կացան այն երջանիկ օրերը, երբ հասարակութիւնը թէպէտ զիտէր, որ բեմի վրայ աղջկայ գեր կատարողը տղայ է, բայց խոտապահանջ չէր և չէր խորշում, այսօր Սոփիա և Նղիսաբեթ կան բեմի վրայ, աղջիկ տուր, ջահէլ ու սիրուն կին տուր, որ այն երկուսին նսեմացնի:

—Քեզ ինչ, վարժապետ, թէ տղայ է, վերեն Աստուած կիմանայ այս գաղտնիքը, ներքեն-երկրումս ես, դու, մէկէլ մեր Սաքօն:

—Ոչինչ է ի ծածուկ, որ ոչ յայտնեսցի, և այն ժամանակը՝ հղիցի յետին մոլորութիւնն չար քան զառաջինն:

—Սաքօյի ու իմ կողմից ես երաշխաւոր եմ, իսկ եթէ ինքդ լեզուի կողմից այնքան թոյլ կը լինիս, որ բերանիցդ բաց կը թողաս, մեղաւորը դու ես. ախար առած է. աղամարդի բերանում լորի չի թրչուիլ:

—Այ անպիտան Օսան, կանանց վրայ ասած առածը դու աղամարդի շինքն ես փաթաթում. որ այդպէս է, զնա քո ասած տղային էս երեկոյ աղջկայ շարով բեր մեր տունը՝ տեսնենք, բայց ախար մի բան էլ կայ. հերիք չէ նրա գեղեցկութիւնը, պէտք է, որ նա կարգաւ դիտենայ, կանացի ձայն ունենայ, ողբերգական գերեր կատարելու շնորհք ունենայ:

—Նս Սաքօյին ամէն հոյերէն ներկայացումի տանում եմ թատրոն. տուն ենք զալիս թէ չէ, մեր Սոփիայից լսածը նրանից լաւ է ասում. ինքն էլ չկօլի աչկերս է:

—Որ այդպէս է, ահա էս հինգ մանէթը քեզ, էս հինգն էլ քո աղայ—աղջկանը ձեռաց ծախսի համար. ասա իրան, որ եթէ նա կարողանայ Սոփիայի նման խաղալ և իբր աղայութիւնը ծածուկ պահել, ես նրան որդու պէս կը սիրեմ և վերջն ուսում կը տամ, լաւ մարդ կը չինեմ:

—Չէ՞ որ ասացի, թէ չկօլի աչակերտ է

ու էս բոպէիս Սոլոմոն Վարդանովի /10-մերչեսկի/ չկօլումն է սովորում:

—Վայ քո աղիս տղայ, ասա՛ օրն է էգուց բանը կը բացուի և մենք կը խայտառակուենք:

—Գլուխս կը տամ, թէ իմացուի, եթէ միայն դու քո բերանդ փակ պահես. բայց ինչ ենք ժամանակ կորցնում, իրիկ-նապահ է, զնամ մի դէրիս ճարեմ Սաքօյիս համար:

—Սոստոս... Սաքօ խօսքը միւս անգամ բերանիցդ չը հանես, քո բերած աղջկայ անունը կը լինի այսուհետեւ օրիորդ Գայիանէ:

—Լաւ անուն դրիր, Վարժապետ, ես մի որբ աղջիկ էի ճանաչում, անունը Գայիանէ էր, ուզում էր կոյս դառնալ. ինձ աղաչեց՝ տարայ կուսանոցը մայրապետի մօտ, բայց որովհետեւ աղքատ էր, անփող, անբաժինք էր, էն էլ դիտես, որ մեր կոյսերը մինչև աղջիկը հետը փող ու բաժինք չը բերի, կոյս չեն ընդունում, խեղճ Գայիանէին էլ չընդունեցին: Ինձ սպանեցէք՝ ես էստեղից դուրս զնացողը չեմ, լալով, արտասուներով մայրապետի սաքերը համբուրելով՝ աղաչում էր Գայիանէն, կուգէք՝ ինձ ձեր ձեռքով էս քարափիցը ցած դնուցէք:

Մայրապետը խզճաց Գայիանէին և նըրան ընդունեց ոչ թէ կոյս, այլ առանց փողի սպասաւոր-աղախին:

—Մի տարի ու վեց ամիս է, որ Գայիանէն էլ կուսանոցումը չի, մի իրիկուն դուրս է գնում և էլ տուն չի գալիս: Շատ էլ լաւ եղաւ, հիմի Բէհրուդենց խոհարարի կինն է, իրանց համար սիրով տալում են, մի թխիկ երեսայ էլ ունին:

—Հիտնալի յարմարութիւն. քո բերած աղջիկը կուսանոցից փախած Գայիանէն է, թող այդպէս ճանաչուի ամէնքի աչքում, բայց մօտիկ տուր, խոհարարի անունը մէջ չը դայ:

—Ինչի՞ պիտի մէջ դայ, վարժապետ, աւելի լաւ է՝ կասեմ՝ զապախեցի է. ես Ղազախումը բարեկամ ունիմ, կասեմ՝ իմ բարեկամի աղջիկն է, ասած ունէր, որ կոյս դառնայ, կուսանքը չընդունեցին, մօտս եմ պահում, ո՛վ պիտի դայ

իմ տունը պառտի. հազիր մեր Սաքօն էլ զազախեցի է:

Նոյն երեկոյեան վարժապետի մօտ կրկնութիւն էր, փորձուեց օրիորդ Գայիանէն և իւր ամենատեսակ բնական յարմարութիւններով ամբողջ խմբի եռանդը կրկնապատկեց:

Ասակուսէներից ազատ պահելու համար, Գայիանէն շարաթի մեծ մասը դիշերում էր Կարենեանցի ընտանեաց հետ:

Մենք տեսանք, թէ ինչ գլորվելներ հանեց օրիորդ Գայիանէն:

Օրիորդ Գայիանէ, օրիորդ Գայիանէ. . այդ օրիորդ Գայիանէն մեր հայ անդրանիկ թատրոնական խմբի սիրտ խոցոտող չարիքն է, անիծածը քանի գնում՝ չնորհքներն աւելացնում է. խաղունհի ողբերգու պրիմադոնները սքանչացած են նրանից. դուքն ամէն տեղ խօսում է:

Էս վերաւորանքն անտանելի է, մի հասարակ գիւղացի աղջիկ մութն անկիւններից լոյս բնկնի ու իւր բնատուր ընդունակութիւններով, իր փոքրիկ ուժով մի կիսախարխուլ կապմակերպութիւն հաստատ պահի: Միթէ հնար չը կայ այդ աղջկանը խիլ հակառակորդներ խմբից, թէկուզ շատ մեծ գնով:

Նրանի փողով բան գլուխ դար, թէ չէ դերասաններս ուրախութեամբ երկու ներկայացման եկամուտը նրա ոտքի տակը կը դնէինք. ևս առաւել մեր Սոփիան իր հռչակ ստացած ոսկէկար ձեռագործից վերցրած առատ վարձատրութիւնից պատրաստ էր զրկուել, եթէ միայն Գայիանէին՝ յափշտակէինք: Այսինքն խոստովանած, ոչ թէ վերցնէինք, բեմ հանէինք և նրանից օգտուէինք, այլ որ ոսկով բարձէինք ու եօթը սարի էն կողմը ճանապարհ դնէինք, որ գնար ու յետ չը գար և մեր Սոփիայի հետ չը մրցէր:

—Ինչէք, յաճախ կրկնում էր մեր Սոփիան, մենք մի Սաքօ ունենք, *հօմեր-չեսկի* չկօլումը Վարդանովի մօտ է սովորում, ինքը զազախեցի է, մեր Սասնի տանն է կենում, երբեմն երբեմն մեզ մօտ հիւր է գալիս. եթէ մեր Սաքօյին աղջկայ չոր հազցնես, կասես՝ օրիորդ

Գայիանէն ինքն է: Մեր Սաքօն օր. Գայիանէի դերերը բոլորը բերան գիտէ. վախտ երբ մեր տանը օրիորդ Գայիանէի դերը Սաքօն կրկնում է, չեմ ուզում հաւատալ, թէ Գայիանէն աղջիկ է, սիրտս վկայում է, որ նրանց կուսակցութիւնը մեր Սաքօյին աղջկայ չոր է հազցնում ու բեմ հանում:

Սպասեցէք, մի օր, երբ մեր Սաքօն մեզ մօտ կը գայ, ձեզ կը կանչեմ:

—Տեսնենք՝ երբ կը գայ Սաքօն:

—Շնուտ, շնուտ, շտապեցէք, էլ մի ուշանաք, աղջիկ պարոնս ասում էր՝ քանի հոգի որ կար, էս ըռպէին բոլորդ մեզ մօտ եկէք:

Այս լուրը բերեց մի օր Սոփիայի ծառայ Զաքարէն: Տարաբախտաբար այդ օրը միայն ևս և Ադիբէգեանցն էինք, մեր խմբից ուրիշ ոչ ոք չը կար մեզ մօտ:

Մառայից բան չը հասկացանք, ասաց և անմիջապէս յետ դարձաւ ու վաղեց:

—Դուցէ կարեւոր և անհրաժեշտ է մեր ներկայութիւնը, ասաց Ադիբէգեանն և մենք դուռը փակեցինք և շտապով բարձրացանք Սոփիայի սանդուղքներով:

—Ձեզ դուրբան, ճշաց Սոփիան և յառաջ վաղեց դէպի մեզ:

Նս առաջինը մտայ սենեակ, Սոփիան փաթաթուեց վզովս և ուրախութիւնից ինձ սեղմում էր:

—Ի՞նչ է, Սոփիան, ինչ կայ, միտմամանակ հարց տուինք մենք շփոթուած:

—Ձեզ դուրբան. Գայիանէն, Գայիանէն, տհա Գայիանէն:

Սոփիան ցոյց տուեց մեզ հեռումը կանգնած, աշակերտական համադրեցողով պատանուին:

—Ախ, սա է ձեր Սաքօն, որ Գայիանէի նմանն անում է:

—Ի՞նչ Գայիանէ, ո՞ւր է Գայիանէ, Գայիանէն փոխէ. . . Սոփիան ձեռքն օգնում տարածեց և ձեռքի մէջ փչեց, կրկնելով Գայիանէն թուաւ, օդի մէջ կորաւ, էլ չը կայ Գայիանէ:

—Ի՞նչ ևս ասում, մենք թէ չը կայ, ո՞ւր է գնացել:

—Ո՞ւր պիտի գնայ. այ Գայիանէն, սա ինքն է որ կայ. մեր անիծած Սասնն

ու Յակովբ վարժապետն երկու տարի թիֆլիսին խաբել են, մեր Սաքոյին աղջըկայ չորով բեմ են դուրս բերել:

Սոփիան, կարծես, բեմի վրայ լինել, նա թիֆլիսի բարբառով արագ արագ արեց կեղծ Դայիանէի կուսանոցից փախչելու պատմութեան սկզբից մինչև նրա իւր իսկական սեռով յայտնուիլը. հեքիաթ ասող աշուղն էնպէս կանոնաւոր պատմիլ չէր կարող:

Վերջը՝ օրիորդ Դայիանէ—Սարգիս Մեհրաբեանցն իւր բերանով մեզ պատմեց, թէ ինչպէս ինքը ցերեկներն աշակերտական հագուստով ուսանում էր կոմերչենկի կոչուած դպրոցումն և գիշերներն կերպարանափոխուած էր և թատրոնին ծառայում:

Օսանը մինչև այսօր էլ պնդում է, թէ Դայիանէի սեռը միայն իրան էր յայտնի, իսկ Դայիանէն մեզ ասաց, որ Յակովբ վարժապետն էլ գիտէր և թէ Վարինեանցը՝ հետքը չքայցնելու դիտմամբ՝ վճուեց իւր ընտանիքի մէջ քնացնելը՝ Նայիր ինձ, և թէ դու մի ականարկով անգամ կսակած ձգես մեր ընտանիքի սրբատումը քո կեղծ սեռի մասին, դու կը զղջաս և յաւիտենական հացից կը զրկուես, սպառնացել է իբր թէ Վարինեանցը Մեհրաբեանցին. ես քեզ իմ որդի եմ ընդունում, ինչպէս հարապատ և ոչ թէ հոգեւոր:

—Էս բուպէիս էլ՝ վարժապետի տունն ու ընտանիքն իմ համար սուրբ և սիրելի են, աւելացրեց Սարգիս Մեհրաբեանցը, և եթէ մի քանիսի արած անխոհեմութիւնն ինձ չստիպէր սեռս յայտնելու, կարծում եմ, որ երբէք չէի դաւաճանիլ վարժապետի ինձ ցոյց տուած վարկին:

—Իսկ ինչ էր ձեր յայտնուելու պատճառը, հարցրինք մենք:

—Սիրահարակն մի արկածք. շատ քնական բան էր, գեղեցիկ աղջիկ էի, կաշուդ էի գրաւել վաւիտուն երիտասարդներին: Շատ աշխատեցի, սառնութիւն ցոյց տալով՝ ցնարքը գլխներիցը հանել, բայց որ չհղաւ, չորս առաջնակարգ դերասան միանգամից էին վրէս

զժուել, ուզում էին իրար մենամարտութեան հրաւիրել. ես էլ ստիպուեցի աղջըկութեանն իսպառ հրաժարական տալ:

Հէնց էս բուպէիս կրկնութիւն ունէինք, բոլորի բերանը բաց թողի և ուղղակի եկայ այս տեղ:

—Յաղթութիւն, յաղթութիւն, գոչեցինք մենք և սեղմեցինք Սարգիս Մէհրաբեանցի ձեռքը:

Յաղթութիւն, կրկնեց Սոփիան և իւր գրկի մէջ հուպ տալով համրոյրներ էր շռայլում իրանց Սաքոյին:

Միւս օրն Դայիանէի արկածքն իր մանրամասնութիւններով գիտէին թիֆլիսաբնակ բոլոր աղէկները:

Այդ հարուածը կայծակի ճայթիւն էր, որ արագուեց հակառակորդ խմբի գրկին:

Դրանով վերջացաւ նրանց խումբը:

Աւելորդ էր և մեր Իզմիրեանցականների ուրախութիւնը, քիչ քիչ մենք ևս դէպի գլորման անդունդն ենք գիմոււմ:

Իշխան Նադան Թումանեանցի նոր պաշտօնը կոմիտետի ամբուլթիւնը խախտեց:

Կոմիտետը պարզ նկատեց, որ իշխանը նախկին եռանդով չի դործում, հետըզհետէ այցելութիւնները պակասեցնում է և սուհասարակ աշխատում է խոյս տալ հանդիպմունքներին:

Այդ ամէնքի համար մի հանելուկ էր, որի լուծողը դարձեալ ինքն իշխանն եղաւ:

Մի քանի ժողովների բացակայութիւնից յետոյ՝ մի երեկոյ իշխանը գալիս է ժողով և յայտնում, որ ինքը ստիպուած է ականաւոր հրաժարական տալ իւր համար պատուարեր հայ թատրոնական գիլիկատորութեան պաշտօնից, որովհետեւ մի և նոյն պաշտօնին է կոչուել ինքը քաղաքային թատրոնը կառավարելու:

—Ձեր նոր պաշտօնը ուրեմն մի տուր կապ է դառնում հայկական և իտալական բեմերի մէջ, յայտնում են իրան կոմիտետի անդամները. այսո հետեւ մենք ազատուում ենք դաւադան կա-

սլաւաւունքի հետ ո նկատ զժողովուրդ-
թիւններէց. ձեզ ամէնէն քաջ յայտնի
է, թէ քնչ ահաճութիւններէ էինք հան-
դիպում կապալաւու Տօրօշկոյի հետ
ներկայացումներէ օրերը. լուսավառու-
թիւնը սակաւ էր անում, գեկօրացիա-
ները և գղեստները խնայում էր, աշ-
խատում էր վնասել հայ բեմին և այլն.
և միայն ձեր միջամտութիւնը մեր գոր-
ծը հեշտացնում էր. հետևապէս ձեզ ոչ
թէ հրաժարուել է պէտք, այլ մի ձեռ-
քով հայ ներկայացումները, միւսով ի-
տալական օպերան ամուր բռնել և եր-
կուսի յառաջատարութեան համար միա-
պէս մտածել:

— Տարաբախտաբար այսուհետև հակա-
ռակն է լինելու, չի քաշուում պարզօրէն
յայտնել իշխանը, դուք մի աւելի հա-
կառակորդ պիտի ունենաք, քան թէ Տօ-
շկոյն էր:

— Ի՞նչպէս.

— Մածուկ չէ, որ հայ բեմի գոյու-
թիւնը հարուած է իտալական օպերա-
ներին. մի օր կար, որ Տօրօշկոյն թատ-
րոնի եկամտով փայլուն կերպիւ կառա-
վարում էր իտալական խումբը և կառա-
վարութիւնից նշանակած սուբսիդիան
իւր գրպանն էր դնում. այսօր բոլորը
ծախսելով՝ դարձեալ չի կարողանում օրի-
նաւոր խումբ սլահել, ուստի և ձեռք է
քաշում արգիւնաւէտ գործից. իսկ եթէ
ես չը ձգտեմ նսեմացնել հայ բեմը, մի
երկրորդ Տօրօշկոյ եմ դառնալու:

— Եւ դուք չէք խնայել ձեր աշխա-
տութիւնը:

— Ես ինքս խոստովանում եմ, որ հայ
բեմն ինձ այս բարձր պաշտօնին հասցը-
րեց. թէպէտ շատ չնչին էին հայ թատ-

րոնի համար արած ծառայութիւններս,
բայց մեծ են երևացել ուրիշների աշ-
քում, և այդ պատճառով ինձ հրաւիրել
են ընկած գործը բարձրացնել. իսկ ես
ինձ հաւատ ընծայողների յայտը կարող
եմ լիապէս արդարացնել միայն այն ժա-
մանակ, երբ հայ բեմի հետ արիարար
կը մրցեմ. և պիտի մրցեմ: Ներեցէք,
պարոններ, շատ չնորհակալ եմ ձեր սի-
րալիր ընդունելութեան համար, մնաք
բարեւ, թող իմ անկեղծ խոստովանու-
թիւնս անմեղադիր կացուցանէ ինձ ձեր
և ամբողջ հայ հասարակութեան առաջ:

Այս ասելով՝ իշխանը հրաժարական
տուեց հայ խմբին և ձեռք առաւ քա-
ղաքային թատրոնի դիրեկտորութիւնը:

Իշխան Թումանեանցը պահեց իւր խօս-
քը, նրա անընդհատ դիմադրութիւնները
յուսահատեցրին կոմիտեսի անդամնե-
րին և նոյն իսկ գերակատարներին:

Հայ թատրոնի գոյութեան երրորդ տա-
րին էր, որ Շահխաթունեանցը կանչուեց
իւր հօրից, Պօշեանցը գնաց Ղարաբաղ
ուսուցչութեան, Ադիրէղեանցը մեռաւ,
մնացածներն անհովիւ ոչխարների նման
ցրիւ ընկան:

Վերջը՝ ասպարէզը մնաց շափարաւոր,
թրաւոր չինուրիկին՝ հայ թատրոնի
վիտերան Գէորգ Չմշկեանցին:

Նա տոկոսութեամբ գլուխ կանգնեց
երկու խմբից մի ձուլուած նոր խմբի և
ամուսնանալով Նզիսարեթ - Սաթիւնիկի
հետ, ուսին առաւ հայ թատրոնի ծանր
բեռը և անքալով յառաջ տարաւ երկար
ու ձիգ տարիներ:

Պատիւ իրան:

Պերն Պօշեանց.

ԹԱՏՐՈՆ, ԲԵՄ եւ ԼԵԶՈՒ

Թշուառ է այն ազգը, այն համայնքը, այն ընկերութիւնը և անձնաւորութիւնը, որ պարծենում է միայն իւր անցեալով: Անցեալը մեռած է և անվերադառնալի, նրա մէջ չկայ օրգանական ոյժ, հետևաբար չկայ և կեանք, իսկ ուր չկայ կեանք, նրանով չէ կարող հետաքրքրուել կենդանի աշխարհը:

Ապագայ չունի այն ազգը, որի հայրերն աւելի լաւ են, աւելի գործունեայ, առողջ, խելօք և ազնիւ քան որդիքը: Եղբայրի կեանքը ստանում է դէպի այլասեռումն, իսկ այլասեռումն հետևանքն է մահ թէ անհատների և թէ ամբողջ համայնքի համար:

Կենդանական աշխարհում մենք տեսնում ենք, որ մի մարմին իր արբունական հասակի ընթացքում իթէ հետզհետէ աճում է ու զարգանում, կանոնաւոր հասակով—նա ապրում է, նրա մէջ կայ կեանք, որը նրանից բուրում է ամենայն բոլի, իսկ իթէ այդ մարմինը հետզհետէ թորչում է, ծիւրում է քայքայում է—կնշտնակէ նա մօտենում է մահուան, հետզհետէ մեռնում է:

Մեռնում է 'ի հարկէ և ամենայն մի մարդ, իր կանգ է առնում նրա արեան չրջանդարձութիւնը. բայց վաղուց մեռած է այն մարդը, որի արեան չրջանաւորութիւնն անկանոն է, մանաւանդ իթէ այդ հիւանդութիւնն անբուժելի կիրաւանք է ստանում:

Ամենայն մի առողջ մարմին բնութեան սրբազան և սրբագործուած օրէնքով ստեղծում է իրեն նմանը, թողնում է, այսպէս ասել, ժառանգութիւն. իթէ

ինքն առողջ է, ժառանգութիւնը նոյնպէս լինում է առողջ, իթէ հիւանդ է—հիւանդ:

'Իեղերով, ճարերով, միքստուրայով, կաշուի տակ սրսկուած էֆիրով պահուած օրգանիզմը չէ ապրում, այլ գտնւում է մահուան ճանապարհի վրա և չնչում է մահով: Նրա կեանքը կեղծ կեանք է, խարուսիկ և ծիծաղելի, այնքան, որքան մկնդեղից ուռած վերած երեսը, որի մկանունքներն իսկապէս ոչ թէ բովանդակում են իրենց մէջ միս, արիւն և իւղ, այլ միծ մասամբ փուք:

Ծիծաղելի և ողորմելի են այն մարդիկ, որոնք ճգնում են հաւատաւանել, թէ կանոնաւոր աճում է այն ծառը, որի տերեւներն ամենայն զարնան երևալուն պէս դեղնում են և թափւում: Բնութիւնը գործադրում է իր ոյժը, իր անդողար էներգիան, նա սնունդ է հասցնում ծառին, բայց նրա օրգաններն այնքան մաշուած են, նեղացած, որ չեն կարողանում այդ սնունդը կանոնաւոր կերպով մշակել. գարունը գալիս է, ծառը մի փոքր կանաչում է, խարում է մարդու աչքը, բայց աւագ, նա կանաչել է միայն սալացուցանելու համար, որ մեռնում է աստիճանաբար:

Վերացական դատողութիւնների մէջ չընկնելու համար և միջանկի ընթերցողների աւելի հասկանալի լինելու համար վերցնենք օրինակ մեզ չընթապատող բնութիւնից: Բազու քաղաքը տեսել են շատերը: Այդ քաղաքն ունի մի այգի: Աւելի ճիշտն ասած Կասպից ծովի ափին երկար տարածութեան վրա աւազուտ

անապատի մէջ երևում է օաղիսի նման մի բան, ուր երբ մտնում էք նկատում էք կանաչ ծառեր, և թփեր և ծաղիկներ: Այդ կանաչած՝ փայտերի տակի հողը *ածուլի է*, բերած է Լէւքորանից, իսկ ծառերը զանազան տեղերից: Առաջին անգամ նայելիս, դուք չէք կարող այդ այգում մի ծառը որոշել մէկից, այնքան նրանք նման են միմեանց իրենց ընդհանուր գրութիւնով:—ծռուած, թէքուած, կարճ, գաջաջ, խլխլուտ, օձաձև պտտուած ստերով և ճիւղերով և հիւսիսային քամու ազդեցութիւնից տմենքը ծռուած դէպի հարաւ:

Այգոտից նոճին նման է չոջուն, կաղնին - տանձենուն, ընկուզինին - լորենուն, նոնին - տառասակի:

Այդ այգում իւրաքանչիւր ծառ, թուփ և ծաղիկ յենուած է մի մի չոր փայտի վրայ, որը թոկով ամուր կապուած է բոյսին և պէտք է պահպանի նրան հողմի հարուածից: . . .

Թշուառ, խորուսիկ և արհեստական կեանք:

Ամառուան աօթից դադրած պտպակած անցորդը չէ գտնում այգոտից ոչ մի տնկիւն, ոչ մի ծառի հովանի, որի տակ մի քանի բույս կարողանայ գոյանալ: Արեգակի այրող ճառագայթներն անցնում են անարգել ցանցառ տերեւերի միջով և ողողում են ամբողջ այգու հրապարակը:

Ոչ մի երգեցիկ թռչուն չէ կանգնում այդ մեռելութիւն բուրդ կանաչ ծառերի վրա, այգոտիցի միակ հիւրերն են ճնճղուկները, նրանք էլ գալիս են գիշերները, կատուններին զոհ զնալու համար:

Այնուամենայնիւ այդ կանաչ գոյնով ներկած վանդակապտան անուանւում է այգի:

Ընթերցողն անշուշտ այս տողերը կարդալուց յետոյ ուսերը պէտք է բարձրացնի և նորից նայի յօդուածիս վերնագրին:—Թատրոն, բեմ և լեզու, կոմաթեն շատերը, և միևնոյն ժամանակ թատրոնին, բեմին և լեզուին չվերաբերեալ դատողութիւններ, բնախօսական օրինակներ և ուշադրութիւն դէպի այնպիսի մի շնչին երևոյթ, ինչպիսին է Բաղուր

այգին: Այո, շատ ընթերցողներ կ'մտածեն այդ և յօդուածիս հեղինակը շատ գոհ կլինի դրանց այդ մտածումից, որովհետեւ այդ մտածումները ընթերցողիս աւելի չուտ կրացատրէ այն *կանվան*, որի վրայ մենք ուզում ենք դործել ներկայ յօդուածը:

* *

Հայկական թատրոն.—Այս երկու բառըն արտասանելով, մեզ թւում է թէ մենք հայերս աւելի գրաւուել ենք նրա մեզ վրայ արած արտաքին տպաւորութիւնով, քան նրա ներքին բովանդակութիւնով: Նա իբրեւ հայ մի առանձին հրրճումաբով և հիացումով եմ կարգում փողոցի պատի վրա կպցրած աֆիշների մէջ այն, որը կրում է այդ վերնագիրը և ամենից առաջ այդ աֆիշն եմ կարգում մինչև վերջը. բայց երևի ընթերցողներից շատերը փորձած կլինեն, որ շատ անգամ վերջ ի վերջոյ կանգ են առնում ոչ այդ վերնագիրը կրող աֆիշայի վրայ և քայլերն ուղղում դէպի այն թատրոնը, որի դռները վրայ չկայ կպցրած այգալսի յայտարարութիւն:

Թատրոնը, կուգէք նրան անուանեցէք հասարակական հիմնարկութիւն, թէ հասարակական մարմին, պէտք է ունենայ իր բաղկացուցիչ մասնիկները, որոնցից և կախուած է թատրոնի ամբողջութիւնը: Այդ բաղկացուցիչ մասնիկներն են.

ա) Թատրոն յաճախող ժողովուրդ:

բ) Դրամատիքական գրականութիւն:

գ) Դերասանուհիք և դերասաններ, որոնց մէջ ի հարկէ պիտի լինին քանքարաւոր և տաղանդաւոր արտիստներ:

դ) Թատրոնական կրիտիկա՝ անաչառ, անկաշառ, լուրջ և սրամիտ:

Եթէ նրա մէջ պակասում են այդ մասնիկներից մի քանիսը, նոյն իսկ միայն մէկը, նա 'ի հարկէ չէ կարող կազմել ամբողջութիւն, իսկ եթէ նա չարունակի զարգանալ այդ գրութեան մէջ, նա ժամանակին կգատնայ մի զարգացած հրէշ, որի օրգանիզմը կարող է փոխել միայն շատ խոր փոքած գերեզմանը:

Թատրոն բառը մարդուս մաքի մէջ ամենից առաջ ծաղեցնում է մի մտա-

պատկեր, որն աւելի կամ զրեթէ բացառապէս արտաքին բնաւորութիւն ունի: Այդ մտապատկերն է այն տունը, որի մէջ թատրոնական ներկայացումներ են լինում: Դի հարկէ այդ մտապատկերն ամէն մէկի երևակայութեան մէջ նոյն չէ լինում: Փարիզու Grande Opéra տեսնողը այն է յիշում, Ռինգ թէատրը տեսնողը - այն, Թիֆլիսեցի Մօքալաբին՝ Թամաշովի թէատրը և ամառային լուսնոցը և ձմեռային սառցատը: Բագուեցի մաշադին Թաղիեյի ակադեմի (անունը թատրոն է) հետու չի գնում, իսկ գաւառացին մտաբերում է տեղական դպրոցի կամ կուրի մի դահլիճը, ուր բեմ կայ սարքած և ուր լինում են ներկայացումներ:

Հայկական թատրոն և հայերէն ներկայացումներ, բոլորովին տարբեր գաղափարներ են:—

Հայկական թատրոնի գոյութեան և յարատեւութեան գլխաւոր պայմանը հայերի մէջ ամենից առաջ հասկացաւ հանգուցեալ Գրիգոր Արծրունին և իւր մայրենի բեմի համար չինեց սեպհական տուն. սակայն Հայկական ներկայացումները մնացին իրենց հին «տընկեցի» բնաւորութեան մէջ և մինչև այսօր ևս հիւրընկալում են արքունական և մասնաւոր թատրոնների բեմերի վրայ՝ ի սէրն Քրիստոսի:

Թէ ինչու համար մինք հիմնական նըշանակութիւն ենք տալիս սեփական թատրոն ունենալու խնդրին, այդ աւելի լաւ կ'հասկանան նրանք որոնք թատրոնական ներքին կեանքին, այսպէս ասած կուլիսների ետեւին, աւելի են ծանօթ քան այն հասարակութիւնը որ հանդիսաւոր դռնից ներս է մտնում դահլիճ, տեսնում ներկայացումն և տուն վերադառնում: Նրբեմն մի չնչին կտորած շշի, մի կանթեղի, մի աթոռի, մի թղթի արկղիկի, մի դգեստի, մի զոյգ կօշիկ զոհ է գնում թէ դերասանուհու և դերասանի տաղանդն ու փառքը, թէ ամբողջ տեսարանի և ներկայացման էֆֆեկտը և թէ ժողովրդի գուարճութիւնը: Դեռ չենք խօսում այն անյարմարութիւնների մասին որ օպերաների, օպերետների և դրամաների (ի հարկէ ոչ հայերէն) համար

կառուցուած թատրոնները հայոց ներկայացումների համար տալիս են միայն այն օրերը, երբ թատրոնի ծառաների համար անգամ տօն է. . . . Սիդիֆային տանջանք է հարկաւոր, որ ուժով և հրամանով դատարկած դահլիճը լցնես սիրով և տաղանդով:

Ահա մենք ուրիշ ինչեր ենք նկատել վարձու բեմերի վրայ Թիֆլիսում: Ներկայացնում է մի որևէ պատմական պիէս ռուսական խումբը. թատրոնական ըզգեստները (որը պատկանում է ոչ կապալառուին (антрепренеръ) այլ թատրոնին) սքանչելի են, փայլուն, նոր, չքեղ և ճաշակով: Թագուհին ունի իր զգեստը, թագաւորը իրը, դրանիկն իրը, աղախներն ու ծառան իրենցը: Նւ ահա երկու երեք օրից յետոյ այդ նոյն պիէսը ներկայացնում է նոյն բեմի վրայ հայերէն լեզուով: Տէր Աստուած, ինչ խրդալի և տրագիկոմիքական տեսարան է ներկայանում մարդու աչքին: Այսօրուան թագուհին բեմ է դուրս եկել անցեալ օրուան աղախնի զգեստով, թագաւորը հագել է ձեռն ընկածը, դուքսը ներկայանում է կոտորենկած մարքիվի զգեստով և այն ըստ կարգին, այդ բոլորի հետ մէկ էլ տեսնում ես բեմ դուրս եկաւ ժամանակակից սև ֆրակով մի ծառայ:—Չկայ, ինչ անեն. ինչ տալիս են, այն էլ հաղնում են:

Թիֆլիսի բեմի վրայ հայկական ներկայացումներ տեսնողներից ո՞րը կարող է ասել, որ գոնէ մի ներկայացման ժամանակ նկատել է ամբողջ օրկեստր: Նոյն իսկ այդ օրկեստրը, որը բաղկացած է որոշ թուով նուագածուներից, հայկական ներկայացումների ժամանակ կըրճատում է. ամենից առաջ կտրում են գլուխը, այսինքն օրկեստրում չի լինում կառավարիչ: Նւ շատ անգամ նոյն իսկ իրենք նուագածուները քրքիջ են բարձրացնում իրենց նուագած պիէսների վրայ, որովհետև ոչ մի կանոնաւոր ներդաշնակութիւն չի դուրս գալիս գլուխն ու պոչը կտրած, անդամատուած խմբի համերգից:

Նթէ զգեստը պատուուած է և տակից երևում է միսը, էլ ինչպէս մեղադրես

այն աչքերը, որ ակամայ տեսնում է խայտառակ մերկութիւնը:

* *

Քիչ վերև խօսելով թատրոնի բաղկացուցիչ մասնիկների մասին և թուելով նրանց, ես անցայ բոլորովին այլ խնդրի և անցայ զիտմամբ. որովհետև խօսքըս հայկական թատրոնի մասին է. իսկ հայկական թատրոնը դանդաղ է բացառիկ պայմանների մէջ և նա ընդհանուր պահանջներից դատ ունի և մասնաւոր բացառիկ պահանջներ, որոնք նրա կեանքի և մահու խնդիր են: Ինչ թուում է, թէ այդ բացառիկ պահանջների ամենակարեւոր կէտի մասին ես կարողացայ խօսել ընթերցողի հետ՝ բանալով նրա աչքին այն վարագոյրի ծայրը, որի ետևը հայկական ներկայացումները կույզ են եկած իբրև անկույզ հիւրեր:

Մի այլ խնդիր եւս.—ընթերցողը կընդկատի, որ ես խօսում եմ Թիֆլիսի բնմի մասին, յանուն հայկական թատրոնի. և ճիշտ այդպէս էլ է: Որովհետև հայկական թատրոնի խնդիրը Թիֆլիսումն է. նոյն Թիֆլիսն է հայկական մտաւոր կենտրոնը, և նրա թատրոնն է հայ գաւառների թատրոնների իդէալը: Այդ մասին ես երկար կանգ չեմ առնի, որովհետև դա այն տեսակ փաստ է, որի յիշեցնելը միայն բաւական է, որպէս զի ընթերցողը մնացեալը իր մէջ որոճայ:

Այժմ դառնանք թատրոնին, կամ ուղիղն ասել—հայկական թատրոնին:

* *

Թուելով թատրոնի բաղկացուցիչ մասնիկները, մենք առաջին տեղը դրինք թատրոն յաճախող ժողովուրդը: Դա է այն զլխաւոր սիւններից մինը, որի վրայ յենուած պիտի լինի թատրոնը: Նւ յիշաւի, և թէ թատրոնը չունի յաճախորդ, նա էլ ում համար է, պատերձ:

Թատրոնի համար բուն ճակատագրական նշանակութիւն ունի այդ ժողովրդի թէ քանակութիւնը և թէ որակութիւնը. թատրոնը ժողովրդի այդ յատկութիւններից ոչ մինը չէ կարող գերադասել միւսից, այսինքն չէ կարող ասել—թող

իմ դահլիճս լիք լինի միւսնոյն է թէ ինչ ժողովրդով. միւսնոյն ժամանակ և չէ կարող ասել.—թող իմ դահլիճում լինին միայն տասն հանգրսականներ, միայն թէ նրանք լինին զարգացած, զգայուն, խելօք, գիտնական և այլն այսպիսի անձինք: Սուրբ երկասյրի է թատրոնի համար.—նրան հարկաւոր է հասարակութիւն նիւթալէս պահպանելու համար և միւսնոյն ժամանակ հարկաւոր է հասարակութիւն, որը գնահատէ թատրոնի արժանաւորութիւնը, հասկանայ նրա պակասութիւնները, օգնէ նրա զարգացմանը, սիրէ նրան իբրև զգացմանց տաճար:

Հայ դերասանները և հայկական թատրոնական կոմիտեաները միշտ գերադասել են մտածել առաջին տեսակի հասարակութեան մասին, այսինքն այն հասարակութեան, որը պէտք է նիւթալէս աղահովէ օրական ներկայացման ծախքը և այդ շատ հառկանալի է. ամեն ստամոքս հաց է պահանջում: Ինչպէս մեղադրես դերասանին նրա համար, թէ ինչո՞ւ է նա զբաղման մուտքի մասին մտածում: Չէ որ թշուառ դրութիւն է, բնմի վրայ ոսկեղօծ չորերով թաղաւորի դեր խաղալ և ներկայացումից յետոյ կարգին զգեստ չունենալ հագնելու:

Ահա այստեղ է հայ թատրոնի Սցիլլա և Խարիբդան, այստեղ է այն անլուծանելի Փորդեան հանգոյցը, որի առաջ բթանում է զրիչը և յուսահատութիւն է տիրում գրողին, թէ ինչպէս վճռի հարցը: Նւ ինչպէս կարող էք վճռել, քանի որ բոլոր հարցումներին կեանքը և խիղճը միակ պատասխանն են տալիս և կրկնում. *մենք թատրոնական ժողովուրդ չունինք*:

Չունինք, այո՛, դրա ապացոյցն այն է որ իւրաքանչիւր տարի ստորագրութեան թերթեր են պատում ժողովրդի մէջ թատրոնն ապահովելու, ներկայացումներն սկսելու, կամ փակուած սեզոնի վնասը ծածկելու նպատակով: Հայկական թատրոնը նայում է միշտ կամ մի կամ մի քանի մեկենասների, բենեֆիսների անունով ժողոված ծանօթների ու ազգականների: Թատրոնի միակ երջանիկ

օրերն են բարեկենդանի օրերը, երբ նոյն իսկ Հաւարարի բնակիչները ցիրկերում և բաղադրանքներում տեղ չգտնելով, դիմում են հաւուց թրխաւոր Շուշանիկ տեսնելու, և ինչ ուղում էք ներկայացրէք, նա իրեն անծանօթ պիէսին նայելու է Շուշանիկի ախորժակով, ինչպէս հարբած մարդը, որը, երբ խնձոր ուղէ՝ փոխադէնը տանձ տաս, ուտելու է տանձի ախորժակով:

«Բայց հայոց ներկայացումները միշտ լինում են և միշտ էլ դատարկ չեն լինում. միթէ նրան այցելողը հասարակութիւն չէ». կհարցնեն մեզ և շատ իրաւացի հարցում կլինի այն անձանց կողմից, որոնք ոչինչ չհասկացան մեր վերեւ ասածներից: Ուրեմն լրացնենք:

Միթէ թատերասէրներ են նրանք, որոնք թատրոն չեն դալ մինչև նրանց համար տոմսակ չուղարկիս տունը և այն էլ որոշ շաբթից, որոշ տեղ, կանխապէս նախազրուելով, որ այս ինչ անձնուարութեան կողքին այն ինչ անձնուարութիւնը նստած չլինի, ապա թէ ոչ երկուսն էլ կվիրաւորուեն թատրոնից:

Միթէ թատերասէրներ են նրանք, որոնք հրապարակաւ դուռում և զոչում են, որ իրենք թատրոն չեն դալ և ուրիշներին էլ չեն թողնի յոճախել, և թէ կոմիտետի անդամներ չընտրուեն այս ինչ կամ այն ինչ աւելան կուսակցութիւնների պատկանող անձինք:

Միթէ թատերասէրներ են նրանք, որոնք օգուտ քաղելով իրենց զիբքից տասնեակներով ձրխատման են պոկում խեղճ գերասաններից, իրենց պարտաւ ազգականներին ձրի զուարճութիւն պատճառելու համար:

Այս երեք դասակարգերն տուածին տուածին մի մի լէզիոն են կազմում և միթէ դրանց կարելի է թատրոնական հասարակութիւն անուանել:—Ո՛չ. չէ կարելի:

Հապա այն ուսուցչուհին, կամ ուսուցիչը կամ ուսանողը, որոնք իրենք վերջին կուէկներն են սալիս, միթէ նրանք ևս այդ թւումն են: Ո՛չ, բայց նրանք աննշմարելի փոքրամասնութիւնն են կազմում և կորչում են մեծամասնութեան մէջ:

Այժմ գանք այդ հասարակութեան էսթէթիքական ճաշակին, նրա քննական չափին—կրիտիկականին և նրա զգայմունքների արտայայտութեան ձևերին:

Միթէ գեղեցկի ճաշակ կարող է լինել այն հասարակութեան մէջ, որը նախապատում է «Աարդանոց պատերազմ», «Սամէլ», «Նրուանդ», «Նրկրորդ կրիտասարգութիւն» և այլն այսպիսի անճուռնի դրական և բեմական խոցատակ գրուածները Պէպոյից, Խաթարալայից, Փանդած օճախից, Դաքսոր Շառլմանից, Ուրուականներից և այլն, այնպիսի պիէսներից, որոնց մէջ կայ կիանք և՛ զոյցմունք և՛ հասարակական շահ:

Միթէ գեղեցկի ճաշակ կայ այն հասարակութեան մէջ, երբ նա վայրենի զուարճութեամբ լի քլքիջ է բարձրացնում «Իէգա Մաթոյի Հայր միրը» լսելիս և նայելիս՝ թէ ինչպէս գերասանը քորում է մարմինը և ոճիւնիւր փնտռում:

Մի անգամ մենք Թիֆլիսի հայկական բեմից (թատերասէրների ներկայացման ժամանակ) լսեցինք մի այնպիսի խոցատակ բառ կինսոյի դեր կատարող մի պարոնից, մի այնպիսի խոցատակ խօսք, որն ամենաժողովրդական բառն է Թիֆլիսի փողոցներում և որի համար քիթ ու բուռնկ են ջարդում, բայց այդ բառի արտասանումն միանգամայն հրրճուանք պատճառեց հասարակութեան մեծ մասին և հինգ րոպէի չափ ծիծաղ էր տեսում թատրոնում: Այդ խօսքն արտասանողն էր Թիֆլիսին լաւ յայտնի Փրանտ երիտասարդ Խաթաթեանը, որը իր այդ վարմունքով արտայայտեց իր դատակարարին պատկանող հայելի կարծիքը գէպի մայրենի բեմը: Նւ այս մարդկանց մէջ դուք ուղում էք էսթէթիկա գտնել: Նւ կարծում էք, որ գերձակ Դիւրանը կարող է անդլիական զգեստ ձևելով և հազցնելով կոպիտ ասիացուն, նորա ուղեղն էլ ձևել և եւրոպացու ուղեղ չլինել.

Այս դեռ նրանք են, որոնցից գեղեցկի ճաշակ աւելի է պահանջուում, որովհետեւ միշտ սալոնեւում են լինում, ամենալաւ համերգներն են լսում և ներկայացումներ տեսնում, երկրպագուներ են աշխարհահռչակ երգչուհիների, դերա-

առնուհիները և այլ հայրն ուհիները Այս դեռ դրանք են, դերձակների գործաւաններէն դուրս եկած եւրոպացիները, հապա ինչ պահանջէք միւսներէն:

Իսկ թէ ինչ զգացումներ է տածում իր սրտում թատրոն յաճախող հասարակութեան մի մասը և ինչպիսի աւամայ արտայայտութիւններ տնում, թէ ազատամիտ և լուսաւոր կարծող թատերադրի կրծքում ինչ փարիսեցի օձ է բնակւում, այդ ցոյց տալու համար ես ըստիպում եմ յիշեցնել ընթերցողին շատերից մի դէպք, որի համար ես մի անգամ արդէն խօսել եմ իմ յօդուածներից մէկում (Տես Տարազ 1891 № 39 երես 586), բայց որն այնքան բնորոշ է, որ ես անհրաժեշտ եմ համարում միշտ յարմար դէպքին կրկնել:

1891 թուականի Սեպտեմբերի 15-ին, Թիֆլիսի արքունական թատրոնում հայ խումբը ներկայացնում էր «Մարգարիտ Դոթիէ» գրաման: Մարգարիտի դերը խաղում էր Կիկի Սիրանոյշը: Շատերն արտասուում էին: Անտրակտի ժամանակ երբ դուրս եկանք սրահը՝ ինձ մօտեցաւ մի երիտասարդ պարոն, որն արդէն «ինտելիգենցիայի» անդամ է ընդունուած, մասնակցում է հասարակական ժողովներին, վերնայարկից ծափահարում է և սուլում, կարգում էր «ազատամիտ» լրագիրներ, կարգում էր և իմ զրուածներս և գովում էր ինձ: Նրբ ինձ մօտեցաւ այդ պարոնը այնքան զմայլած էր ներկայացումից, որ խօսք չէր գտնում գովելու Կիկի Սիրանոյշին, որքան ես ուզում էի ազատուել նրա զովասանքներից, այնքան նա աւելի ոգևորւած պարզում էր ինձ իր ընդունած տպաւորութիւնները.—Աքանջելի բան է—ասում էր նա ոգևորւած—ընկած կիներ ճանաչում է սէրը, սպանուում է, մարբուում է, իսկ անպիտան հասարակութիւնը հալածո: մ է խեղճին... Այսպէս ոգևորւած խօսում էր, բայց յանկարծ ընդհատեց խօսքը և զարմացած մի զգուշի հայեացք ձգեց մեր կողքից անցնող մի կնոջ վրայ և ասաց ինձ—«ինչ խայտառակութիւն»,—ինչ կայ, հարցրի ես:—Ճանաչում էք այս կնոջը.—Ո՛չ, ինչ կայ որ, ո՛վ է.—

Նա զարմանում եմ, որ սորան թողնում են թատրոն մտնել. ասաց ոգևորւած պարոնը մի աման կեղատու լրացք թափելով խեղճ կնոջ հասցէին:

Մէ ասացէք, ընթերցող, միթէ կարելի է այլ ես հաւատալ այդ պարոնի մի քանի վայրկեան առաջ արտայայտած զգացմունքներին: Միթէ նրա վերջի խօսքերը, նրա մարդատելութիւնն աւելի անկեղծ չէ,—քան նրա գաղափարով ոգևորուելը. միթէ փարիսեցիութիւնը, մտքի անառակութիւնը, սրտի և զգացմունքների ապականութիւնը կարող է հաշտուել մաքրութեան, ներդամութեան սիրոյ և ազատութեան գաղափարի հետ: Այդպիսի անհատներից կաղմուած հասարակութեան զգացմունքների հոսանքը միթէ կարող է սուղել ու փափկացնել հայկական թատրոնի բիրտացած հողը:—Ո՛չ, չէ կարող:

Մի այլ տեսակ համակրողներ ես կան հայոց թատրոնին, դրանք մեզ վրայ միշտ արել են կոմիքական տպաւորութիւն: Խօսքս այն հայ անձինքների մասին է, որոնք ոչ մի բառ հայերէն չեն հասկանում: Այդ անձինքները որոնց չեմ կարող առանց զգուշացի յիշել, արժանի չեն լուրջ ուշադրութեան, բայց նրանցից մէկի հետ պատահած կոմիքական դէպքն այստեղ պէտք է պատմել իբրեւ ընդհանուր բնորոշ այդ դասակարգի:

Ազամեանը ներկայացնում էր Համլետ Թիֆլիսի թատրոնում և իմ կողքին նշատած էր պատահամբ մի ակնոցաւոր պարոն, «մեծ տնից» և «արիստոկրատ» և ինտելիգենտ:

Просто прелесть когда Адамьянъ декламируетъ или говоритъ, քամեց ատամների միջով, դարձնելով դէպի ինձ իր արիստոկրատական քիթը:

—А вы по армянски понимаете, թոյլ տուի իմ նուաստութեան հարցնելու նորին վսեմափայլութեան ազգակցին:

Нѣтъ, нооо знаете, у него выговоръ замѣчательный, какъ будто говорить по италіянски.

—А вы по италіянски понимаете?

—Ммм. нѣтъ, но вѣдь италіянскій языкъ очень благоозвучный.....

Սա այլ ևս չկարողացայ տեղս նստել, ներկայացումը կիսատ թողեցի և դուրս եկայ սրահ ու փորս բռնած ծիծաղից տրաքում էի:

Ազամիանը լաւ դերասան է, որովհետեւ ИТАЛЬЯНСКИЙ ЯЗЫКЪ БЛАГОЗВУЧНЫЙ!

Ոչ այն է լատ, ոչ այն է ծիծաղեալ այսպիսի ողորմելի երևոյթների վրայ, ճշմարիտ է բնութիւնը յաղթում է մարդուն, ծիծաղդ չես կարողանում պահել, բայց որքան տխրալի և արտասուելի է խկապէս այդ երևոյթը: Սակայն այս մասին առ այժմ բաւական է, ինձ թւում է, որ ընթերցողը գաղափար կազմեց թէ մին է մեր թատրոնական ժողովուրդը:

* * *

Անցնելով թատրոնի պմինաէական տարրերից մէկին, այն է դրամատիքական գրականութեանը, մենք կրկին հանդիպում ենք ախուր երևոյթի: Մեր գրականութիւնն առ հասարակ կանոնաւոր կեանքով չէ աճում ու զարգանում, բայց աւելի անկանոն է նրա դրամատիքական բաժինը:

Աղաւտղուած, աղճատուած, միեւնոյն ժամանակ դրամաներով և կոմեդիաներով լի կեանքը չէ ծնեցնում դրամատիքական տաղանդներ: Մեր մէջ աւելի դրամա են չինում քան զրում: Նայեցէք մեր ընդունելութիւններին, թաղումներին, ժողովներին և այլն և այլն, որ կողմը նայում էք՝ թատրոնական ներկայացումներ են, բաւական ճորտար կազմակերպուած, — ունին իրենց հեղինակները, ըէթիսիօրները, գլխաւոր դերասանները, ստատիսաները և հանդիսատես ժողովուրդ:

Ի հարկէ փողոցում ապրող ժողովուրդը, որի իւրաքանչիւր անդամի պարծանքն է փողոցային հանդէսներում փայլել, չէ կարող կանոնաւոր ներքին աշխարհ ունենալ, կանոնաւոր մտածել, լուրջ դրամատիքական գրականութիւն ստեղծել: Կասեն կեանքն աղքատ է, նիւթ չէ տալիս: Ծիծաղելի է այդ կարծիքը, որովհետեւ եթէ կեանքը կայ, ուրեմն և նիւթ պիտի լինի նրա մէջ:

Մեր կեանքը լիքն է Համլէտներով,

Օթէլլօներով, Յուլիոսներով, Բրուտոսներով, Շէյլօկներով, բայց այդ կեանքի մէջ չկայ Շէքսպիր, որ իր մտքի լուսով լուսաւորէ դրանց:

Մեր կեանքի մէջ աւելի այլանդակ, խոյտառակ և սրտաճմլիկ տեսարաններ են կատարւում, քան նորվէգիայում, ուր ինտելլիգենտ կոչուած հասարակութիւնը ծախում է ճշմարտութիւնը դիվիդենդին, ուր ազատամիտ կոչուած մամուլը ծախում է իրեն մամոնային, ձգում է մարգարիտը խոզերի առաջ, խաժամուժ ամբիւն դատաւոր է նշանակում ճշմարտութեան վրայ, սովորեցնում է նրան կեղծել և ստել ընդհանուր ձայնաւութեան սրբազան գործում և յայտնում է ժողովրդասէր և ճշմարտասէր Գօթաօր Շտոկմանին «Ժողովրդի թշնամի»: Այո, այդ բոլորը և դրանցից աւելի վատթարը կատարւում է ամենայն օր մեր աչքի առաջ, բայց չկայ մեր մէջ մի Իբսէն, որ իր մտքի լուսով լուսաւորէ այդ բոլորը:

Ոչ մի տեղ այնքան սարսափելի արմատներ չէ ձգել խաւարի իշխանութիւնը, որքան մեր կեանքի մէջ:

Ապա լաւ մտածեցէք և նայեցէք ձեր շուրջը. — դրամաներ չկան մեր կեանքի մէջ: — Դրականութեան վրա տիրապետող վաշխաւուներ, զեղարուեստի ներկայացուցիչների անունները հարստահարող Ֆրանսիներ և դրանց հետ զուգահեռաբար մեծ ճանապարհի վրայ վայր ընկած հայ ուսուցիչ, որն իրեն պահպանելու համար ստիպուած է ներկարտութիւն անել, հայ տաղանդաւոր դերասան, որն իր կեանքը պահպանելու համար ստիպուած է մուրացկանութիւն անել, հայ դրագէտներ, որոնք դիւանական գրադրների պաշտօնին անգամ նախանձում են, և այն այդպիսի տասնեակներ և հարիւրեակներ:

Թէ՞ «ագահներ» և «տարախփներ» չէք գտնում. ո՛հ, աէր Աստուած, ինչ հազուագիւտ բաներ են դրանք հայկական կեանքում: Կամ թէ քիչ են այն բժիշկները, որոնք Մօլիէրի նկարագրած բժիշկներից զանազանում են միայն ներանով, որ ապրում են 19-երորդ դարում:

Ո՞ր մէկը թուել, որ մէկի անունը տալ, բայց ուր է Մօլիէռ, որ դրանց ձեռքից բռնի, քաշի բեմ և լուսաւորէ դրանց դէմքը իր փալիւղ հազարգունեան իւմօրի լուսով:

Չկան, այո, դրամատիքական գրագէտներ և չունինք մենք թատերական գրականութիւն: Եւ ո՞րտեղից լինի, բանի որ հայ բեկիտրիստը իր շնորհքն ուտաղանդը տարիներով գործադրում է մի «Լ»-ի («Լ»-ին տառ), մինչև խելագարութեան աստիճանի հասնելը իդէալը շինում «Լ»-ը, մոռանում չըջակայ եռուն կեանքն ու գրականութիւնը և հին արհեստին վերադառնալիս ընթերցողին կերակրում է ամենայնառակ ամբական պոռնկագրութեամբ (порнография). իր ուղեղի մէջ գտնուած ցիւր անպատիժ ձեռքերով վերցնելով և քսելով սրբազան չիբմաների և այն այնպիսի մարդկանց չիբմաների, որոնց հիմնած սննդաբանից ուսման կաթն են ծծում հազարաւոր հայ մանուկներ և պիտի ծծեն միլիոնաւորներ (Տես Մուրճ ամսագիր Հոկտեմբ. 1893 Ղ. Աղայեանցի ինքնակենսագրութիւն):

O tempora o mores! Միաք ենք խնդրում և աղբ են տալիս մեզ. սէր ենք խնդրում և պոռնկութիւն են առաջարկում մեզ: Եւ այսպիսի զգուշի կերպով կուրացած մարի աչքերը միթէ կարող են տեսնել կեանքի միջի իսկական դրաման և կոմեդիան: Այդ երևոյթն ինքն ըստ ինքեան մի խայտառակ քրէական դրամա է.

Թող ներէ ինձ ընթերցողը, եթէ ես երբեմն ընդունած կարգից չեղում եմ և իբր թէ կողմնակի երևոյթների վրայ խօսում: Այդ երևոյթները թուում են միայն կողմնակի, այլ նրանք սերտ կապուած են նոյն նիւթի հետ, որի մասին մենք խօսում ենք: Անկախ երևոյթ չկայ, այլ ներառք մին միւսից կախուած են. ամենայն մի բարոյական երևոյթ, որ ծագում է մի շրջանում, մի այլ շրջանում առաջացնում է իր նմանը և ընդհանրապէս ամենայն մի անբարոյական երևոյթ տեղի է տալիս մի ուրիշ իր նմանին: Խօսելով դրամատիքական գրականութեան մասին և մատնացոյց անելով Ղ. Աղայ-

եանի սնամթօթ վարմունքի վրայ, մենք ցանկանում ենք այժմէն իսկ ապահովել հայ դրամատիքական գրականութիւնը այդպիսի պօրնոգրաֆիական ոգուց:

Դրչի կամայականութիւնը հասցրաւ ինձ այնպիսի մի վրդովեցուցիչ երևոյթի, որ դառնալով դէպի հայկական բեմի վրայ ներկայացնող դրամատիքական գրուածները, ես զգում եմ, որ պէտք է չկարողանամ նրանց վերաբերուել այնքան խիստ, որքան իսկապէս անհրաժեշտ է: Ինչ որ են այդ բոլոր պիէսները, բայց գոնէ ազատ են այդ տեսակ ցինիզմից. սակայն այնուամենայնիւ մի թեթևակեանքի ձգեմք դրանց վրայ:

«Շուշանիկն» է հայոց դրամայի տատը և Վարդանանց պատերազմը—պապը: Ոչ առաջինը կարող է դառնալ ժաննա Դ'Ալքը և ոչ երկրորդը՝ Վիլհելմ Թեյլ:

Լաց, սուգ, արտասուք, ծիծաղելի սնապարծական ճոռոմարանութիւններ: Չէ կարելի համեմատել Եւրոպական ոչ մի դրամայի կամ դիւցազներգութեան հետ, այլ նմանը կարելի է գտնել միայն ասիական աշխարհի միստերիաների մէջ, ինչպէս չիա-խալմաների չախսէյ-վախսէյ-ը:

Մուրք դիրքը վկայում է, որ Աստուած աշխարհն ստեղծեց «ոչնչից». մարդկային հասկացողութեամբ Աստուած ամենակարող է, ուրեմն և կարող է «ոչնչից» բան գոյացնել, բայց ես մահկանացու լինելով ինչ նիւթ դուրս բերեմ և ինչպէս խօսեմ «ոչնչութեան» վրայ: Եւ միթէ ոչնչութիւն չէ մեր պատմական դրաման և արագեղիան: Արչակ Բ., Սամէլ, Երուանդ և այլն և այլն անունների կիտուածք, մէկը միւսին նման, մէկը միւսից գողացած, նոյն նախադասութիւններով, նոյն պոռոտախօսութիւններով, անճոռնի հիւսուածքով: Միմիայն «Շուշանիկի» մէջ կայ մի փաքը իդէա, այն էլ միստիքական. մնացածների մէջ Աստուած տայ:

Դրեթէ բոլոր պատմական պիէսների մէջ (բացի Շուշանիկից) կին չկայ: Կարծես թէ հայոց թաղաւորները, նախաբարները, պիւնուորները և առհասարակ հայերը ներքինիք են եղել: Վարդանանց պատերազմի հեղինակը Նդիշէի գրուածքը կարգալուս, բաց է թողել երեւի տիկնայք

փափկասունք հայոց աշխարհին հատու-
ւածը: Մի վարդապետական դրամում
(Արշակ Բ. Գալֆայետանի) հայ թագուհու
չեմ յիշում դիակը թէ տիկն են հանում
բեմ: այս էլ երևի հայ կնոջ ամօթխա-
ծութիւնը ցոյց տալու համար է:

Բարեխիղճ դերասանի համար տա-
նքն է այդ պիէսների մէկն ու մէկի
մէջ որ և է դեր կատարել: Հանգուցեալ
քանքարաւոր արտիստ Աղամեանը մի օր
ասում էր խօսակցութեան ժամանակ.—
«Սա կսարսափեմ հայ թագաւորի կամ իշ-
խանի մը դեր խաղալ, ասիպար, ադոնք
խելք չեն ունեցեր, ադ գեռ կերպ մը
կարելի է ներել, բայց ադոնք աթոռ մը
չեն ունեցիր նստելու»:

Հասարակութեան վրայ դրանց արած
տգաւորութիւնը դատարկութեան է հա-
ւասար և հանդիսատեսի մէջ զրգուում է
բոլորովին այլ զգացմունք. ինձ պատմե-
ցին մի ծիծաղելի դէպք, որ Բազում
«Վարդանանց պատերազմի» ներկայաց-
ման ժամանակ տեղական յայտնի բժիշկ
Յ. Տ. Օ. (Յովհաննէս Տէր Օհանեան) բար-
կացած թողել է և դուրս եկել ներկայաց-
ման սկզբներում, բացադանչելով. «Ինչ
յիմար մարդիկ են, դեռ ոչինչ չարած,
կոտորուեցին թափուեցին»: Վարձեմ բա-
ցադրութիւններ աւելորդ են:

Այս ամբողջ մտաւոր ձմրան մէջ մի
հատ գարուն խոստացող ծիծեռնակ կայ
միայն և մենք հաւատում ենք, որ այդ
մի ծիծեռնակը գոնէ կարող է գարնան
նշան համարուել, դա է Պէպօյի, Խա-
թաբալի և Քանդած օճախի հեղինակը,
մեր տաղանդաւոր դրամատուրգ Գ. Սուն-
դուկեանը: Մի միայն նրա կօմեդիաների
մէջ է երևում հայ ժողովրդեան մի մասի՝
այն է միջին և ստորին բուրժուազիայի
կեանքը իր բոլոր վատ և լաւ կողմերով:

Յօդուածիս նպատակը և ծաւալը չեն
ներում մեզ զբաղուել երկար-առանձին
հեղինակների գրուածներով, մանաւանդ
այնպիսի հեղինակի, ինչպիսին է պ.
Սունդուկեանը: Նրա կօմեդիաները ա-
ռանձին յօդուածի նիւթ կլինին «Քառ-
րոնի» հետեւեալ №-ի համար:

Երկրորդ միութեամբական երկոյթը մեր
դրամատիքական գրականութեան մէջ

եւրոպական մի քանի պիէսների թարգ-
մանութիւններն են.

Նրանցից մի քանիսներն ինչպէս Բար-
խուդարեանի թարգմանութիւնները կա-
տարեալ գոհարեր են հայ գրականու-
թեան համար.—Շիլլերի Օրլէանի Աոյս,
և Վիլհելմ Թելլ, Շէքսպիրի Վենետիկոյ
վաճառական, Լէսսինգի Նաթան իմաս-
տունը և... ամսոս որ չեմ կարող
ասել և այլն, որովհետեւ գրական արժա-
նաւորութիւն ունեցող թարգմանական
երկերը մեր թուածներից աւելի չեն:

Անշուշտ եւրոպական պիէսների միւր
բեմի վրայ ներկայացնելը պէտք է որ իր
կրթական նշանակութիւնն ունենաւ մեր
հասարակութեան վրայ և այդ կլինէր այն
ժամանակ, երբ մենք ունենայինք պատ-
րաստուած թատերական հասարակու-
թիւն, որը միևնոյն ժամանակ ծանօթ
լինէր եւրոպական պատմութեան և գրա-
կանութեան, բարեխիղճ դերասանների,
մշակուած, կանոնաւորուած գրական լի-
զու: Բայց այդ բարեքնիքից զուրկ ենք
մենք: Համիտ, Օթելլօ և այլն դրանց
նմանները թարգմանուած են յատկապէս
բեմի համար. զուրկ են գրական արժա-
նաւորութիւնից, որ կարողանան գոհաց-
նել ընթերցասէրին, իսկ իբրեւ բեմական
պիէսներ բարձր են մեր հասարակութեան
հասկացողութիւնից և մերձենալի չեն
նրան նոյնքան, որքան ամեն մի հանրա-
մարդկային վիշտ ձեռած անզղիտցու
տարազով: Ճիշտ է Համիտի մէջ կայ
ակնարկութիւն հանրամարդկային վշտի
վրայ, բայց նրա ծագման շարժառիթն
այնքան չնչին է, այնքան մասնաւոր, որ
հայ կիսազարգացած թատերասերը կա-
րող է և չվարակուել այդ վշտով: Ինչ
մեծ բան է, որ դանիմարքայի թագուհին
«դեռ չմաշած իր կօշիկները», որով ու-
ղեկցում էր իր սիրած թագաւորի դա-
ղադին, ընկնում է մի ուրիշի գիրկը.
կարծես թէ այդ բանն ամենայն օր չենք
տեսնում հասարակ կեանքի մէջ և այն
էլ ամենալաւթար կերպով:

Բոլորովին այլ է, երբ հայ հանդիսա-
տեսը բեմի վրա տեսնում է իրեն կրծող
վիշտը, որ խոր թագնուած է իր սրտի
մէջ, երբ նկատում է բեմի վրայ մարմնա-

ցած և իր առաջ կենդանութիւն ստացած իր սեփական ախտը, որը նա իրեն խաբելով թաղցնում է հասարակութիւնից և իրենից: Համէտը Պէպօ չէ, Դանիմարքայի թագաւորը Զիմպիմով չէ և Հօրացին Դիքօ չէ: Իսկ մեզ աւելի հասկանալի են և հարազատ են Պէպօն, Փարութիւնը և Դիքօն:

Ոչ մի օր չի պատահել, որ հայը հայկական բեմի վրայ տեսնէ իր սեփական վիշտը, իր ընկերներին տանջող և կրծող ցուր: Նա վարակւում եմ արքայորդի Համէտի վշտով, որն ինձ այնքան օտար է, որքան և տնգլացին, որքան և նրա զորոյի պէս սառն ուղին: Իմ վիշտը միայն ընթանում է ժամանակաւորապէս, որպէս զի յետոյ աւելի կատաղի բորբոքման մէջ ընկնի: Իմ ընտելութիւնն աղաւաղւում է, ծւռւում է և իմ ուղիղն այնքան է մարտում ստացած աղաւորութիւնը, որքան կարող է մարտել ուրուրի ստամուքը սաղի համար պատրաստած թեփի խմորը:

Ասացէք խնդրեմ, հայ կիներ ինչպէս հասկանայ Մարգարիտ Գօթիէին, Հեղդա Դաբլէրին, Օֆէլիային և այլն: Ինչպէս կհասկանայ ուրիշի վիշտն այն մարդը, որն իր սեփական վիշտը չէ հասկանում: Եթէ նա ընտանեկան բռնութեան, կեղծ համեստութեան, կամաւոր բանտարկութեան, հնացած օրէնքի երկաթի ճնշումից բխած չէ կարողանում ինքն իրեն տեսնել, իր գլութիւնը որոշել, նա ինչպէս կարող է մաքի աչքով տեսնել, ըմբռնել և քննել այն, ինչ որ կատարւում է ուրիշ երկրում, ուրիշ շրջանում, ուրիշ հասարակութեան մէջ (աւելացնենք և օտար հեղինակի երեսկայութեան մէջ), ուր բոլորովին ուրիշ մարդիկ են այլ տիպերամենտով, այլ կրթութիւնով և կառավարւում են բոլորովին այլ օրէնքներով: Աւելորդ չի լինի այստեղ յիշել մի դէպք հայ թատրոնական կեանքից: Համէտի մի ներկայացման՝ երբ Համէտ-Աղամիանը բարբառած խօսում էր մօր հետ աշխատելով նրա խիղճը զարթեցնել, իմ մօտ նստած մի հայ տիկին սաստիկ վրդովւած տեսց. *«ըռխին մտիկ արա, ո՞նց է խօսում մօր հետ, հողմ»*

զլու/սդ»: Ահա թէ ինչ զգացմունք է զարթեցնում հայ կնոջ մէջ Համէտի գրութիւնը և այդ բառական բնորոշ համարելով հասարակական կրիտէրիումի համար, այս տողերով վերջ կտանք յօդուածիս ներկայ բաժնին:

* *

Ամերիկեան և Աղամիան արդէն մեռած են. սրտնք էին հայ բեմի քանքարները. այնպիսի գերասաններ, որոնք հասարակ արհեստաւորներ չէին, այլ միեւնոյն ժամանակ գրագէտներ, հրատարակութեաներ, բանաստեղծ և գեղարուեստագէտ: Տխուր գրութիւն, երբ պէտք է ապրենք անցեալի յիշատակով: Յոյց տուէք ինձ հայ բեմի վրայ դրանց փոխարինողներին: Այդ բառական չէ. դրանցից առաջինն անձնատպանութիւն գործեց, երկրորդը քաղցած մեռաւ: Կարճ է հայ բեմի քանքարների պատմութիւնը, չափ կարճ, բայց լի վշտով ու արտասուքով: Իսկ ինչքան դատաւորներ ունէին դրանք և բոլորն էլ գտաւիտապէս. մարդիկ, որոնք արժանի չէին նրանց կօշիկների կապերը քանդելու: Անցեալը տխուր, իսկ ներկան՝ ներկան աւելի տխուր:

Հայ բեմի գերասանուհի չէ կարող լինել այն կինը, որը չէ տիրապետում իր մայրենի լեզուին, նոյնպէս և մենք չենք կարող հայ բեմի գերասան տնտեսել այն հային, որը չգիտէ իր մայրենի լեզուն: Հայ գերասանից աւելի պէտք է պահանջուի մայրենի լեզուի գիտութիւնը, քան հայ ուսուցչից: Նա պիտի ուսումնասիրէ գաւառական բարբառները, գրական բարբառները, լեզուի գեղարուեստական ոգին ըմբռնէ, իսկ եթէ լեզուն չէ հասած այդ մշակութեան աստիճանին, նա իր արուեստով պէտք է օգնէ այդ լեզուի մշակութեանը: Աղա թէ ոչ աւելի լաւ է մենք համրախոյ ունենանք (պոստօմիւ) քան հայոց ներկայացումներ, ուր մայրենի լեզուն հնթարկւում է կատարելով ինկվիզիթիական տանջանքներ:

Առանց վրդովուելու մենք չենք կարողանում յիշել հայկական ներկայացումները, որոնց ներկայ ենք եղել շարու-

նակ մի քանի սեղոններ: Հայերէն կանոնաւոր խօսակցութիւն մեր տեսած հայ դերասանների մէջ մենք լսել ենք միայն Տ. Տ. Հրաչիայից, Սիրանոյշից, օր. Աստղիկից, Գարագաշեանից, Ամերիկեանից, Աղամեանից. իսկ տեղական ոյժերի մեծամասնութիւնը կարծես երգուած լինեն աղաւաղել հայ լեզուն մինչև խայտառակութեան աստիճանը:

Յայտնի է, որ ամեն ազգերի մէջ լեզուի ամենալաւ արտասանողները դերասանուհիներն են, իսկ մեր մէջ ընդհակառակն է: Դերասանների և դերասանուհիների մեծամասնութիւնը ոչ միայն կանոնաւոր արտասանել չգիտեն, այլ և լեզուի տարրական օրէնքներին անծանօթ են: Կարծէք թէ թուրքեր, հրէաներ կամ ռուսներ լինին նոր հայերէն սովորած: Անկասկածելի և անսերելի անհոգութիւն:

Մեզ կասեն. «Սօսեցէք դերասանների, տաղանդի, ընդունակութեան մասին, լեզուի հետ ինչ գործ ունիք» Ծիծաղելի առարկութիւն: Առանց լեզուի միայն լաւախաղացը և նուագածուն կարող է իր տաղանդը արտայայտել, բայց նա որ պէտք է ազդէ մարդկային սրտի և ջղերի վրայ խօսքով, նա պիտի ունենայ աւելի ազդու լեզու քան սովորական մարդիկ: Մի բառի չեշտը, մի բառի որոշ ինտոնացիով արտասանելը, ձգելը, կամ շուտափոյտ ասելը, մի նախդիրը աւելացնելը կամ պակասեցնելը կարող է հանդիսատեսի ջղերն ամբողջովին լարել յօգուտ կամ 'ի վնաս դերասանին, նայելով թէ որքան գիտակցութիւն կայ նրա արտասանութեան մէջ. բայց երբ խօսքը տրտասանուած է իրրե մեռած ձայն, այն էլ աղճատուած, աղաւաղուած, ինչ տպաւորութիւն կարող է գործել լսողի վրայ: Դերասանական որոշ ձևերին կարելի է վարժուել ժամանակի ընթացքում: Բայց լեզուն նայելով չէ կարելի սովորել, այլ պէտք է աշխատանք և ուսումնասիրութիւն. և այն դերասանը, որ խուսափում է դրանցից՝ նա դերասան չէ այլ հարստահարիչ բեմի, ֆիգլիտու, որին պէտք է հեռացնել թատերական բեմից և ուղարկել ցիրկ: Զին-

րին գուցէ պէտք չլինի կանոնաւոր լեզու, բայց մարդկանց հետ խաղալու և նրանց վրա ազդելու համար պէտք է անպատճառ լեզու իմանալ:

Ուստի մինչև հայ դերասանուհիք և դերասանները հայերէն կանոնաւոր չըսովորեն, թատերական կրիտիկան աւելորդ պատիւ կլինի արած նրանց՝ խօսելով դրանց արուեստի մասին: Այդ տեսակէտով մենք ևս աւելի չենք խօսում:

* *

Եթէ հայ թատրոնը մինչև այսօր չէ կարողացել հասնել արժանաւոր բարձրութեան, դրա ամենազլխաւոր պատճառներից մէկն այն է, որ նա զրկուած է եղել լուրջ և անընդհատ կրիտիկայից: Կրիտիկան լոյս է, և եթէ նրա շարաւիղները չեն անցնում հասարակական հիմնարկութեան մէջ, վերջինս մնում է խաւարի ճանկերին մատնուած: Կրիտիկան խթան է դէպի յառաջադիմութիւն, աւելի լաւ է, եթէ նա մինչև անգամ կըրքոտ լինի քան բոլորովին չլինի կամ լինի թոյլ, ձևական, կեղծ ու ստորաքարշ: Աշխարհաշակ հոգեբան և սօցիոլոգ Սպենսերը պնդում է, թէ թոյլ օրգանիզմները չպէտք է պաշտպանել, այլ պէտք է խթան պատճառել, որ նրանք ստիպուին իրենք իրենց պաշտպանել. մենք մեզ թոյլ ենք տալիս այդ իդէան աւելի ընդարձակել ու տարածել աւելի մեծ օրգանիզմների՝ այն է հասարակական հաստատութիւնների վրայ, որոնց չոյելը ազգասիրութիւն չէ:

Թողնելով ընդհանուր կրիտիկայի խնդիրը և խօսելով մեր թատրոնական կրիտիկայի մասին, պէտք է ասենք, որ վերջինիս խնդիրն աւելի դժուար է և բարդ քան առաջինը: Հայկական թատերական կրիտիկան բացի բուն արհեստագիտական խնդիրներից ունի և շատ, ըստ երևութիւն տարրական, բայց մեր կեանքի համար անհրաժեշտ խնդիրներ, որոնցով պիտի նա պրագմուի մեծ տակտով և համբերութիւնով: Պատահում է օրինակ դատել թէ այս ինչ եւրոպական պիէսը ինչպէս ներկայացրին հայ բեմի վրայ հայ դերասանները: Նախ քան այդ խնդրի

լուծելը կրիտիկոսի մաքուր ակամայ ծագում է այն հարցը, թե արդեօք հասարակութիւնը ծանօթ է այդ պիէսին, նրա հեղինակին, ժամանակին, պիէսի ծագման պայմաններին և այլն: Նւ ահա ձեզ մի նոր խնդիր, որը գուցէ չէր ծագել Փրանսիայի, կամ Գերմանիայի գրողի մտքում: Հայ կրիտիկոսը պարտաւոր է պատասխանել այդ հարցին, լրացնել այդ պակասորդը հայ թատերասերի մտաւոր աշխարհում. նա պէտք է իր յօդուածում գրադուէ և պատմութիւնով և գրականութեան պատմութիւնով և ապա բուն արուեստագիտական *րէցէնզիայով*: Դժուար աշխատութիւն է, բայց անհրաժեշտ:

Ո՞վքեր են մեր թատրոնական կրիտիկոսները (?!)—լրագրական ըէպօրտէօրները, որոնք կանոնաւոր ըէպօրտէօրութիւնն անգամ չգիտեն:

Օտար մամուլի մէջ դուք կնկատէք, որ թատերական կրիտիկոսութիւնը մասնագիտութիւն է. բացի մասնագէտներից թոյլ է տրուում գրել և տաղանդաւոր բեկիտրիստներին և հրապարակախօսներին, իսկ մեզ մօտ գիւղի հարսանիքից նոր դուրս եկած տրեխը քննութիւն է գրում Համլէտին և Օրլէանի կոյսին: Կամ թէ չէ ամենից յաճախ, լրագրական ներքին լուրերի մէջ կարգում էք «ներկայացրին, այն ինչ պիէսը, այս ինչ դերասանուհին լաւ խաղաց, սքանչելի էր, կամ վատ էր, այս ինչը իր ամպլուայում չէր (?!) և այլն և այլն. այսպիսի անկապ անմիտ բաներ: Բաւական է մեզանում սովորել «ամպլուա», «անսամբլ» և այլն այսպիսի մի քանի խօսքեր, որպէս զի թոյլ տան քեզ ըէցէնզիաներ գրել: Դ՛հարկէ, այդպիսի դատաւորները չեն կարող արուեստին յառաջագիւծութիւն պատճառել:

Մեր գրականութեան մէջ միշտ ուրախութեամբ ենք կարդացել պ. պ. Գ. Արծրունու (հանգուցեալ), Իւնիուսի (Ս. Սպանդարեան) և պ. Յ. Լալայեանի ըէցէնզիաները: Առաջինն ունէր ծայրայեղ զարգացած խտապահանջ ճաշակ, շնորհիւ իր արիւտական ծագման և բուն եւրոպական կրթութեան, երկրորդն իր

ճկուն, ճարպիկ լեզուի, համոզիչ ոճի և եւրոպական կրթութեան, իսկ երրորդը՝ պ. Յ. Լալայեան, որը մինչև այժմ էլ շարունակում է գրել—շնորհիւ իր գեղարուեստական տաղանդի, անչափ սիրոյն գէպի բեմը, որին նա քաջ ծանօթ է երևում, և իր սահուն ոճին և անսպառ կրիտիքական ոգուն: Բայց ցաւալին այն է որ պ. Յ. Լալայեանը այժմ միակ ըէցէնզէնտն է մեր մէջ և չունի ոչ կողմնակից, ոչ հակառակորդ: Գ. Արծրունու գրիչը թաղուած է, իսկ Իւնիուս (Սպանդարեան) գրականութեան այդ ճիւղը թողել է: Նւ այդ բոլորի փոխարէն կրիտիկական գրականութեան ասպարէզը մնացել է լրագրական ըէպօրտէօրներին, որոնք կտրաքուեն, բայց չեն խոստովանուի, որ գուռնան աւելի են հասկանում, քան Լիստի ըապօգիաները և Վարագեօզի օյինն: աւելի լաւ՝ քան Համլէտը:

Մեզ մնում է յուսալ, որ թատրոնական մասնագիտական օրգանի երևալով, թատրոնական աշխարհում նոյնպէս կըսկըսի տիրապետել լուրջ կրիտիկան և ըէցէնզիան:

* *

Ամփոփելով մեր յօդուածը՝ ընթերցողը կգայ այն հետեանքին, որ հայ թատրոնի ներկայ վիճակը մխիթարական չէ, թատրոնական հայ հասարակութիւն չըկայ, գրամատիքական հարուստ հայ գրականութիւն չկայ, հայ դերասանները հայերէն չգիտեն և այդ բոլորին կենդանութիւն տուող կրիտիկան քնած է: Դ՛հարկէ եզրակացութիւնը շատ անմխիթարական է, բայց նա անմխիթարական՝ ծոյլ և դանդաղ մարդկանց համար: Առողջին չէ հարկաւոր բժիշկի, այլ հիւանդին: Եթէ մենք սիրում ենք մեր մայրենի բեմը, մեր մայրենի լեզուն, այժմ աւելի քան երբէք պէտք է բազմապատկենք մեր եւուանդը և ոյժը մաքրել այդ բեմը նրան պատող սարդի ոտաայնէց և պարագիտներից և հասցնել նրան իր արժանաւոր աստիճանին:

Ուրիշ անգամ մենք մի քանի անգամ ասել ենք և այժմ ևս կրկնում ենք, որ

հայկական բեմը միայն գեղարուեստական նշանակութիւն չունի մեզ համար, ոչ, եթէ մենք գեղարուեստ փնտռենք, աւելի հեշտ է գտնել նրան ուրիշ բեմերի վրայ: Հանգամանքների շնորհիւ հայկական բեմը այն սակաւաթիւ հաստատութիւններից մէկն է, որ պիտի աճեցնէ մեր մայրենի լեզուն. այս հանդամանքը շատ նշանաւոր է և երբէք չպէտք է մոռանալ, թէ ինչ աններելի յանցանք է՝ չփութալ ծաղկեցնել այդ բեմը: Եւ այդ ով կարող է անել.—կրիտիկան և կրիտիկան, կապտասխաններ մենք:

Առ այժմ ես վերջացրի իմ ասելիքս. ինձ կասեն, որ անկարգ է, անտարազ է յօդուածը, նրա մէջ չէ պահուած որոշ գրական ձև, «ֆօրմա» Այո, պարտաքիչ, շատ ճիշտ է: Սակայն գրական երկասիրութիւնը ոչ տարազագործի նոր կարած

զգեստ է և ոչ կօշկակարի նեղ կօշիկ, որ գրողը մտածէ, թէ որքան սիրուն է նստելու նա հանդիսի էջերում և որքան է դիւր գալու ընթերցողի աչքին: Մենք ցանկանում ենք ընթերցողի միտքը հետաքրքրել և ոչ նրա աչքը:

Գրականութիւնը պիտի ներկայացնէ կեանքն ու իրականութիւնը, ինչպէս որ նա կայ և ոչ թէ տարագործէ նրան: Միևնոյն ժամանակ նա պիտի անդադար մատնացոյց անէ այն իդէալը, որին դիմում է մարդկային միտքը:

Գրականութիւնը պիտի լինի իրական և անկեղծ, իդէալական և վսեմ, և ոչ թէ սուտ ու կեղծ, փարիսեցիական և փրքուն:

Նոյնը պահանջում ենք մենք և թատրոնից:

Միմէոն Հախումնանց

Փ Է Ռ Ր Ղ Տ Է Ր - Բ ա Ր ա Լ Է ղ Ե ա Լ Ի

Մ Ի Ր Ա Ղ Ե Ա Ն Ց

1840—1875

„Թատկեցիք, մոռացանք“
ՇԵՐՄՊԻՐ:

Նրաժշտութեան յայտնի կրիտիկոս Բ. Հիլչֆէլդ, խօսելով հանճարեղ և տաղանդաւոր անձանց մասին, այն միտքն է յայտնում՝ «թէ հասարակութեան յարաբերութիւնը դէպի այդ աւաջնակարգ անձինքը զարգացման երեք աստիճան է՝ ունենում: Ա. տաղանդաւոր գործիչների ժամանակակիցները, ըստ մեծի մասին չեն կարողանում հասկանալ նրա արժանաւորութիւնը. Բ. մօտակայ սերունդը արդէն սկսում է զիսակցօրէն վերաբերուել դէպի այդ տաղանդաւոր արուեստագէտը, և Գ. հեռուոր սերունդը կատարելապէս հասկանում է հանճարի ներքին էութիւնը և ոչ միայն յարգում՝ այլ և սիրում է նրան: Վերջիշեալ յարգելի կրիտիկոսի այս կարծիքը կարելի է վերադրել մասամբ և զերասաններին, որովհետեւ սրանք էլ պատկանում են յիշեալ դասակարգի մարդկանց: Սակայն բնմի վերայ, հասարակութեան զարգացման մեծ և սուրբ գործին նուիրուած գերասանների վերաբերմամբ կարելի է ասել՝ թէ բացառիկ դէպքեր չաւ են պատահում. այն է՝ զերասանների գործունէութիւնը աւելի ժամանակակիցներից է դնահատում՝ քան թէ յետագայ սերունդից, որին միայն մի աղօտ և կարճատև յիշողութեան ժառանգութիւն է հասնում. իսկ հեռուոր երրորդ սերունդը գրեթէ խաղաղ մոռանում է նրանց:

Նրբ գերասանը հեռանում է բեմից, բնականաբար միտք է ծագում, ասում է միւս կրիտիկոս Զ. Նիւխը, զերասանա-

կան փառքի անհաստատութեան մասին. նա իւր յիշատակի վերաբերմամբ ոչինչ չի թողնում բացի իւր անունից:

Յաճախ այս բանի վերայ նայում են իբր մի սուսակ դժբախտութեան վերայ, բայց ես հաւատացած եմ, որ սուրա մասին հասարակական կարծիքների մէջ կայ մեծ տարաձայնութիւն: Տարաբախտութիւն են անուանում այն երեւոյթը, որ զերասանները թողնելով բեմը, ուրիշ սուսակ յիշատակ կամ արձան չեն թողնում բացի իբանց անունից: Նկարիչը իւր ստղանդի յիշատակ է թողնում իւր վրձինի արտագրութիւնները, վիպագիրը կամ բանաստեղծը—իւր գրութիւնները, իսկ զերասանը՝ միայն յիշողութիւն. վարագոյրը ընկաւ և զերասանը անհետացաւ, ոչնչացաւ... Յետագայ սեղունդներին կարելի է պատմել նորա տաղանդի և ընդունակութեան մասին, բայց ոչ մի ուրիշ բան չի վկայում նորա գոյութեան մասին, քանի որ նա գործում էր՝ անընդհատ ծափահարութիւնները ուղեկցում էին նորան՝ ի վնաս հասարակական ասպարէզի վերայ ժամանակակից այլ գործիչների. քանի որ նա կենդանի է, նրան սիրում են և նրանով հիանում, իսկ մահուանից յետոյ նրա տաղանդի ոյժի համեմատ գեղարուեստի վերայ ունեցած ազդեցութիւնը շարունակում է ասլիւլ, կենդանի մնալ. ահա սրանումն է կայանում զերասանի իսկական փառքը և սա է նրա անձեռագործ արձանը, որը ընդունակ է նախան-

ձախնդրութիւն բորբոքել նրա յաջորդների մէջ։»

Եթէ համեատութիւնը թոյլ կտայ, կարելի է ասել, որ այսպիսի կենդանի արձան ունեցող դերասաններին էր և հանգուցեալ Գէորգ Միրադեանցը։ Գծուար է երեակայել թատրոնական գործի ծանրութիւնը վաթսուներկան թուականներին, երբ թատրոնի հանրակրթիչ նշանակութիւնը շատ խորթ էր հնչում հասարակութեան ականջին, երբ բեմին ծառայողները Գիողինէսեան լապտերով էին որոնում, երբ նահապետականութիւնից նոր դուրս եկող հայ ընտանեկան յարկը տակաւին ընդունակ չէր բէմի համար ոչ թէ լուսատու աստղեր, այլ նոյն իսկ մըշակներ ստեղծելու։ Որովհետեւ թատրոնի օգուտը և անհրաժեշտ կարեորութիւնը տակաւին շատ խորթ և անմատչելի էր հասարակութեանը։ Ահա այդպիսի մի խորհրդաւոր ժամանակ էր՝ երբ ստեղծագործւում էին հայկական բեմի մի քանի լուսատու աստղեր, յաղթելով մեծ և դժուարին խոչընդոտների և արգելքների և ձգտում էին ժողովրդականացնել թատրոնի գաղափարը հայ հասարակութեան մէջ, այդ գործիչներին էր և հանգուցեալ Գ. Միրադեանցը, որը զրդուած անհուն սիրուց դէպի հայկական բեմը նուիրեց իւր շնորհալի ուժերը նրան և մինչև կենաց վերջին շունչը հաւատարիմ մնաց նրան. սակայն ցաւալի է, որ նրան թաղեցին ու մոռացան։ Ահա առաջիկայ Յունվարին լրանում է հանգուցեալի մահուան տասներկին տարին. այդ ձիգ շրջանում ոչ մի տեղ չյիշուեցաւ հանգուցեալի գործունէութիւնը. աչքի է ընկնում մանուսանդ այն հանգամանքը, որ երբ տօնում էին հայ թատրոնի 35-ամեայ յորեկանը,¹⁾ հանգուցեալի անունը բոլորովին ջնջուած տեսանք յորեկանի յիշատակութեան ցանկի մէջ, կարծես թէ դրանով ոտնակոխ կարող էր լինել նրա տառն և միամեայ գործունէութիւնը հայկական թատրոնի փչոտ ասպարիզում և դրա հակառակ այն դիշերը, անկեղծ

մշակների շարքում, այնպիսի անուաներ յիշուեցան՝ որոնք բարոյապէս կապուած չեն եղել հայ թատրոնի անցեալ կեանքի հետ և ոչ էլ նախանձախնդիր՝ նրա գոյութեան և բարգաւաճման.....

Գէորգ Միրադեանցը ծնաւ 1840 թուին Յունվարի 20-ին Թիֆլիսում։ Հայրը լինելով քահանայ, դաստիարակութիւն է տալիս երեխային իւր կոչմանը համեմատ։ Մանուկ հասակին ապագայ դերասանը սկզբնական կրթութիւնը ստանում է Աղբուլաղ կոչուած գիւղումը մի հայ գնդապետի տանը, որտեղ վարժւում է հայ և ռուս լեզուների մէջ։ Մէկ թէ երկու տարուց յետոյ նրան բերում են Թիֆլիս և տալիս Ներսիսեան դպրանոցը։ Լինելով ընդունակ երեխայ՝ միշտ մրցանակով է փոխում դասաւանդները. (ինչպէս լիցում են մինչև օրս էլ մնացած ընծայ ստացած զրբերը) և աւարտում է Ներսիսեան դպրանոցը 1864 թուին։ Զբաւականալով գործանով՝ երիտասարդ Գ. Միրադեանցը նոյն թուին ինքնագլուխ քննութիւն է տալիս Արաբքական Գիմնազիոնում, ընդունւում երրորդ դասարանը. և հասնելով մինչև վեցերորդը թողնում է Գիմնազիոնը մի քանի իրանից անկախ պատճառներից ստիպուած ու իր ցանկութեան հակառակ այլ ևս չէ կարողանում նորից մտնել Գիմնազիոնը և շարունակել ուսումը (1868 թ)։

1869 թուին հանգուցեալը ձեռք է բերում Ներսիսեան դպրանոցի հոգաբարձութիւնից ծխական դպրոցի ուսուցչական իրաւունք և ընդունւում է Կաթողիկէ Ս. Գէորգ եկեղեցւոյ երկսեռ դպրոցներում Ռուսաց լեզուի և թուաբանութեան ուսուցիչ և վարում է այդ պաշտօնը, մինչև մահը վարում է։

Սակայն նրա հասարակական գործունէութեան մէջ զլխաւոր տեղը բռնում է թատրոնը. թատրոնական գործունէութիւնը սա սկսում է Ներսիսեան դպրանոցը աւարտելուց յետոյ, այն է 1864 թուականին։ Սկզբումը նա երևում է բեմի վերայ երկրորդական-ոչ պատասխանատու դերերում, ինչպէս և ամէն նոր սկսող դերասան, օրինակ՝ դատաւոր, ճանապարհորդ, դահճապետ և այլն..

¹⁾ Որ, ի դէպ ասել՝ շինծու էր, ըստ որում 35 ամեակը 1894 թուականին է լրանում։
Ժամօթ. խմբ.

ու սյսպէս մի երկու տարուց յետոյ նրա քիմական գործունէութիւնը կերպարանափոխուում է: Հանգուցեալը սկսում է աւելի պատասխանատու դերեր կատարել, օրինակ՝ Սանտարէմ (Ռոն-Սեզար), Ստեփան (Խոստրնակին խոտորնակ), Պիպօ (Պիպօի տկճուր) և այլն:

Այդ ժամանակներումն է լինում, որ սա մի ներքին ոյժից դրդուած կամենալով որոշ կերպարանք տալ իր խաղին և աւելի մեծ դերք ստանալ խմբի մէջ, դու գիմնադիօնում եղած ժամանակ վստահանում է ոչ իբրեւ սիրող, այլ իբրեւ դերասան բեմ դուրս գալ և դէրսու է ինդրում:

Սրա առաջին դէրսուտի մասին պ. Դ. Զմէկեանը իւր թատրոնական յիշողութիւնների մէջ խօսելով հանգուցեալ Մ. Տէր-Գրիգորեանցի Նինօի նշուելով՝ պիէսի վրայ ասում է. «Թէև պիէսը գրելու ժամանակ, ինչպէս երևում էր, հեղինակը բոլոր ճիշդ թափել էր երիտասարդ աղի և աղջկայ բնաւորութիւնները ամենքից շատ ուժեղացնելու մէկ խօսքով բոլոր դրամայի անցքը և կապը գետեղել էր այդ երկու անձնաւորութեանց շուրջը, այնուամենայնիւ, այդ պիէսից ստեղծուեցան երկու այնպիսի նշանաւոր դերեր, որոնք ծածկեցին իւրեանց բնականութեամբ մնացած առաջնակարգ դերերը: Այդ դերերն էին՝ հարուստ վաճառական Անտօնի դերը, որ անմահ կերպով կատարեց պ. Ս. Մանդինեանցը և Անտօնի նառայ Գրիգորի դերը, որ մեծ հմտութեամբ կատարեց Միրադեանցը»:

Այնուհետև շարունակում է դէրսուտի մասին. «մէկ օր, երբ ես ճարահատեալ խնդրում էի, աղաչում էի և պաղատում ծառաների դեր կատարող մի պարոն դերասանի՝ ընդունել Նինօի նշուելու մէջ ծառայ Գրիգորի դերը, այդ ժամանակ ներկայ էին կրկնութեան դահլիճում, կարծեմ պ. Ս. Մէլիք-Նազարեանցի տանը, մէկ քանի երիտասարդ գիմնադիստներ, որոնց թուումն էր և հանգուցեալ Միրադեանցը, գիմնադիօնի չորրորդ թէ հինգերորդ դասատան աշակերտ: Խնդրեմ, տաաց նա, թոյլ տաք

ինձ կատարելու այդ դերը: Հանգուցեալ հեղինակը, որ ներկայ էր այդ երեկոյեան և որ տեսաւ թէ իրան հանճար կարծող դերասանը առանց որոշեալ պայմանագրութեան չի կամենում մասնակցել ներկայացման առաջարկեց ինձ տալ կատարելու Գրիգորի դերը Միրադեանցին: Ներքեւ ես չեմ մոռանալ իմ տաղանդաւոր ընկերոջ Միրադեանցի խաղը Նինօի նշուելու մէջ: Հանդիսականները, որոնք գլխաւորապէս զբաղուած էին պ. պ. Մանդինեանցի, Սուքիասեանցի և ուրիշ իրանց ծանօթ դերասանների խաղով և երբէք չէին երեակայիլ, թէ մէկ որեիցէ նոր անուն Վահուհի (Միրադեանցի թատրոնական անունը) իբեւ նոր դէրսուտանդ, կարող է գրաւել նոցա ուշադրութիւնը, յանկարծ, երբ այդ պիէսի երկրորդ գործողութեան վերջը հանգուցեալ ընկերս, ներկայացնելով հայ ծառայի դերը՝ վերջացրեց իւր կենդանի և զգայուն շարժուածքներով և միմիկայով երգը՝

Հոռոմսիմիս սաղ ունենամ,
Մէ էսթալուր բաղ ունենամ,
Մէ լուծ եզն էլ չաղ ունենամ,
Քէփ ու քէփ է.

այն տեսարանից յետոյ երբ, հարուստ Թիֆլիզի քաղաքացու մէկին, Գրիգորի պարոնին, իւր չքեղ զարդարուած այգու մէջ թքում են նրա երեսին և նա շատ սառը ձևով սրբում է իւր երեսի թուրը և պատասխանում է իւր վիրաւորողին լթիլը վունչինչ բան է, սրբեցիր կուանցկենայ, համայ սիլլէն, — էտ ունիչ բան է, մատներու տիղը էրէվում է և այլն՝ երբ ասում եմ այդ պիէսի տեսարանից յետոյ շարունակելով երգել իւր հոռոմսիմէականը, հանգուցեալ ընկերս, վեր ու վեր թուչելով, գրգուռելով և փայփայելով իւր հաստ և պինդ թիֆլիսցու աղախին իւր նման բնական հայ Հոռոմսիմին (օր. Արամեանց) շարունակեց

Դուն էլ թանէ սալաս, Հոռոմսիմ,
Էփէ ու էփէ.

երկար ժամանակ հանդիսականները մընացին ապշած: Վարսպոյրը ընկաւ, Վահունին զարթեցրեց հայ թատրոնական հասարակութեան յիշողութեան մէջ հանգուցեալ Մատինեանցի տաղանդաւոր խաղի յիշատակը: (Փորձ № III—1877 ամի):

Մինչև այս պաշտօնական դէբիւտը երիտասարդ Միրաղեանցը խաղում է իւր սեպհական ազգանունով, բայց 1867-ից մինչև 1869 խաղում է «Վահունի» կեղծ անունով:

Այսպիսի փառաւոր դերբիւտից յետոյ դժուար չէ երեակայել, որ Միրաղեանցը և փայլուն ապագայ պէտք է ունենար, ինչպէս և եղաւ, բայց ամսոս կարճատև:

Բնածին ընդունակութիւնը չի նսեմանում նոյն իսկ անբովանդակ դերերից: Մ. Տէր-Գրիգորեանի ֆարսերի մէջ նա ստեղծում է տիպեր և այգպիսով բռնում է առաջնակարգ տեղ և տեղական պիէսների մէջ ամենալաւ դերակատարներից մէկն է դառնում, մարմնացնելով այն տիպերը, որոնք նկարագրուած են Մ. Տէր-Գրիգորեանցի և Գ. Սունդուկեանցի հեղինակութիւնների մէջ:

Անհրաժեշտ է նաև յիշել Տէր-Գրիգորեանցի և այլ հեղինակների հետեւող ֆարսերը, որ ընթերցողը կարողանայ պատկերացնել Միրաղեանին իբրև կոմիկ. «Սահփան» (խոտորնակին խոտորնակ), «Բասյի» (էս էլ քի մօցիքուլ), «Ղաղօ» (Պառաւնեհուն խրատ), «Պիպօ» (Պիպոյի տկճուր), «Կարապետ վաճառական» (վուր տրաքուիս, պիտի փսակուիս), «Ղաղօ Նիմնիմով» (Գալալ Ղաղօ), «Կակուլի» (երկու քաղցած) և այլն: ¹⁾ Տէր-Գրիգորեանի ֆարսերից մէկի մասին խօսալիս, 1871 թուականի «Մեղու» Հայաստանի լրագրում հանդուցեալ Գրիգոր Արծրունին ասում է՝ «այնքան պարտական չենք գրուածքի իմաստին, որքան Ամերիկեանի և Միրաղեանի զեղեցիկ խաղին»: Այն ժամանակուայ բնակչութեանը կազմաւած էր տեղական ֆարսերից և

թարգմանական դրամաներից: Ինչպէս Մ. Տէր-Գրիգորեանցի պիէսների մէջ Միրաղեանը ունէր իւր պատուաւոր տեղը, նոյնպէս իւր տաղանդով յաթոյ է հանդիսանում և Գ. Սունդուկեանցի կոմիդիաների մէջ: Մտաւոր զարգացումը և պաշարը օգնում է նրան ըմբռնել, իսկ տաղանդը պատկերացնել բնաւորութիւնը: 1869 թուականին նա արդէն խաղում է «Բասյու» դերը (Խաթա-բալա), նմանապէս աննման է խաղում Գ. Սունդուկեանցի ֆարսի մէջ «Սական Պետրովիչի» դերը (Սական Պետրովիչ դժոխքում): Հասնում է 1870 թուականը, խաղացւում է Սունդուկեանցի «Ելի մէկ զոհ» պիէսը առաջին անգամ և հանգուցեալ Միրաղեանցը կատարեալպէս փայլում է իւր տաղանդով իւր ստեղծած երկու դերերի մէջ՝ «Նագոր Սիմոնիչ Սուրաթով» և «Օսէփ» Վանօի ծառան, իսկ 1871 թուականին Միրաղեանցը հասնում է իւր տաղանդի վարգացման գագաթնակէտին, ստեղծելով առաջին անգամ Գ. Սունդուկեանցի կենդանի Վիքօի տիպը «Պէպօ»-ի մէջ: Նրա հետ խաղացողները խօստովանում են, որ նրա վերին աստիճանի զեղարուեստական խաղը «Վիքօ» (Պէպօ), «Օսէփ» (Ելի մէկ զոհ) «Պիպօ» (Պիպոյի տկճուր), «Սական Պետրովիչի» (Ս. Պ. դժոխքում) մէջ նորա մահուանից յետոյ չեն տեսել: Ի միջի այլոց, պատմում է նրա ընկերներից մէկը, հանգուցեալը շատ էր ցանկանում խաղալ «Պէպօ»-ի դերը, ասելով, թէ ինքն կեանքի մէջ Պէպօ է, բայց նրան չյաջողուեց այդ դերը կատարել: Հասարակութեան և լրագրութեան համակրանքին թէ դէպի հեղինակը և է դէպի խաղացողները չափ ու սահման չկար: Հանգուցեալ Գրիգոր Արծրունին 1874 թուականի 23 № մէջ «Պէպօ»-ի մասին գրում է՝ «Վիքօ» դերը ալ Միրաղեանցը կատարեց շատ զեղեցիկ, նորա ամեն մի խօսքը ծափահարութիւններ էր կանչում: Պ. Միրաղեանցը ամեն անգամ այդ դերը կատարելիս, մի բան է տեսլացնում շատ յարմար, օրինակ լայիղ մի անի աղա Արուսթիւն: Մէկ խօսքով մեր հասարակութեան Վիքօն կենդանի էր բէմի վրա.....»

¹⁾ Հանգուցեալի այստեղ յիշուած դերերի մասին տեղեկութիւններ հաւաքել ենք, հին աֆիշաներից Գրիգոր-Պէյ Մամիկոնեանի գրադարանից:

Մերադեանցի խաղի յաջողութիւնը յաճախ կախումն չունէր կոմիքական դիրքից, ինչպէս լինում է շատ պիէսների մէջ. նա մեծ հմտութեամբ ըմբռնում էր ամենաչնչին մանրամասնութիւնները ձեւերի մէջ. նրա խաղի մէջ կար մի տեսակ ուրախութիւն, մի ինչ որ կենդանացուցիչ նւիր. նա խաղում էր մարդուն յատուկ վսեմութեամբ, որը հաւատում է այն բանին, ինչ որ ասում է:

Ժողովուրդը ճանաչում էր բնմի վերայ իւր սիրած կոմիկին, որը կոմեդիաների մէջ հաւասար լուծ էր քաշում միւս երկու կոմիկներին—այն է Ամերիկեանցի և Սուքիասեանցի հետ: Ժողովուրդը ուրախ էր, երբ աֆիշաների վերայ կարգում էր իր սիրածների անունները և տխրում էր, երբ սրանցից մէկը պակասում էր: 1873 թուականին հանգուցեալ Մերադեանցը տեսնելով հայ դերասանի և ուսուցչի անասլաճով դրութիւնը, մըտնում է արբունական ծառայութիւն և մի առ ժամանակ դադարում է խաղալուց. և երբ մի քանի ժամանակից յետոյ նորից պէտք է երևար բնմի վրայ, այդ ուրախալի լուրը շտապում է հաղորդել հասարակութեանը Վեդու Հայաստանին 1873 թուականի 50 № մէջ հետեւեալ կերպիւ. «Կարող ենք հաղորդել իբրև ստոյգ լուր, որ այսուհետև հայ թատրոնի բնմը կ'տեսնէ իւր վերայ իւր հին լաւ բարեկամ պ. Գ. Մերադեանցին, որ բազմիցս զրաւել է հասարակութեան համակրութիւնը: Միևնոյնը հաղորդում է և Մշակ լրագիրը 1874 թուականի 1 № մէջ: Անկարելի է յիշել 11 տարուայ ընթացքում նորա բոլոր կատարած դերերը. չը նայած այն ժամանակուայ ըէպէրոտարի աղքատութեանը և ներկայացումների սահմանափակ թուին, այնուամենայնիւ նա կարողանում է զարգացնել իւր բնածին տաղանդը: Բաւական է միայն մտաբերել այն ժամանակուայ աղքատ ըէպէրոտարի մէջ հանգուցեալ Մերադեանցի «Իլքօի» (Պէպօ), «Նագոր Սուրաթովի» և «Օսէփի» (Էլի մէկ զոհ), «Օսկան Պետրովի» (Օսկան Պետրովիչ դժոխքում), «Իսայու» (Խաթաբալա) և «Էս էլ քի մօցիքուլ», «Պիպօի» (Պիպօի տիճուր), «Ղա-

ղօ» (Գալալ Ղաղօ և Պառաւնեբուն խրատ), «Գրիբուր» (Նինօի նշուիր), «Փօզեֆ» (Կարդինալ Րիշէլէ), «Կակուլու» (երկու քաղցած), «Ստեփանի» (Խոտորնակին խոտորնակ) և այլն կոմիքական դերերի մէջ, բաւական է միայն մտածել, որ հայ հասարակութիւնը զբոսնում է այն գեղարուեստական զուարճութիւնից, որ պատճառում էր հանգուցեալ Գ. Մերադեանցը իւր հմուտ և սիրտը թափանցող խաղով, որ զգանք այն կորուստը, որ ունեցաւ հայ բնմը:

Գ. Մերադեանցը ոչ միայն իբրև դերասան՝ այլ և իբրև մարդ գտնում էր մեծ համակրանք և սէր իւր ընկերների և աշակերտների մէջ. վերին աստիճանի ընկերասէր, առատաձեռն, ուրախ կեանք սիրող և յափշտակուող մարդ էր: Անգութ մահը խլում է բնմից այդ տաղանդաւոր դերասանին իւր գործունէութեան ամենաարդիւնաւոր ժամանակը, այն է 35 տարեկան հասակում 1875 թ. յունվարի 22-ն:

Հանգուցեալ Գ. Մերադեանցի մահուան պատճառը ոմանց ասելով լինում է սէրը, միւսների ասելով թատրոնում մըրսեղը, իսկ մի քանիսի ասելով՝ սրա և հանգուցեալ Ամերիկեանցի բուն արտիստիքական դրազ գալը: Մի օր, եթէ չենք սխալում 1874 թուին, կրկնութեան ժամանակ թէ մի ուրիշ տեղ այս երկու կոմիկները զրազ են գալիս՝ խմել մի մի չայու ստաքան արսէնտ: Շատ հաւանական է, որ այս վերջին հանգամանքն է մահուան պատճառը, ահա թէ ինչու, զգալով մահուան վերջին բուպէն, հանգուցեալը մօտ է կանչում ծնողներին՝ ասելու իւր վերջին մնաս բարեւը, ամենից վերջը կանչում է իւր փոքր եղբօրը (այժմեան հայ և վրաց թատրոնների դերասան) և խրատելուց ու համբուրելուց յետոյ՝ ասում է այս վերջին նշանաւոր խօսքերը. «Գեղէն ջան, կեանքումդ արազ չը խմես..... մի քանի վայրկեան և չը կար այլ ևս տաղանդաւոր կոմիկը.....

Թաղման տխուր հանդիսին ներկայ էին ուսուցիչներ, աշակերտներ և պաշտօնակիցներ: Ուսուցիչներից մէկը, պ. Փ. մի դամբանական ասեց, որի մէջ նկարա-

գրեց հասարակութեանը հանգուցեալի
այն ծառայութիւնները, որ մատուցել է
ուսումնարանում իրեն ուսուցիչ և բե-
մին իբրև դերասան..... Իբրև ուսու-
ցիչ՝ թափանցել է նա մանուկ սերնդի
սրտի մէջ ոչ իբրև խալիֆայ՝ այլ իբրև
հայր, եղբայր և ընկեր է ներկայացրել
իրեն աշակերտներին առաջ իւր ամբողջ
ուսուցչական ասպարիզում. սիրել է նը-
րանց և սիրուել է նրանցից. նրա ներ-
կայութիւնը ուրախութիւն և կենդանու-
թիւն է պատճառել ուսանող սերնդին,
որպէս և բացակայութիւնը՝ տխրութիւն.
Իսկ իբրև դերասան՝ նա չէ ծառայել բե-
մին լոկ ծափահարութիւն հնձելու անյագ
տենչանօք և կամ նիւթական վաստակի
չահախնդրութեամբ՝ այլ մարմնացնելով
իւր մէջ կատարուելիք դերը՝ զգացել է
նախապէս ինքը և ապա իւր յաջող խա-
ղերովը զգացրել է և ներկայ հանդիսա-

տեսներին. նա տքնել է դերի մէջ ոչ թէ
հերոսի կողմից ներկայացնել՝ այլ հերո-
սանալ և նրան յաջողուել է այդ. և այդ
չափ բնական է, քանի որ հանգուցեալ
Գ. Միրզիանը դաւանել է իրան, ոչ թէ
իբրև բեմի վրայ փայլ, փառք և գովա-
սանք հնձող ճարտար ձեռնածու, այլ
իբրև հասարակութեան զանազան տի-
պերը իւր մէջ մարմնացնող ազնիւ և յա-
ջող մի արտիստ, որ կարողացել է ոչ մի-
այն զգալ դերի ներքին ոյժը, մեծ գաղ-
տնիքը՝ այլ և զգացնել տալ նոյնը
հանդիսատես հասարակութեանը. և երբ
թատրոնական բեմից թռաւ այդ լուսա-
տու աստղը՝ յետքից պայծառ. դիժ թող-
նելով, իւր համաստեղութիւնից և ոչ մէկը
ուղեկցեց նրան դէպի հանգիստ. այդ ե-
ղաւ նրա վերջին վարձատրութիւնը.....

Յիշողներից մէկը:

ԹԱՏՐՈՆԻ ԼՈՒՍԱՏՈՒ ԱՍՏՂԵՐԸ

Բեմական պատկերների ֆրեյմդի

I.

ՏԵՂԵՍԻՄԱՐ ԳԵՐԱՍԵՐ

Նա դալիս է, գալիս է:

Վերջապէս տեղական թերթը մի որոշակի լուր հաղորդեց և մեր քաղաքի բոլոր թատերասէրները ուրախ բացականչեցին՝ «գալիս է»: Եւ իրօք վերջին ժամականերս ինչպիսի հակասական լուրեր էինք կարգում օրաթերթի գեղարուեստական բաժնում:

Մեր քաղաքը բազմապիսի ունենայ մի անակնկալ սիրալիր ստանալու: Բընորոշ տիպեր մտեղծագործող մեծն Դեններտը Լօնդօնից վերադարձին մի քանի օրով կ'այցելէ մեզ: Լօնդօնում նրան ի հարկէ այս անգամ ևս սիրալիր կերպով, ընծաներով և մեծ պատուով ընդունեցին: Ի միջի այլոց Դեններտը զրել է մեր թատրոնապետին, որ ոչ մի տեղ այնպէս ուրախութեամբ չէ խաղում, ինչպէս, յիշուի, մեր քաղաքում, և որ իւր գերասանական տապալիքի առաջին քայլից առանձնապէս յարգել է և գնահատել քաղաքի հասարակութեան նուրբ և գեղարուեստական զարգացած ճաշակը՝ Դեններտը ամեն մի թատրոնապետին հէնց այս է զրում: Նա քաջ համոզուած է, որ այդ տապալիքները է տեղական թերթում և ահագին տպաւորութիւն դործելու ընթերցող հասարակութեան վրայ: Այնուհետև նա սկսում է հետզհետէ աւելի և աւելի ազմուկ բարձրացնել լրագրի գեղարուեստական բաժնում: Միւս օրն էլ մեզ կը հաղորդեն, որ «լի-

ջանելով հասարակութեան բուն պահանջին՝ նա համաձայնուեց դարձեալ մի քանի ժամանակ մնալ Լօնդօնում: Յետոյ կը գրեն, որ «Նրա Ն. գալը նոյն իսկ կասկածելի է»: Մի շաբաթից կը յայտնեն, որ բժիշկներն խորհուրդ են տըւել նրան խանդարուած առողջութիւնը վերականգնեցնելու համար հարաւ ուղևորուել: Երկու շաբաթից թերթը դրականապէս ազդարարում է, որ «բոլոր բանակցութիւնները վերջնականապէս ընդհատուած են» և վերջ ամենայնի երբ յուզմունքը արդէն հասել է գագաթնակէտին՝ թերթը աւետում է. «Նա մի կողմ թողնելով մասնաւոր դիտաւորութիւնները և գիջանելով անկեղծ պահանջին, ընդունում է Ն. քաղաքի սիրալիր առաջարկը սոսկ միայն երախտագիտութիւնից զգացուած և.. գալիս է:

Այդ բոլորից թերթը այլ ևս «սառը և պաշտօնական ձևով չէ խօսում «Պարոն Դեններտի մասին», ոչ նա աւելացնում է «Մեր» պատուաւոր բառը. «Մեր Դեններտը դերիւտ կանէ Լիբի դերում»— Երէգուանից արդէն մեր Դեններտը քաղաքումն է գտնուում:

Ամբողջ Ն. յուզուած է. անկիւնները զարդարուած են ահագին աֆիշաներով. թատրոնի կասսան պաշարուած է: Թատրոնապետը ուրախութիւնից թռչկոտում է. սակայն կայ մի փոքրիկ խումբ, որ մասնակից չէ այդ ընդհանուր ցնծութեանը, այլ ընդհակառակը շատ անհիւրնկալ դէմքով սպասում է հիւրի գալըստեանը, որի հետ դժբաղտաբար ստի-

պուած պիտի լինի շատ մտերմական յարաբերութիւն ունենալ: Այդ փոքրիկ խումբը... տեղական դերասաններն են:

Ակներեկ է, որ այդ պարոնները զբոսնում են այն մասնիկից, որ անհրաժեշտ է Դեններտի վեհութիւնը բմբռնելու համար: Նոքա շատ լաւ են ճանաչում այդ անխոնջ թափառականին, բեմական այդ Ագասֆերին, որը համբերութիւն չունի մի սեղօն կանոնաւոր ծառայելու, որովհետեւ նա չէ կարող մարսել, որ իր մօտ այլ կուռքեր կա լինին:

Ծափահարութիւնները, ուժեղ գերեւը, ընտիր հատուածները, արարուածների վերջին զօրեղ բառերը միայն նրա բաժինն են: Նա ամենայն սիրով պատրաստ է բոլոր կլասիքական պիէսները մենախօսութիւնների փոխադրել իւր համար:

Դիւցազնի նման նա ցանկանում է միայնակ վեհութեամբ իշխել այլոց վրայ: Այնտեղ, ուր Դեններտի աստղերն են փայլում, պիտի խաւարը պատէ, արտասանեց մի անգամ բեմից կօմիկը ակնարկելով խորհրդաւոր երեք ասպիւններին * * * որոնք խոշոր տպագրուած են լինում Գաստրօլիօրի անուան առաջ:

Շատ տարիներ առաջ գիտեն գերասանները և գերասանուհիք բոլոր այն գուարճալի առակները, որոնք Դեններտի ներկայացումների յառաջաբան են կազմում. նոքա լսել են Արքայի ընծայած թանգագին մուշտակի մասին, ինչպէս և գիտեն, որ այդ հազուագիւտ ընծան տաղանդաւոր դերասանը Բերլինում է գնել Պօտստամի փողոցում. նրանց շատ լաւ յայտնի է, ինչ ծագումն ունի նա և արծաթեայ պսակը, որը Դեններտին կը մատուցուի հասարակութեան կողմից հրաժեշտի ներկայացման ժամանակ: Նոքա զարմանալի կերպով ընդօրինակում են նրա ձեւը, ինչպէս զգացուած և յուզուած հիւրը շնորհակալութիւն է արտայայտում հանդիսականներին՝ սեղմելով իւր ձեռքը նախ սրտին և ապա արտասուլից աչքերին: Սակայն այդ թըշուառ մարդիկ իրաւունք ունին բարկանալու Դեններտի վրայ. նոքա պիտի անթիւ անգամ փորձեր անեն, նրանցից

պահանջում են անհաշիւ նոր դերեր սերտել, իւրաքանչիւր երեկոյ նոր պիեսներ պիտի ներկայացուն, ի վերջոյ նոքա պիտի ստրուկներին նման հնազանդունքն և չը յանդգնեն իրենց անհատականութիւնը արտայայտել: Նրանց դերերի ընտիր կտորները և մենախօսութիւնները սրբւում են, վաղուց սովորած դերերը նորէն պիտի պատրաստեն յատուկ Դեններտի արած յաւելումներով և փոփոխութիւններով. և վայ նրանց, եթէ նոքա կը մոռանան մի որ և է անհրաժեշտ վերջնական բառը: Իսկոյն նախատինք կը թափուի նրանց գլխին, թէ ամբողջ ներկայացումը փչացրին: Դեռ սա ամենամեղմ նկատողութիւններից է, որ թափւում է բեմական կուռքի չըթուներներից: Միայն մի քանի նորեկ խաղ դերասանների սրտին են ուժգին բարախում: Նոքա անհամբեր սպասում են մեծ հիւրի ներկայացումներին, նոքա մի քանի կլասիք դերեր կը ստանան և ով գիտէ կարող են մեծ մարդու գութը շարժել, ուշադրութիւնը գրաւել, նրա բարեսրտութիւնը վաստակել և մի գուցէ նրա շնորհիւ և նրա օգնութեամբ վերջապէս հասնեն իւրեանց նպատակին՝ այն է պայմանաւորուել Արքունի թատրոնի վարչութեան հետ:

Ձմեռային ցուրտ օր է: Փողոցները ծածկուած են ձիւնով: Ն-ը սոսկալի ամայութեան տպաւորութիւն է գործում, և միայն երբեմն, այն ևս անհրաժեշտ գործի համար անցնում է քաղաքային գողալով: Նորա կարմրած ու կապտած ականջներն և քթի ծայրը փայլում են վերաբերուի օձիքի տակից: Նրիտասարդ դերասանը իւր հանդերձների համեստութիւնից ստիպուած ընթանում է թատրոն ամառուայ հին վերաբերուով ու պարահանդէսի փայլուն կօշիկներով: Նա անշուշտ տեսնողների գութը կը շարժէր, եթէ փողոցները և անկիւնները մինչև այդ աստիճան դատարկ չը լինէին:

Նա անցնում է թատրոնի գաւիթը, բարձրանում է նեղ ու մութ սանդուղքներով, որոնք բեմ են տանում, և չափազանց զարմանում է, որ փորձը դեռ չի սկսուել: Նա պիտի երբորդ գործողու-

թեանը հասնէր, նա նոյն իսկ վախում էր, որ մի գուցէ ուշացած լինի և տուգանքի ենթարկուի: Նրա ընկերները և ընկերուհիք կանգնած խօսում են սուստիկ վրդովւած: Այդ տրտնջող խուլ խօսակցութիւնից երբեմն լսում են պարզ, մի շարք եռանդուն բառեր՝ Այդ աններելի յանդգնութիւն է: «Նա դեռ տասը բողբէ կապտակ և տալ կերթամ. ուր է թատրոնի սպասաւորը. ես գերս յետ կը դարձնեմ կառավարչին» Ingénue-ն բարձր հազում է, բարեսիրտ հօր դերեր կատարող գերասանը բեմի վրայ անց ու դարձ է անում հսկայական քայլերով, ինչպէս մի կատաղած առիւծ. կոմիքական պառաւը տրտնջում է, թէ ինչու ֆօյէն չեն վառել, իսկ ընտրող տիպեր ստեղծող կրքոտ գերասանը, որի ձեռքից Գեններտը յափշտակում է ամենաբնախորհրդի դերերը, հեղնօրէն ժպտում է. «Նա միշտ ասում էի այդ»:

Սակայն ինչ է այդ սաստիկ վրդովմունքի և դժգոհութեան պատճառը. Գեններտը ինդրել էր, որ փորձը նշանակին ոչ թէ 10-ին, այլ 9-ին, մինչդեռ ժամը 11-է, իսկ նա չկայ: Թատրոնի ծառաները անգամ նեղանում են: Յուշարարը իւր տեղը նստած, իւր բնակարանի փոքրութեան շնորհիւ անկարող է շարժուել և ցրտից ատամներն է կրճատցնում:

Հէնց այդ բողբէին մի սրընթաց կեռք կանգ է առնում. բեմը տանող դուռը ճռնչում է և մէկը խաղաղ և անվրդով սանդուխքից բարձրանալով՝ յոգնած ձայնով արտասանում է. «Բարե Զեզ, պարտնաք», և բեմի վրայ կանգնած է մեծ մարդը: Նա փաթաթուած է «արքայական ընծայի» մէջ: Փայլուն ցիլինդր շապօն ծածկում է նրա գանգուր մազերը, որոնք ի զարմանա ամենքին տակաւին սև են սպռաւի թևի նրման. աջ ձեռքով նա իւր շրթունքներին է սեղմում նուրբ կտաւի թաշկիւնակը:

Վիտամմը նա նայում է ժամացոյցին. «ախ պարոններ, կարծեմ Զեզ սպասեցնել տուի, հազար ներողութիւն, որ իմ առասպելական ճշտութիւնիցս զանցառու եղայ: Ինձ ուշացրեց Լ. քաղաքի

արքունական թատրոնի տնօրէնի հետ ունեցած բանակցութիւնս: Նա համոզեցի նորին գերագանցութեան ներկայ գրանուիլ վաղուան ներկայացման:

Նա լաւ գիտէ, որ այդ լուրը վերին աստիճանի բարեբար ազդեցութիւն կունենայ: Սրբունական թատրոնի հետ պայմանաւորուելը հրապուրում է բոլոր խմբին: Խմբի տրամադրութիւնը առ ժամանակ լաւանում է:

Նախ և առաջ զաստօրիօրը երկար ու բարակ խօսում է ընծիսօրի հետ. մեծ փողոցը պիտի ցածրացնել, գահը մի քանի աստիճան բարձրացնել. մինչև Գեններտի երևալը բեմը թողնել կիսախաւարի մէջ և միայն ներս մտնելուն պէս՝ իսկոյն լուսաւորել իբրև թէ արևը ծագեց:

Նւ երբ զայրացած բեմասօրից նա համաձայնութիւն է ստանում, որ իւր անթիւ ցանկութիւնները կատարուելու են, սկսում է փորձը: Գեններտի կապոյտ մատիտը անխնայ կերպով ամայացնում է միւս մասնակցողներին դերերը, նա համարեա թէ բոլորը սրբել է. նա այնպէս է նրանց համախմբել, որ ինքը միշտ պատկերի կենտրոնում գտնուի. նա սիրում է, որ միւս գերակատարները թիկունքները դէպի հանդիսականները դարձրած լինին և հետզհետէ կտրում է բոլոր այն նախադասութիւնները, որոնք կարող են հասարակութեան ծափահաթիտն արժանանալ: Նա ճանաչելով ամբողջի գրականական հատութիւնը, վերին աստիճանի ճարպիկ կերպով այդ բնախորհրդի նախադասութիւնները իւր դերի մէջ է աւելացնում:

Նա ինքը միայն կարդում է իւր դերը, պահպանում է իրեն և բառերը արտասանում է առանց որևէ չնչտի, իսկ միւսներին անպայման պահանջում է, որ նոքա բարձր ձայնով փորձեն: Նրա նրպատակն է իմանալ, թէ կոյ արդեօք խմբի մէջ պատահաբար մէկը, յորը գուցէ իւր զօրեղ և հնչիւն ձայնով կարողանայ ներկայացման ժամանակ գերազանցել նրան: Նա անխիղճ կերպով մարդում է անփորձ գերասաններին, որոնք պատիւ են համարում խաղալ մեծն Գեն-

ներտի հետ և չեն հարձակում նոյն խակ
աննշան դիմադրութիւն ցոյց տալ նրա
կարգադրութիւններին, որոնք աշխա-
տում են մեծ յափշտակութեամբ և ե-
ռանդով միայն այն յոյսով, որ ներ-
կայացումից յետոյ արժանանան իրեն
ամենամեծ պարգև ստանալ նրա կեն-
դանագիրը իւր մակագրութեամբ:

Փոքրիկ, գեղեցկատեսիլ Կորտելիայի
աչքերից արցունքները արդէն հոսում են
վտակի նման. նա ցանկանում էր իւր
պարսփր բարեխիղճ կատարել, սակայն
նրա նուազ խելքը անընդունակ է բմ-
բուներու լիւր-Վեններտի բոլոր հրահանգ-
ները:

«Ընդ միշտ հեռանում եմ այսօրուա-
նից»

«Քեզ հետ ունեցած ազգակցութիւ-
նից»

(Այստեղ դուք մի քանի քայլ իմ կող-
մը պիտի անէք, որ կարողանամ ձեզ
յետ մղել ձեռքիս շարժումով):

«Այդքեհի սկիւթացին և մարգակելը...»

(Խնդրեմ սարսափած դէմքով ձեռնե-
րդ կրծքի վրայ դրէք)

«... Իւր ընտանիքը լափելով...»

(Խնդրում եմ սաքսափեցէք, այդ ան-
հրաժեշտ է իմ յետագայ խաղիս հա-
մար):

«Սրտի համար սիրելագոյն կ'լինի...»

(Այս բառերից յետոյ ինձ վրայ եր-
կար ու վշտալի հայեացք ձգեցէք: Այդ
հայեացքի տպաւորութեան ներքոյ մի
քանի վայրկեան ես կանգ կ'առնեմ,
որպէս զի անմիջապէս աւելի մեծ ե-
ռանդով ուղղուիմ):

«Քան թէ դու»

(Ձեռներդ տրորեցէք խնդրեմ... Աւե-
լի ուժով աղաչում եմ. իսկ ձեզ, պա-
րոններ, կը խնդրեմ մեռելային լուռ-
թիւն պահպանել: Յս երկար պառզա
կը տամ, որի ընթացքում հանդիսա-
տես հասարակութիւնը միայն պիտի
լսէ, ինչպէս իմ հանդերձս է չնչում և
ինչպէս ես ատամներս եմ կրճատց-
նում):

«... Մի ժամանակ մեր աղջիկը»

(Այստեղ Կորտելիան պիտի չաքէ, թի-
կունքը դարձնելով դէպի հասարակու-

թիւնը: Կենտ, ես չըստով եմ, որ միառ-
ժամանակ «ó ազնիւ արքայ» բառերը
չես արտասանի, մինչև որ ծափահա-
րութիւնները չի դադարեն):

Ահաւասիկ այսպիսի փառաւոր կեր-
պով շարունակում է փորձը. պիեսի ե-
րեք քառուրդը Վեններտինն է, իսկ չոր-
րորդ մասը Շեքսպիրին. Կենտը ստի-
պուած է բոլորովին հրաժարուել դերից:
Դա մի բարձրահասակ հերոս մարդ է,
իսկ մեր հիւրը յօժարութեամբ չի խա-
ղում այնպիսի բնկերի հետ, որը հասա-
կով զգալի կերպով գերազանցում է նը-
րան:

Նրաժշտական դպրոցից նոր աւար-
տած պատանին, որ խեղկատակի դեր է
ստացել, չըջում է կուլիսի ետևը ինքնա-
սպանութիւն մտածող անձնաւորութեան
դէմքով և կատաղի իւր չրթունքներն է
կծում:

Որչափ նա ուրախացաւ, երբ թատրո-
նի սպասաւորը նրա համար այդ դերը
տուն բերեց: Ինչպէս նա ուսումնասի-
րում էր այդ դերը՝ նորանոր ներութիւն-
ներ որոնելով նրա մէջ: Եւ ինչ մնաց
այդ դերից թատրոնում՝ անտանելի առա-
ջին փորձից յետոյ: Ձերօ, երեսայի խա-
ղալիք, մի խրտուելակ ազուաւներին վա-
խեցնելու համար. խեղկատակ է այն տըխ-
մար դերասանը, որը ստիպուած է այդ-
պիսի չնչին դերեր կատարել, ողորմելի
արարած: Մաղրական և խորիմաստ ասա-
ցուածները սրբուած են, սրամիտ երգե-
րը նոյնպէս ջնջուած են:

Ջարմանալի է ճշմարիտ, զարմանալի
տրուած մրրիկը անապատում: Կատարեալ
բնութեան մի հրաշք է:

Քամին զոգանջում է, ճիւղերը փշրում
են, ամպերը անընդհատ որոտում են,
նոյն խակ ուժեղ ձայներով գերակատար-
ները, որոնք օժտուած են աւելի զօրեղ
թոքերով, անզօր են մաքառելու բնու-
թեան կատաղած տարիքի հետ: Եւ մի-
այն այն ժամանակ, երբ խօսում է Վեն-
ներտը, միայն այն ժամանակ հանգստա-
նում է բնութեան վրդովմունքը. փոթո-
րիկը միայն թոթովում, երկինքը աւե-
լի զգոյշ է որոտում և կայծակի սնթիւ

փայլակները լուսաւորում են, իսկ այն տեղը, որտեղ նահապետական մօրուսով և դպգուած մագերով կանգնած է Դեններտը զարդարուած ծաղիկներով և հասկերով շինուած բաղմածիւղ զազանակի վրայ, — Արքայ ոտից մինչև գլուխ:

Զորսին փորձը վերջանում է:

Դեններտը տեղեկանում է կասսայում, թէ ինչպէս են վաճառում տոմսակները. յետոյ գնում է հիւրանոցը - իւր բնակարանը:

— Իմ անունովս նամակներ կ'ան:

Նրան յանձնում են մի կոյտ նամակներ: Դրանք գործակալների տռաջարկութիւններ են զատորօնների վերաբերմամբ, ոմանք նպաստներ են խնդրում և այլն. . Տհաս երիտասարդները, որոնք անգուսպ կերպով հակումն ունին դէպի բեմը և որոնք կամենում են ծնողների խնամակալութիւնից ազատուել՝ տեսակցութիւն են խնդրում: Նոքա ցանկանում են Մեծապատիւ հիւրի՝ առաջ մի քանի միասխսութիւններ արտասանել և նրան առիթ տալ իրենց բեմական ընդունակութիւնները գնահատելու:

Երեք լուսանկար իրարու հետ մրցելով ձգտում են նորա կենդանադիրը հանելու պատուին արժանանալ: Իսկ այդ ինչ է՝ վարդապետն նամակ, չքեղ և անուշահոտ ընտիր թղթի վրայ: Դեններտը բաց է անում նամակը և ժպտում է կարդալով սակաւաթիւ տողերը. «Պաշտելի ուսուցիչ. . . հիացմամբ. . . անցեալ ներկայացման. . . համարձակութիւն չունեցայ. . . ժամադրութիւն. . . յաւիտեան շնորհակալութիւն. . . արտատրոփ սպասում եմ. . .»

Ստորագրութեան փոխարէն միայն մի բառ «դժբաղդ»:

Պաշտելի դաստիարակը ժողովում է բոլոր նամակները, բայց վայր է ձգում սանդուղքի վրայ, ի հարկէ բոլորովին պատահմամբ, անուշահոտ վարդապետն նամակը:

Նա լաւ գիտէ, որ հիւրանոցի դռնապանը նամակը կը գտնէ, իսկ փոքրիկ քաղաքներում հիւրանոցի ծառաները անհամատ են և շատախօս:

Ճաշից յետոյ հիւրը այցելում է բոլոր բեցենդէնտներին: Նրանցից մէկը չոր-

րորդ յարկումն է ապրում, բայց հոգ չէ: Դեններտը կայցելէր նրան նոյն իսկ այն դիպուածում, եթէ քննադատի բնակարանը էյֆելեան աշտարակից էլ բարձր լինէր:

Կրիտիկոսների ներկայութեամբ Դեններտը արտայայտում է սրտառուչ համեստութիւն:

— Ինձանից մի արտաքոյ կարգի բան մի սպասէք, ասում է նա իւր սիրած ֆրագան, ես միշտ հնազանդում եմ ընդհանուր ամբողջութեան անսամբլին: Սրբազան պարտականութիւն եմ համարում նայել ներկայացման վրայ, իբրև միակ միջոցի, որ գեղարուեստականութեան է հասցնում, ես ելքէք հեղինակի մտքերը չեմ աղաւաղում, չեմ յեղաշրջում և նախ և առաջ աշխատում եմ, որ պիեսը ինքը ներգործէ հանդիսականի մաքին և սրտին:

Նա հեշտութեամբ ուսերն է սեղմում:

— Թող ուրիշները պարզեն յանդուգն ձեռքերը ներքև բուսնող դափնիներին: Երբէք չեմ չեղուել այն ճանապարհից, որով անցնում եմ իմ բեմական գեղարուեստական վաղաժամ գործունէութեան առաջին օրից սկսած, հեռու մնալով եսականութիւնից և նուիրուած լինելով ազնիւ և մաքուր գեղարուեստին:

Դուրս գնալիս, երբ արդէն կէս ճանապարհին արդէն հասել է Դեններտը, մի անգամ ևս յետ է դառնում և անփոյթ կերպով արտասանում՝ — Դուք չափազանց կը պարտաւորացնէիք զիս, յարգելի Դօքտօր, եթէ համառօտ լուր հաղորդէիք գեղարուեստական բաժնում, որ * * * մեծ դուքսը ինձ չքանչան է շնորհել, այդ չքանչանը պարանոցի վրայ են կրում:

Երեկոն մօտենում է: Յոգնած, լարուած հիւրը նստած է կուլիսի ետևը և սպասում է իւր մուտքին: Նա այդ բոյսին բացի իւր դերից ամեն բանի վրայ էլ է մտածում: Իւր մի քանի բարեկամներին, որոնց այցետոմսերը ներս բերին նրան տալու, պատուիրում է ասել, որ ոչ ոքի անկարող է ընդունել, ըստ որում ամբողջապէս անձնատուր եղած է իւր դերին և ներկայումս ինքը իրեն

աւելի լիք է զգում, քան թէ Դեններտ:

Նւ ահա նրա մուտքն է. նա մտաւ բեմ կռացած, սակայն դեռ զօրեղ կաղնու նման, յենուելով հրաշալի սրի վրայ, որը իբրեւ ժառանգութիւն մնացած է նրան Բօհումել Դաւիթօնից: Կատաղի ծափահարութիւններով ողջունում են նրան: Կարծես արդէն խելացնորութիւնը գուշակող դէմքի արտայայտութեամբ, նա ծանր հայեացք է սահեցնում աթոռների մի կարգից միւս կարգը, մի օթեակից միւս օթեակը՝ զարմանալի ճշտութեամբ հաշուելով երեկոյի հասոյթը:

Թատրոնը գրեթէ լիքն է և ուրախութեան պայծառ ճառագայթը նկատելի կերպով փայլում Դեններտի դէմքի վրայ:

Այսօր նրա խաղը աննման է լինելու:

Փարգման. Ս.....ի:

II

ՍԻՐԱԼԻՐ ԸՆԿԵՐՆԵՐ

(Ներխուսարդ սիրահար արտիստի օրատնտրից)

Իմ բեմական գործունէութեան առաջին տարիներից էր: Շնորհիւ իմ բնածին ամօթխածութեան, որ իմ դէմքս այնքան էլ գրաւիչ չէր և կազմուածքս տակաւին երիտասարդական, ես վստահութիւն չունեցայ տեղական բեցենդենտներին այցելել: Մանաւանդ որ վերին աստիճանի անշուշտ էի վերաբերում ինձ և գնահատում էի չիտակ քննադատութիւնը, որ ոչ մի անձնական ազդեցութեամբ խմորուած և այլանդակուած չէր:

Ներկայացման նախընթաց երեկոյի փորձը վերջացաւ: Բեմից վերջին ցրուողներին մէկը ես էի և հեռանալիս շատ պարզ լսեցի, ինչպէս մեր ողբերգու գերասանը դռան մօտ ասում էր թաարոնի սպասաւորին.

—Տեղական բոլոր թերթերի ցուցակը պատրաստեցէք և վաղը ճաշից յետոյ ինձ համար մի կառք վարձեցէք, միայն արժանը:

Նա վառեց ծխախոտը:

—Ասացէք խնդրեմ, Մուկերտ, չարունակեց նա, ուրիշ ես այն անձինք, որոնք թունաւորում են այնպէս էլ ձեր խեղճուկ գոյութիւնը:

Մուկերտը ծռմուկեց իւր խորամանկ, խելացի դէմքը:

Նախ և առաջ—սկսեց նա, ոմն դօքտօր Մ..., Ամենօրեայ թերթի բեցենդենտը: Նա խելապէս գիմնագիտի ուսուցիչ է: Նրան դուք պիտի...

—Բաւական է, Մուկերտ—ընդհատեց նրան մեր հերոսը: Ես ձեզ հասկանում եմ: Գիտութեան ասպարիզում ես անյաջող էի... ուսանող էի... իրաւաբանական բաժնի երեք կիսամեակ լսեցի... խստասիրտ ծնողներս... վճռողական քայլ... փախուստ... և ի վերջոյ յաղթանակ... Ահա թէ ինչպէս կարելի է ազդել այդ տեսակ մարդկանց վրայ: Նա պիտի համոզուի, որ նրա առաջ մտածող գերասան է կանգնած:

Մուկերտը ուրախ ժպտաց:

—Մենք մի ուրիշը եւ ունինք՝ Դօքտօր Լ... Տաճկական թմբուկի աշխատակիցը: Այդ պարոնը շարունակ վէպեր է գրում և այն էլ շատ երկար...

Ողբերգուն խորը հառաչեց:

—Այդ մարդկանց էլ եմ ճանաչում, Մուկերտ: Շուտով գրատուն վազէք և անմիջապէս բերէք Դօքտօր Լ. ի բոլոր աշխատութիւնները, որոնք տպագրուած են: Մի մուսնաք նաև գտնել նրա կենսագրութիւնը: Ժամը երկուսից մինչև երեքը ես անպատճառ պիտի ծանօթանամ այդ տաղանդաւոր մարդու կենսագրութեան և նրա դրական գործունէութեան հետ: Էհ, դարձեալ կամ ուրիշները:

—Պրօֆեսօր Յ., «Համբաւի» աշխատակիցը:

Մուկերտը բաց ու խուփ արեց աչքերը և աւելացրեց:

Դա արդէն թատերգութիւններ է գրում:

Ես նրան կը խոստանամ համոզել մեր թատրոնապետին՝ բոլոր նրա թատերգութիւնները ընթացիկ սեզօնում նոր հանգերձներով և չքեղ դեկորասիաներով ներկայացնել:

—Սակայն նրա պիեսները անհամ են:

—Հոգ չէ:

—Ցտեսութիւն պարոն Շուման:

—Ցտեսութիւն Մուկերտ: Մի մուս-
ցէք գրատուն հանդիպել:

Ազնիւ գործիչները բաժանուեցին, իսկ
ես տուն վերադարձայ, գլուխս շարժե-
լով: Այնուամենայնիւ բեցենդեաներին ես
չայցեցի:

Առաջին ներկայացման միւս տուաւոս
ես կարգացի բոլոր թերթերի քննադա-
տութիւնները և հիացմամբ նկատեցի իմ
անունս առաջին տողերից: Հզօր թեր-
թի քննադատը հռահրուն կերպով չը-
նորհաւորում էր թարմ ուժի երևալը,
որը թէև կատարելագործուած չէ, սա-
կայն գնում է իւր ճանապարհով և իւր
բնական պարզ խաղով ահագին տպաւո-
րութիւն է գործել հանդիսականների վը-
րայ, և գուշակում էր ինձ համար վայ-
լուն ապագայ:

Ես կատարելապէս հարրած էի և ցըն-
ծութիւնիցս վեցերորդ անգամ յափշտա-
կուած կարգում էի մարգարէական բա-
ռերը, երբ դերասաններով լցուած թատ-
րոնի գրասենեակը ներս մտաւ Շումա-
նը և ինձանից խնդրեց թերթը:

Լրագիրը նրան յանձնեցիս ես համա-
բեա դողում էի: Շումանը իսկոյն պի-
տի կարդայ, որ չը նայած իւր շնորհալի
արապին հարուստ միջոցներին, նա
այնքան էլ պատուով չը լուծեց խնդիրը
և տիպը լիապէս չը ստեղծեց:

Շումանը աչքի անցաւ բեցենդիան և
խորամանկ ժպիտով վերադաձնելով ինձ
թերթը և կիսահայեացք ձգելով իւր ըն-
կերների և նոյն վայրկեանին ներս մըտ-
նող անօրէնի վրայ՝ արտասանեց նշանա-
ւոր բառերը:

—Այո, ահա թէ ինչ է նշանակում սե-
ղական բեցենդեաների հետ մտերմու-
թիւն չունենալը: Բայց հոգ չէ: Այն օ-
րից, երբ ես ծառայում եմ բեմին, ես
միշտ արհամարհել եմ այդ կեղծ միջոց-
ները և քանի կենդանի եմ, հաւատարիմ
կը մնամ սկզբունքիս:

Նա այդ ասաց և գլուխը հպարտ բար-
ձրացրած դուրս ելաւ Գրասենեակից:

Ես հետեցի նրան ժպտալով և երգուե-
ցայ քաջութեամբ մարտնչել կենդանի-
ների և... և ուրուականների հետ:

Ուրուականների հետ, զարմանքով հար-
ցնում էք դուք ինձ: Ուրեմն լսեցէք:

Մշտական բեմի անյարմար կիսախա-
ւարում, բոլոր կուլիսների ետևից, վեր-
նայարկերից մի հառաչանք և չնջիւն է
լսում: Գրանք բեմի ուրուականներն են:

Նրանց անուններն են Միւլլեր, Շուլց,
Լէման, Հէյման և այլն, դրանք բոլոր մե-
ռած ծերունիների ոգիներն են, որոնք
մինչև մեր ասպարէզ դուրս գալը մեր
դերերն են կատարել:

Այդ զարհուրելի ուրուականները մինչև
անգամ հասարակութեան մէջ են մըտ-
նում և մենք շատ պարզ կարգում ենք
զառամեալ սղամարդկանց և կանանց
գէմքերի գծագրութեան վրայ այն չար
մտքերը, որ չնչում են նրանք:

Մերունիք շատ լաւ նկատում են, թէ
ինչպէս բեմի վրայ ոգիները շարժում
են, ինչպէս նրանք միաժամանակ մեզ
հետ մեր դերերն են կատարում, վատ
թէ լաւ, սակայն հինաւուրց ձևով, որ
մեր եղանակին նման չէ:

—Օ, ինչ հրաշալի էր այդ դերում հան-
գուցեալ Միւլլերը - հառաչում է հանդի-
սատես կանանցից մէկը և յիշելով իւր
վսեղմի անցած դեռահաս օրերը, ար-
տասուք է թափում:

—Ահա այդ տեսիլը դու պիտի տես-
նէիր՝ հանգուցեալ Լէմանի դերակատա-
րութեան ժամանակ. փափսում է մայրը
իւր նազելի աղջկայ ականջին և այդ
նկատողութեամբ միանգամայն փչրում է
մեր բոլոր յոյսերը՝ հաւանելի դառնալու
գեղեցկատեսիլ օրիորդին:

—Հէյմանը անհամեմատ ծիծաղաշարժ
էր. մըրթմըրթում է ծերունի խորհըր-
դականը:

—Մտաբերում էք մեր աստուածային
Շուլցին—հարցնում է զնդապետ Ի...
զաղտնի խորհրդական Կ-ին:

Սակայն բոլոր այդ մարդիկ մոռանում
են, որ նրանք այդ անցեալում այն չէին
ինչ որ այժմս են, որ նրանց աչքերը
երբեմն երիտասարդական փայլ ունէին,
սիրտը եռում էր և թէ միայն իրենց

անձնական երիտասարդութեան զուար-
ճութիւններով և արկածներով լի յիշ-
գութիւնը Հէյմանի, Շուլցի, Միւլլերի և
այլոց ճակատները պսակում է դափնի-
ներով և չրջապատում հրափռ լուսով։
Ուրուականների հետ կռուիլը ապար-
դիւն է, նա հետզհետէ թուլանում է,
հէնց որ մենք ծերանում ենք և ընդհա-
տում է, երբ որ մենք ինքներա ուրուա-
կանների ենք փոխարկւում և սկսում
չրջել ու է բեմի վրայ։

Հիմա անցնենք կատաղի կռուին, որ
մղում ենք կենդանիների հետ։ Որչափ
էլ, ըստ մեծի մասին բարեմիտ և միա-
միտ են երևում գերասանները աւօրեայ
կեանքում, ամենահեղեղը նրանցից ան-
խիղճ են և վայրենի արիւնարբու են
հանդիսանում բեմի վրայ իրենց մասնա-
գիտութեան մէջ։

Մանաւանդ զգուելի են պալատական
բեմերին ծառայող գերասանները, որոնք
երիտասարդութիւնից գործել են մի և
նոյն տեղ և հետզհետէ մի անարժան հե-
ղինակութիւն են իւրացրել։

Նրանց հետ պիտի չափազանց զգոյշ
խօսես և վայելուչ, ոչ մի քննադատու-
թիւն չեն տանում և միշտ դժգոհ են
«երախտամուլ» վարչութիւնից։

Իսկ դուք նկատել էք, ինչպէս նուրբ,
յանդուգն, սիրալիր ձևով գերասանը կա-
րողանում է մեռցնել իր ամպ լուայի դե-
րեր կատարող ընկերին (գուբիօր-ին)։

Միայն իր հետ ծառայողներին, որով-
հետև ով նրա հետ չէ մրցում ծափահարու-
թիւններ ստանալով կամ համակրութիւն
վաստակելով, նա գովում է շուայլաբար։

Օրինակի համար հարցնում ես հերո-
սական դերեր կատարող Ա-ին նրա ըն-
կեր Բ-ի մասին։

—Ասացէք խնդրեմ՝ ինչպիսի դերասան
է Բ-ն։

Ա-ն բարեսրտութիւնից կատարելապէս
փայլում է։

Բ-ն—կրկնում է նա։—Օ, դա մի հի-
անալի, հազուադիւս մարդ է։

—է՛հ լաւ։—Սակայն ինչպէս է խաղում։

—Աչխատասէր, խնայող. . . հրաշալի ըն-
կեր է։ Նա պահում է մօրը, նա. . .

Այդ ամիսը վերին աստիճանի գովելի է։
Բայց ես կը ցանկայի զազափար կազմիլ
նրա ընդունակութիւնների մասին։ Ա-ն
ձևացնում է, իբր չէ լսում հարցը և շա-
րունակում է շուայլ գովասանքները։

—Հաւատացնում եմ, ես չեմ պատա-
հած նրա նման հեղ անշահասէր և օրի-
նակելի մարդուն։

Ձեր համբերութիւնը արդէն հատել է։

—Ներեցէք պ. Ա.,—Բ-ն պիտի իմ նոր
դրամայի գլխաւոր հերոսի դերը կատա-
րէ, ուստի ես ձեզ հարցնում եմ, թէ նա
ինչպիսի դերասան է։

Այդ բառերը չեչտելով արտասանեցիք։
Ա-ի դէմքը յանկարծ փոխւում է և ըն-
դունում է օտարոտի հեղինական արտա-
յայտութիւն։

—Բ-ն պիտի ձեր պիեսի գլխաւոր դե-
րը կատարէ։ Դուք փափագում էք իմա-
նալ, թէ նա որպիսի դերասան է։

Սա նրան խղճում եմ։ Նրան պակա-
սում է այստեղ, այստեղ և այստեղ. . .

Այդ ասելիս Ա-ն ցոյց է տալիս ճա-
կատը, սիրտը և կոկորդը, մի այդպիսի
սառնասրտութեամբ և կոպտութեամբ
ստորագրելով մահուան դատաւճիւրը իր
հաճելի և սիրելի բարեկամին։

Հարցնում ես կոմիկին իր դուբլիօրի
մասին։

—Օ, նրան նայելիս ծիծաղից ուշա-
թափ պիտի լինիս, պատասխանում է
նա և իսկոյն աւելացնում՝ այսինքն գա-
րեջրատանը։

Օպերետայի երգչի յաւազնութիւն
ունեցող երիտասարդ կոմիկը խօսում է
իր ոսոխի մասին։

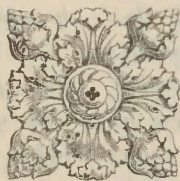
—Այո, իմ բարեկամը հիանալի երի-
տասարդ է և շնորհալի գերասան։ Եթէ
նրա ձայնը մշակուի, եթէ նա թողնի
բառերի արտասանութեան տգեղ ձևը,
և քիչ վայելուչ արտաքին ստանալով ըն-
տելանայ բեմին և սկսէ խաղալ լաւ թէ
վատ, այն դիպուածում յուսալի է, որ
ժամանակի ընթացքում մի բան գո՛ւրս
կը գայ։ Իհր ժամանակ ունի կատարի-
լագործուելու։ Ձէ որ անցեալ տարի լրա-
ցաւ նրա *Նրեպունուհին* տարին. . .

Նա չառ հեռու կերթայի, եթէ կամե-
նայի այստեղ մի տու մի նկարողիւ ը-
լոր միջոցները, որոնք իրիւ կուուի գէնք
գործադրուում են:

Սրան վերաբերուում են՝ անհրաժեշտ
իրերի գողանալը, չը դրած նամանակներ
յանձնելը (մի հնարագէտ դերասան վրէժ
հանեց մի անգամ իր հետ մրցողից, վե-
րադարձելով նրան դատարկ թերթը և
ասելով՝ Նա ակնոցներս տանն եմ մուտ-
ցել, ինքներդ կարդացէք)՝ նախադասու-
թիւնների դիտմամբ ազաւազելը, որի պա-
տասխանը անհնարին է դարձնում և այլն..

Նա կամենում էի միայն թուել մի քա-
նի օրինակներ այն գաղանի յարձակում-
ներից, որոնցից և ոչ ոք ապահովուած է:
Այդպիսի դիպուածներում միայն մի մի-
թարութիւն կայ, այն է՝ որ իւրաքանչիւր
ներկայացման՝ մի քանի ժամ հովանա-
ւորութիւնը, զրպարտութիւնը և թշնա-
մութիւնը արտաքսուում են և դերասանին
խօսք է տրուում հրապարակաւ իր անձը
պաշտպանելու՝ որը և նա կարող է կա-
տարել անարգել... և թէ միայն գիտէ
իւր դերը...

Թարգմ. Z.

ԿԱՆՈՆՆԵՐ ԴԵՐԱՍԱՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ

(ՎՅՈՋՊԳԱՆՂ ՓԵՕՐԵԻ)

1803

Գեթեն թատրոնին մեծ նշանակութիւն էր տալիս, և երկար ժամանակ Շիլլերի մասնակցութեամբ՝ ղեկավար էր մուսանների քաղաք՝ Վայմարի բնմի, որի շնորհիւ այս բնմը շատ բարգաւաճեցաւ: Գեթեն իւր այս կանոնները զրելու ժամանակ աչքի առաջ ունէր ի հարկէ Գերմանիոյ և յատկապէս Վայմարի դերասաններին, որոնց ամեն միւնը կրթուած և զարգացած զեղարուեստագէտ է եղել: Ուստի այս կանոններից մինը կամ միւսը թերեւ մանրակրկիտ և գուցէ նոյն իսկ աւելորդ երեւայ, բայց կարեւոր են. և հանճարի այս զրուածքի մէջ որքան խորութիւն կայ:

Մենք ի նկատի ունենալով հայոց բնմը, գուրս ձգեցինք այն, ինչ որ յատուկ է դերմանականին:

Դերասանութեան արուեստը կազմում են լեզուն և մարմնի շարժուածքը: Երկուսի մասին էլ մենք կամենում ենք յետագայ պրակներում մի քանի կանոններ և հրահանգներ տալ, սկսելով նախ լեզուից:

Բ Ա Ր Բ Ա Ռ.

1. Եթէ մի եղերական խօսքի (tragische Rede) մէջ ներս է սպրդում մի գաւառաբանութիւն, ամենագեղեցիկ բանաստեղծութիւնն անգամ եղծւում է և հանդիսականի լսելիքը վիրաւորում: Ուստի նորավարժ դերասանի համար ա-

ռաջին և անհրաժեշտ բանն է բարբառների բոլոր թերութիւններից զերծ մընալ և ջանալ մի կատարեալ յստակ արտասանութիւն ձեռք բերել: Դաւառաբանութիւնը յարմար չէ բեմին: Այնտեղ թող տիրէ միայն մաքուր դերմանական լեզուն ¹⁾ այնպէս, ինչպէս որ ճաշակի, զեղարուեստի և գիտութեան միջոցով կազմակերպուել և նրբացել է:

2. Ով որ ստիպուած է բարբառի սովորութիւնների դէմ մաքաւել, թող հետեի դերմաներէնի ընդհանուր կանոններին, և ջանայ նոր իւրացուցանելիքը շատ սուր, այն աւելի սուր արտասանել, քան պէտք է: Նոյն իսկ չափազանցութիւններ այս դէպքում թոյլադրելի են, առանց երկիւղ կշեղու՝ թէ կարող է վնաս առաջանալ. որովհետեւ մարդկային բնութեան յատուկ է՝ միշտ սիրով իւր հին սովորութեանց վերադառնալ. և չափազանցումները ինքնին հարթել:

ԱՐՏԱՆՈՒԹԻՒՆ.

3. Ինչպէս որ երաժշտութեան մէջ իւրաքանչիւր տոնի առանձին ուղիղ, ճիշդ և մաքուր ըմբռնումը զեղարուեստական ամբողջ նուազի (vortrag) հիմն է, այնպէս էլ բեմական արուեստի մէջ ամենաբարձր թիւ-ասութեան (Becitation) և առեմաբանութեան (Declamation) հի-

¹⁾ Ունչ որ խօսւում է գերմաներէնի մասին, նոյնը եւ պէտք է վերաբերել եւ հայերէնին:

մունքն է իւրաքանչիւր առանձին բառի
յատուկ և իսկատար արտասանութիւնը:

4. Լիակատար է սակայն արտասանութիւնը, երբ բառի ոչ մի տառն անլսելի չէ մնում, այլ իւրաքանչիւրն էլ իւր իսկական ձայնով արտաբերւում է:

5. Մաքուր է արտասանութիւնը, երբ բոլոր բառերն այնպէս են ասւում, որ ունկնդիրը զիւրութեամբ և որոշակի միաբըն ըմբռնում է: Նրկուսի միանալովն արտասանութիւնը դառնում է կատարեալ:

6. Դերասանը պէտք է ձգտի այսպիսի մի արտասանութեան, քաջ իմանալով, որ մի կուլ տուած տառ կամ մի անորոշ արտասանած բառ՝ յաճախ ամբողջ նախադասութիւնը երկմիտ է դարձնում, որով և հասարակութեան պատրանքը (Täuschung) փարատւում է և յաճախ, նոյն իսկ ամենալուրջ սեփարաններում, ծիծաղը շարժւում:

7. Պէտք է ուշք դարձնել բառերի վերջաւորութեանց վրայ և վերջին վանկերը պարզ արտասանել, մանաւանդ չափական խօսքի մէջ, որովհետև վերջին վանկի ձայնաւորը չսուսելով, վանկը պակասում է:

8. Նոյնպէս պէտք է համահնչիւն տառերի վերաբերութեամբ զգոյշ լինել, որոնք զիւրաւ միմեանց հետ խառնւում են, որով խօսքի ամբողջ միտքը կարող է փճանալ և անհասկանալի դառնալ:

9. Այսպէս և պ և բ, տ և դ և այլն պէտք է նկատելի կերպով տարբերել: Ուստի նորաւարժն այս երկուսի մէջ պէտք է խիստ զանազանութիւն սնէ և պ ու տ աւելի խիստ արտասանէ, քան իսկապէս հարկ է, մանաւանդ եթէ նա իւր բարբառի ազդեցութեամբ զիւրաւ հակառակին հակամէտ է:

10. Եթէ երկու համահնչիւն բաղաձայն միմեանց յաջորդեն, այնպէս որ մի բառը վերջաւորւում է միևնոյն տա-

ռով, որով միւսն սկսւում է. պէտք է սակաւ ինչ արոհել, որպէս զի երկու բառերը լաւ զանազանուին:

11. Պէտք է զգուշանալ մանաւանդ վերջավանկերը և վերջաւորները անորոշ արտասանելուց: Այս կանոնը պէտք է ի նկատի ունենալ առաւելագէտ այն տառերի վերաբերութեամբ, որոնք հոլովական վերջաւորութիւններ լինելով անուան (Hauptwort) առանձին նշանակութիւնն են որոշում, հետևաբար ցոյց են տալիս այն յարաբերութիւնը, որ անունն ունի նախադասութեան մի և մասի հետ. և այդպէս նոյննով նախադասութեան իսկական միտքն որոշւում է:

12. Ապա մաքուր և յստակ արտասանելու է հասարակ, յատուկ անունները և շաղկապները:

13. Յատուկ անուններն ընդհանրապէս պէտք է սովորականից աւելի շեշտել արտասանութեան ժամանակ, որպէս զի նոքա ունկնդրին որոշակի լսելի լինին: Որովհետև սակաւ պատահում է, որ տրվեն տառջին զարծողութեան մէջ խօսք է լինում մի անձի մասին, որ միայն երբորդ զործողութեան մէջ, յաճախ տւելի ևս ուշ բեմ է գուրս դալիս: Հանդիսականների ուշադրութիւնը պէտք է դարձնել այդ անուան վրայ: Ան ինչպէս կարող է այդ լինել, եթէ ոչ յստակ և զօրեղ արտասանութեամբ:

14. Արտասանութեան մէջ կատարելութեան հասնելու համար նորաւարժը պէտք է շատ ծանր արտասանէ և ազդու. վանկերը, մանաւանդ վերջավանկերը պարզ կերպով հնչէ. որպէսզի արագ արտասանելի վանկերն անհասկանալի չմնան:

15. Միևնոյն ժամանակ խորհուրդ հնչ տալիս սկզբում այնչափ ցած խօսել, որչափ որ մարդս կարող է, և ապա փոփոխակի միշտ բարձրացնել տոնը, վտանգի այսպիսով ձայնն ստանում է մի ընդարձակ ծաւալ, և մշակւում է զանազան

կիւնքների համար, որոնք հարկաւոր են մարդուս տախնարանութեան ժամանակ:

16. Այս պատճառաւ էլ շատ լու է, եթէ մարդ բոլոր վանկեցը, չեղաւոր թէ տնչեղտ (երկար թէ սուղ), սկզբից չեղտեղով (երկար) և այնչափ ցած տոնով տսէ, որչափ ձայնը ներում է, որովհետև այլապէս ըստ սովորականի արագ խօսելուց յետոյ չեղտն ընկնում է վերջին բառի վերայ:

17. Սխալ և անճիշդ բերան սովորելը պատճառ է շատ դերասանների սխալ և անճիշդ արտասանութեան: Ուրեմն որ և է բան տնդիր սերտելուց առաջ անհրաժեշտ է այդ բանը ծանր և խորին ուշադրութեամբ կարդալ: Նւ կարգաւորս պէտք է բոլորովին մի կողմ թողնել կիրք, ատենաբանութիւն և երեսկայութեան խաղ: Պորա փոխարէն պէտք է ջանալով ջանալ ճիշդ կարդալ և ապա թէ ուղիղ սովորել. այդպիսով թէ բարբառի և թէ արտասանութեան շատ թերութիւնից զերծ կմնայ դերասանը:

Թիւ-ասութիւն եւ ատենաբանութիւն:

(Recitation, Declamation).

18. Թիւ-ասութիւն ասելով իմանալու է այնպիսի վերծանութիւն (vortrag), որն որ ձայնն առանց բուռն կերպով բարձրացնելու, սակայն և ոչ էլ առանց տոնը փոփոխելու սառն, հանդարտ և սաստիկ յուզուած խօսքի մէջտեղն է բռնում: Ունկնդիրն զգալու է միշտ, որ այստեղ խօսքը մի երրորդ առարկայի մասին է:

19. Այս պատճառաւ թէև պահանջելի է, որ մարդս թիւ-ասելի տեղերին համապատասխան արտայայտութիւն տայ, և այնպիսի զգածումով (Empfindung) և զգացմունքով (gefühl) ասէ, որն որ ոտանաւորն իւր բովանդակութեամբ ներչընչում է ընթերցողին: Սակայն այս պէտք է լինի չափաւոր և առանց այն կրքոտ ինքնուրացութեան, որ պահանջւում է ատենաբանութեան ժամանակ: Թէև թիւ-ասացը ձայնով հետևում է բանաստեղծի

գաղափարներին և այն սալաւորութեան, որ անում է մեղմ կամ սոսկալի, դիւրեկան և անդիւր նիւթը.— և թէպէտ սոսկալին սոսկալի, քնքոյշը քնքոյշ, հանդիսաւորը հանդիսաւոր տոնով է ասում, — բայց սաքա նիւթի թիւ-ասացի վրայ արած տալաւորութեան լոկ հետևանքն ու արդիւնքն են:

Այսպիսով նա իւր յատուկ բնաւորութիւնը չէ փոխում. նա այսպիսով ուրանում չէ իւր բնոյթը, իւր անհատականութիւնը. և նրան կարելի է համեմատել մի գաշնամուրի (Fortepiano) հետ, որի վերայ մենք ածում ենք իւր բնական չինուածքին յարմարեցուցած տոնով:

Այն հատուածը (passage), որ մենք ածում ենք, թէև ստիպում է մեզ իւր յորինուածքով (Composition) ուժգին կամ մեղմը (forte կամ pieno) անուշ կամ սաստիկը (dolce կամ furiso) պահպանել. բայց այս անկուս գործ չենք զնում գաշնամուրի ունեցած ձայնափոխը (mutation), այլ լոկ մեր հոգին փոխանցնում է մատները, որոնք ուժգին կամ մեղմ ճնշելով գաշնամուրի ստեղծները՝ յորինուածքի ոգին մտցնում են հատուածի մէջ, որով նորա բովանդակութեամբ յարուցանելի զգացումներ են յառաջ բերւում:

20. Բոլորովին այլ է ատենաբանութեան կամ բարձր թիւ-ասութեան հանգամանքը: Այստեղ պէտք է թողնենք մեր ընդարոյս բնաւորութիւնը, և մեր բնոյթն ուրանանք և բոլորովին համակերպուինք մեր ներկայացնելի անձի դրութեան և տրամադրութեան: Մեր արտասանելի խօսքերը պէտք է ուժգնութեամբ և եռանդով արտասանենք, որպէսզի երևայ, թէ մենք այդ բովանդակութեան մի հոգեկան յուզմունքով իրօք համակուած ենք: Այս դէպքում գաշնականաբար ծառայեցնում է գաշնամուրի ունեցած ոտնկան և ձայնափոխը (mutation): Եթէ սոքա ճաշակով, իւրաքանչիւրն իւր տեղում, ինչպէս հարկն է, կիրարկուին, և եթէ ածողը նախապէս ոգով և ջանքով ուսումնասիրել է նոցա գործադրութիւնը և այն էֆֆեկտը, որը

սոցա միջոցով կարելի է յառաջ բերել, այն ժամանակ նա կարող է հաւաստի լինել, որ նրա խաղն ունենդիրների վրայ ամենագեղեցիկ և կատարեալ սովաւորութիւն կ'անէ:

21. Կարելի էր ատենաբանութեան արուեստը բաւերով արտայայտուող երաժշտութեան արուեստ անուանել, ինչպէս որ առհասարակ նա երաժշտութեան հետ շատ նմանութիւն ունի: Միայն պէտք է չմոռանալ այն տարբերութիւնը, որ երաժշտութիւնն իւր յատուկ նպատակների համաձայն աւելի ազատութիւն է վայելում, մինչդեռ ատենաբանութեան արուեստն իւր տոների ծաւալով շատ աւելի սահմանափակ է, և մի օտար նպատակի է ծառայում:

Այս հիմնական կանոնը պէտք է ատենաբանը միշտ աչքի առաջ ունենայ. որովհետեւ եթէ նա տոները չափազանց չուս փոխէ, կամ շատ ցած և կամ շատ բարձր խօսէ, կամ չափազանց շատ կիսաձայներ գործածէ, այն ժամանակ ատենաբանութիւնը կը դառնայ նրզ, իսկ հակառակ դէպքում՝ միօրինակ (մոնոտոն), որը նոյն իսկ հասարակ թիւ-ասութեան մի պակասութիւն է: Նրկու խութիւր, որոնք հաւասար վտանկաւոր են. և որոնց մէջ մի երրորդ էլ թագնուած է, այն է քարոզչական տոներ: Առաջին կամ երկրորդ վտանգից խուսափելու հեշա կարելի է բաղխուիլ երրորդին:

22. Ճիշդ ատենաբանութիւն ձեռք բերելու համար հետեւեալ կանոններին հետեւելու է: Բառերի իմաստը լաւ հասկանալուց և լիովին ըմբռնելուց յետոյ պէտք է ջանալ, որ նոքա պարտ ու պատշաճ ձայների տոնով հնչուին, և ուժգին կամ մեղմ, արագ կամ դանդաղ արտասանութիւն իւրաքանչիւր նախադասութեան իմաստի համաձայն:

23. Պէտք է ուրիշ տեղում, երբ խօսքի իմաստը արդէն ինքը պահանջում է, մի այլ արագագոյն յեղանակ (tempo) ընտրել:

24. Նրբոր պատահի մի խօսք, որն ընդհատուած է ուրիշ միջանկեալ խօսքով, այնպէս որ իբրեւ թէ փակագծով բաժանուած լինէր, այն ժամանակ պէտք է միջանկեալ նախադասութիւնից առաջ և յետոյ սակաւ ինչ կանդ առնել և միջանկեալ խօսքով ընդհատուած տոներ նորից շարունակել:

25. Նթէ մի բառ հանդիպի, որն ըստ իւր իմաստի յարմար է առաւել ազդու շեշտադրութեան, կամ թերեւ արդէն ինքն ըստ ինքեան իւր ներքին էութեան և ոչ յատկացուած իմաստի զօրութեամբ առաւել զօրեղ տոնով պէտք է արտասանել՝ այն ժամանակ լաւ նկատելու է, որ հարկաւոր չէ յանկարծ դուրս ցատկել խօսելու հանդարտ եղանակից և բոլոր ուժով այս նշանաւոր խօսքն արտաբերել և ապա նորից հանդարտ տոնին անցնել. այլ պէտք է զօրեղացած տոնն իմաստնարար բաժանելով նախադասութեան ունկնդրին: Այսպիսով արդէն նախնթաց բառերն առաւել որոշակի շեշտելով և հետզհետէ բարձրանալով հասնել գլխաւոր բառին, որպէս զի այդ բառը միւսների հետ կատարեալ և ներդաշնակ կապակցութեամբ արտասանուի:

26. Նթէ «ո» կոչականին դեռ մի քանի բառեր են հետեւում, պէտք է սակաւ ինչ կանդ առնել, և այն ևս այնպէս, որ «ո» առանձին կոչական կազմէ. օրինակ՝
ո—մայր իմ:

27. Ինչպէս արտասանութեան ժամանակ յատկապէս ուշք պէտք է դարձնել յատուկ անուանները պարզ և յստակ արտասանելու, այսպէս և ատենաբանութեան մէջ միևնոյն կանոնը կրկնւում է, միայն աւելի խիստ շեշտուած:

28. Ատենաբանն ազատ է իւր համար որոշիչ նշաններ ունենալու, դադար և այլն տալու. միմիայն զգոյշ պէտք է լինի իմաստն ազարտելուց, որն այս դէպքում նոյնքան դիւրաւ կարող է պատահիլ, որքան մի բառ բաց թողած կամ արտասանած ժամանակ:

29. Այս թիթե անարկներէ կարելի է հեշտ իմանալ, թէ որքան անընդհատ ջանք և ժամանակ է պէտք այս դժուար արուեստի մէջ յառաջագիմութիւն անելու համար:

30. Նորովարժ գերասանի համար շատ օգտակար է, որ նա ամեն մի ատենաբանելի հատուած բառ կարելոյն լիաբերան աւէ. որովհետեւ այսպիսով նրա ձայնի ծաւալը կ'ընդարձակուի և ընդունակ կը դառնայ ձայնի բոլոր ելեւէջները կատարեալ կերպով արտայայտելու: Բայց եթէ նա սաստիկ բարձր սկսի, այն ժամանակ, այդ եղանակին սովորելով, կը կորցնի առնական ձայնի խորութիւնը հետեւեալ և վսեմի ու ոգեկանի ճիշդ արտայայտութիւնը: Եւ ինչ սպաւորութիւն կարող է նա դործել մի սուր և ճշող ձայնով: Բայց եթէ նա քաջովարժ լինի լիաբերան ատենաբանութեան, այն ժամանակ անշուշտ նա ձեռնհաս կլինի ամեն հնա-

լուար դարձուածքները և ելեւէջները արտայայտելու:

ՉՓՈՎԱԼՆ ԽՕՍՔ.

31. Ատենաբանութեան համար որոշած կաւոններն ու նկատողութիւնները կարող են չափական խօսքի համար էլ հիմնական օրէնք համարուիլ: Մտնաւանդ որ չափական խօսքի էութիւնն իսկ պահանջում է, որ նիւթն առաւել ևս եռանդուն, արտայայտ արտայայտութեամբ ատենաբանուի: Այնտեղ պէտք է ամեն մի խօսքն մի որոշ կշռով արտասանուի:

32. Բայց վանկերի կազմութիւնը, ինչպէս և յանկաւոր վերջավանկերը, չպէտք է շատ աչքի ընկնիլու չափ որոշել. այլ պէտք է կապը պահպանել ինչպէս արձակ խօսքում (պրոպայում):

(Շարունակութիւնը հետեւեալ գրքում)

ԹԱՏՐՈՆԱԿԱՆ ՔՐՈՆԻԿՈՆ

Արտասահմանից

Ժընև. 13. Դեկտ. 1893.

Ինձ յանձնարարեցիք Ձեր «Թատրոն» հանդէսի համար կազմել մի Թատրոնական քրոնիկոն արտասահմանեան պիեսաների: Ձեր յանձնարարութիւնը, որքան որ կարելի է լինում ինձ, ահա կատարում եմ, սկզբից ներողութիւն խնդրելով, որ նա չի լինիլ այնքան կատարեալ, որքան որ սպասում էք: Դրա պատճառները զանազան են և դժբաղդապէս մէկը ստիպում է ինձ՝ որքան կարելի է ամփոփ լինել նկարագրութիւնների մէջ: Այդ պատճառը ինձնից կախում չ'ունի, այլ նոյն իսկ պիեսաներից մի քանիսի բովանդակութիւններից:

Այնքան արագ, միմեանց ետեւից և այնքան շատ են լոյս ընկնում նոր նոր պիեսաներ, որ եթէ կամենամ մի սու մի նրանց բովանդակութիւնը տալ, այն ժամանակ հարկ կը լինի ամիսը մի անգամ մի ամբողջ գիրք յատկացնել առանձնապէս դրանց համար: Ինձ մնում է խօսելով այս սեզօնի մասին միայն, հարևանցի անցնել շատ գործերի վրայից և կանդ առնել միմիայն մի քանի այնպիսի դժբաղդների վրայ, որոնք Թատրոնական աշխարհում աղմուկ գործեցին:

Հրատարակուող և խաղացուող պիեսաներից մեծ մասը լինում են ֆրանսիական անհամ կատակներ (folies) և կամ անմիա վօգելիլներ, որոնք բացի ծիծաղելու պատրաստ մարդկանց ծիծաղը չարժեքուց, ուրիշ ոչ մի արժանաւորութիւն չ'ունեն: Շատերն էլ թեթի օպերետներ են գուարթ մուզիկայով, (ինչպէս տես-

նում էք խօսում եմ նաև երաժշտական պիեսաների մասին) խառն ամենայնաբար և յաճախ լրբիների բովանդակութեամբ: Լուրջ դրամա կամ օպերա շատ հազուագիւտ է: Սկսում եմ նախ օպերաներից, որովհետև դրանք էլ իմ կարծիքով, տեղ պիտի ունենան Թատրոնական քրոնիկոնի մէջ: Սեզօնը այս անգամ Փարիզում բացուել է *Դէյրիզամի* կոչուող մի նոր օպերայով, հեղինակութիւն Նօէլի և մուզիկա Հէնրի Մարէշալի: Նոր օպերան չ'ունի ոչ մի նոր բան իր մէջ. մուզիկան էլ մի առանձին ուշադրութեան արժանի բան չէ, թէև վատ էլ չէ, նիւթը, դժբախտաբար յաճախ կրկնուած մի նիւթ է, վերցրած յունական առասպելական կեանքից: Եթէ հաւատանք ստատիստիկային, 17 խաղացի կոմպոզիտորներ արդէն զբաղուել են այդ նիւթով և նրանց 17 օպերաները այժմ այնպէս մոռացութեան մէջ են ընկել, որ հեղինակների տնուններից մի քանիսը հագիւ հագ են յիշում: Պիտի ասել, որ օրինակ՝ Պիեզիէլլօի օպերան համեմատաբար շատ բարձր է Մարէշալի նոր մուզիկայից:

Արդէն սլարդ երևում է, որ Արեմտեան մուզիկայի աղբիւրը սկսել է սպառուել. մի նոր օպերա որ լսում ես, կարծում ես՝ թէ նրա կտորները վաղուց արդէն քեզ ծանօթ են. ոչ մի բնաւորոշութիւն (originalité) չէ երևում այլ ես, նոյն իսկ ամենայնայնի վարպետների մօտ, որպիսին է Վերդին իր նոր օպերա Ֆալստաֆով: Իրենք կոմպոզիտորներն էլ

այդ նկատած լինելով, այժմ սկսում են դիմել Արևելքին և նոր օպերաների մէջ յայտնի կերպով երևում է այդ նոր տարրը, որը անշուշտ շուտով որպէս մի թարմ տարր, պիտի կազմէ մի նոր չկողա, պարզ բան է՝ ոչ թէ այն այլանդակ մուգիկան տալով մեզ, որպէս լսում ենք միշտ Արևելքում, այլ այդ նոյն մուգիկան մշակած, կանոնաւորած և օրէնքի տակ դրած: Սէն-Սարէնսի «Մամսոն և Դալիլա» և այլ նոր օպերաների մէջ երևում են որոշ կատրոններ, որոնք մեզ Արևելցոց յիշեցնում են մեր և պարսկական մուգիկան, նոյնն երևում է նաև «Petit duc» նոր օպերիսի մէջ:

Երաժշտական պիեսաների վրայ այս համառօտ ակնարկը ձգելուց յետոյ, անցնենք թատրոնական դրամատիկներին:

Վօդէվիլների մէջ փոքր 'ի շատէ ուշադրութեան արժանիներն են եղել. 1) «Bas-bleu» կոչուող դրամատիկը: Այս բառը հայերէն թարգմանել կարելի է միայն «Բամսառն կին» անունով. պիեսայի հերոսուհին է մի կին, որ մի քանի գրքեր կարդալով, մի քանի փքուն ֆրազներ սերտած, ամեն տեղ ուզում է իրեն դիտնական ցոյց տալ, ամեն բանից իրեն տեղեակ ձևացնել և ձանձրացնել բոլորին իր «գիտութեամբ»: Վօդէվիլի հեղինակին չէ յաջողուել սակայն դուրս բերել bas-bleu-ի տիպը և պիեսը վերջանում է անհամ խենթութիւններով: Պիեսան դրա համար էլ անյաջողութեան է ենթարկուել Փարիզի վօդէվիլի թատրոնում: Յաջողուած կոմիդիաներից մէկն է եղել «Մոնսորոյի տիկին», պիեսան: Այս կոմիդիան չինուած է Ալէքսանդր Դիւմա հօր համանուն մեծ վէպից. կան շատ ծանր և լաւ դերեր, որպիսիք են Հէնրի III-ի, Խեղկատակ Շիկօի և սիրոյ գոհ Բիւսսիի դերերը:

«Դաւառացի» վօդէվիլի նիւթը շատ չնչին է, բայց երբ խաղացողները լաւ են, խաղը կենդանի է անցնում: Մի կին խաբելով իր ամուսնոյն, սիրում է ամուսնոյ մի բարեկամին, յետոյ փախչում է նրա հետ, բայց կէս ճանապարհին խղ-

ճահարուելով և յիշելով իր որդոց, վերադառնում է նորից: Հեղինակը այս պարզ նիւթից գոյացրել է մի այնպիսի բնական բան, որ պիեսան փարիզցիների աւջի յաջողութիւն է գտել, մանաւանդ տեսարաններից մէկը, ուր գաւառացի սիրահար Մօրիսը, որ ունի մի ազնուական հայր, որը իր որդուն անպաճառ կամենում է հարուստ աղջիկ բերել, մերժում է և ենթարկւում է իր հօր մի խարդախութեան: Սա - հայրը մի կեղծ մուրհակ է շինում և անպատուում որդուն, սակայն որդու մի բարեկամը վճարելով մուրհակը՝ ազատում է նրան անպատուութիւնից: Տեսարանը աշխոյժ ունի և էֆէկտ կը սթառճառի: Հետաքրքիր չէ՝ իմանալ, թէ պիեսան թնչու է կրում «Դաւառացի» անունը, չէ որ այդպիսի բաներ քաղաքումն էլ կարող էր յաճախ պատահել, բայց հեղինակը՝ Պօլ-Ալէքսիս, կամենալով չողորթիլ քաղաքացոց սնոտիութիւնը, դրանով կամենում է ցոյց տալ, որ այդպիսի կեղտոտութիւնները միմիայն գաւառներին են յատուկ: Ողորմելի չէ այս լոգիկան:

Աւելորդ եմ համարում կանգ առնել ուրիշ մի շարք անհամ, անհաշակ և անմիտ վօդէվիլների վրայ, որպիսիք են Հէնրի Ամիքի «Մի վրէժնդրութիւն», «Նոննու» և այլն դրամատիկները:

Անցնելով փոքր ինչ աւելի լուրջ և կարևոր դրամատիկներին, ամենից առաջ ուզում եմ խօսել քիչ երկար մի սկաւմական դրամայի մասին, որը առաջին անգամ ներկայացուեց դրամայի գործողութեան տեղումն իսկ, բացօդեայ, և հին հուովմէական տիրապետութեան ժամանակից մնացած մի մեծ ամփիթէատրի մէջ:

Շվեյցարական այդ քաղաքը, ուր կատարուել է գործողութիւնը և ուր առաջին անգամ մեծ չֆեղութեամբ ներկայացուեց պիեսան, կոչւում է Ավանշ, որ գտնւում է Լօզանի մօտ (Վօ կանտոնում): Այդ քաղաքը Հռովմէական տիրապետութեան ժամանակուայ Ավէնաիքում քաղաքն է և ունի իր մէջ կիսախարխուլ Հռովմէական ամփիթէատրը: Նոր դրաման, որ կոչւում է Ժոլլիա

Ալլախնուլա, հեղինակովթին Աղօլֆ Բի-
թի, ներկայացուեց Սեպտեմբեր 20-ին:
Դժբախտաբար մի յորդառատ անձրև՝ նը-
ւաղեցնում է ներկայացման չքեղութիւ-
նը, սակայն՝ ասում է հետագիւրը: «Անկա-
րելի լինելով յետաձգել, պոպուլում էին
խաղալ միևնոյն գեկորացիայով, որով-
հետ քամին չէր թողնում նրանց փո-
խելու, բացի դրանից անձրևն էլ բոլոր
փարագոյրները փչացնում էր: Դերասան-
ները թըջում, ոտները ջրի մէջ և քա-
մուց սառած, աշխատեցին չը կորցնել
աշխոյժը. ժողովուրդը ստոյլկեան համ-
բերութեամբ պահանջեց, որ պիտան
մինչև վերջը խաղացուի, թէև ինքը նըս-
տել էր անձրևի տակ: Պիեսան մեծ յա-
ջողութիւն ունեցաւ: Հեղինակը ովացի-
աների ենթարկուեց և պսակ ստացաւ:

Տեսնենք, թէ ինչ է այդ դրաման:

Ավանշի այդ ամփիթէատորը III և IV
դարի մի քանի արչաւանքներից լիովին
ոչնչացել է բացի պարսպից, որի մէջ
փորելուց դանուել է հին արեւայի հետք:
Ահա այդ փոստանման տեղումն է, որ շի-
նուել է բնութ: Մի լայն տախտակամած,
փակուած վրանով և առաջից փակուող
փարագոյրով: Բնութի ճակատի վրայ գրուած
էր «Aventicum» բառը, քաղաքի պատմա-
կան տնունը: Ներկայացման ժամանակ
հանդիսականների թիւն է եղել 1600,
սեղաւորուած հին հռովմէական ձևով:

Աղօլֆ Բիթի այդ դրաման մտածուած,
հայրենասիրական, ճշգրիտ և սրտաշարժ
կերպով է գրուած: Ժուլիա Ալլախնուլայի
դէպքը ինքնընտրեալն այնքան կարճ է,
որ հազիւ մի տեսարանի միայն բաւա-
կանանար. և սակայն հեղինակը հետեւելով
իր երևակայութեան և լիզենդաներին,
դուրս է բերել այդ դէպքից մի չքեղ
գործ: Պատմութիւնից մենք գիտենք մի-
այն, որ Աւենաիքումի կուսակալ (Հռով-
մի կողմից, սակայն քնիկ) Ալլախնուսը
իր երկրացոյց (Հելվետացոյց) ապստամ-
բեցնում է Հռովմի բռնակալութեան դէմ,
սակայն նուաճուած է շուտով և ապստամ-
բութիւնը զսպող Հռովմէական զօրա-
պետ Սեպտիմի զալիս խաղաղեցնում է
երկիրը և գլխատել տալիս Ալլախնուսին:
Սրա աղջիկը՝ Ժուլիան չը կարողանալով

դանել հօր մահը, ինքն իրեն սպանում է:

Ահա ամբողջ դէպքը, որ տալիս է մեզ
պատմութիւնը. Բայրօնը նրան երգել է
արդէն, իսկ դրամայի համար մի շատ
մեծ նիւթ չէր կարող լինել այդքանը:
Սակայն հեղինակը ստեղծում է նոր անձ-
բաւորութիւններ և աւելի զօրեղացնում
է Ժուլիայի ինքնասպանութեան պատ-
ճառը, խառնելով հօր մահուան հետ նաև
մի սիրային ինտրիգ:

Առաջին տեսարանը ներկայացնում է
Ալլենտիքում քաղաքը (այժմեան Ավանշ)
և նրա Կոպիտօլական հրապարակը, որի
մի կողմում երևում են Ալլենտիա (քա-
ղաքի պաշտպան Աստուածուհու) և Ժիւ-
պիտերի տաճարները, ձախ կողմումն է
Դիօմէդի տունը: Խորքում տարածուած է
քաղաքը:

Դիօմէդը մի հարուստ պատրիկ է, որ
պալատական ինտրիգների զոհ եղած՝
Հռովմից ուղարկուած է այստեղ իբր
աքսոր և յանձնուած է նրան հարկահա-
ւաքի պաշտօնի: Նա միշտ անհաշտ է
կուսակալ Ժուլիուս Ալլախնուսի հետ, որ
մի մեղմ և բարի մարդ է այնքան, որ-
քան որ Դիօմէդը խիստ է և անզուժ իր
պաշտօնի մէջ: Նրկու անձերի միմեանց
հակապատկեր լինելը առաջին պատկե-
րի մէջ իսկ երևում է: Մի վաճառա-
կան և մի այրի կին ուշացրած լինելով
հարկատուութիւնը կանչուած են Դիօմէ-
դի առջև: Նրանք խնդրում են ժամա-
նակամիջոց, բայց Դիօմէդը հպարտու-
թեամբ և կոշտութեամբ մերժում է և
ահա Ալլախնուսը, որ վրայ է հասնում, տ-
գատում է այրիին Հռովմայեցու խստու-
թիւնից, վճարելով իր գրպանից պա-
հանջուած հարկը: Բացի դրանից Դիօմէ-
դը լինելով Հռովմայեցի՝ մի խիստ ատե-
լութիւն է տածում դէպի Կոշտ ու կո-
պիտ, վայրենի ու անկիրթ, Հելվէտացի-
ները և արհամարհում ու ծաղրում նը-
րանց ամէն վայրկեան: Այդ միջոցնե-
րում Հռովմից իր հօր մօտ է գալիս Դիօ-
մէտի դուստր կոկետկա Փոստինը (Faus-
tine). նրան հետևում է իր սիրահար-եր-
կրրպագուն-Սեպտիմիուսը: Նրբ երիտա-
սարդ ասպետը զբաղուած է սլատմելով
իր ճանապարհորդութիւնը և աւազակ-

ներից մի խոր վերք ստանալը, յանկարծ բացւում է Ավէնտինա տաճարի դուռը և այնտեղից հանդիսաւոր կերպով դուրս է գալիս մեծ-քրմուհին չրջապատուած քրմ-մուհիներով: Այդ կրօնական թափօրը անցնում է բեմի վրայ և սկսւում է զոհաբերութիւն աստուածուհուն: Մեծ քրմ-մուհին՝ կուսակալի աղջիկ Ժուլիա Աւալինուլան է: Սեպտիմիուս ասպետը հիացած նրա հիասքանչ գեղեցկութեան վրայ՝ էքստազի մէջ է ընկնում և սիրահարւում է գծի պէս Ժուլիայի վրայ:

Երկրորդ արարուածը ներկայացնում է 'Իոմէդի ճաշասրահը (trielinium), ուր խնջոք է սարքուած՝ տօնելու համար Պօստինայի քսանամեակը: Պօստինան նկատում է իր երկրպագուի սառնութիւնը և ուզում է իմանալ պատճառը, երբ ներս են մտնում կուսակալը և իր աղջիկը հրաւիրուած լինելով: Սեպտիմիուսի շարժուածքներից Պօստինան իսկոյն նկատում է, թէ բանը ինչու՞մն է և նախանձից կրծում է ինքն իրեն: Նա մըտածում է լրտեսել տալ ասպետի քայլերը և վարձում է մի ծառայ այդ պաշտօնի համար: Հացկերպի տաք տեղում յանկարծ մի գուժկան գալով լուր է բերում, որ Ալպինուսի նոր կազմած տեղական զօրաց զունտը խաղաղութեամբ անցնելիս, յարձակում է կրում Հռովմէական XXI-երորդ լէգէօնից և լիովին կողոպտում, հարուածում: Առաւելալը յուզուած հրամայում է դէմ գնել լէգէօնին և կոտորել նրանց: 'Իոմէդը, որ վրայ է այդ հրամանին, առիթից օգտուելով, իսկոյն լուր է հասցնում Հռոմ՝ թէ Ալպինուսը Հելվետացոց ապստամբեցրեց Հռովմի դէմ:

Հետեւեալ տեսարաններում երևում է, որ Հռովմը Սիսինա զօրավարին ուղարկում է Ալպինուսի վրայ: Սիսինան գալիս նուաճում է երկիրը, որը իսկապէս ապստամբւում էր և Ալպինուսին բռնելով՝ իբր ապստամբապետի, դատաւարտում է մահուան: Ժուլիան, որ սաստիկ սիրում է հօրը՝ ի զուրէ՛ք աղաչում նրա համար: Ալպինուսը գլխատւում է, Ժուլիան յուսահատութիւնից կամենում է ինքն իրեն սպանել, բայց Սեպտիմիուսը

համոզում է նրան ապրել սիրով և սիրելու համար: Սակայն Պօստինան պարապ չէ մնում, նա տեսնելով, որ իւր ասպետը գլխովին նուիրուել է Ժուլիային, նենգութեամբ մօտենում է թշուառ աղջկան և հաւատացնում է նրան, որ Սեպտիմիուսը նոյնպէս մահուան է ենթարկուելու, որովհետեւ նա ընդունել է քրիստոնէական հաւատը: Ժուլիան այժմ այլ ևս անօգուտ համարելով ապրիլը, կորցրած լինելով վերջին յոյսն անգամ, աստուածուհու սեղանի մօտ դաշոյնահար է անում իրեն: Սեպտիմիուսը վրայ հասնելով տեսնում է ամեն ինչ, մի զզուանօք լի ակնարկ է ձգում Պօստինայի վրայ, յետոյ պոկում իր վերքի կապը և ընկնում իր սիրուհու դիակի վրայ:

Վերջին տեսարանը այնքան լաւ է կազմուած և այնքան յուզիչ է, որ ասում են լրագիրները - ներկայացնելիս, այդ յորդառատ անձրևի տակ նստած, ոչ մի անձ չը կար, որ արտասուելիս չը լինէր. իսկ պիտի գիտենալ, որ Շվէյցարացին, պատրաստ շուտով ծիծաղելու, շատ հագիւ արտասուել գիտէ:

Այս պիեսան, եթէ մեր մէջ լաւ ոյժեր լինէին, արժէր հայկական բեմի վրայ հանել, միայն թէ ենթադրելով, որ Հրաչիան կարողանար Ժուլիայի դերը կատարել. ո՞վ արդեօք կը համարձակուէր մեր գերասաններից խաղալ 'Իոմէդի կամ Սեպտիմիուսի ծանր և սքանչելի դերերը:

Մինչ ամբողջ Շվէյցարիան զբաղուած էր այդ դրամայով, այն կողմը-Փարիզում երևան է գալիս մի պիեսա Ռուսական կեանքից, զրուած Ֆրանսական հեղինակներից: Պիեսան Փարիզում խաղացուելուց և մեծ յաջողութիւն դառնելուց յետոյ՝ անցաւ Ժընև և անցեալ օրերն էր, որ նա այստեղ էլ մեծ յաջողութիւն ունեցաւ:

Այդ նորօրինակ պիեսան կոչւում է 'Կանիշէպները', հաղինակութիւն Նիսկու, մի կեղծ անուն, որ լրագիրների վկայութեամբ, ծածկում է իր տակ երկու Ֆրանսական յայտնի գրողների: Պիե-

սի նիւթը և ուսական կեանքի մանրամասնութիւնները հաղորդել է Կորվէնը, իսկ պիեսը կազմել է Ալէքսանդր Դիւմա որդին—Աամիլիազարդ Տիկնոջ հեղինակը։ Նոր պիեսի նիւթը։

Կոմսուհի Գանիշէվը, որ ուսական մի յայտնի ընտանիքից է, սաստիկ աւուում է այն բոլոր մարդկանց, որոնք ազնուական ցեղից չեն և նրանց համարում է իր չնեւրից աւելի ստոր։ Ո՛րպիսի սպառնալից և կատաղութեան մէջ է ընկնում բայց, երբ տեսնում է, որ իր միակ որդի Վլադիմիրը սիրահարուած է կոմսուհու մեծացրած ճորտուհու—Աննա Լիւսնովնայի վրայ։ Վլադիմիրը լսել անգամ չի կամենում իր մօրը, որ նրան ուզում է ամուսնացնել մի ազնուական աղջկայ վրայ։ Նա ուզողակի յայտնում է մօրը, որ եթէ մերժեն իրեն տալ Աննային, նա կ'երթայ ինքն իրեն սպանել տալու առաջին առիթով զօրքի մէջ, ուր նա աստիճանաւորի սլաշտօն ունէր։ Կոմսուհին մի տարի ժամանակ է խնդրում իր որդուց մտածելու համար և յորդորում է նրան գնալ Պետերբուրգ, ուր եթէ նա չի մոռանալ Աննային, այն ժամանակ մայրը կը համաձայնուէր թողնել նրան իր կամքին։ Վլադիմիրը զիջանում է և մեկնում։ Հազիւ թէ նա հեռանում է, որ կոմսուհին թէ համոզելով և թէ սպառնալիքով Աննային ամուսնացնում է իր կառապան ճորտ Օսեփի հետ, տալով երկուսին էլ ազատութիւն։

Վլադիմիրը իր մի բարեկամից լսելով յանկարծ Աննայի ամուսնանալը և իր մօր խաղը, կատաղած վերադառնում է՝ մտադրուելով սպանել Օսեփին, Աննային և ապա իրեն։ Գծի սէս գալիս է Օսեփի մօտ։ Սա, որ շատ էր սիրում իր տիրոջ, ընդունում է նրան սիրալիւր կերպով և երբ Վլադիմիրը բացատրում է նրան գործի էութիւնը, Օսեփը համաձայնում է ամուսնալուծութեան։ Բայց մէջ տեղ է գալիս մի ինչ որ նոր իշխանուհի Լիդիա, որ սիրում է Վլադիմիրին և նախանձից զրդուած այնպիսի օյիններ է սարքում, որ ամուսնալուծութիւնը մերժում է Օսեփին և Աննային։ Մերժման լուրը ինքը Լիդիան է բերում Վլադիմիրին և

յայտնում նրան յաղթական կերպով։ Օսեփը—այդ «աղնիւ» ծառան՝ վճռականութեամբ մէջ տեղ է գալիս և յուզուած Վլադիմիրի յուսահատ դրութիւնից և Աննայի դրութիւնից էլ, յայտնում է, որ Ռուսական օրէնքը ամուսնալուծութիւն է տալիս այն կնոջ, որի մարդը կը կամենայ կրօնաւոր լինել։ Ինքը վճռել է կրօնաւոր դառնալ և մտնել մի վանք։ Որպիսի ուրախութիւն Աննայի և Վլադիմիրի համար և որպիսի կատաղութիւն կոմսուհու և Լիդիայի։

Ահա ամբողջ պիեսան, որ դուրս եկած Դիւմա որդու գրչից, մեծ ազաւորութիւն է թողնում. իւրաքանչիւր արարուած ունի մի հերոս, որի շուրջն է կեդրոնացրած իսաղը։ Պիեսան 4 արարուած ունի և բնական կատարեալ մի գրուածք է։

Դանիշէվներից յետոյ պիեսաներ, որոնց վրայ արժէ ուշադրութիւն դարձնել չորս են. 1) Սարգուի «Տիկին Սանժէն», 2) Դը Կիւրիւի «Մէրը ասեղնագործում է», 3) Հաուպտմանի «Աստայնանկներ» և 4) Լը մէտրի «Թագաւորը»։

Սարգուի այս պիեսը շատ էլ մի արժանաւոր բան չէ, թէև «Revue de deux mondes»-ի մէջ մի լուրջ հանդէս մեծ խանդով է խօսում նրա մասին և նրա անհամ տեսարանների մէջ աշխատում է խժկել մի ինչ որ բնաւորոյ յատկութիւն։ Իսկապէս ասած պիեսը հետաքրքիր է միմիայն ֆրանսացոյ համար. գրուած է մեծ վարպետութեամբ, բնական արժանաւորութիւն ունի, բայց «Տերմիտորից» յետոյ այս նոր պիեսը կոտորում է Սարգուի մեծ անունը։ Խաղը յատկապէս գրուած է Սարա Բեռնարի համար։ Ոչ մի հողեկան երեւոյթի կամ ընկերական բարքերի պարզ և իրական նկարագիր չ'ունի իր մէջ. մի ծիծաղաշարժ և աշխոյժ վոգէվիլի կերպարանք ունի. ամէն ինչ դուստուրած է և չափազանցեցրած։

Արժէ ընդհակառակն ուշադրութիւն դարձնել Դը Կիւրէլի «Մէրը ասեղնագործում է» հոգեբանական պիեսի վրայ։ Ահա նրա նիւթը։

Մի կին, երազող և հիւանդոտ երեակացութեամբ փնտռում է մի ինչ որ իզէ-

ալական բան իր պիրած անձի մէջ: Ինքն էլ չը գիտէ, թէ փնտռածը ինչ է: Բայց պիտիսից երևում է՝ թէ ինչ անհեթեթ, հրէշային խֆէալ է իր փնտռածը, որ չէ գտնում և հիասթափւում է ու... ոչ թէ ինքն է որ անձնասպան է լինում, այլ ենթարկում է նոյն իսկ տղամարդին այդ վերջաւորութեան: 'Եր Կիւրէլի ջանքը կայանում է նրանում, որ նա աշխատում է ներկայացնել այդ երկու հիւանդների հոգեկան աշխարհը և նրանց տանջանքները:

Գաբրիէլ 'Եր Գիմօն մի կին է, որ երազում է միշտ և ոչ մի բանից գոհ չէ, վաղուց որբացած նա ապրում է իր քեռի Ռաֆայէլի և մօրաքոյր Ազնէսի - երկու ծերունիների մօտ: Սիրահարւում է Շարլ Միրանի վրայ, բայց նրանից սէր չը գրտնելով և կամ տեսնելով, որ երիտասարդը համարձակութիւն չէ ունենում յայտնել սէրը, սրտի ցաւից պսակւում է մի ծիրունի - Գիմօնի վրայ: Շարլը, որ սիրում էր նրան, խելքի գալով սկսում է նպր մօտենալ իր սիրուհուն: Սա ընդունում է երիտասարդին: Միշտ երազող, բոմանտիքական սիրահար փնտռող, Գաբրիէլյան կարծում է, թէ Շարլը մի հերոս է, սակայն Շարլը ոչնչով պակաս կամ աւելի չէ մի սովորական մարդուց և տէրը գիտէ, թէ այդ հիւանդոտ կինը ինչ տեսակ հերոսներ էր հրեակայում, որ նկատելով Շարլի մէջ մի տշ-հերոսականութիւն, բարկանում է և չէ ուզում այլ ևս տեսնել նրան: Աշխատում է նոյն իսկ մոռանալ նրան: Երիտասարդը նկատում է, որ 'ի գուր է իր յոյսերը դնում, ընկնում է մի կեանքի մէջ և իր կողմից էլ աշխատում է մոռանալ այդ կնոջ: Գաբրիէլյան քիչ յիսոյ այրիանում է. մի օր քաղբի մէջ յանկարծ կարգում է, որ իր նախկին սիրելի Շարլը չուայլօրէն ապրելուց յետոյ, փորձել էր անձնասպան լինել: Հիւանդոտ կինը հիանում է, գրաւուած այդ հերոսութիւնից (տղամարդկանց համար դժուար չէ ստուգել, որ շատ կանայք այդպիսի բաները հերոսութիւն են անուանում), հիացած, ասում եմ, նամակ է գրում Շարլին և յանուն իրենց անցիալ սիրոյ, կանչում է իր մօտ: Շարլը

գալիս է և *ամաչելով* խոստովանում է իր կեանքը, իսկ Գաբրիէլյան *հիանալով* լսում է նրան և առաջարկում է իր սիրտը, ձեռքն ու քսակը: Երիտասարդը մերժում է, որովհետեւ այլ ևս հարուստ չէ և չի ցանկալ պարտատէր մնալ իր սիրուհուն, կը կամենար մի բանով փոխարինել, ուղղել անհաւասարութիւնը մի որեիցէ զոհաբերութեամբ դէպի իր սիրած կինը: Փնտռում են երկու սիրողները և որովհետեւ զոհաբերութիւնը չեն գտնում, Շարլը յուսահատ հեռանում է և Գաբրիէլյան տանջւում է տեսնելով իր հերոսի հեռանալը: Նա դիչեր ցերեկ փնտռում է գտնել մի զոհաբերութիւն, մինչև իսկ մի կեղծը և հաճ հնարում է կեղծ յղութիւն: Ուղարկում է իր բարեկամուհուն Շարլի մօտ. բարեկամուհին վարպետութեամբ հասկացնում է Շարլին, որ պէտք է փրկել Գաբրիէլյային անպատուութիւնից, որովհետեւ խեղճ կինը մի բողոքական յիմարտութիւնից, այժմ յղի էր: Շարլը սարսափում է, սակայն խօսք էր տուել զոհաբերութիւն անել. առիթը ներկայանում էր: Նա ընդունում է ամուսնանալ Գաբրիէլյայի վրայ և յայտնում է, որ սակայն ամուսնանալուց յետոյ անձնասպան պիտի լինէր: Գաբրիէլյան այժմ պսակւած է և Շարլը դեռ սկի էլ չէ մտածում անձնասպան լինելու: Այս ինչ է, չէ որ անձնասպան լինելու յայտարարութիւնը հերոսական էր թուել հիւանդոտ կնոջ և նա հիւանդում էր իր ամուսնոյ հերոսութեամբը: միթէ խորուել է, ինչու ուրեմն իր ամուսինը մոռանում է հերոսութիւնը գործելու: Իր այդ կապկածները այնքան աճում են, որ սկսում է արհամարհանօք և ծաղրով վարուել ամուսնոյ հետ, յիշելով միշտ անձնասպանութիւնը և կրկնելով որ Շարլը այն հերոսը չէ, որ կարողանայ անձնասպան լինել: Երիտասարդը խիստ վիրաւորուած, վճռում է մեռնել:

Վերջին ամենաշուգիշ տեսարանումն ենք: Մի սենեակ է, խորհրդաւոր կերպով լուսաւորուած: Երկու հիւանդոտ սիրողները առանձին են և երկուսն էլ պաշտում են միմեանց, սակայն կինը դեռ չի զաղարում ծաղրելու երիտասարդին:

Շարլը վերջին մնաս բարեն է ասում և այդ մնաս բարեն այնքան ճիշտ և յուզիչ է գտնում հիւանդոտ կինը, որ հաւատացած այլ ետ, որ իր հերոսը կեղծ հերոս չէր, ուզում է, որ նա սողի, և ընկնում է նրա գիրկը։ Սակայն ուշ էր այլ ետ։ Շարլը վճռած է լինում մեռնել և երբ երկուսն էլ իրարու տալիս են իրենց տուաջին խոնդու համրոյրը, նա ատրճանակը կրծքին է դնում և կրտում։

Գրաման գրանով է վերջանում, ներկայացնելով երկու հիւանդներ, որոնցից մանտանդ կինը ներկայացնում է ներկայ կնոջ մի տիպը։ Այդ կինը՝ 19-րդ դարի վերջին քառորդի ջղոտ արարածը սիրում է ունենալ երազներ, սիրել հերոսների և մանաւանդ՝ տանջել նրանց, այդ նրան գուարճացնում է. քանի իր սիրողը տանջւում է, այնքան նա գոհ է։ Անգղիացի յայտնի գրող Վ. Մալլօքը իր «19-րդ դարի մի բուսնա» վէպի մէջ այնքան լաւ է գուրա բերել այդ տիպը, որ շատ կանայք կը սարսափէին տեսնելով իրենց պատկերը այդ հայելիի մէջ։ Այդ տեսակ կոնաք կարծում են, որ պաշտւում են ամենքից, աշխատում էլ են այդպէս լինել, փնտաւածները հերոսներ են և զրա համար էլ հետաքրքրութեամբ մօտենում են ամէն մէկին դանելու համար իրենց երազած հերոսը, տանջում են նրանց, փորձում և յետոյ երբ «հերոսը» չեն գտնում, նետում են նրանց տանջուելու և հրճում են նրանց տանջանքներով։ Մալլօքը զրանց անուանում է «կոշտացած կոկիտներ», որ խիստ չէր լինել կցել քաղաքավարի անբարոյականներ, բուռների հետ։

Գրաման, ինչպէս հաղորդում են լրագիրները, յաջողութիւն չէ ունեցել և Գրեյթը, պիեսայի երեք ներկայացումից յետոյ, ետ է վերցրել թատրոնից։ Գործի գլխաւոր պոկասութիւնը նրանումն է միայն, որ լաւ մշակուած չէ և հոգեկան երկոյթները թոյլ են ներկայացուած, այնպէս որ տեսողին շատ բան է մնում հետեցնելու։ Համարեա զօրութեամբ պիտի մտովին ներկայացնել ամբողջ նախընթաց երկոյթներ, ըմբռնելու համար

յետագայ միանուագ տանջալից տեսարանները։

Անում են, որ մինչև իսկ սուլուել է պիեսը, բայց ինչպէս ընթերցողը տեսնում է, ֆրանսիայի մէջ շատ յաճախ է պատահում, որ լուրջ բաները սողում են և տխմարները ծափահարում։

Հաուպտմանի «Աստայնանկներ» չքիզ և հանճարաւոր պիեսի մասին, զփախտարար, ինձնից անկախ պատճառներից ստիպուած, չեմ կարող խօսել։

Նոյնը կասեմ նաև ժիւլ և Մետրի «Բազալորներ» գրամայի մասին։

Վերջին տասնեկինգ օրուայ ընթացքում նորութիւններն են 1) Leurs-gigollettes՝ կոմեդիան, հեղինակութիւն Մէյլաքի և Սէնդ-Ալքանի, մի բաւական տնմիտ, բաւական լրբերի և բաւական տնբարոյականացուցիչ մտքերով պիես և 2) Ապսը գրաման, հեղինակութիւն Շարլ Գրամմուգէնի։ այս գրաման ոտանաւորով է և Նապօլէոն I-ի կեանքից։

Փարիզում այժմ ֆուրօր գործող պիեսն է Խաէնի Իօքսօր Շտոկմանը։ Մեծ յաջողութիւն է ունեցել նաև Բերնատօնի «Մի սխալ» գրաման։

Ամենամեծ յաջողութիւն է գտել նաև երեք հեղինակների (Վլէրվիլ, Սիլվան և Օդրան) «Ժմ իշխան» գործը, որի մասին չեմ կարող խօսել։

Սկող անգամ կ'աշխատեմ մի անկարկ ձգել նաև Իտալական, Գերմանական և մանաւանդ Ամերիկական թատրոնական նոր գրուածքների վրայ։

Վ. Փափաղեսանց.

Պետերբուրգ, 20 յուլիւմբ.

Ընթացիկ սեզօնն այնքան էլ հարուստ չէ նորութիւններով։

Մեծամասնութիւնը հին թեմաների կրկնութիւն են, կամ թէ պլագիատներ, որոնք աւանձնապէս հիւրասիրուած են Մոսկուայի Կօրչի թատրոնում և որոնց անտես չեն անում դրամատիքական գործերի մի քանի վարպետներ։ Վերջինների համար բաւական է միայն փոխել

անունները, գործողութեան տեղը, ստիպել հերոսներին մի քանի մօդայի համապատասխան նախադասութիւններ արտասանել և ահա պիտի պատրաստ է:

Այդ դասակարգին է պատկանում վերին աստիճանի բազմաշխատ ունեւ թատերադիր Պ. Վ. Ալէքսանդրով, որ մի անասնի արագութեամբ է թխում թատերգութիւնները: Նրա վերջին մի դրուածքը, որ ներկայացուեց Մոսկուայի փոքր թատրոնում, որ Ռուսիայի Comedie-française-է Վիկտի հարց, անունով չափազանց թոյլ աշխատութիւն է: Պաղափարը հետեւեալն է. Յիթէ ամուսինը հրեշ է, իսկ կինը հրեշտակ, հետեւապէս նա պիտի թողնէ ամուսնուն, իսկ երեխային իր մօտ վերցնէ դաստիարակելու: Եւ ահա ապահարգանի հարցը լուծուեց: Կասկածելի է նոյն իսկ արդեօք արժէ այդ տեսակ պիեսներ գրել, ուր ոչ կեանք կայ, ոչ իրականութիւն և ոչ էլ զեղարուեստական ճշտութիւն:

Սակայն բնդհանուր անգոյն գրուածքների մէջ կան թատերգութիւններ, որոնք արժանի են հասարակութեան ուշադրութեան: Այդպիսիների թուին է պատկանում և «Մուլթ գործ» վերնագրով Նօտովիչի պիեսն (Новости թերթի խմբագրապետ) ¹⁾

Նօտովիչի գրաման արդէն մի քանի տարի շարունակ չըջում է Ռուսիոյ դաւառական բեմերի վրայ և այն էլ յաջողութեամբ: Մինչդեռ Պետերբուրգում հասարակութիւնը ծանօթացաւ նրա հետ միայն ընթացիկ սեզօնին: Նրեք մասնաւոր թատրոններ մի մի երեկոյթ նուիրեցին այդ պիեսին:

«Մուլթ գործ» մի իրական պատկեր է, նկարած փայլուն գոյներով և լի է ֆֆեկաներով, որոնք այնչափ հաճելի են դերասաններին: Գործող անձանց թիւը շատ չէ, ոճը սահուն և կարուկ: Համառօտակի պատմենք նրա բովանդակութիւնը:

¹⁾ Որոյ մասին հիւսիսային գործակալութիւնը տեսնեց ամբողջ Ռուսիային, թէ Պետերբուրգում առաջին անգամ ներկայացուեց և հեղինակը արժանացաւ ծափահարութիւններ:

Ժանսթ. խմբ.

Հարուստ վաճառակա՞ն և կալուածատէր Մեդեանկինը կատարեալ հին սերունդի զաւակ է: Տանը, խանութում նա իր վարուցողութեամբ մի բռնակալ է, հաւատարիմ ժառանգ այն աիպերի, որ նկարագրել է Օստրովսկին: Տանից դուրս նա պտտրաստ է ամեն տեսակ զեղխութիւն անել: Պահպանելով իւր հեղինակութիւնը դերգաստան մէջ, նա միայն վախում է հասարակաց կարծիքից: Նա մուլթ կերպով ըմբռնում է, որ տպագրական խօսքի-մամուլի մէջ մի ոյժ է ծածկուած, որ փչերու է խաւարի տիրապետութիւնը: Ահա կը փայլատակէ կայծակը, երկինքը կորոտայ և հազարաւոր մեղքերով դիզած հարստութիւնը կ'ոչնչացնէ, ինչպէս մրբիկը մոխրին: Խեղառողի նման, որ ծղոտիցն է սպասում իւր փրկութիւնը, նա արտաքին բարեպաշտութեան է դիմում:

Հէնց առաջին տեսիլից հերոսը նշմարում է ոսից մինչև զլուխ: Նա փակ կառքով գնում էր իւր սիրուհու հետ (Լիզաւետա Նիկոլաւնա). «Մուլթ գործերի» միջնորդ Ստուպկինը, որ նոյնպէս մտերմական կապեր ունէ յիշալ կնոջ հետ, կառքը կանդնեցրեց և դուրս բերեց Մեդեանկինի սիրուհուն: Փողոցային սկանդալ, և Մեդեանկինը հէնց ամբօխ ներկայութեամբ ծեծեց փւր կառապանին:

Ստուպկինը շանտաժիչտ է, նա Լիզավետա Նիկոլաւնայից վերցրեց Մեդեանկինի բոլոր նամակները և սպառնում է հրապարակ հանել, եթէ նա չի համաձայնի իւր աւագ որդի Պետրին ամուսնացնել իւր զարմուհու հետ:

Ստուպկինը և Մեդեանկինը երկուան էլ մի դարու որդիք են. իրարու լաւ են հասկանում: Ամուսնութիւնը կատարուեց, իսկ Ստուպկինը իւր խոստման համաձայն վերադարձրեց նամակները և մուրհակները:

Սակայն այդ պայմաններում կատարուած ամուսնութիւնը չէր կարող երջանկութիւն պարգեւել նորապսակներին: Եւ իրօք, Պետրը, որ ապրում է Խրիմի ծովկղրում, համոզեց իւր կնոջը գնալ մակոյկով գրօսնիլու... մակոյկը խորտակուեց. Նատալիան խեղդամահ եղաւ, իսկ

Պետարը վախճանուեց թոքերի բորբոքումից:

Անկասկած այդ հարուածները պիտի ազդէին հօր վրայ. ի վերջ ամենայնի նրա սիրունին դիմել է դատարանին, թէ նրան կողոպտել է Մեղեանկինը: Մամուլը լայն էջեր է նուիրում այդ խայտառակ անցքին. նրա վարկը դրամական աշխարհում խախտուած է. ինչից որ նա երկիւղ էր կրում - հասարակաց դատաստանից - արդէն իրողութիւն է դարձել: «Պէտք է մեղքերը քաւել» շնչում է նա: Նա կը խաբէ մարդկանց: Կը վաճառէ իւր կալուածները, ոսկի կը դարձնէ և այդ դանձը կը պահէ, նա չէ կարող բաժանուել այն կուռքից, որին պաշտել է, որը նրա կեանքի նպատակն է եղել: Նրկնային արդարադատութեան հետ նա նոյնպէս սակարկութիւն է անում: Նա կը բռնէ ցուպը և կսկսէ թափառել և իւր մեղքերը քաւել ճգնուելով վանքերում և մենաստաններում:

Անցել է տաս տարի: Ստուպիկներ, որ հետեւել էր իւր վաղիմի բարեկամին միայն իմանալու՝ թէ ինչ եղան միլիոնները, կրկին նրան Պետերբուրգ է բերում: Նրա կրտսեր որդին հիւրանոցի սպասաւոր է, ծերունի քոյրը իւր նախկին կառապանի մօտ է պատսպարուել:

Մեղեանկինը իւր կենաց վերջին շունչը բեմի վրայ է տալիս: Նրա վերջին խօսքերը լոյս են սփռում այդ մութ գործի վրայ, միլիոնները նա նուիրել է եկեղեցիներին և աստուածահաճոյ հիմնարկութիւններին:

Պիետը մեծ յաջողութիւն ունեցաւ. հեղինակը արժանացաւ բուռն ծափահարութիւնների և օվացիաների և հաւանակտն է, որ առաջիկայում արքունական թատրոնն էլ իւր բեմերտուարի մէջ ընդունէ:

Նորութիւնների թուումն է և «Թըշուառ Անտօն», որ ռուս յայտնի վիպասան Գրիգորովիչի նոյն անուն վէպի փոխադրութիւն է: Պիետը ոչ մի համակրութիւն չունեցաւ և եթէ թատրոնը լի էր, միայն վերադրելու է այն հանգամանքին, որ ներկայացման նախընթաց օրը մայրաքաղաքի ինտելիգենցի հասարակութիւ-

նը տօնում էր Գրիգորովիչի գրական գործունէութեան 50 ամեակը: Պիետան ներկայացնելու, որ à propos էր տուած, ամենամեծ ծափահարութիւնները վիճակուեցան... պատկառելի վիպագիր Գրիգորովիչին, չընայած որ Ալեքսանդրեան թատրոնի առաջին ոյժերն էին մասնակցում:

Խօսելով փոխադրութիւնների մասին՝ կանգ առնելու է ռուս ասղանդաւոր երկիւծաբան Գօգօլի «Մեռեալ ողիներ» վէպի վրայ: Այդ գրուածքի I մասը մի քանի տարի առաջ փոխադրուած էր, իսկ այժմս հանդէս է եկել և II մասը:

Թէև փոխադրութիւնների գրուածքները միշտ կորցնում են իրենց արժանաւորութիւնները, մինչև անգամ եթէ նոյն իսկ հեղինակները անձամբ աշխատելու լինէին, բայց և այնպէս այս անգամ տնայա փոխադրողին միանգամայն յաջողուել է պահպանել գրուածքի ամբողջութիւնը և անմահ Գօգօլի անմահ հերոսների տիպերը հանդիսականի առաջ կանգնեցնել:

Ալեքսանդրեան թատրոնում ամբողջ Սեպտեմբեր և Հոկտեմբեր ամիսները «Մեռեալ ողիները» լի հասոյթներ տուին և մինչև այժմս շարունակում են ահագին հասարակութիւն գրաւել: Պիետան 8 պատկեր ունի: Գերակատարներից պ. Դաւիդովը աննման Չիչիկով է: Յայտնի արախա Վարլամովը խաղում է ժեներալ Բետրիչչեվի դերը: Այն տեսարանը, երբ Չիչիկովը ժեներալ Բետրիչչեվի մօտ գլուխը թեքած կամենում է արտայայտել իւր յարգանքը և երկիւղածութիւնը՝ դէպի «հայրենիքի քաջ պաշտպանները», որոնք «պատերազմի դաշտում զոհում էին իրենց յանուն վեհութեան Կայսրի և կրօնի» և ծառան ջուր է բերում և ժեներալը թեքերը հաւաքած, հաղելով, թքելով սկսում է լուացուել, այնչափ կենդանի է անցնում, որ հանդիսականները մի վայկկհան գէթ իլլուզիան չեն կորցնում:

Վոդեվիլներից առանձնապէս աչքի է ընկնում Գրետսերի նոր կատակերգութիւնը՝ «Ոսկէ պսակի նախընթաց օրը»: Հեղինակը վերին աստիճանի սրամիտ կեր-

պով նկարագրում է մի ծաղրաշարժ պատկեր: Մերունի կալուածատէր Վ. որ խաղաղ, անվրդով և երջանիկ 50 տարի ապրել է իւր կնոջ հետ, հիմնուելով իւր յանկարծ գտած մի սիրահարական նամակի վրայ, սկսում է նախանձել իւր պառաւին և ապահարզան է պահանջում: Թիւրիմացութիւնը բացատրւում է: Նամակը իրօք նրա կնոջն է ուղղուած, սա-

կայն գրողը հէնց ինքն է եղել 1843 թուականին իւր ամուսնութեան առաջին ամիսը: Վատակը գրուած է թիթև ոճով և լաւ տպագրութիւն է թողնում հանդիսականի վրայ:

Վոդեիլը ունէ նաև յարմարութիւն հայ բեմի համար փոխադրելու:

Թատերասէր:

Մ Ի Ի Ս Ա Ն Գ Ա Մ

(La Scène à faire)

Մ Ե Ն Ա Խ Օ Ս Ո Ի Թ Ի Ի Ն

ՀԵՂ. ԳՐԵՆԻ-ԳԵՆԿՈՒՐԻ

Настоящій монологъ, подъ названіемъ „Въ Слѣдующій разъ“, соч. Грене-Данкура переводъ А. Тарханьяна, разрѣшенъ Главноначальствующимъ Гражд. частью на Кавказѣ къ предстанію на сценахъ края. Октября 13 дня 1893 г. Тифлисъ.

Председатель Комитета М. Ганкель.

Секретарь Н. Меликъ-Нубаровъ.

Գ Ո Ր Ծ Ո Ղ Ա Ն Զ:

Հեղինկ տ. Պիննէմեճեան

(Բեմը մոխր կահաւորուած փոքրիկ դահլիճ պատկերացնում: աջ կողմը կամիմ (ֆուտուրալ), որի վրայ ժամացոյց է դրուած, բեմի խորքում մի դուռը, մախ կողմը գրասեղան, զանազան կան կարասիք: Վարագոյրը բարձրացնելիս Հեղինկն զարդարուած երեկոյեան զգեստով անհանգիստ անց ու դարձ է անում բեմում; կանգ առնում եւ ժամացոյցին նայում:

ՀԵՂԻՆԷ. Հինգից 10 րոպէ անց. (ըստերը շեշտելով) հինգից 10 րոպէ անց: (յանկարծ) Ոչ, ինը րոպէ անց: Ինը, ոչ աւել և ոչ պակաս: (նստելով) Կապասենք: (արագ վեր թռչելով) Ահա և նա: (աւանջ է դնում) Ոչ, նա չէ: (ժամացոյցին նայելով) Սակայն այժմս, այժմս իրօք հինգից 10 րոպէ անց է, մինչև անգամ տասնութէլ. . . (հառա-

չանքով) Ահ, ինչպէս ժամանակը վազում է (աւանջ է դնում) ս. ս. . . (դժգոհ) Գարձեալ նա չէ! (կարծ պառզա) 13 րոպէ. . . 13 րոպէ ուշանալ. . . 13 րոպէ: 2է որ սա յաւիտենականութիւն է, երբ որ ստիպուած ես սպասել, մի ամբողջ դար է. (դիմելով դռան աղերսանքով) վերադարձիր սիրելի, Կօկօ (դէպի հանդիսականները). նրա անունը Կօ-

կօ է... (լռեց) Ո՞ւմ անունը... Ի հարկէ իմ ամուսնու... Ապա ո՞ւմ կարող էի սրտատրոփ սպասել: (Նայելով ժամացոյցին) 17 լուպէ. (հանդիսականներին) Գուր նրան ճանաչում էք... (արագ) Ես խօսյն նրան կը նկարագրեմ... Արդեօք դուք լսած էք երբեք թէ ովքեր են եղել Ասօլ-լօնը և Անթինօյը... Ո՛չ... Ուրեմն երևակայեցէք նրանցից էլ վայելուչ ի տրիտուր փայլուն, բոլորովին փայլուն բեխերով... և վերջապէս իսկուհի մի առանձին յատկութիւն... Ես չը գիտեմ, թէ ինչպէս անուանեմ... 2^է որ դուք ինձ հասկանում էք: Նա... զաղափար է, նա... իգեալ է, հաւատացնում եմ ձեզ: (Նայելով ժամացոյցին) 22 լուպէ անց: (Հանդիսականներին) Ես, ես ինքս անձամբ նորա հետ ծանօթացայ... այս ամառ... ծովային լողարաններում... խխունջ որոնելիս... Ծնկաչոր... ծովկղրի աւազում (ցոյց տալով աջ ձեռքը) ահա այս ձեռքով... Յանկարծ զգացի, որ մատներս բռնեցին... (Նայելով ժամացոյցին) 25 լուպէ է. (հանդիսականներին) ես բղաւեցի և վեր թռայ... Մի երիտասարդ առաջիս էր կանգնած... Նա չափազանց կարմրեց... Ես նմանապէս... Երկինքը այնպէս կապտագոյն էր... Իսկ ծովը... ծովը... այնպէս կանանչ... (հիացած) Ահ, պէտք է ասած, որ կեանքում այդպիսի հրաշալի բոպէսներ են լինում... (փոխելով ձայնը) յանկարծ նա խօսեց. «Պատահմամբ ես ձեր նշի մատները ծովային մարջանի տեղ ընդունեցի, ներեցէք ինձ, Mademoiselle», նա աւելի կարմրեց... Ես նոյնպէս... —«Իսկ ես, Monsieur, ձեզ ուսուցի

տեղ ընդունեցի և... Իմ անունս Հեղինէ է...» մըթմըթացի ես:—«Իսկ իմ անունս Նիկողայոս է», ինձ նման կրմկըմաց նա:—Հօրս միակ դուստրն եմ», յարեցի ես, չիմանալով թէ ինչ ասեմ:—«Դեսպանատան թարգման» չըշնչած նա: Իսկ այնուհետեւ պիտէր ինչ „Monsieur...“ „Mademoiselle...“ և այդպէս բարեկրով, մենք իրարուց բաժանուեցանք: Մենք երկուսս էլ ծիրանագոյն էինք: (Նայելով ժամացոյցին) Վեցի կէսը: (Հանդիսականներին) Գուր գուշակում էք, թէ ինչպէս վերջացաւ: Մի ամիս առաջ մենք ամուսնացանք... ինչ հանգերձներ... երբ ես տաճարը մտայ, ներկայ գտնուող խուռն բազմութիւնը հիացմամբ բացականչեց՝ «ա-ա...» Ես անշափ գոհ էի... այնպէս ուրախ... ի հարկէ իմ Կօկօի համար... Ես իմ ամուսնական հանգերձից էլ գունատ էի... Ելէյիս վեց ոտնաչափ էր և շուրջը Ֆլեօր-դէ-օրանձ... ես չափազանց յուզուած էի: Ահ, պէտք է ասած, որ մարդուս կենաց մէջ այդ տեսակ հրաշալի բոպէսներ են լինում: (Նայելով ժամացոյցին) Երեսուներեք: (Երեսուկայութեամբ) Ամուսնութեան առաջին ամիսը... (արագ) Որչափ մենք իրարու սիրում ենք... Նա հիանալի է... Միշտ վայելուչ, սիրալիր, քերոյշ, այնպէս հոգացող իմ մասին. (զաղոնաքար) երբ մենք առանձնանում ենք, նա ինձ Լեօթօ է անուանում, իսկ ես նորան Կօկօ... (շփոթուած) ռակայն շատ օտարօտի է ինձ թւում, որ նա մինչի այժմս չէ վերադառնում... Մեր պսակից յետոյ այդ առաջին անգամ է... Սովորաբար հինգ ժամին... ես լսում եմ, ինչպէս բացում է դուռը և մի վայրկեան չանցած ես նորա գըր-

կումն հմ. . կամ նա իմ. . այդ կա-
խումք է. . . Սակայն այսօր ինչ է
պատահել: (Ման է գալիս) Օհ, որ-
չափ ես անհանդիստ եմ, ինչպես ան-
հանդիստ: (հանդիսականներին) Ինչ,
նրան պահել են. . Ո՞վ: Ինչո՞ւ:
Ո՞րոյ իրաւամբ: Նրա տնօրէնը:—
Բայց այսօր ընդունելութեան օր չէ,
այսօր հինգշաբթի է: Ոչ այդ չէ
պատճառը: Ինչ ասացիր. . Ո՞ր իցէ
պատճառով. . Բայց ինչ, ինչ պատ-
ճառ (պառազա) Օհ, դուք չէք կարող
պատճառ բերել (մատնեցող թմբկա-
հարում է սեղանի վրայ) իսկ ես. .
եւ նա մանաւանդ. . (ինքն իրեն)
զոնեա նորան ասած չը լինէի, որ
մենք ճաշի ենք հրաւիրուած, տա-
կուին կարող էի ենթադրել. . Բայց
չէ որ նա գիտէ. . (ցոյց է տալիս
հանդիսականներին իւր հանդերձը)
Վերջապէս նա գիտէ, որ այդ հան-
գերծը յատկապէս այսօրուայ ճաշի
համար եմ պատուիրած. . (փոխելով
ծայնը) Զէ որ լաւ է հստած (շար-
ժում է) Միայն քիչ լայն է. . ահա
այստեղ. . Նա վերջապէս պարտա-
ւոր է հասկանալ իմ անհամբերու-
թիւնը (փոխելով ծայնը): Ես կը
պատուիրեմ փոքր ինչ նեղացնել. .
Իմ յուզմունքը. . (ծայնը փոխելով)
Ահա այստեղ թեւերիս տակ. . Նա
պարտաւոր էր. . (նայում է ժամա-
ցոյցին) Օհ այդ անտանկի ժամա-
ցոյցը. . միշտ անընդհատ առաջ է
գնում. . յետ գցեմ: Բայց նշանա-
կութիւն չունէ ե. . (Եանկարծ քաղ-
կաթողի վերցնում է իւր վերար-
կուն ու հագնում) Ահ. . այլ ես եւս
անկարող եմ համբերել, գնում եմ
(մօտենում է մէջտեղի դռան մօտ
կանգնում եւ ահանջ դնում) Ահա,
վերջապէս. . Ոչ. . Այդ ձիաբարչն

է. . . ձիաբարչը. . (ծածկելով երեսը)
Գուցէ նա խեղդամահ է եղած (յու-
զում ծայնով) Այո, այդ պարզ է. . .
Սպանուած, միջից կէս արած, պու-
խը մարմնից պոկուած, մարմինը գըլ-
խից. . դիակ. . անձի կոյտ. . . փըշ-
րուած, ճկած. . գիշատուած (շիտ-
թուած գնում է դէպի դուռը) Կառա-
պան, սպասիր, կանգնիր. . Աղեցեցց,
սպասիր. . (ուժասպառ քաղկաթողի
վրայ է ընկնում) Ես ցնորուն
եմ: Նրա վարչութիւնը այստեղից
երկու քայլ է, փողոցի միւս կողմ,
մինչև անգամ ձիաբարչ չէ անցնում
(հանդիսականներին) Հետեապէս ես
ինքս էլ չը գիտեմ. . Գուցէ նա իւր
բարեկամին հանդիպեց, միասին դե-
ցին սրճանոցը. . գինի. . վարիչուր .
թղթախաղ, բիլիարդ. . ոչ, ոչ, նա
չէ խմում. . և բիլիարդը ասում է. .
Գուցէ. . ոչ մի գուցէ. . կամ այդ էլ
ոչ. . վերջապէս. . (վեր թռչելով եւ
ծայնը փոխելով) Ա՛խ ոչ, ոչ մէկը, ոչ
միւսը, ոչ բիլիարդ, ոչ վարիչուր,
ոչ սրճանոց, ոչ ձիաբարչ. . բայց
ահա թէ ինչ՝ եւ այդ զգում եմ, գու-
շակում եմ, սա պարզ է ցերեկի նման,
նա. . նա այլ եւ ինձ չէ սիրում. .
(լալիս է) Ահա թէ գողտիքը ինչու՞մն
է, նա ինձ այլ եւ չէ սիրում (սրբում է
արտասուքը) Այո, այժմ ես համո-
զուած եմ: Նա խաղող ընտանեկան
կեանքից ձանձրացել է. . Նա ձանձ-
րացել է շարունակ տանը նստելուց,
ձանձրացել եմ եւ ե մեր ուրը. .
Մի ամիս, ընդամենը մի ամիս. .
Բայց տգամարդի համար այդ էլ ծանր
է: Եւ ահա. . փոխանակ տուն շտա-
պելու. . անցեալի նման երբ նա
դեռ ինձ սիրում էր. . (հեկեղալով)
Նա գիտեմա՞ր ճանապարհը երկարաց-
նում է: Մ, սիրելի մայրիկս, իմ ան-

զին մայրիկս. (սրբում է արտասու-
քը) Իսկ ես չարչարումեմ, անհան-
գիստ եմ լինում: (Ոտքերը գետնին
խփելով) Տխմար (ականջ է դնում)
Ահա նա... Ոչ նա չէ (շուռ գալով
դռան կողմը) Մի շտապիր վերա-
դառնալ, մի շտապիր: Երբ դու կը
վերադառնաս, սիրելիս, ես քեզ մի
տեսարան կը ներկայացնեմ, այո...
ուշ թէ առօրեայ սովորական մի ե-
րևոյթ, ոչ, ահարկու մի փոթորիկ
(տխրած հանդիսականներին դի-
մելով): Այդ առաջինը կը լինի...
(հառաչանքով) Ահ, էլի որ կեան-
քի մէջ վշտալի բողբոսներ են լի-
նում Օհ, գէպի ինձ, գէպի ինձ
իմ անդորրութիւն, իմ եռանդ, սառ-
նասրտութիւն (մտածմունքով) Բայց
ինչ գիրք բռնեմ եւ ինչ ասեմ... Այդ
այնքան էլ դիւրին չէ... Helene,
այդքո առաջին դերերուն է: (Պառլազ)
Ահ, երանի թէ մայրիկս այստեղ լի-
նէր, նա իսկոյն ինձ կը սովորեց-
նէր, թէ ինչպէս վարուեմ, ինչ
անել, նա... նա օրէկան չորս
հինգ անգամ տեսարաններ է սար-
քում: (հառաչանքով) Խեղճ հայրիկ
(ձայնը փոխելով) Պէտք է մտա-
ծիլ... (պառլազ) Ա.—evrica! Այո,
այո ահա... Նա ներս է գալիս եւ
ես իսկոյն հանգիսաւոր լուրջ գէմք
եմ ընդունում, իսկ երեսիս վրայ
դառը ժպիտ եւ սառուցի արտայայ-
տութիւն: Նա գէպի ինձ է շտա-
պում... —Ներիւր հոգեակս, ես ու-
շացայ, ստկայի...» Ես սառը պո-
տախտանում եմ —«Մեծապատիւ պա-
րոն, դուք ազատ էք, եւ կարող էք
վերադառնալ երբ որ կամիք...» —
«Ես քեզ կը բացատրեմ ուշանալու
պատճառը:» —«Ես ձեզ այդ մասին
չեմ հորցնում» —«Օհո, չարածճի Լեո-

լեո, նա վշտացած է իւր Կոկոից»
—«Այլևս ձեզ համար ես Լեոլեո չեմ
եւ ոչ դուք ինձ համար Կոկո» —(ձայ-
նը փոխելով) Նա կամենում է գրը-
կել ինձ, բայց ես հպարտ, վճռողա-
կի նրան յետ եմ մղում, եւ այն ժա-
մանակ... (վշտացած) եւ այն ժա-
մանակ նա սկսում է բարձրաձայն
ծիծաղել, եւ ես... ես ես նմանա-
պէս» —Ոչ այդ իմ ուժից վեր է, ես
չեմ կարող լսել նորա ծիծաղը, եւ
ինքս իսկոյն կը ծիծաղեմ, —հետևա-
պէս եթէ նա կը ծիծաղէ, եթէ ես
կը ծիծաղեմ, եթէ մենք երկուքս կը
ծիծաղենք, այն ժամանակ մնաս բա-
րեաւ բոլոր տպաւորութիւնը: (պա-
ռլազ) Ոչ, ընդհակառակը նախապո-
տուկի է հեղ կերպարանք ընդունել,
մեղամաղձոտ, խոնարհ, անոգնական
գառան նման... —«Այո սիրելի բու-
րեկամ, դուք ազատ էք: Ես ձեզ բը-
նաւ չեմ պախարակում» —(ձայնը փո-
խելով) Եւ այն... եւ այն... Այո, բայց
եթէ նա նկատէ թէ որչափ ես թե-
թեամտութեամբ եմ վերաբերում,
նա շարունակ միեւնոյնը եւ կը դուր-
ծէ... Իսկ այն ինձ հաճելի չէ: —Իսկ
եթէ, ընդհակառակը, փորձեմ բար-
կանալ, եթէ նրան ծեծեմ... (արագ
բարձրացնում է ըագլոնցի բարձը)
Ա, անագնիւ, ես քեզ կը սանձահա-
րեմ... (ծեռքը վայր թողնելով) Ոչ,
այդ նա թոյլ տալու չէ եւ յետոյ .
յետոյ... յանկարծ նա էլ նոյն գէն-
քով պատասխանէ... Այդ անամօթ,
ատկի տղամարդկանց հետ չը զի-
տես թէ ինչպէս վարուես... Մի
այլ բան պիտի հետեւի... (լռութիւ-
նից յետոյ դէպի հանդիսական-
ները) Ինչ կտաք դուք օրինաւոր
ուշաթափութեան մասին: Ահա հէնց
այստեղ... դուրսի վրայ... գզգզած

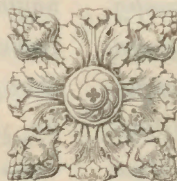
մագեր. . . ուր. . . քրքիջ. . . ջղաձգութիւն. . . արցունք, լայ ու կոծ. . . աղաղակ. . . Մայրիկս ոտէսլ այլ միջոցին էր գիծում և այն էլ միծ յաջողութեամբ: Սակայն այժմս նա այդ ձևը թողել է, չափազանց յուզնեցնում է. . . և մանաւանդ հայրիկս էլ արդէն ընտելացել է այդ երեսլթի հետ. . . (նայելով ժամացոյցին) Առանց տասը լոպէի վից. . . (վճռողակի) պարզ է. հարցր լուծուած է. ես ուշաթափութեան եմ գիծում (կամենում է մագերը թողնել): Սակայն չէ որ ես մագերիս ձևը կը փչացնեմ. . . և վերջապէս. . . յատակի վրայ գլորուելով զգեստս կը փչանայ. . . և վերջապէս, արտասուք. . . աչքերըս արտասուքից կը կարմրեն. . . տալս ճաշկերոյթին ինչպէս կարող եմ ներկայ գտնուել արտասուքից աչքերով. . . (պառլաւ) Ես կարծում եմ, որ առաջին անգամ պարզ ուշաթափութիւն էլ բաւական է. . . (ծրգւում է քարզկաթոռի վրայ) Ահա այսպէս, հիանալի է. . . բազկաթոռի վրայ ձգուած, գունատ, սառած, անշարժ, մեռած. . . Նա ներս է մտնում, վազում է դէպի ինձ, հարցնում է, ինչ է պատահել ինձ. . . Ես կտրցնում եմ բանականութիւնս. . . ոչ մի բառ չեմ արտասանում. . . Այդպէս շատ յարմար է. . . Խելագարուած, նա կանչում է ծառաներին, պոկում է զանգակները, կրկին վազում է դէպի ինձ, ձեռքերս քաշում, բաց է անում զգեստիս կոճակները. . . քացախ, ջուր. . . (արագ վեր թռչելով տեղից), իսկ իմ դերիսս, իմ դժբախտ դերիան. . . Որչափ ցաւում եմ, որ այսօր ճաշի ենք հրաւիրուած. . . Եթէ այս ատելի հանդերձըս չը լինէր. . . (պառլաւ) Իսկ եթէ ես խելագար ձեռնամ. . . Այո,

իսկ եթէ նա ինձ գժանոց տանէ: Հրէշ (Հանդիսականներին) Մի ամուսին, որ իւր կնոջ չէ սիրում, ամեն մի եղեղնափործութեան ընդունակ է. . . Եւ քանի որ նա այլ եւ ինձ չէ սիրում, աւելի, մինչև անգամ ատում է. . . ես համազուտ եմ, ես ապացոյցներ ունիմ. . . (յանկարծ մի միտք յղանալով) Իսկ եթէ. . . անձնատպանութիւն գործեմ. . . Շատ պարզ. . . լուծկի, ածուխ. . . Այո, իսկ յետոյ. . . խայտառակութիւն, ստիկաններ, քննիչ, թերթօնիստներ, լեպօրտեօրներ. . . (յուզուած) Մի անգամայն անընդունակ եմ մտածելու և հնարելու: (Ողբերգական) Անձնատուր եղիր, հնազանդուիր քո դժբաղդ վիճակիդ, իրաւունքներից զուրկ ստրուկ և անտրտունջ համբերիր բռնաւորի կամակորութիւններին. . . (տաքացած) Ոչ, ոչ, որ այդպէս է, ես չեմ ցանկանում, չեմ համբերիլ, և ես. . . ես. . . (պառլաւ) Գտայ, գտայ. . . Ես կը գրեմ մայրիկիս, որ իսկոյն ինձ օգնութիւն հասցնէ. . . Նա. . . նա կատարելապէս ընդունակ է ամուսնուս ապշեցնել իւր տեսարաններով. . . դուք ինքներդ կը նկատէք. . . Օհ, այդ մի սարսափելի տեսարան կը լինի. . . (ոգեւորուած) Իսկ յետոյ մայրիկս անմիջապէս կը հեռացնէ ինձ այս տնից. ուր որ ես այդչափ չարչարուել եմ, նեղութիւններ կրել և արցունքներ թափել. . . (փոխելով ձայնը) Օհ անդր առաջ: (Եստու՛մ է զրասեղանի մօտ եւ գրում) «Իմ սիրելի, թանգագին մայրիկս, ահա արդէն չորս օր է. . . » (նայում է ժամացոյցին) Վեցից քառորդ անց!—Ոչ աւելի ազդեցիկ է (գրում է) «ահա արդէն վեց օր է, ինչ որ Կօկօն իւր բնակարանը չէ վերադարձել և. . .

(Թողնում է զրիչը եւ ազանջ դը-
նում) Սա... (ուրախ ծիչ արձա-
կելով) Նա է... Նա Կոկոն (ծնոքը
դնում կուրծքին) Ահ, այնուամենայ-
նիւ կենաց մէջ հրապուրիչ բողբոջներ
են լինում. . Հիմա լինչ անեմ (Պատ-
ռում է նախկը) նախ և առաջ նա-
մակը ոչնչացնեմ. . (վճռողակի) Էհ,

միևնոյն է... այսօր... այսօր նրա
առաջ կերթամ... բիւր անգամ կը
համբուրեմ նրան... կը գրկեմ...
Իսկ տեսարանը միւս անգամ կը ներ-
կայացնեմ (արագ վազում է դռան
մօտ):

Վարագոյր.

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾ

Կատակերգութիւն մէկ արարուածով, հեղ. ՓԱՌՆԱԿԷՍԻ

Գ Ո Ր Ծ Ո Ղ Ա Ն Ձ Ի Ն Ք.

1. Միհրան Հրահատեան՝ ուսուցիչ 22 տարեկան
2. Յովակ Ճերմակեան, ժողովրդական թերուս փաստարան . 40 „
3. Դաւիթ, Միհրանի ծառան 20 „
4. Թորոս, Յովակի ծառան 30 „

Անցքը պատահում է Ա. քաղաքում.

Գործող անձանց նկարագիրը.

1. ՄԻՀՐԱՆ ՀՐԱՀԱՏԵԱՆ. — Ինչ ունի չունի՝ թափել է իւր չորերի վրայ: Հագնում է շատ կոկ և եւրոպական մաքուր չորեր: Դուրժ է ածում պէնսնէ, բարակ ձեռնափայտ, ձեռնոց և ծածկում կոբ, բայց լայնեղբք եւրոպական փափուկ գլխարկ: Նորածիլ բիխերը միշտ դէպի վեր է սրում և թողնում է սրբածայր կարճ միրուք:
2. ՅՈՒԱԿ ՃԵՐՄԱԿԵԱՆ. — Հագնում է երկայն հնամաշ սև սերթուկ՝ և կօկարդանիչ նոյնպիսի գլխարկ. անդրափարաիքը չափանակագոյն չալից: Հաստ ձեռնափայտ, միրուքի մէջտեղը ածելած և բիխերը միշտ ուղղուած դէպի բերանը՝ ի նշան արբեցութեան:
3. ԴԱՎԻԹ. Սև թաղիքէ գլխարկ, կարճ և գեղին չուխա, կարմրագոյն գուլպէքը քաշած մինչև ծնկները, հագին չուստ, սև զագաքից արխալուխ և կաշէ հասարակ գօտի:
4. ԹՈՐՈՍ. Ծառայողի հնամաշ գլխարկ, կօկարդը սոկած, որի աւղը երևում է: Հագնում է սև չուխա և կտպում է արծաթեայ հասարակ գօտի. գործ է ածում երկայնավիզ կօշիկներ:

Բեմը ներկայացնում է մի հասարակ սենեակ՝ աղքատ կահաւորութեամբ: Մի սեղան զրքերով, լրագրներով, տետրակներով լի, չորս աթոռ, սեղանի վրայ մի զոյգ մոմակալ, մի սպակեայ ծաղկաման, մի հայելի եւ մի լամպա: Մէջտեղից եւ կողքերից դռներ. աջակողման պատի վրայ երկու լուսամուտ: Վարսագոյրը քսցուելիս բեմը դատարկ է:

Տ Ե Ս Ի Լ Ա.

ԳԱԻԻԹ. (Դրսեց), Լաւ, լաւ, ա-
զա ջան: (Ներս գալով յատակի
երկայն չօթքը ձեռքին) Գնաց...
անշախ պրծանք (մօտենում վերցը-
նում է սեղանի վրայի դատարկ
լամպարը) էլի դարգակել ա... ա-
ամէն գրչեր մի գրուանքայ նաւթը
հէրիք չի անում... գրում ա՛հ հա գը-
րում, չի էլ քօռանում: Գրածն էլ մի
բան ընի՛, ջհանգամը, մի օր հար-
ցրի՛ ասաւ խաղ եմ գրում: Սաղ աշ-
քանի աչքդ էլ նոր եմ տեսնում, ա-
չքդի ջուլտ աչքն էլ որ քօռ չընի՛
լինչ լազաթ: Մի խօսքով, ուրիշ ջու-
ռա ազա ա: Մին մին, մէկ էլ ես
տեսնում՝ ձէնը զցեց գլուխը, մի-
թամ թէ՛ խաղ ա ասում: Մի շնորհ-
քով ձէն էլ ա ունենայ՝ ով ինչ կա-
սի: Ընէնց ա օռնում՝ ոնց որ դէպի
պլխին նստած ատամնին թափած քո-
սոտ շուն: Վախտ վախտ, աղբէր,
լինչ սուտ տսեմ, գրա խաղ ասիլու
վրայ փրթկունս որ չի՛ պրծնում՝
խտակ դիւտում ա... հէրսիցը քիչ
ա մնում ինձ ուտի... մէկ էլ տե-
սար աչքերը խփեց ու բերանը բաց
արաւ... էլ պաղէց, դուռակ, իշի
քուռակ, էլ սուկինի սին, իշակ, էլ
ես ի՛նչ գիտեմ դուքին ու չուգակ...
բան չի թողնում, որ չասի: Ինքն էլ,
միթամ, վարժապետ ա ոչ բարով...
տնաքանդը հայերէն ուշուց տալ էլ
չի գիտում: Էս քանի օրս էլ աչքումս
մի թահար փոխուել ա... քնած տե-
ղն էլ ա խօսում... խօսելիս էլ ես
լաց ա ըլնում, ես շուտ շուտ ինչ
որ Աննամանի անուն ա տալի: Ես ա-
սեմ էդ Աննամանը ով որ որ ա՛ խիստ
ա դուր եկել իրան, որ եախիցը ձեռք
չի քաշում: Մի օր հարցրի՛ խօսքը

կտուրը գցեց ու վրէս չարացաւ, ա-
մա ոնց որ վարաւուրդ եմ անում՝
մի բան կայ, Աստուած վերջը բարի
անի... մախլաս: Ո՛ւր ա, Աստուած
տայ նշանով՝ բալքի թէ վաղուան
ասածի պէս գողնոցը մի քիչ խելք
էլ ա բերի էդ օրհնածի հըմար, թէ
չէ՛ մաննան քէշքէթար (ձեռքի ա-
փի մէջ փշելով) չկայ (մատը գըլ-
խին է դնում) դարգակ ա: Խօսքը
մերը, տունը մերը՝ ես էլ եմ միտքս
փոխել, կարմիր գողնոց եմ ուզում,
մարգու բան չ'ասէք: Պըտի նշանովիմ,
աղբէր, տեսնե՛ք ես առաջ կընկնեմ՝
թէ իմ աղէն: Թէ՛ նա իր Աննամանի
ունի՛ իմ խալլի՛ Նուբարն էլ պակաս
չի: Ամա ի՛նչ լաւ կըլնի էն վախ-
տըն է... ես նշանուած՝ իմ աղէն
նշանուած... էլ մեր քէֆին քէֆ չի
հասնի... ձէն ձէնի կ'տանք ու մի
դարար խաղ կը կանչենք: (Երգում է
չօտքով արքելով սենեակը եւ շոր-
ջանածու պարելով):

Իմ սրտի դարգեր կը տամ (2)
Մասսայ հովին, թող տանի վեր,
Քեզ սիրող եարը ես եմ,
Կողպայ սարէն թող տանի վեր: }²

Տ Ե Ս Ի Լ Բ.

ՆԱ. ԵՒ ԹՈՐՈՍ.

ԹՈՐՈՍ. (Դաւթի երգեց յետոյ
խսկոյն ներս գալով) Զան, ջան, ա-
զա Դաւիթ, ջան... .

ԳԱԻԻԹ. Վայ բէմուրաթ, վեր թը-
ռայ... դո՛ւ ես:

ԹՈՐՈՍ. Հա, ազա Դաւիթ, հա,
հա, հա... էս ո՛ւր ա աղէդ:

ԳԱԻԻԹ. Հրէս կը գայ. ես ի՛նչ
գիտեմ ո՛ւր ա:

ԹՈՐՈՍ. Շուտ կը գայ:

ԴԱԻԻԹ. Հինգ օր էլ որ չը գայ՝
այնուամենայնիվ զիջի: Զահլէս զնացել ա,
տնաբանդը էնքան ուշուց ա տալի,
որ անհէսար: Դրուստ քու աղէն մնց
ջանաւար ա. լաւ աղա մ:

ԹՈՐՈՍ. Հոգի ա, հոգի: Իմ աղէն
աղակաթ ա, աղակաթ, սոված
վարժապետ հօ չի:

ԴԱԻԻԹ. Աղակաթը ի՞նչ ա որ,
Թորոս, պողեր հօ չունի:

ԹՈՐՈՍ. Հալբաթ որ ունի. աղակա-
թին էն ա, որ եանի ինչքան էլ
որ գողութիւն անես՝ կը պրծացնի
հա՛, պողեր ունեցողից էլ բէթար ա:

ԴԱԻԻԹ. Ո՞նց թէ:

ԹՈՐՈՍ. Ընէնց էլի, չի թողալ,
որ գողին եա մարդասպանին Սիրիւր
քչին:

ԴԱԻԻԹ. (Ձարմանալով) Է՛հ է՛հ..

ԹՈՐՈՍ. Բա՛ս... ընէնց էլ լիզու
ունի անիծածը, ընէնց զիր ու զու-
լած, որ նրա զրածը թէ քարի վրայ
գնես՝ էն սհաթը կը հալի:

ԴԱԻԻԹ. Էդ ո՞վ ա ասում որ:

ԹՈՐՈՍ. Ո՞վ պըտի ասիլ, ինքը:

Ամա երեսմ ա որ դրուստ ա,
սազ օրը զիզըցիք մեր տան զռանը
իրար զլիսի կիտուած են, նրանք որ
կան՝ աղիս կենդանի մատաղն են,
խնդիրք ա, որ գրում ա, փող ա, որ
պլոկում ա:

ԴԱԻԻԹ. Իմ աղէն էլ ա շատ զը-
րում. (ցոյց տալով սեղանի վրայի
թղթերը) հրէս տեսնում ես, զիփ
նրա գրածն ա, ամա որ քրքրեցիր՝
զատ չես գտնիլ, մէջը փուշ՝ օխտը
հատիկ:

ԹՈՐՈՍ. Բա՛ս... զիր եմ ասում,
որ մին սհաթումը 10—20 մանէթ
աւնի: Ամսական, ով ա գիտում,
1000 մանէթին փող չասի:

ԴԱԻԻԹ. Ե՛մ... իմ աղէն՝ հաւա-

տա երկու տարումն էլ 1000 մանէ-
թի երես չ'տեսնի:

ԹՈՐՈՍ. Շաբաթը երեք չորս ան-
գամ մեր տանը կասես հարսանիք
ըլնի: Սպրէր լաւ աղա ա... մէնակ
հէնց կարտի փողը որ հաշուես՝ ամ-
սեկան 30 մանէթ ինձ կարտի փող
ա հառնում:

ԴԱԻԻԹ. Վա՛յ իմ զլխին... կայ
չ'կայ՝ ամսեկան 5 մանէթն ա իմ ջանը:

ԹՈՐՈՍ. Ը՛հ, ես քու խելքին ի՞նչ
ասեմ... հէնց է՛գ:

ԴԱԻԻԹ. Լաւ, ի՞նչ անեմ:

ԹՈՐՈՍ. Ի՞նչ պըտես անիլ... գուս
արի, ես քեզ հըմար լաւ տեղ կը
գտնեմ:

ԴԱԻԻԹ. Ըղնրդ:

ԹՈՐՈՍ. Քու արեր:

ԴԱԻԻԹ. Ըստ գուս կը դամ... կայ
ամիսը թամամի... 5 օր ա մ'նում:

ԹՈՐՈՍ. Օրհնած, մարդ էլ վարժա-
պտի մօտ զուլլուզ անէ՛, էն էլ հայ
վարժապտի:

ԴԱԻԻԹ. Դրուստ ես ասում, ապրէր:
Մի մարդ որ իշաբեռով ցախ աւնի
ու գրուանքով անձօխ՝ իմացի էլի...
եղ ու պանրի հըմար էլ չեմ խօսում...
գրանք էլ էն ու զիօրա իմացի:

ԹՈՐՈՍ. Ով ա իմանում է՛գ բա-
ներն էլ ինքն ա աւնում:

ԴԱԻԻԹ. Բա՛ս ի՞նչ:

ԹՈՐՈՍ. Ախր գիտեմ է՛... Է՛գ ջու-
ռա մարդիկը կապէկ չեն սողացնի,
ընէնց տեղ գտնեմ քեզ հըմար, որ
հէնց մէնակ բազարի առուտրից 10
մանէթ ծըպըպացնես: Դուս արի, աղ-
բէր, դուս արի... զլխիդ ճարը տես:

ԴԱԻԻԹ. Թորոս ջան, մի բան
խնդրեմ:

ԹՈՐՈՍ. Ի՞նչ:

ԴԱԻԻԹ. Մարդու բան չ'տես՝ մի
խոստովանք ունիմ:

ԹՈՐՈՍ. Ի՞նչ խոստովանք:

ԴԱԻԻԹ. Ամօթ ա ասիլ... ուզում եմ նշանուի:

ԹՈՐՈՍ. (Ջարմացած) Ուզում ես նշանուի...:

ԴԱԻԻԹ. Հա... ուզում եմ, հրմա, Թորոս ջան, փող չունիմ:

ԹՈՐՈՍ. (Աջ ձեռքով փակելով նրա քերանը) Սուս՝ս՝ս... ձենդ կտրի:

ԴԱԻԻԹ. (վեր թռչելով յետ է նայում) Հը... ով եկաւ որ:

ԹՈՐՈՍ. Ոչ որ... աղա հօ գժուել չես...:

ԴԱԻԻԹ. Ի՞նչ ա ըլիլ որ:

ԹՈՐՈՍ. Նշանածդ բաժինք ունի:

ԴԱԻԻԹ. Ձէ:

ԹՈՐՈՍ. Տուն ունի:

ԴԱԻԻԹ. Ձէ:

ԹՈՐՈՍ. Փող ունի:

ԴԱԻԻԹ. Ձէ:

ԹՈՐՈՍ. Չօւր քե... բաս ի՞նչ ունի:

ԴԱԻԻԹ. Սիրուն ա:

ԹՈՐՈՍ. Գարգաղ բան ա: Սիրունութիւնը փոր չի կշտացնի: Մարդու կնիկը հէրիքա, որ քօռ, քաշալ եւ չօլախ չըլնի, ընդուց եղբ թէկուզ ինչքան ուզում ա՝ գէշ ըլնի... մնացածը եօլա կը գնայ, թաք ըլն՝ փող ունենայ:

ԴԱԻԻԹ. Որ չունի՝ ի՞նչ ուղեմ:

ԹՈՐՈՍ. Մի առնի:

ԴԱԻԻԹ. Ախր սիրում եմ:

ԹՈՐՈՍ. Ղալաթ ես անում:

ԴԱԻԻԹ. Շատ լաւն ա է:

ԹՈՐՈՍ. Գլուխդ քարին ես տալի:

ԴԱԻԻԹ. Բօյնվ... բուսաթիւ...

ԹՈՐՈՍ. Գլուխդ լիքն ա դարմանով: Հըմի դու գիտես... ինձ էն առա, աղիդ գալը մօտ ա՝ թէ չէ:

ԴԱԻԻԹ. Որդի որ ա՝ կը գայ, վախտըն ա:

ԹՈՐՈՍ. Որ կը գայ, առա աղէս ասում էր, որ տեղ չը գնայ, տանը իրան սպասի:

ԴԱԻԻԹ. Ի՞նչ կայ որ:

ԹՈՐՈՍ. Տօ, ես ի՞նչ գիտեմ, քեզ պէս մի տուտուց էլ քու աղէն ա, նա էլ, ասում են, ուզում ա նշանուի: Իմ աղէն միջի մարդ ա՝ գառել:

ԴԱԻԻԹ. (Ջարմանալով) Ե՛հէ...

ԹՈՐՈՍ. Բա... միթամ Մաթոս աղի աղջկանն ա ուզում, թէ տան լաւ ա... ինչ որ ասի՝ չը մոռանա... (զնում է):

ԴԱԻԻԹ. Լաւ, չեմ մոռանայ. (առաջ գալով) դու ա գալի դրուստ ա տօ... Աննման, հա Աննման... հրմմ... էգպէս առա էէ... տեսիլ եմ, լաւ գաղ ա... համա մեղք ա աղջիկը: (մըտածելով) Ես առա, լաւ բան միտքս ընկաւ... վէպ ալչու ա կանգնելու... կայ հըլա գայ: Ես դրա ուշուցնիքի հախիքը էնպէս գամ, որ ինքն էլ զարմանայ... քանի հեղճացայ՝ էնքան գլխիս նստեց... Ողորմի Թորոսի հօրը, որ չը գար՝ հօ չէի իմանայ. (ղրսեց լաւում է Միհրանի երգի ձայնը):

Տ Ե Ս Ի Լ Դ.

ՆԱ. ԵՒ ՄԻՀՐԱՆ.

ԴԱԻԻԹ. Ըհը, եկաւ, խաղ ասելով ա գալի բաղտուարը: Արի, արի ու տես...

ՄԻՀՐԱՆ. (Ներս գալով աւարտում է քթի տակ՝ երգածի վերջին կտորը): Այստեղ ես, Դաւիթ:

ԴԱԻԻԹ. Ձէ, ըստեղ չ'եմ:

ՄԻՀՐԱՆ. Այ դու անպիտան, բաս ի՞նչ ես՝ թէ այստեղ չ'ես:

ԳԱԻԻԹ. Դէ՛հ որ ըստեղ եմ, ազա,
էլ ի՛նչ ես հարցնում:

ՄԻՀՐԱՆ. Բայց դա խօսակցու-
թեան մի առանձին ո՞ճ է, տխմար
դուրի՛նա:

ԳԱԻԻԹ. (Կողմը) Սկսեց... դու-
րին... էս մէկ, (նրան) դրուստ ա,
ազա:

ՄԻՀՐԱՆ. Արտայայտութեան մի
ձե, չուղակ:

ԳԱԻԻԹ. (Կողմը) Չուղակ... եր-
կո՛ւ... (նրան) շատ ուղիւ ա, ազա:

ՄԻՀՐԱՆ. Քեզ տեսնո՞ւմ եմ, առան-
ձին դարձուածք, դուռակ:

ԳԱԻԻԹ. (Կողմը) Երեք... դուք էլ
համբեցէք... շատը գնաց՝ քիչը մնաց:

ՄԻՀՐԱՆ. Միշտ դորձածելի ան-
մեղ ե քաղաքականութիւն ստացած
հարցմունք, պաղէց:

ԳԱԻԻԹ. (Կողմը) Չմիտ... չէ...
մի դուժինը պըտի թամամի:

ՄԻՀՐԱՆ. Սարի արջ տեղովդ ինձ
վրայ ծիծաղում ես, ի՛նչ է, սկա-
տի՛նա:

ԳԱԻԻԹ. (Կողմը) Եզ չէի լսել...
ասո՛ւ, ասո՛ւ... (նրան) ի՛նչ, ազա...:

ՄԻՀՐԱՆ. Մալչա՛տ:

ԳԱԻԻԹ. (Կողմը) Գլուխս մեռնի՛
թէ հասկացայ. համա երևում ա շատ
փախ խօսք ա:

ՄԻՀՐԱՆ. Պրօզէնատայեա դուռա՛ւ:

ԳԱԻԻԹ. (Կողմը) Ըհը՛... դուշա,
ո՞ր խաչիցն էր, քաղցրացաւ, հոգի
ջան ա ասում, (նրան) բառ ի՛նչ եմ,
թէ հոգի ջան չեմ, ազա:

ՄԻՀՐԱՆ. Դարձեալ սուտ էջ ձեա-
ցար... վո՛ն ատսիւղա, մերզաւէց...
վո՛ն... դուրս:

ԳԱԻԻԹ. Ել ի՛նչ ես չարանում,
ազա, վո՛ն ես ուզում, վո՛ն կանեմ
էլի: (Դուրս է գնում՝ եւ յետ դուռ-
նում) հաշիւս թամզացրա:

ՄԻՀՐԱՆ. (Կողմը) Շատ վատ տե-
ղից բռնեց անիծեալը, երկու ամիս
է՛ փող չ'եմ ստացել, (նրան) ուր
ես գնում, խելօք. կաց, կաց, Դա-
ւիթ, էլ չեմ բարկանայ:

ԳԱԻԻԹ. Չէ, պըտի գնամ... հա-
շիւս:

ՄԻՀՐԱՆ. Գժու՛թիւն մի անի:

ԳԱԻԻԹ. Վաղլահ, գնալու եմ, ազա:

ՄԻՀՐԱՆ. Ուր ես գնում ախր:

ԳԱԻԻԹ. Տեղ շատ կայ... բոկի
չըլնի՛ կեթամ Մաթոս աղոնց տուն:

ՄԻՀՐԱՆ. Մաթոս աղոնց տուն,
(Կողմը) այ քեզ խայտառակութիւն:

ԳԱԻԻԹ. Հո՛ւ: Քանի անգամ ա ինձ
կոնչում ա, համա ես չէի ուզում
գնայ, ամսական էլ 10 մանէթ ա
տալի, (Կողմը) պոչով սուտ ա հա՛...

ՄԻՀՐԱՆ. Արի, արի, նա 10 մա-
նէթ տուողը չէ, հանաք էի անում:

ԳԱԻԻԹ. Ել ի՛նչ հանաք, հախս
տուր, ես գնում եմ (ուզում է գնալ):

ՄԻՀՐԱՆ. Քեզ ասում եմ յետ արի,
սաքսաղութիւն մի անի:

ԳԱԻԻԹ. Չէ, ազա, 10 մանէթ ա...
կը տա՛ւ կը մնամ, թէ չէ գնում եմ:

ՄԻՀՐԱՆ. Գժուեցա՞ր, ի՛նչ է...

ԳԱԻԻԹ. Սրանից գէնը ինչ կու-
զես՝ ասա, ազա, թէ գի՛ծ եմ՝ հալ-
բաթ Մաթոս աղէն էլ չի պահի:

ՄԻՀՐԱՆ. Ես քեզ ասում եմ յետ
արի, Դաւիթ:

ԳԱԻԻԹ. Ես էլ ասում եմ, մին
թուման կը տա՛ւ կը դամ:

ՄԻՀՐԱՆ. Չէ՞ որ չեմ կարող տալ:

ԳԱԻԻԹ. Դու գիտես, ազա, ինձ
ձեռք չի տայ:

ՄԻՀՐԱՆ. (Կողմը) Ի՞նչ անեմ...
(նրան) լաւ, Դաւիթ, չես ուզում՝
արի ուրիշ տեղ տամ քեզ, ինչքան
չը լինի՝ էլի իմ Դաւիթն ես... Մատ-
թէոս աղի մօտ մի գնա, մեղք ես,

կը խոստանայ՝ բայց չի տայ, մէկ էլ որ՝ չատ բարկացկոտ և ծեծող մարդ է:

ԴԱԻԻԹ. (Կողմը) Ձեռ կարայ խաբի: (Նրան) Ձի տայ ես կը ծեծի՝ նրա մօտից էլ դուս կը գամ:

ՄԻՀՐԱՆ. (Կողմը) Ձի յաջողում... պէտք է պահել, մինչև գործը վերջանայ, (Նրան) լաւ, մօտ արի, տալիս եմ:

ԴԱԻԻԹ. Ձեմ գալի, աղա:

ՄԻՀՐԱՆ. Մօտ արի քեզ ուսում եմ:

ԴԱԻԻԹ. Աղա, վախում եմ ծեծեո:

ՄԻՀՐԱՆ. Էլի օյնբաղութիւնդ բռնեց. չեմ ծեծի, մօտ արի, մօրալման:

ԴԱԻԻԹ. Ձէ աղա, մինչև 10 մտնէ՞ չ'տաս՝ մօտ եկողը չեմ:

ՄԻՀՐԱՆ. Տօ, տալիս եմ էլի:

ԴԱԻԻԹ. Ձէ, աղա, մինչև չ'հաշես՝ չեմ գայ:

ՄԻՀՐԱՆ. (Կողմը) Տէր Աստուած, (հանելով) տհա, էս էլ հանեցի:

ԴԱԻԻԹ. Տուր դնեմ ջէր...:

ՄԻՀՐԱՆ. Ա՛ւ, անիծուած, հարամ լինի գլխիդ (փողը շարտում է դէպի նա):

ԴԱԻԻԹ. Որ հարամ ա ըլնելու, աղա, չեմ տռնում, գնում եմ (ուզում է գնալ):

ՄԻՀՐԱՆ. (Կողմը) Այժմ էլ նազ է անում անիծածը, (Նրան) լաւ, վեր առ ու մօտ արի:

ԴԱԻԻԹ. Մինչև չ'տես թէ՛ Դաւիթ, հալալ ըլնի, փողերն առ ու մօտ արի՝ չեմ առնի ու չեմ գայ:

ՄԻՀՐԱՆ. (Կողմը) Տեսնում էք այս լըրին. (Նրան) հալալ լինի, Դաւիթ, փողերն առ ու մօտ արի:

ԴԱԻԻԹ. Այ հըմի բան չ'ոնիմ ասելու (փողը առնում՝ զրպանն է դնում) հըմի կը գամ (մօտենում է) հըմի ինչքան կուզես՝ ծեծի, աղա, հալալ ըլնի ինձ էլ՝ քեզ էլ:

ՄԻՀՐԱՆ. (Ահանջից հանարով ընկնելով) Աստ տեսնեմ, սիրելի Դաւիթ, Մատթէոս աղին դու վաղուց ես ճանաչում:

ԴԱԻԻԹ. Ո՛հց չէ, աղա, չատ վաղուց, (Կողմը) ես մեռնիմ թէ՛ ըսկի երեսը տեսել եմ:

ՄԻՀՐԱՆ. Քանի՞ տղայ ունի, Դաւիթ:

ԴԱԻԻԹ. Ես տեսեմ տղայ չ'ունի, աղա:

ՄԻՀՐԱՆ. Աղջիկ էլ չ'ունի:

ԴԱԻԻԹ. Աղջիկ ունի, աղա... հա, հա, ո՛հց չէ՛ ունի:

ՄԻՀՐԱՆ. Քանի՞ տարեկան կը լինի:

ԴԱԻԻԹ. Քանի... ես ի՛նչ գիտեմ, աղա:

ՄԻՀՐԱՆ. Անունն ի՛նչ է:

ԴԱԻԻԹ. Վալլահ խաբար չեմ, (Կողմը) ասա սուտը գիտինք մտնի:

ՄԻՀՐԱՆ. Այս լաւ է, որ բանից խաբար չէ, (Նրան) սիրելի Դաւիթ, մի բան հարցնեմ՝ զրուստն ասա: Թէ որ ինձ համար Մատթէոս աղան հարցնելու լինի թէ ի՛նչպէս մարդ է, խելքդ ի՛նչ է կտրում, ես ի՛նչպէս մարդ եմ, Դաւիթ:

ԴԱԻԻԹ. Ինչպէս մարդ եմ...

ՄԻՀՐԱՆ. Հա, ի՛նչ կասես:

ԴԱԻԻԹ. Ի՛նչ կասեմ...

ՄԻՀՐԱՆ. Այո, ի՛նչ կասես:

ԴԱԻԻԹ. Կասեմ ես չեմ գիտի, իրանից հարցրու:

ՄԻՀՐԱՆ. Այ դու եարամադ... էլի սկսեցիր քո մասխարութիւնները. չէ, զրուստն ասի՛ր, ի՛նչ կասես:

ԴԱԻԻԹ. Ի՛նչ պըտի տեսեմ, ես զրուստը կասեմ էլի:

ՄԻՀՐԱՆ. Դրուստը ո՛րն է:

ԴԱԻԻԹ. Դրուստն է՛ն ա, աղա, որ կասեմ լաւ մարդ ա, ամա...

ՄԻՀՐԱՆ. Ամա ի՛նչ, ասա, մի ամաչի:

ԳԱԻԻԹ. Ամա, գիտես էլի, աղա, կասեմ շատ ա ուշունց տալի:

ՄԻՀՐԱՆ. (Գլխին հանաքով խփելով) Տօ փուչ, իբրեւ թէ այդ է զըլուստը:

ԳԱԻԻԹ. Եանի սուտ ա, աղա:

ՄԻՀՐԱՆ. Լաւ, լաւ, գիտեմ որ հանաք ես անում, թէ որ հարցնելու լինի՝ ի հարկէ կը գովես:

ԳԱԻԻԹ. Էլ խօսք կայ աղա, որ չ'գովեմ, բայց լեզուս չի պապանձուի:

ՄԻՀՐԱՆ. Ապրիս, այսուհետեւ ես քեզ շատ պիտի սիրեմ, տեսնում եմ, որ լաւ տղայ ես:

ԳԱԻԻԹ. (Կողմը) Կ'կակղես՝ կուտես, (Նրան) խօսք կայ, աղա, որ լաւ տղայ եմ: Դրուտ, քիչ էր մնում, թէ մուանայի, Յուակ աղոնց պեղէն էր հեկել աղա:

ՄԻՀՐԱՆ. Ի՞նչ էր ասում:

ԳԱԻԻԹ. Յուակ աղէն խաբար էր արել, որ տանը մնաս, ինքը գալու ա:

ՄԻՀՐԱՆ. Դժուար կը գայ:

ԳԱԻԻԹ. Որտեղ որ ա՝ կը գայ աղա:

ՄԻՀՐԱՆ. Որ էդպէս է՝ դու գնա փողոցում սղասիր և հրը կը տեսնես, թէ գալիս է՝ խփոյն փաղիր ինձ իմաց արա:

ԳԱԻԻԹ. Լաւ, աղա. (գնում է):

Տ Ե Ս Ի Լ Գ.

ՄԻՀՐԱՆ, ՄԵՆԱԿ.

Կեցցէ իմ Յուակը... վերջապէս կատարել է իր խօսքը: Բայց մնալիտան Դաւիթը քիչ էր մնում ձեռքիցս դուրս պրծնի.. Լաւ էր չ'աջողեց, թէ և տուժեցի, 5-ի տեղ՝ 10 լուբլի տուի, բայց վնաս չ'ունի, միայն թէ զործս յաջողի, աննմա-

նից չ'զրկուիմ: Ինչո՞ւ պէտք է երկտասարդ սրտերը ուղղակի միմեանց հետ յարաբերութիւն չունենան առանց միջնորդի, որ այսօր ես էլ չ'կարօտեմ Յուակի պէս կեղեքիչ մի փաստաբանի, բայց ստիպուած եմ ակամայ նրա միջնորդութեան գիմել մի անմեղ և հրեշտականման արարած աղատելու մի խաւորամիտ ծնողի ձեռքից, որպիսին Մատթէոս աղան է—իմ ապագայ աները: Եթէ մեր մէջ բոլոր վթած հայրերն ու մայրերը մի գլուխ ունենային՝ առանց խղճահարութեան մի սրի հարուածով կ'թռցնէի, որ նոցա տառապեալ աղջիկերը միտնկամից աղատուէին բռնակալ հրէշներէ: Ի դէպ. այս երեկոյ այդ տէման էի որոնում և ձեռաց մի զոգտրիկ ոտանաւոր պրեցի, տեսնես էլի սրտեղ է զրել մեր խելօք Դաւիթը. (որոնում է սեղանի վրայ): Հաղար դու սոսա, թէ թղթերս մի խառնի, թէ բանաստեղծի ցրիւ եկած թղթերը նրա սեղանի գնդին են կազմում, բայց ումն ես ասում, կամ ինչ ես պահանջում անտաշ պիւղացուց.... Դուայ վերջապէս... (Կարդում է):

Քանի, ասացէք, սիրուն աղջիկներ, Տատ ու մայրերիդ, մօրքուր, հայրերիդ

Հու հպատակ՝ խամրիք, թուամիք, Ձէ տեսնում ոչ որ ձեր ջերմ արցունքներ:

*

ձռնուան գրչիդ, պօետ, դու ընկեր Երկսայրի սուրը բռնիր քո ձեռքում,

Աջ ու ձախ բուռն ուժգին հարուածով

Անջատէ մարմնից քաւթառ զրլուխներ:

Այո, հողը վաղճւց արդէն պատ-
րաստ է, կ'զայ անպատճառ այդ
թարմ հոսանքը: Ինձ պէս մտածող-
ների թիւը մի մեծ բանակ է կազ-
մում այժմ: Բայց... (դըստից լսում
են Դաւթի քայլերը):

Տ Ե Ս Ի Լ Ե.

ՆԱ. ԵՒ ԴԱԻԻԹ.

ԴԱԻԻԹ. (Թանկարժ ներս է ըն-
կնում՝ հեւալով): Եկաւ, աղա ջան,
եկաւ:

ՄԻՀՐԱՆ. Հա:

ԴԱԻԻԹ. Հետն էլ մի բոյով աղ-
ջիկ, աղա ջան:

ՄԻՀՐԱՆ. Աղջիկ. (կողմը) անպատ-
ճառ նա կը լինի. (ներսն) դէհ, շտա-
պիր կարգի բերենք այստեղ. ամօթ է
(սկսում են իրար անցնել եւ շտապ-
շտապ կարգի բերել սենեակը, Միհ-
րանը սեղանի երեսը, իսկ Դաւիթը
աթոռները, որի ժամանակ երկուսն
էլ զանազան առարկաներ են վայր
ձգում, զորք, միմակալ եւ այլն, կար-
գի բերելիս՝ շուտ շուտ տեղերը փո-
խում են, Միհրանը անցնում է աթոռ-
ներին, իսկ Դաւիթը գրասեղանին):

ԴԱԻԻԹ. Հըլա հեռու են, աղա
ջան, մի վախիլ, քուշի ծէրին են:

ՄԻՀՐԱՆ. Պրծիր քեզ ասում եմ,
սլաղէց:

ԴԱԻԻԹ. (կողմը) Ասա ինչ պագ-
լէցի վախտ ես գտի. (ներսն) էս ու
պրծայ, աղա ջան, մի բարկանայ.
(կողմը) Թունդ քացախը իր ամանը
կ'ճաքացնի:

ՄԻՀՐԱՆ. So փուշ կենդանի,
պրծիր էէ... չարժուիր...

ԴԱԻԻԹ. Վաղում եմ աղա, վա-
ղում. (ծաղկամանը, որ շտապ սըր-

քում էր՝ վայր է ձգում՝ ու կոտ-
րում). (կողմը) Էս էլ քեզ շուտ արա:

ՄԻՀՐԱՆ. Այ քոռանաս դու, քո-
ռանաս, սեղանի միակ զարդս էլ
կոտրեցիր: Հաւաքիր, հաւաքիր կոտր-
ները, շուտ, մօ անիծած, թէ չէ՝
գլուխդ ջարդեցի հա:

Դաւիթ. (կողմը՝ հաւաքելով) Ի՜նչ,
գլուխս շուշից ա շինած, որ ջարդեմ,
(ներսն) միտս շունի աղա, չարը խա-
փանեց:

ՄԻՀՐԱՆ. Խափանուիս ու կործա-
նուիս դու... կայ գան ու գնան՝ ես
գիտեմ ու գուն:

ԴԱԻԻԹ. (կողմը) Հա, թէ որ
մնամ:

ՄԻՀՐԱՆ. Դուքս մտիկ տուր, տես
եկան թէ չէ. (Դաւիթը դուրս է
գնում). այ քեզ խայտառակութիւն...
հիմի գան ու էսպէս տեսնեն՝ ի՜նչ
կասեն... ի՜նչ եղաւ էդ անիծածը.
(Դաւիթը ներս է գալիս), հը, եկան:

ԴԱԻԻԹ. Եկան, աղա, համա (յետ
յետ գնալով):

ՄԻՀՐԱՆ. Ի՜նչ ես յետ գնում, մօ
անիծուած:

ԴԱԻԻԹ. (Կողմը) Հըմի որ հա-
տոտ պըտի գնատի. (ներսն) աղա
ջան, ետեղիւ չեմ, եկողը Յուսիկ աղի
նման էր, համա ինքը չէր, աղջիկն
էլ մի ուրի աղջիկ էր... անցան գնա-
ցին:

ՄԻՀՐԱՆ. (Թարձակուելով վրան).
Դու գեռ շատ օյին պիտի բերես իմ
զլխին... դուրս, սարի արջ, (մի քանի
հատ խփում է), էլ աչքիս չերկաս:

ԴԱԻԻԹ. Աման, աղա ջան, էլ
չեմ տնի, ես մեղայ Աստծու... (փախ-
չում է դուրս եւ դիպչում է ներս
եկող Յուսիկին):

Յ Ե Ս Ի Լ Զ.

ՆԱ ԵՒ ՅՈՒԱԿ, ԻՍԿ ՎԵՐՁԸ
ԴԱԻԻԹ.

ՅՈՒԱԿ. Կամաց, տօ հայվարա...
էս ինչ է պատահել, ինչ տուրու-
ղմոց է:

ՄԻՀՐԱՆ. Ոչինչ, ոչինչ... հը՛,
ողմցի ես՝ թէ աղջիկ:

ՅՈՒԱԿ. Ոչ մէկն էլ չեմ:

ՄԻՀՐԱՆ. Վահ, միթէ գեռ չես
գնացել:

ՅՈՒԱԿ. Գնալը գնացել եմ, բայց...

ՄԻՀՐԱՆ. Բայց.....

ՅՈՒԱԿ. Բայց... (ծիծաղում է) հա,
հա, հա, հա....

ՄԻՀՐԱՆ. Հը՛... ինչ ես ծիծա-
ղում:

ՅՈՒԱԿ. Ախր ինչպէս չը ծիծաղեմ,
երբ որ, հա, հա, հա... ծիծաղելի է...
հա, հա, հա, հա....

ՄԻՀՐԱՆ. Չը լինի՞ չի յաջողում:

ՅՈՒԱԿ. Յաջողելը կը յաջողի, եթէ
միայն... հա, հա, հա....

ՄԻՀՐԱՆ. Եթէ միայն ինչ, ախր
է... ինչ սպանելու հալ ունիս:

ՅՈՒԱԿ. Եթէ միայն... հա, հա,
հա... երկայն մազեր թողնես, հա,
հա, հա... բանաստեղծական մազեր...
հա, հա, հա... աղջիկը այդ է պա-
հանջում... հա, հա, հա....

ՄԻՀՐԱՆ. Եւ իրաւունք ունի...
սրովհետեւ....

ՅՈՒԱԿ. Որովհետեւ ինչ, հա, հա,
հա....

ՄԻՀՐԱՆ. Որովհետեւ, ասում եմ,
աշխարհիս մէջ բոլոր ընտիր բանա-
ստեղծները, գեղարուեստագէտները
և վիպասանները երկայն մազեր են
ունեցել, ինչպէս օրինակ (հետզհե-
տէ վրայ տալով) Հայնէն, Բայրօնը,

Շիլլերը, Շէքսպիրը, Պուշկինը, Ալ-
ֆօնս Դօպլէն, Աղէքսանդր Դիւման,
Տալստոյը, (այս միջոցին Յուակը
նորա յիշած անունները մատների
վրայ համարում է շուտ շուտ):

ՅՈՒԱԿ. (Յանկարծ ընդմիջելով)
Վիկտօր Հիւգօն:

ՄԻՀՐԱՆ. Չէ, նա վերջում քա-
շալ էր:

ՅՈՒԱԿ. Որովհետեւ ծերացել էր...
ասել է՝ թէ պատրանոտ ես:

ՄԻՀՐԱՆ, Անհմանիս խոհարհ ծա-
ռան եմ:

ՅՈՒԱԿ. Եթէ այդպէս է՛ նա քոնն է:

ՄԻՀՐԱՆ. Քո շնորհիւ, այո՛, նա
իմն է. միայն քո շնորհիւ, Յուակ:

ՅՈՒԱԿ. Ինչո՞ւ իմ շնորհիւ և ոչ
քո բանաստեղծութեան, որ միշտ և
անդադար կարդում է նա:

ՄԻՀՐԱՆ. Ո՛չ, ոչ, քո շնորհիւ
միայն: Քո միջնորդութիւնը, որ չը լի-
նէր...

ՅՈՒԱԿ. Այդ իմ պարտքն էր:

ՄԻՀՐԱՆ. Մեծ վեհանձնութիւն
քո կողմից:

ՅՈՒԱԿ. Ի՛նչ վեհանձնութիւն:

ՄԻՀՐԱՆ. Շատ վսեմ... ես ամա-
շում եմ... ես մեղաւոր եմ:

ՅՈՒԱԿ. Չեմ հասկանում:

ՄԻՀՐԱՆ. Բայց ես գիտեմ, թէ ես
ինքս էի, որ լրագրներում քեզ շա-
րունակ պախարակում էի, ժողովրդի
աղբուկ հռչակելով, վամպիր անուա-
նելով և այլն, և այլն. բայց այսօր
իմ բոլոր արածներին դէմ դու վճարում
ես անսահման վեհանձնութեամբ...
վեհանձնութիւն, որից զուրկ եմ ես
գլխովին, այո՛, զուրկ: Բայց բանաս-
տեղծական վառ երեսակայութիւնս է
մեղաւոր... կը քաւեմ, այո՛, կը քա-
ւեմ ես իմ հին մեղքերը... դու վամ-
պիր չես, դու ժողովրդի չը ճանաչած

բարերար հայրն ես, դու Աստուածանից ուղարկուած միակ պաշտպանն ես մեր տառապեալ ժողովրդի, որ...

ՅՈՒԱԿ. (Կողմը) Սկսեց. (նրան) ի՞նչ ես տսում, Միհրան:

ՄԻՀՐԱՆ. Ես երեակայում էի, որ իմ թշնամիների մէջ դու ես առաջինը... Բայ, ուր էր թէ՛ ես կարկամէի այս բոպկիս:

ՅՈՒԱԿ. Ի՞նչ աւելորդ խօսքեր են:

ՄԻՀՐԱՆ. Ո՛հ, ո՛չ, սիրելի բարեկամ, ոտից ցգլուխ մեղաւոր եմ. (ընկնում է նրա ոտները) ներքի ինձ, ներքի, հրեշտակդ իմ, ես քեզ դաւաճանել եմ, ամբաստանել... այսուհետեւ ես կը հռչակեմ քո անունը իմ բանաստեղծութիւնների մէջ... դու կը լինիս իմ իղէալը մինչև կեանքիս վերջը:

ՅՈՒԱԿ. Վեր կաց, վեր կաց, Միհրան, ամօթ է:

ՄԻՀՐԱՆ. (Վերկենալով) Այո, ամօթ, բիւր ամօթ ինձ համար, որ չը կարողացայ ճանաչել իմ մտերիմ բարեկամի պարզ ու անխարդախ սիրտը. (կրկին ընկնելով նրա ոտները) աղաչում եմ, Յոլակ, ներքի ինձ... ներքի քո անառակ եղբօրը:

ՅՈՒԱԿ. (Վերկացնելով) Բաւական է, բաւական, եթէ դու այդպիսի բաներ ես անելու, կերթամ, կը հեռանամ:

ՄԻՀՐԱՆ. Իսկ ես ինձ կը մահացնեմ, եթէ չը ներես:

ՅՈՒԱԿ. Ես վաղճեց եմ ներել... մոռացել անցեալը:

ՄԻՀՐԱՆ. Ո՛հ, օրինակելի մարդ, անուղբական բարերար... Աննմանիցս երիցս աննման բարեկամ:

ՅՈՒԱԿ. Լաւ, բաւական է, (կողմը) Ժամանակ է սկսելու. (նրան) ան, ան այս նամակը, կարգն է պատաս-

խանը պատրաստիր... Փոքր յետոյ ես կը գամ և կը տանեմ յանձնելու օրիորդին, միայն բարեաւ:

ՄԻՀՐԱՆ. Դու նամակ էլ ես բերել օրիորդից: Ո՛հ, բազմապատկուցան բանաստեղծական խանդն ու անիւն իմ մէջ... զոդորիկ տէմաները իրար յաջորդում են մտքիս մէջ, բայց ոչ ու միտքս ինձ կարծես պիտի դաւաճանեն. (զլուխը քոնելով) ես... ես... ուշաթափում եմ, Յոլակ... (ընկնելով նրա վրայ) կորցնում եմ ինձ:

ՅՈՒԱԿ. Պօետ, մի շփոթուիր, մի կորցնիր դու քեզ... զգաստացիր, հի՛թէ ոչ՝ ամեն ինչ կորած է:

ՄԻՀՐԱՆ. Այո, վտանգաւոր գրութիւն... նախանձելի և աննախանձելի... ցանկալի և ոչ ցանկալի...

ՅՈՒԱԿ. Ուշքի եկ, Միհրան, պատրաստիր, նա անհամբեր սպասում է, ցտեսութիւն, ես գնում եմ:

ՄԻՀՐԱՆ. Բայց ո՛չ, կաց, Յոլակս, կաց, ես իսկոյն պատասխանը կը պատրաստեմ:

ՅՈՒԱԿ. Ո՛հ, արգելք չեմ ուզում լինել: Այդպիսի ժամանակ բանաստեղծը պէտք է միայնութիւն որոնէ:

ՄԻՀՐԱՆ. Արդարն:

ՅՈՒԱԿ. Ուրեմն ցտեսութիւն:

ՄԻՀՐԱՆ. Բայց սպասիր կարգամ քո ներկայութեամբ:

ՅՈՒԱԿ. Քա՛ւ լիցի, ես իրաւունք չեմ համարում ինձ:

ՄԻՀՐԱՆ. Ես խնդրում եմ:

ՅՈՒԱԿ. Չեմ կարող:

ՄԻՀՐԱՆ. Աղբսում եմ:

ՅՈՒԱԿ. Իզո՛ւր:

ՄԻՀՐԱՆ. Պաղատում եմ:

ՅՈՒԱԿ. Երբեք:

ՄԻՀՐԱՆ. Ոտքերդ ընկած... (ուզում է չորեւ):

ՅՈՒԱԿ. (2ր թողնելով) Եթէ դարձեալ կը շարունակե՞ս...

ՄԻՀՐԱՆ. Կրկին կը խնդրեմ:

ՅՈՒԱԿ. Կը նեղանամ:

ՄԻՀՐԱՆ. Կրկին կը պաղտտեմ, կ'աղաչեմ, կ'արտասուեմ, կը լամ, կը փարիմ վզովդ:

ՅՈՒԱԿ. Որ ի՞նչ անեմ:

ՄԻՀՐԱՆ. Որ մ'նաս...

ՅՈՒԱԿ. Ինձ մօտ կարդա:

ՄԻՀՐԱՆ. Այո:

ՅՈՒԱԿ. Ո՛հ, ուրիշի գաղտնիքների մէջ մտնելու սովորութիւն չ'ունիմ, եթէ մ'նամ՝ այլու չեմ վալ յաւիտեան:

ՄԻՀՐԱՆ. Անողորբի՛ն Յոլակ, քնն ուրեմն, այո, զնն, բայց շուտ եկ:

ՅՈՒԱԿ. Ասացի, որ կը գամ:

ՄԻՀՐԱՆ. Այո, շուտ եկ, ես անհամբեր կսպասեմ:

ՅՈՒԱԿ. Սպասիր:

ՄԻՀՐԱՆ. Մի ժամից յետոյ պատրաստ կը լինի:

ՅՈՒԱԿ. Լաւ, կը գամ:

ՄԻՀՐԱՆ. Ա՛խ, ի՞նչ եմ ասում, երբ քառորդ ժամից յետոյ:

ՅՈՒԱԿ. Այստեղ կը լինիմ:

ՄԻՀՐԱՆ. Կէս ժամից:

ՅՈՒԱԿ. Կէս ժամից:

ՄԻՀՐԱՆ. Քառորդից յետոյ:

ՅՈՒԱԿ. Քառորդից յետոյ կը գամ:

ՄԻՀՐԱՆ. Տասն րոպէ միայն՝ և ինձ բաւական է:

ՅՈՒԱԿ. Աւելի լաւ:

ՄԻՀՐԱՆ. Հինգ րոպէն էլ հէրիք է:

ՅՈՒԱԿ. Եւս առաւել շատ լաւ:

ՄԻՀՐԱՆ. Թէկուզ մի րոպէից յետոյ:

ՅՈՒԱԿ. Ուրեմն իսկոյն յետ կը գամ, ցտեսութիւն (զնումէ):

ՄԻՀՐԱՆ. (Յետեւեց) Գնացիր, իսկոյն, իսկոյն յետ արի, չ'ուշանաս:

ՅՈՒԱԿ. (Դռնից) Լաւ, չեմ ուշանայ, միւս սենեակում կսպասեմ:

ՄԻՀՐԱՆ. (Նամակը բռնում է եւ սկսում է կարդալ) Սիրելի Միհրան, մօտիկ ապագայի ընկեր:

Ո՛հ, ի՞նչ զողտրիկ խօսքեր, «նման զնմանն սիրէ», ես բանաստեղծ, իսկ նա բանաստեղծուհի, երեակայում եմ, թէ ի՞նչ կրակի կտոր է լինելու մեր ապագայ ժառանգը կամ ժառանգուհին: (Հարունակում է) Մեր երկուքիս անզուգական բարեկամ Յոլակի ձեռքով ուղարկելով նամակս՝ նրա բերանով էլ յայտնում եմ՝ միակ ցանկութիւնս ու պայմանս....:

ՅՈՒԱԿ. (Ներս գալով) Ահա և ես:

ՄԻՀՐԱՆ. Բարով, հաղար բարի, իսկոյն, իսկոյն:

ՅՈՒԱԿ. Պատասխանը:

ՄԻՀՐԱՆ. Այս րոպէին, կաց նամակը վերջացնեմ:

ՅՈՒԱԿ. Ուրեմն ցտեսութիւն, (զնում է):

ՄԻՀՐԱՆ. Իսկոյն, իսկոյն, (Հարունակելով) «Առաջարկութիւնդ կը յարգեմ, եթէ պայմանս կատարես: Կը ցանկայի, որ բանաստեղծական հանճարիդ ու տաղանդիդ համապատասխանէին նաեւ հերարժակ եւ գանգրահեր բանաստեղծական գլուխը: Սպասելով անհամբեր երկտողիս պատասխանին, մնամ միշտ քոյդ Աննման: (Համքուրելով նամակը) Անպատճառ, սիրելի աննմանս անպատճառ:

ՅՈՒԱԿ. (Ներս գալով) Պատրաստ է:

ՄԻՀՐԱՆ. Ա՛հ, դու ես, իսկոյն, իսկոյն....

ՅՈՒԱԿ. Մի րոպէից շատ անցաւ:

ՄԻՀՐԱՆ. Ներիր, կաղաչեմ, այս րոպէիս, այս վայրկենիս:

ՅՈՒԱԿ. Ցտեսութիւն. (զնում է):

ՄԻՀՐԱՆ. (Յետեւից) Այո, ցտեսութիւն, բայց շատ չ'ուշանաս... հինգ ըոպէից յետոյ: Պէտք է շտապել. (նստում է զրասեղանի մօտ): Աննաման և Միհրան... երկուսն էլ նոյնասնչին, ո՛հ, բնութեան հրաշալիք... ո՛հ բանաստեղծութիւն... դու մուգանների քաղցրահնչիւն մեղեդի, ահա զրիչս առնում եմ... օրհնիր իմ վաստակս և թող չափազանց բուռն խանդս իւր բաժինը հանէ նախ Յուլակիս—խակ ապա հոգւոյս հատորին—գեղեցկուհիների թագն ու պսակ աննամանիս... (երգում է):

Ընկեր եմ ասում, աստուածավախ,
ճշմարիտ ընկեր եւ այլն:

ՅՈՒԱԿ. (Ներս գալով) Այժմ, ի հարկէ, կարող եմ ստանալ:

ՄԻՀՐԱՆ. Պատասխանը...

ՅՈՒԱԿ. Այո, 5 ըոպէն անցաւ:

ՄԻՀՐԱՆ. Ա՛խ, ներիր, սիրելի բարեկամ, բոլորովին յափշտակուած... հէնց այժմ կսկսեմ պատասխանել: 10 ըոպէից յետոյ պատրաստ կը լինի, (Յուլակը գնում է): Սկսենք, ամօթ է, (սկսում է զրեւ, քարճրածայն արտասանելով զրածը):

«Զօն առ հատընտիր և անդուպական
ընկեր իմ Յուլակ»:

Հիանալի՜ր դուրս եկաւ: Յուլակ... ահ... ահ... ահ... այո, ահով վերջացնենք: Տեսնենք ի՞նչ խօսքեր կան. (Ճմռելով ծակատը) եկան, իրար յետեից, եկան... փայլակ, արեգակ, լուսնեակ, գիմակ, դմակ, դառնակ, անդանակ, արգանակ, գլանակ, մօծակ, կարկանդակ, Աշտարակ, աշտանակ, վտակ, գետակ, առուակ, սահնակ, աւազակ, աւանակ... բա-

ւական է... սկսեմ... (ցածր եղանակում է «Մեր հայրենիքի» եղանակը եւ ապա զրում շարադրածը՝ կարդալով քարճրածայն):

Յուլակ, դէմքդ փայլակ Յուլակ,
Փայլում ինչպէս արեգակ.
Երեսիս չեմ դըրել գիմակ,
Ինձ չը մորթես անդանակ:

Ե՛րկ... հիանալի է, բայց բաւական չէ, սկսենք երկրորդ տունը.—

Մեղայ, բիւր մեղայ, Յուլակ ջան,
Յուլքիդ մատաղ է Միհրան.

Որին տուիր իւր Աննաման,
Մեղայ, մեղայ, Յուլակ ջան:

Հուր և կրակ թափուեց զրչիցս մի ըոպէում: Այժմ Աննամանիս անուճով, բայց անպատճառ, «Երբ ալէկօժի» եղանակով, այո, այո, իր սիրած երգն է: Օ՛հ ուրեմն ընդ առաջ շարժիր, ո՛վ իմ զրիչ պատուական:

Երբ, Աննաման դու գեղեցիկ,
Իմ մագերը երկարի,
Արգելքները վերանալով՝
Սիրտդ ինձի պատկանի:

Անուպասելի՜ր յառաջադիմութիւն... երգենք, տեսնենք ի՞նչպէս է դուրս գալիս. (սկսում է երգել, մոնում է Յուլակը):

ՅՈՒԱԿ. Այժմ յուսամ թէ...

ՄԻՀՐԱՆ. Վատ ժամանակ եկար, խեղճն, Յուլակ ջան... Քիչ էլ սպասիր ու կաւարտեմ, յատուկ ներդրութիւն...

ՅՈՒԱԿ. Ոչինչ, ոչինչ, շարունակիր:

ՄԻՀՐԱՆ. Այո, Յուլակ, 15 ըոպէից յետոյ պատրաստ կը լինի... բիւր անգամ ներդրութիւն. (Յուլակը զրնում է) որտեղ մնացի՞... հա.—Ար-

վերջները վերանալով՝ սիրտդ ինձ պատկանի.—

Բանաստեղծիս բուռն խանդը
Վառ բորբոքումս բո սիրով՝
Քանի գնում, վառում է ինձ,
Գլխ, փրկիր շտապով:

(Մտնում է Դաւիթը եւ տեսնելով նրան ոգեւորուած կանգնում է դրան մօտ, լսում է եւ յետեւից ձեռք ու ոտքով նմանեցնում է նրա շարժումներին):

Այսօրուանից ամէն հետք
Դործ կը գնեմ օն և օն՝
Հայ աշխարհի մուտայից մէջ
Մի օր փայլել գիրք Բայրօն:

ԴԱԻԻԹ. (Կողմը) Էլի աղէս ան-
սաղ աշըղ ա գառի:

ՄԻՀՐԱՆ. Սահուն և ոգորկ, ինչ-
պէս ներգաշնակ մեղեդին սոխակի...
Կրկէր այսպէս յաջողած էր ինձ: Քո
սէրն է, քո սէրը, այո, Աննաման, որ
գինեց ինձ: Ուխտում... երգում եմ
զոհ բերել այդ սրբազան սիրոյն
ամէն բան, ինչ որ ինձ համար թանկ
ու անզիտահաւելի է այս աշխարհում,
միայն թէ արժանանայի քո անկողն
սիրոյն...

ԴԱԻԻԹ. (Կողմը) Ինչ թունդ գե-
լին ա տալի տօ... չը նուազի՝ բիր-
դան:

ՄԻՀՐԱՆ. Միայն թէ օգնէիր ինձ
միշտ և յարատե անչէջ պահելու իմ
մէջ այն երկնային բանաստեղծական
սրբազան հուրը, որ շտա քչերին է
սեպհակսն այս աշխարհում... միայն
թէ...

ԴԱԻԻԹ. (Կողմը) Որ թողնեմ
սո շտա ճեռօք պըտի անի. (մօտե-
նալով նրան) ողա...

ՄԻՀՐԱՆ. (Ուշաքերուելով) Հը,

հը... ինչ կայ... Դաւիթ... եկա...

ԴԱԻԻԹ. Ո՞վ եկաւ աղա:

ՄԻՀՐԱՆ. Յոլակը, Յոլակը:

ԴԱԻԻԹ. Չէ աղա, Յոլակը շտա
սպասեց ու գնաց... Էս գիրն էլ տը-
ւեց, որ քեզ տամ. (տալիս է մի նա-
մակ):

ՄԻՀՐԱՆ. Ո՞ւր գնաց:

ԴԱԻԻԹ. Ի՞նչ գիտեմ աղա... հալ-
բաթ էդ թղթումը գրած կրկնի...
իրանց Փորոտն եկել էր, կանչեց՝ տա-
րաւ:

ՄԻՀՐԱՆ. Հա՛... գնա տեսներ
ինչ է գրում. (Դաւիթը կարդում է)
Սիրելի Միհրան, այս քաղէիս մեր
Փորոս ծառան յետեւիցս եկել էր:
Մաթոս աղայէնց տնից կանչել են
ինձ շտապով, չը գիտեմ հայրն է՞ թէ
աղջիկը. կաշխատեմ շուտով վերա-
դառնալ եւ պատասխանդ վերցնել,
իսկ եթէ չը կարողացայ՝ Փորոսին կ'ու-
ղարկեմ: Ներիր, որ քեզ չը խանգարե-
լու համար ներս չ'եկայ: Եթէ պա-
տասխանդ դեռ չ'ես աւարտել՝ շտա-
պիր, Յոլակ: Այս ինչ կը նշանակէ,
(կանչում է) Դաւիթ. (ներս է գա-
լիս Դաւիթը) վաղմեց է գնացել, Դա-
ւիթ:

ԴԱԻԻԹ. Խելի վախտ ա, աղա:

ՄԻՀՐԱՆ. (Կողմը) Տէր ողորմած
Աստուած, դու վերջը բարի անես.
(ներս) գնալիս ոչինչ չ'ասաց:

ԴԱԻԻԹ. Ըսկի մի խօսք, աղա:

ՄԻՀՐԱՆ. Բաս դու ինձ ինչո՞ւ ի-
մաց չը տուիր:

ԴԱԻԻԹ. Ի՞նչ իմաց տայի, աղա,
(Կողմը) Յոլակը մի օյին ունի՝ հա-
մա գլխի չեմ ընկնում:

ՄԻՀՐԱՆ. Ի՞նչ ես փնթփնթում:

ԴԱԻԻԹ. Ըսկի, աղա..., ասում եմ
գնաց, համա ասուց՝ թէ կը հարցնի,
աստ շուտ կը գամ:

ՄԻՀՐԱՆ. Բաս ուր է, չ'եկաւ:

ԴԱԻԻԹ. Ես ինչ գիտեմ աղա:

ՄԻՀՐԱՆ. Չօռ իմանաս:

ԴԱԻԻԹ. (Կողմը) Ե՛մ...

ՄԻՀՐԱՆ. Գրող իմանաս:

ԴԱԻԻԹ. (Կողմը) Հիմա էլ կասի
ցաւ իմանաս. (նրան) տիր...

ՄԻՀՐԱՆ. Ցաւ իմանաս:

ԴԱԻԻԹ. (Կողմը) Տեսնա՞ք, (նրան)
աղա ջան...

ՄԻՀՐԱՆ. Ջանը պէտք քու հօրն
ասա, անպիտան...

ԴԱԻԻԹ. Ախր իմ մեղքն ինչ ա:

ՄԻՀՐԱՆ. Մեղքդ այն է, որ բա-
րակամիտ ես... տիրմար անասուն:

ԴԱԻԻԹ. Ես էլ կուգէի հաստա-
միտ ընել, համա որ ուսում չեմ ու-
ռել, ես ինչ անեմ, աղա:

ՄԻՀՐԱՆ. Հաստամիտը դու ես..
գետինը մանես:

ԴԱԻԻԹ. Հա, աղա ջան, ես եմ:

ՄԻՀՐԱՆ. Քեզ ասում եմ, դու ես,
դու:

ԴԱԻԻԹ. Հա, ես եմ էլի, աղա...
բարակամիտն էլ եմ ես՝ հաստամի-
տըն էլ:

ՄԻՀՐԱՆ. Այո...:

ԴԱԻԻԹ. Հա, աղա ջան, հա:

ՄԻՀՐԱՆ. Ցանցան:

ԴԱԻԻԹ. Թող ընի, աղա, (կողմը)
էլի բաց արաւ մէջօկի բերանը:

ՄԻՀՐԱՆ. Տխմար...

ԴԱԻԻԹ. Ղաբուլ եմ, աղա:

ՄԻՀՐԱՆ. Վայրենի...

ԴԱԻԻԹ. Եդ էլ հէսաբի:

ՄԻՀՐԱՆ. Սարի արջ...

ԴԱԻԻԹ. Սարի արջ:

ՄԻՀՐԱՆ. Արջի քօթօթ...

ԴԱԻԻԹ. (Կողմը) Փռնմանեց...
պստկացրեց, (նրան) դրան էլ եմ զա-
րուլ, աղա:

ՄԻՀՐԱՆ. Խենթ...

ԴԱԻԻԹ. Ասա, աղա, ասա:

ՄԻՀՐԱՆ. Դատարկապորտ...

ԴԱԻԻԹ. Էս ինչ խօսք էր ո՞՞՞...
(նրան) ինչ, աղա ջան...

ՄԻՀՐԱՆ. Վօն, դուռակ...

ԴԱԻԻԹ. (Կողմը) Փառք Աստու-
պրծաւ... հրմի հէթն իմա ա. (նը-
րան) մի բան ասեմ՝ աղա... (մա-
տը պարանոցին տանելով) Էս տե-
ղը հասցրիր, հէրիք ա...

ՄԻՀՐԱՆ. Քեզ ասում եմ, վօն...
չուգակ...

ԴԱԻԻԹ. (Կողմը) Սատանէն ա-
սում ա բողապիցը բռնի չուփի գետ-
նին հա... (նրան) վօն հա վօն...
բան ես սովորել էի... չես ուզում՝
վօն կանեմ... շատ եմ վախում քու
վօնիցը՝ (շարժում է դէպի դուռը),
ըհը, էս էլ քու վօնը... էլ յետ չը կան-
չես, թէ չէ՝ եկողը չեմ... դուզ Մա-
թոս աղոնց տուն. (դուրս է գնում):

ՄԻՀՐԱՆ. (Կողմը) Այս ինչ արի...
իրաւ չը պնայ անթուածը. (յետեւից
վազելով) էլի խռովեցիր, (ընում
քաշում է ներս) արի, արի, Դաւիթ
ջան... ես մեղայ Աստուծոյ... հանաք
էի անում:

ԴԱԻԻԹ. Հանաքս որն ա, աղա...
եւս ինչ անեմ, թէ Ցուակ աղէն պնայ:
ՄԻՀՐԱՆ. Ի հարկէ դու ինչ ա-
նես... յիմարը նա էր, որ պնաց:

ԴԱԻԻԹ. Դրուստն ասեմ, աղա,
համբերութիւնս հատել ա... թէ մէկ
էլ չարացել ես՝ դուզ պնալու եմ Մա-
թոս աղի աղջկայ մօտ պանգատ: Դու
ընէնց պիտես եւս չեմ իմանում:

ՄԻՀՐԱՆ. (Կողմը) Դրուստ, չը լի-
նի սա ամէն բան գիտի, (նրան)
ինչ ես իմանում:

ԴԱԻԻԹ. Լաւ, էլ ինչ ես թաղ-
ցնում, աղա... համա լաւ աղջիկ ա
եւ ու իմ Աստուածը:

ՄԻՀՐԱՆ. Ո՛վ, տօ անիծած:

ԴԱԻԻԹ. Աննամանը, ո՞վ:

ՄԻՀՐԱՆ. (Ձեռքը նրա բերանին դնելով) Սուսսուս, մարդու բան չասես. (հանում է թուղիքանոց է տալիս) առ ու բերանդ փակ պահիր:

ԴԱԻԻԹ. (Առնելով փողը) Ձեռք ասի, աղա, չէ. (կողմը) լաւ խաղնա եմ գտել, միր տղայ:

ՄԻՀՐԱՆ. (Դրսում ոտների ծայն է լսում) Սուսսուս... տես ո՞վ եկաւ:

ԴԱԻԻԹ. Ե՛մ, էս անց եկան, չի մացայ, էս սահաթիս, աղա. (զնում է դուրս):

ՄԻՀՐԱՆ. Ո՛վ պէտք է լինի... (Դաւիթը ներս է գալիս) հը՛, ո՞վ էր:

ԴԱԻԻԹ. Թորոսն էր, աղա... մի գիր էր բերել ու մի շուշա... առ աղա ջան (տալիս է):

ՄԻՀՐԱՆ. Ինքն ի՞նչ եղաւ:

ԴԱԻԻԹ. Շատ վաղ էր, գնաց աղա ջան:

ՄԻՀՐԱՆ. Լաւ, դէհ դու գնա դուրսն սպասիր, թէ մարդ գալիս լինի՝ շուտ արի ինձ իմաց արա:

ԴԱԻԻԹ. Բաշուտա, աղա. (զնում է):

ՄԻՀՐԱՆ. (Նայելով ծրարին) Յոլակի ձեռքն է, ի՞նչ պէտք է լինի. (քանում, կարդում է) Վիրելի Միհրան, աչքդ լոյս, այս երեկոյ թէյի ենք հրաւիրուած Աննամանի մօտ՝ ես եւ դու իսկոյն պատրաստուիր: Սրա հետ ուղարկում եմ եւ մի շիշ, որի մասին կարդա՛ ծրարիս մէջ գետեղած Աննամանի նամակում, ես գործով գնացի սուղը... իսկոյն կը վերադառնամ, Յոլակ: — Ո՛վ երջանկութիւն... սիրելի Յոլակ, ազնիւ բարեկամ... բայց տեսնենք Աննաման ի՞նչ է գրում. (քննում կարդում է) Հոգւոյս հատոր դու Միհրան, նա-

մակիս պատասխանին չսպասելով հանցորի հօրս եւ խնդրում եմ պ. Յոլակի հետ շնորհ բերել երեկոյան մեզ մօտ թէյի: Ուղարկում եմ մի շիշ անուշահոտ Յալեքսիք Melange. — մագերը երկայնացնելու դեղ է դա, իսկոյն քսիր մագերիդ, բեխերիդ եւ միրքիդ... հետգնեալ գործածելով՝ կարճ միջոցի մէջ մագերդ կ'երկարին որպէս քանաստեղծի մագեր: Լսեցի՝ ի պատասխան նամակիս մի գեղեցիկ քանաստեղծութիւն ես գրել, անհամբեր սպասում եմ մօտս կարդալու: Աննամանդ:

Ո՛հ, որչափ հոգատար սիրտ ունի նա... իսկոյն, իսկոյն կ'օժեմ մագերս քու անուշահոտ գեղով... իսկոյն կը պատրաստուեմ... (կանչում է) Դաւիթ, Դաւիթ....

ԴԱԻԻԹ. (ներս գալով) Էստեղ եմ, աղա:

ՄԻՀՐԱՆ. Մ'նա այստեղ եւ եթէ Յոլակը կը գայ՝ ասա թող այստեղ սպասի, մինչեւ ես դուրս գամ... գնում եմ շորերս փոխելու:

ԴԱԻԻԹ. Լաւ, աղա ջան:

ՄԻՀՐԱՆ. Եթէ ուրիշ մարդ գալու լինի՝ չ'ընդունես:

ԴԱԻԻԹ. Շատ լաւ:

ՄԻՀՐԱՆ. Ուրիշի համար տանը չիմ:

ԴԱԻԻԹ. Լաւ, աղա ջան, լաւ:

ՄԻՀՐԱՆ. Ուշքդ վրէժ պահիր:

ԴԱԻԻԹ. Վրէժս, աղա. (Միհրանը գնում է):

Տ Ե Ս Ի Լ Ը.

ԴԱԻԻԹ, ՅԵՏՈՅ ՅՈՒԱԿ ՈՒ ՄԻՀՐԱՆ.

ԴԱԻԻԹ. Վալլահ, ըստեղ մի բան կայ... ամա հըլա չեմ հասկացել... բէյինս չի մտել: Յոլակ աղէն լաւ

խաբեց... ըսկի տեղից ժամ չի եկել... հրէն դուր թախ ա կացել... պիրն ու շուշէն էլ, խոստովանք պահէք՝ նա տուեց... ասաւ աղիդ կասես, որ Թորոսն ա բերել... մին մանէթ փէշքաշ էլ նա տուեց... ինչ կուզի ըլնի՝ ես իմ մանէթի տէրն եմ... ջհանգամը, ում պլուսը կը ցաւի՝ թող ցաւի, մէջն ինչ ունիմ: Գնամ տեսնեմ ինչ ըլաւ (գնում է դուրս, դուռը քանալիս երեւում է Յոլակի զըլուխը):

ՅՈՒԱԿ. Հը՛, սրտեղ է... սւր պնաց:

ԴԱԻԻԹ. Ներսի օթախումն ա, աղա:

ՅՈՒԱԿ. Շուշէն ինչ արաւ:

ԴԱԻԻԹ. Հետներս տարաւ:

ՅՈՒԱԿ. Լաւ, գէհ գու դուրս արի: ԴԱԻԻԹ. Ոնց որ կուզես աղա, (Դուրս է գնում՝ Յոլակը ներս է գալիս):

ՅՈՒԱԿ. Մեր ողորմելի բանաստեղծը կարծում է, որ իր ստացած կեղծ նամակները յիրաւի Աննամանիցն են... ապուշը չը գիտէ, որ նա բանից երբէք տեղեկութիւն չունի եւ իր անուէն անգամ չի ուզում լսել: Մեծ ախորժակով սպասելիս կը լինի, որ երեկոյեան նրա մօտ թէյ խմի... հօրս ցաւը կը խմես դու... Մօտեցաւ ժամը... հէնց հիմի դու կստանաս քո բոլոր ամիզօքիդ թղթակցութիւնների պատասխանը... պատասխան՝ որ մինչև գերեզմանդ չես մոռանալ և այնուհետև վերմակիդ համեմատ կը ձգես ոտքդ... ողորմելի թշուառական... ինքնակոչ բանաստեղծ... (նայելով դէպի Միհրանի մտած սենեակը) բայց ինչ շատ է ուշանում... միթէ գեռ չէ...:

ՄԻՀՐԱՆ. (Ներսի սենեակից) Վայ իմ արեւին... էս ինչ եղաւ... պլոկուեցի... օղնիցէք... օղնիցէք... Դաւիթ... Դաւիթ...:

ՅՈՒԱԿ. Melange-էն ներդրած է. (Դաւիթը ներս է գալիս) քեզ պահիր... չը ծիծաղես՝ թէ չէ հոգիդ կը հանեմ, (դէպի ներս) ինչ է եղել Միհրան, ինչ խաբար է:

ՄԻՀՐԱՆ. (Ներսից) Դու ես... ի սէր Աստուծոյ, օղնութեան հասիր, Յոլակ, այս ինչ պարտաւթիւն էր, Տէր Աստուծո:

ՅՈՒԱԿ. Եկայ... մի վախիր (ներս է փախչում):

ԴԱԻԻԹ. Ի՛նչ պլուս ըլնի՛... մարդ իմանայ:

ՅՈՒԱԿ. (Ներսից) Վայ, քօռանամ ես, ներս արի, ներս, Դաւիթ. (Դաւիթը ներս է գնում եւ երկուսով Միհրանի ձեռքից աջ ու ձախ կողմերից բռնած դուրս են բերում՝ գլխի մագերը, միրուքը, եւ բեխերը բոլորովին թափուած: Դաւիթը կուշ ու ծիծաղէ լինում, որ իրան պահի եւ չծիծաղի) էս ինչ բան է, մի ասա է՛է, Միհրան, չեմ հասկանում:

ՄԻՀՐԱՆ. Բայց այդ անկարելի բան է... անպատճառ ապտեկումն են սխալուել... ես դատարանով կը պահանջեմ, հոգիները կը հանեմ... (Դաւիթը, որ շարունակ օրօրում եւ իրան զսպում էր՝ չի կարողանում դիմանալ եւ թունդ ծիծաղում է) ինչ ես ծիծաղում, տօ գետինը մտած (ծիծաղում է եւ ինքը):

ԴԱԻԻԹ. Վալլահ, աղա, չը կարացի պահեմ, բիրդան դուրս պրծաւ, հա, հա, հա, հա...:

ՅՈՒԱԿ. Հա, հա, հա, հա...:

ՄԻՀՐԱՆ. Չօռ ու ցաւ... ինչ էք հահում:

ՅՈՒԱԿ. (Սեղանի վրայից հայելին վերցնում եւ մօտեցնում է Միհրանին) Տես ախր է՛է... մնց չը ծի-

ԳԱՐԲՆԱՊԵՏ

(Le maitre de forges)

Կօմ. 4 գործ. 5 պատկ. հեղ. Ժ. ՕՀՆԷԻ, թարգմ. Փրանս. Ս. ԱՐԺՐՈՒՆՈՒ.

Գ Ո Ր Ծ Ո Ղ Ա Ն Ձ Ի Ն Ք:

Մարքիզուհի դը Բօլիօ	. . .	տ. Եւանգուլիան	տ. Ալմա.
Օկտաւ	} նրա որդիքը	. . .	պ. Թարխանեան
Կլարա		. . .	պ. Աղայեան.
Բարոն դը Պրէֆօն	. . .	օր. Նապարրէզեան	տ. Հրաչեայ.
Բարոնուհի, նրա կինը, Մարքի-	. . .	պ. Տիգրանեան	պ. Արաքսեան.
զուհու - զարմուհին	. . .	տ. Քալանթարեան	տ. Մելիքեան.
Փիլիպ Դերբլէյ	. . .	պ. Մամիկոնեան	պ. Պետրոսեան.
Սիւզան, նրա քոյրը	. . .	օր. Սաֆարեան	օր. Ախաշեան.
Դուքս դը Բլիյնի	. . .	պ. Մելիք-Աղամիան	պ. Պիննէմեճեան.
Մուլինէ	. . .	պ. Մանգինեան	պ. Տէր-Դաւթեան.
Ատենայիս, նրա աղջիկը	. . .	տ. Աֆթանդիլեան	տ. Պիննէմեճեան.
Բաշըլէն, նոտար	. . .	պ. Ալանգիրդեան	պ. Աբրահամեան.
Դը - Պօնտակ	. . .	պ. Լալայեան	պ. № №
Ժենեռալ	. . .	պ. № №	պ. Գրիգորեան.
Ոստիկանապետ	. . .	պ. № №	պ. Յարութիւնեան.
Բժ. Սիրվան	. . .	պ. № №	պ. Մասիսեան.
Ժորժը, աւագ բանուոր	. . .	պ. Տէր-Դաւթեան	պ. Կարէնեան.
Բրիգիտ, Սիւզանի դայեակը	. . .	օր. Մատինեան	օր. Վարդուհի:
Ծառաներ և բանուորներ:			

Գ Ո Ր Ծ Ո Ղ Ո Ւ Թ Ի Ն Ա.

ձօխ հիւրասենեակ Մարքիզուհի դը Բօլիօյի տմբոցում: Մէջ տեղը ապակիի մեծ դուռն, որ պատշգամբն է տանում: Դուռը բաց է և հեռուից երևում է լեռնաշղթան: Կան կարասիքը Լիւդովիկոս XV-ի ժամանակուայ: Աջ ու ձախ մի մի դուռն: Բեմի

մէջ տեղը, քիչ ձախակողմը (հանդիսականներից) մի մեծ սեղան, երկու կողմը և հետը մի մի տիտու: Ձախ բեմի առաջին մասում, պատի մօտ, բազկաթու: Աջ բեմի առաջին մասում գահաւորակ, պատի մօտ դաշնամուր, դաշնամուրի և դրան միջև օթու: Միջին դրան երկու կողմը փոքրիկ պատուհանի վրայ ծաղկի փունջեր: Դաշնամուրի վրայ նօտաներ և մի անօթ ծաղիկ: Սեղանի վրայ գանգակ, ալբոմ և այլն: Մէջ տեղի դրանը մի բազկաթու:

ՏԵՍԻՆԸ.

ՄԱՐԲԻՋՈՒՀԻ, ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ ԵՒ ԿԼԱՐՍ.

(Վարագոյրը քարճրանալուց, Կլարան նստած է բազկաթոռի վրայ, մէջ տեղի դրան մօտ: Նա մոտատանջութեան մէջ է: Յնկան վրայ ընկած է մի քաց գիրք: Մարքիզուհին նստած է ծախ, ձեռագործը ձեռքին, Բարոնուհին սեղանի ծախ կողմը կարը ձեռքին):

ՄԱՐԲԻՋՈՒՀԻ. (Եւր աղջկան քանի մի վայրկեան նայելուց յետոյ) Կլարա... Կլարա...

ԿԼԱՐՍ. (դանդաղ կերպով դառնալով) Ի՞նչ է, մայր իմ:

ՄԱՐԲԻՋՈՒՀԻ. Ի՞նչ ես անում այդտեղ, տխուր և մտածմունքներիդ մէջ ընկղմուած:

ԿԼԱՐՍ. Ոչինչ, մայր իմ:

ՄԱՐԲԻՋՈՒՀԻ. Բուռական է, սիրելիս, մի առանձնանար այդպէս... եկ մեզ մօտ խօսենք... խնդրում եմ:

ԿԼԱՐՍ. (վեր է կենում տեղիցը, մի քանի վայրկեանից յետոյ) Այս շուր կլանակը թմրեցնում է ինձ. (Դանդաղ քայլերով մօտենում է մօրը) ճիշտն ասեմք, որ մենք նամակ չենք ստացել Պետերբուրգից:

ՄԱՐԲԻՋՈՒՀԻ. (հայեացք ձգելով Բարոնուհուն) Մօտաւորապէս երկու ամիս:

ԿԼԱՐՍ. (տխուր) Այո, երկու ամիս:

ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ. Ի՞նչ կարիք կայ շարունակ մտածել դրա մասին և մրտատանջուել:

ԿԼԱՐՍ. Ինչի մասին ես ուզում, որ մտածեմ—եթէ ոչ փեսացուիս, և ի՞նչպէս չը մտատանջուեմ: Ի՞նչպէս բացատրեմ նրա լռութիւնը:

ՄԱՐԲԻՋՈՒՀԻ. Համաձայն եմ, որ դժուար է բացատրել: Դուքս դը Բլիւնին—իմ կըրօր որդին—անցեալ տարի, մի շաբաթ մեզ մօտ մնալուց յետոյ նորից ճանապարհ ընկաւ, խոստանալով աշնանը վերադառնալ Փարիզ, սակայն նա գրեց մեզ, թէ քաղաքական գործերը հարկադրեցին նրան մնալ Ռուսաստանում. յետոյ պատճառ բերեց, թէ ձմեռը անցած լինելով՝ նա սպասում է ամռան գոլտեան, որ Փրանսիա վերադառնայ: Ամառն եկաւ, իսկ դուքսը—ոչ: Վերջապէս հասաւ աշունը, իսկ Գաստօնը մինչև անդամ ոչինչ պատճառ էլ չէ բերում և նեղութիւն անգամ չէ կրում մեզ գրելու: Այո, սիրելիք, ժամանակն ամեն բան փոխել է, նոյն իսկ մեր շրջանի մարդիկ սկսեցին քաղաքավարութեան դէմ մեղանշել:

ԿԼԱՐՍ. Մի գուցէ նա հիւանդ էր, որ անկարող եղաւ տեղեկութիւն տալ իւր մասին...

ՄԱՐԲԻՋՈՒՀԻ. Դեռ պանատանից մեզ կը զգուշացնէին:

ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ. Անկասկած:

ԿԼԱՐՍ. Նա խոստացաւ ինձ, ձրմեռն Փարիզում անցկացնել. ես ու-

րախանում էի, որ կրկին նրա հետ կը լինիմ: Ես միշտ շրջապատած եմ եղած, նոյն իսկ այստեղ, այս Բօլիօյի ամայի, անբնակ երկրում, երկրպագուներով, որոնք ինձ հանգիստ չեն թողնում, մինչև անգամ մեր զբոսայգի Դարբնապետը:

ՄԱՐԲԻՋՈՒՀԻ. Պարոն Դերլէյը:

ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ. Ո՛հ, դա շատ նշմարելի է, իւր առաջին այցելութիւնից յետոյ: Մօտաւորապէս երկու շաբաթ առաջ, երբ նա եկաւ ներողութիւն խնդրելու ձեր գետնի յափշտակութեան մասին: Նա անսահման պաշտում է Կլարային:

ՄԱՐԲԻՋՈՒՀԻ. Այդ շատ դուարձալի է թւում ինձ, բայց մի գուցէ աչքերս տկարացել են, որ ես ոչինչ չեմ նկատել... այսուհետեւ ես արթուն կը լինիմ:

ԿԼԱՐԱ. (լրջօրէն, տեղից վերկենալով) Մայր իմ, պարոն Դերլէյի յարգանքն ինձ շատ հաճելի է, և ես այդ առթիւ գանգատելու տեղիք չունիմ: Բայց չկայ դուրսը, որ պաշտպանէ իւր սեփականութիւնը և նա պէտք է գիտենար, որ շարունակ սպասելով իւր վերադարձին և կատարելով Պենէլոպէյի դերը, կարող եմ վնասուել:

ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ. (արագ) Ես եթէ քո տեղը լինէի, վաղուց արդէն կը հրաժարուէի այդ դերից:

ԿԼԱՐԱ. (հեզութեամբ) Ո՛հ, արածս սխրագործութիւն չէ: Բացի դուքսից, ես ոչ ոքի չեմ կարող սիրել:

ՄԱՐԲԻՋՈՒՀԻ. (զրգռուած) Այդպէս ես կարծում և ահա այդ է ինձ անհանգստացնում: Դատածնը և դուք միասին էք մեծացել. դու կարծեցիր, որ ձեր այդ զղացմունքը յաւիտեան

պիտի տևէր և թէ այլապէս երջանիկ լինել չէիր կարող: Այդ բոլորը ցնորք է:

ԿԼԱՐԱ. Մայր իմ:

ՄԱՐԲԻՋՈՒՀԻ. Դքսի մասին դու մեծ գաղափար ունիս, բայց խելապէս նա թեթեամիտ է, և թոյլ բնաւորութեան տէր: (Կլարան մօտենում է նրան) Դու գիտես, որ նա անկախ ապրելու այնպիսի սովորութիւններ է իւրացրել, որ դժուար է ուղղել... Արդ՝ ուզում ես իմանալ բուն միտքըս. (Կլարան նստում է մօր մօտ) ահաւասիկ այդ ամուսնութեան իրագործումն ինձ մեծ անհանգստութիւն է պատճառում:

ԿԼԱՐԱ. (շփոթուած) Մայր իմ, ահա առաջին անգամն է, որ դուք այդպէս էք խօսում ինձ հետ: Ինձ թւում է, թէ դուք ինձ նախապատրաստում էք մի անախորժ նորութիւն լսելու, արդեօք դքսի բացուկայութիւնը մի պատճառ ունէ՞ր... դուք մի բան էք իմացել:

ՄԱՐԲԻՋՈՒՀԻ. (աշխատելով, որ նրան հանգստացնի) Ո՛չ, սիրելիս, ես միայն նրա երկարատեւ լուծեան վերայ եմ զարմանում... որ աւելի քան խորհրդաւոր է երևում:

ԿԼԱՐԱ. (աղաչելով) Աղաչում եմ, մայր իմ, դարձեալ մի փոքր համբերութիւն, Պետերբուրգից դուքսը կը գայ առանց մեզ սպասելուն:

ՄԱՐԲԻՋՈՒՀԻ. Ես այդ ցանկանում եմ, սիրելիս, որովհետեւ դու այդպէս ես կամենում:

ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ. Ամուսինս, որ այսօր դառն է Փարիզից, գուցէ տեղեկութիւն բերէ մեզ:

ԿԼԱՐԱ. (զնում է մէջ տեղի դրան մօտ) Ահա և կորայրս... պարոն Բաշլէնի հետ:

Տ Ե Ս Ի Լ Բ.

ՆՈՅՆՔ, ՕԿՏԱԻ (Որսորդի հագուստով) ԵՒ ԲԱՇԸԼԷՆ (Միջին դռնից):

ՕԿՏԱԻ. Մտէ՛ք, պարոն Բաշըլէն:

ԲԱՇԸԼԷՆ. Տիկնայք... տիկին Մարքիզուհի... բոլոր յարգանքս:

ՄԱՐՔԻԶՈՒՀԻ. Բարե, սիրելի Բաշըլէն, (Օգտաւին) առաօտը դու կանոնիս ղնացիր... ես չիմացայ... յաջողակ էր որսդ:

ՕԿՏԱԻ. Այո, մայր իմ, շնորհիւ պ. Դերրէլէյի, որ ինձ ուղեկցեց իւր ձորերի մէջ:

ՄԱՐՔԻԶՈՒՀԻ. Երևում է, որ դու արդարեւ շատ ես գրաւուած, պարոն Դերրէլէյով:

ՕԿՏԱԻ. Մայր իմ, գթուար կը լինէր աւելի լուր ընկերակից գտնել: Նա ինձ ասաց, որ այսօր կը գայ իւր նորուարտ քրոջ հետ, որին կամենում է ձեզ ներկայացնել:

ՄԱՐՔԻԶՈՒՀԻ. Սիրելի Բաշըլէն, մի ամբողջ տարի է, որ դուք չէք երևում:

ԲԱՇԸԼԷՆ. Ես խիստ գրաւուած էի, տիկին մարքիզուհի... մի ծանր դործով... Վարէնի վաճառմամբ:

ՕԿՏԱԻ. Վերջապէս Վարէնը մի գնող գտաւ:

ԲԱՇԸԼԷՆ. Մի գնող, որ պատշաճաւոր զին վճարեց,—եւ երաշխատուր եմ. բայց նա այդ հողերը գնելու առանձնապէս ցանկութիւն ունէր: Նա փարիզեցի հարուստ գործարանատէր է, նա ինձ ասաց նաև, որ պատիւ ունի ճանաչել տիկին Մարքիզուհու գերդաստանը:

ՄԱՐՔԻԶՈՒՀԻ. Եւ կարելի է որդիօք իմանալ այդ պարոնի անունը:

ԲԱՇԸԼԷՆ. Նրա ազգանունն է Մուլինէ:

ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ. Մուլինէ՛.

ԿԼԱՐԱ. Ատենայիսի հայրը՛:

ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ. (Կենդանութեամբ)

Այո, ճիշդ է, նա մեզ ճանաչում է, կուանոցում նա մեր ընկերն էր... մեր հակառակորդը, մեր ախոյեանը: Մենք աշակերտուհիներս երկու թըշնամի բանակի էինք բաժանուած: Բանակ բուրժուացիների և բանակ աղանուականների... առաջինի զօրավարն էր օրիորդ Մուլինէ, իսկ երկրորդինը... օրիորդ դը Բօլիօ...

ԲԱՇԸԼԷՆ. Փոքրիկ աշխարհ:

ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ. Բայց և այնպէս Ատենայիսը շատ գեղեցիկ էր, խելացի և վրիժառու: Երբ նրան տեսնէիք, որ նա փաթաթուած է մէկի կամ միւսի պարանոցին, կարող էիք հաւատարի լինել, որ նրա նպատակն է մեզանից մէկին խաբել կամ շարախօսել:

ԲԱՇԸԼԷՆ. Պ. Մուլինէն հարուստ է:

ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ. Ծաղրալի կերպով հարուստ: Սա նա է, որ Վիլլէպօնտում չոկոլադի մի ահագին գործարան է հիմնել: Նա մի նոր գիւտ է հնարել չոկոլադ պատրաստելու, որը միլիօններ է տուել և ահա նա այժմ մեր հարևանն է: Նա ամբողջատէր պարոնի դեր պիտի խաղայ. միայն այդ ողորմելին այգեպանի կերպարանք ունէ:

ՄԱՐՔԻԶՈՒՀԻ. Սակայն թողնենք Մուլինէյին... Սիրելի Բաշըլէն, դուք անկասկած ինձ ասելիք ունիք մեր Անգլիայի դատի մասին:

ԲԱՇԸԼԷՆ. (ընդունալ վրայ մի հայեացք ձգելով) Այո, տիկին Մարքիզուհի:

ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ. Մենք հեռանում ենք, փոքրիկս:

ՄԱՐՔԻԶՈՒՀԻ. Օկտաւ, գնա տես՝

արդեօր մարդ ուղարկել են երկաթուղու կայարանը, Բարոնին զիմուտելու համար:

ՕԿՏԱԻ. Իսկոյն, մայր իմ: (Գընում է ձախ կողմի դռնով, Կլարան եւ Բարոնուհին անցնում են դէպի պատշգամբը):

Տ Ե Ս Ի Լ Գ.

ՄԱՐԲԻՋՈՒՀԻ ԵՒ ԲԱՇԸԼԵՆ.

ՄԱՐԲԻՋՈՒՀԻ. (զահաւորակի մօտ) Ի՞նչ կ'ասէք, սիրելի Բաշլէն:

ԲԱՇԸԼԵՆ. (միայն) Անմիտիթար լուրեր, տիկին Մարքիզուհի, որոնք ինձ՝ ձեր բնտանեաց հին ծառային կատարեալ վիշտ են պատճառում: Ձեր հանգուցեալ ամուսին պ. Մարքիզ դը Բօլիօյի սկսած դատի վատակելը մեծ տարակուսանքի տեղիք է տալիս:

ՄԱՐԲԻՋՈՒՀԻ. (մի քիչ յետոյ) Դուք ինձ բոլոր ճշմարտութիւնը չէք յայտնում, Բաշլէն, եթէ գոնեա յուսոյ մի նշոյլ լինէր, դուք այդպէս վհատուած չէիր երևոյ: Դատարանն արդէն յայտնեց իւր վճիռը, մենք կորցրել ենք դատը:

ԲԱՇԸԼԵՆ. Աւա՛ղ. այո, տիկին Մարքիզուհի... այդ կորուստը մի սարսափելի հարուած է Բօլիօյի տան համար:

ՄԱՐԲԻՋՈՒՀԻ. Արդարեւ սարսափելի, և որի հետեանքն է աղջկաս և որդուս անանկութիւնը...

ԲԱՇԸԼԵՆ. (փոքր լռութիւնից յետոյ) Ո՛հ, դրամի պակասութիւնը մահաբեր չէ... (Դադարում է խօսել) եթէ միայն այդ լինէր:

ՄԱՐԲԻՋՈՒՀԻ. Դրանից առաւել էլ ի՞նչ կարող է լինել. (Յայտում է

Բաշլէնին, յետոյ ծանր եւ վրդուռած) Դուք տեղեկութիւն ունի՞ր դուքս դը Բլիյնի մասին:

ԲԱՇԸԼԵՆ. Այո, տիկին Մարքիզուհի: Դուք յանձնարարեցիք ինձ տեղեկութիւն հաւարել ձեր եղբորս դու մասին, ահաւասիկ ինձ հաղորդած լուրը՝ արդէն վեց շաբաթ է որ պարոն դուքս դը Բլիյնէն Փարիզումն է:

ՄԱՐԲԻՋՈՒՀԻ. Վեց շաբաթ և մենք ոչինչ չը գիտենք:

ԲԱՇԸԼԵՆ. Ձեր եղբոր որդին բոլոր միջոցները դործ է գրել, որ դուք չ'իմանար...

ՄԱՐԲԻՋՈՒՀԻ. Նա չ'եկաւ, և նա գեռ չէ գալիս, գիտենալով իսկ, թէ ինչ ձախորդութիւն է պատահել մեզ: Նա գիտէ, այնպէս չէ...

ԲԱՇԸԼԵՆ. Ամենից առաջ նա գիտէր:

ՄԱՐԲԻՋՈՒՀԻ. Հիմա ամեն ինչ պարզ է... ահա մի երկոյթ, որ ինձ սաստիկ վշտացնում է: Դուքսը մեզ թողնում է, հեռանում է մեզանից. նրա ուղածը մեր հարստութիւնն էր: Հարստութիւնն անյայտացու, փեսացուն հեռանում է. դրամ, ահա այս շահասէր և արծաթամոլ դարու նշանաբանը: Այդ՝ այժմ մենք համարեա թէ աղքատ ենք, մեզ այլ ևս չեն ճանաչում:

ԲԱՇԸԼԵՆ. Տիկին Մարքիզուհի, ես կարծում եմ, որ դուք մի փոքր զրպարտում էք մեր դարը: Յիշդ է, որ դրական գաղափարներն այժմ իշխում են. բայց կան և անշահատէր մարդիկ, որոնց համար զեղիցկութիւնը, առաքինութիւնը, խելքն այնպիսի գանձեր են, որոնք կանանց արժանաւորադոյն էակ են հանգիստացնում ամեն տեղ. ես չեմ տեսնում,

թէ այդպիսի մարդոց շատերին եմ ճանաչում. սակայն ես ճանաչում եմ մէկին, և այս զիսկուածում մէկն էլ բաւական է:

ՄԱՐԲԻՋՈՒՀԻ. Ի՞նչ էք ուզում ասել:

ԲԱՇԸԼԷՆ. Այն՝ որ բարեկամներինքս մի պատուական անձն առանց անսահման գրաւուելու չէ կարող տեսնել օրիորդ զը Բօլիօյին: Քանի որ օրիորդը նշանուած էր զքսի հետ, նա չէր համարձակուում յայտնել իւր զգացմունքները: Բայց եթէ նա գիտենայ, որ օրիորդն ազատ է...

ՄԱՐԲԻՋՈՒՀԻ. (սառը) Ձեր խօսքը, պարոն Դերբլէյի մասին է:

ԲԱՇԸԼԷՆ. Այո, տիկին Մարքիզուհի:

ՄԱՐԲԻՋՈՒՀԻ. Ինձ յայտնի չէ թէ՛ ինչ զգացմունքներ է ներշնչել իմ գուտարը պարոն Դերբլէյին, որ նա չէ կարողանում քօղարկել:

ԲԱՇԸԼԷՆ. Ո՛հ, զրա պատճառն այն է Մարքիզուհի, որ նա անկեղծօրէն սիրում է օրիորդ Վարային, միայն զուք նրան կատարելապէս դեռ չէր ճանաչում, որ կարողանաք ըստ արժանւոյն գնահատել:

ՄԱՐԲԻՋՈՒՀԻ. Ես գիտեմ, որ նա մեծ յարգանք է վայելում տեղիս հասարակութեան մէջ:

ԲԱՇԸԼԷՆ. Եւ ամենայն իրաւամբ: Ես ճանաչում եմ պ. Ֆիլիպպին և նրա քոյր Սիլզանին ծնուած օրից: Նրանց հայրն իմ մտերիմ բարեկամն էր: Ահա, թէ ինչու տիկին Մարքիզուհի, ես վստահանում եմ յայտնել Ձեզ պարոն Դերբլէյի զգացմանց մասին: Ըստ իս նրա միակ պակասութիւնն այն է, որ նրա ազգանունը մի բառով է գրւում, առանց տիտղոսի:

ՄԱՐԲԻՋՈՒՀԻ. Թող նա պահպանէ

այդ անունն այնպէս, ինչպէս կայ, եթէ նա կրում է իբրեւ ազնիւ մարդ: Իսկ այդ մեր ժամանակում քիչ չէ:

ԲԱՇԸԼԷՆ. Պարոն Դերբլէյը շատ երջանիկ կը լինէր, եթէ նա ձեզ լսէր:

ՄԱՐԲԻՋՈՒՀԻ. Մի կրկնէք նրան այն՝ ինչ որ ձեզ ասացի: Օրիորդ զը Բօլիօն ոչ ոքի մեծահոգութիւնից կամ առատածեռնութիւնից չի օգտուիլ: Եւ որքան ես ճանաչում եմ նրա բնաւորութիւնը, հաւանական է, թէ նա օրիորդ մնայ մինչև իւր մահը: Տայ Աստուած, սիրելի Բաշլէն, որ մեզ վիճակուած կրկնակի հարուածները նրան ուժաստատ չ'անեն:

ԲԱՇԸԼԷՆ. Տիկին Մարքիզուհի, եթէ ինձ իրաւունք տրուի մի խորհուրդ տալու, ես կ'առաջարկէի ձեզ դեռ ոչինչ չ'ասել օրիորդ զը Բօլիօյին:

ՄԱՐԲԻՋՈՒՀԻ. Իրաւացի էք. իսկ ինչ կը վերաբերէ որդուս, ես պարտաւոր եմ ամեն ինչ հաղորդել նրան: (Ձանգ է տալիս ծառան ներս է մտնում) Խնդրեցէք պարոն Մարքիզին: (Ծառան գնում է):

ԲԱՇԸԼԷՆ. Ինչ որ լինի. տիկին Մարքիզուհի, յիշեցէք միշտ, որ պարոն Դերբլէյը մարդկանցից ամենաերջանիկը կը լինի: Եթէ նրան թոյլ տրուի յուսալ, նա կը սպասէ, որովհետեւ նա այնպիսիներից չէ, որոնց սիրտը փոփոխական է:

Տ Ե Ս Ի Լ Պ.

ՆՈՅՆՔ ԵՒ ՕԿՏԱԻ.

ՕԿՏԱԻ. Ի՞նչ կայ, մայր իմ: (Ներս է գալիս ծախ կողմից):

ՄԱՐԲԻՋՈՒՀԻ. Որդեակ, ես կամենում եմ յայտնել քեզ մի ծանր լուր:

ՕԿՏԱԻ. Խօսքը դատի մասին է:
ՄԱՐԲԻՋՈՒՀԻ. Այո:

ՕԿՏԱԻ. (սառնասիրտ) Դատը
կորցրել ենք:

ՄԱՐԲԻՋՈՒՀԻ. Ուրեմն, դու ար-
դէն գիտէիր:

ՕԿՏԱԻ. Ես կասկածում էի: Ես
յարգում էի, մայր իմ, ձեր ցնորքը,
թէպէտ և կատարելապէս համոզուած
էի, որ մեր դատը անապացոյց էր:
Այդպէս՝ ահա վաղուց է, որ ես նա-
խապատրաստուած էի նրա կորստեա-
նը: Միայն ես անհանգիստ էի, որ
քրոջս օժիտը վէճի մէջ էր, սակայն
կայ մի հասարակ միջոց այդ կորըս-
տեան դէմ: Դուք նրան կը տաք այն
մասը, որ պահպանել էք ինձ համար.
ինչ որ ինձ կը վերաբերէ, անհոգ
եղէք, ես ինքս միայնակ կը հոգամ
իմ վիճակս:

ՄԱՐԲԻՋՈՒՀԻ. Սիրելի որդիս:

ՕԿՏԱԻ. Արածս շատ հասարակ
բան է:

ՄԱՐԲԻՋՈՒՀԻ. Ե՛կ, համբուրեմ
քեզ:

ՕԿՏԱԻ. Ես սիրում եմ քրոջս. և
պատրաստ եմ ամեն ինչ գոհել նրա
երջանկութեան համար: Բայց որով-
հետև մենք սկսեցինք խօսել տխուր
իրողութիւնների վրայ.... (Դէպի
Բաշըլէն, որ մնացել է մի կողմը)...
Մօտեցէք, պարոն Բաշըլէն.... Ասա-
ցէք, խնդրեմ, ձեր կարծիքով մեր
մօրեղբոր որդու—դը Բլիյնի լուծիւ-
նը արդեօք կապ չունէ մեր դատի
կորստեան հետ:

ՄԱՐԲԻՋՈՒՀԻ. (անհանգիստ) Դու
սխալում ես, որդեակ, դուքսը....

ՕԿՏԱԻ. (ժպտալով) Օ՛, մի վախե-
կաք: Եթէ Գաստօնը հրաժարուի իւր
խօսքից հէից այժմ, երբ դը Բօլիօն
աղքատ է, մենք կարծեմ, այն մարդ-

կանցից չենք, որ գնանք և նրա օձի-
քից բռնենք: Այդ զիպուածում ևս
տրամադիր եմ նախադատուելու այն
գրութիւնը, որ եթէ դուքս դը Բլիյնին
չամուսնանայ քրոջս հետ—աւելի
վատ կը լինի նրա համար և աւելի
լաւ քրոջս համար:

ԲԱՇԸԼԷՆ. Այդ ճշմարիտ է, պա-
րոն Մարքիզ, եթէ օրիորդ դը Բօ-
լիօն բաւականին հարուստ չէ, որ
հրապուրէ օժիտ որոնողներին, նա
բաւական չնորհալի է, որ զրաւ
սիրտ ունեցող մի մարդու:

ՄԱՐԲԻՋՈՒՀԻ. Այլ ևս ոչ մի
խօսք.... անաւարիկ նա:

Տ Ե Ս Ի Լ Ե.

ՆՈՅՆՔ, ԿԼԱՐԱ, ՅԵՏՈՅ ԲԱՐՈ-
ՆՈՒՀԻ ԵՒ ԲԱՐՈՆ.

ԿԼԱՐԱ. Մայր իմ, Բարոնն եկաւ:
(Չախ կողմից ներս է գալիս, նրա
ետեւից Բարոնը եւ Բարոնուհին):

ԲԱՐՈՆ. Սիրելի հորաքոյր.... (Ող-
ջունում է) բարե, Օկտաւ:

ՄԱՐԲԻՋՈՒՀԻ. Լաւ ճանապար-
հորդեցիր:

ԲԱՐՈՆ. Շատ գեղեցիկ:

ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ. Կատարեցիք բոլոր
յանձնարարութիւններս:

ԲԱՐՈՆ. Բոլորը, սիրելի բարեկամս:

ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ. Գլխաւորները:

ԲԱՐՈՆ. Մեծ սե արկղի մէջն են:

ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ. Չորս կողովները:

ԲԱՐՈՆ. Այդ էլ կայ (Օկտաւին).

երեք հարիւր կիլօ ծանրութեամբ:

ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ. Իսկ գահարեղէնը:

ԲԱՐՈՆ. Ձեռքիցս չեմ թողել, դըլ-
խովս եմ պատասխանատու:

ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ. (առնում է արկղը
Բարոնի ձեռքից) Շատ լաւ, ևս
գոհ եմ, համբուրիր ձեռքս:

ԲԱՐՈՆ. Ուրախութեամբ:

ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ. (ցածր) Տեղեկութիւններ ունիք:

ԲԱՐՈՆ. (նոյնպէս) Ես նրանցով ծանրաբեռնուած եմ: Հեռացրէք Կլարային և Օկտաւին:

ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ. Կլարա, կը գտնուի օդակներ ինձ արկիները բացանենք:

ԿԼԱՐԱ. Ամենայն ուրախութեամբ:

ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ. (Օկտաւին) Վերցրեցէք այս և բերէք, բայց յարգանքով, սրանք թաղի աղամաններն են: (Մարքիզուհուն) Ամուսինս նոր լուրեր գիտէ: (Օկտաւ, Բարոնուհին եւ Կլարան գնում են աջ կողմը):

Տ Ե Ր Ի Լ Զ.

ՄԱՐԲԻԶՈՒՀԻ, ԲԱՇԸԼԵՆ ԵՒ
ԲԱՐՈՆ.

ԲԱՇԸԼԵՆ. (կամենում է դուրս գնալ) Տիկին Մարքիզուհի, ես գընում եմ:

ՄԱՐԲԻԶՈՒՀԻ. Մնացէք, Բաշըլէն, դուք տանու մարդ էք, (Նստում է). Հիմա, սիրելիս. խօսեցէք, մի խնայէք ինձ... ես արգէն վրտեմ, որ դուքս դը Բլիշի վեց շաբաթ է, որ Փարիզումն է:

ԲԱՐՈՆ. (վշտալի) Ո՛հ, յիշաւի, Մարքիզուհի, դուք բոլորը գիտէք: Գիտէք երեւի և այն՝ որ նա մտուցիր է ամուսնանալու:

ՄԱՐԲԻԶՈՒՀԻ. (ապշեւով) Ամուսնանալ:

ԲԱՐՈՆ. Այո, իմ սիրելի հօրաքոյրս. սակայն ներեցէք պարզախօսութեանս. այսպիսի խնդիրներում, ես կարծում եմ, պէտք է ուղղակի նպատակին գիմել:

ՄԱՐԲԻԶՈՒՀԻ. Ամուսնանալու է...

ԲԱՐՈՆ. Դուքսը բոլոր միջոցները գործադրեց, որպէս զի այդ նորութիւնը չը տարածուի, բայց նրա ապագայ աները, որ մի կատարեալ բուրժուայ է, բաւիս ամենալատթար նշանակութեամբ, չառախօս է: Այդ մարդը ցնծում է: Նրա աղջիկը, երեակայեցէք, նրա աղջիկը... ԿԸՐՍՈՆՔ... նկատեցէք և այն՝ որ դուքսը, երբ վերադարձաւ Պետերբուրգից, մտաւ մի այնպիսի շրջան, ուր ահագին գումարով թուղթ էին խաղում... մասնակցելով խաղին, նա կարճ միջոցում տանուլ տուեց երկու հարիւր հազար ֆրանկ:

ԲԱՇԸԼԵՆ. Այդ շատ մեծ գումար է...

ԲԱՐՈՆ. Այո, շատ մեծ է, մանաւանդ, որ Գաստօնը մէկ սու անգամ չունէր վճարելու: Դրութիւնն աննախանձելի էր: Նախախնամութիւնը նրան օգնելու համար ուղարկեց նրա ապագայ աներոջը: Սա նկատելով նրա դրութիւնը, ասաց մօտաւորապէս հետեւելը: Պարոն Դուքս, դուք կամենում էք երկու հարիւր հազար ֆրանկ ունենալ և մի օրուայ ընթացքում դուք պիտի գըտնէք այդ գումարը, մի սխրագործութիւն, որ դուք անգոր էք կատարելու: Այդ երկու հարիւր հազար ֆրանկը ես բերել եմ ձեզ: Ես ունիմ անսաման հարստութիւն և ես չէի կամենայ, որ այնպիսի մի մարդ, ինչպիսին ես եմ, որ իւր միակ աղջը կանը տալիս է տասը միլիօն օթիտ, թոյլ տայ մի չնչին երկու հարիւր հազար ֆրանկի համար նսեմացնել մեր երկրի ամենաազնիւ տոհմի և գերդաստանի պատիւը:

ԲԱՇԸԼԵՆ. Զարմանալի մարդ է:

ԲԱՐՈՆ. Թշուառ Բլիշին թւում

էր թէ՛ ինքը խօսում է մի ոսկէ մարդու հետ: Աննկատելի կերպով բաց եղաւ նրա բարերարի գրպանը, որի մէջ մտաւ՝ առաջ դքսի մատը և յետոյ՝ ամբողջ ձեռքը իւր պատուով հանգերձ: (Մարքիզուհին կարճ միջոցում մտում է լուռ, յետոյ ծածկում է աչքերը լալով, Բարոնը եւ Բաշըլէն մօտենում են նրան հանգստացնելու):

ԲԱՇԸԼԷՆ. Տիկին Մարքիզուհի:

ՄԱՐԳԻՉՈՒՀԻ. Թողէք, լացը կը թեթևացնէ սիրտս. այդ հարուածն այնքան սաստիկ է... ես այնքան սիրում էի Գաստօնին... ես նրան կըթելու համար ոչինչ չեմ խնայել... ես նրա համար երկրորդ մայր էի... և ահա թէ ինչպէս վարձատրեց նա ինձ...: Ո՛հ, ապերախտ, ապերախտ:

ԲԱՐՈՆ. Սիրելի հօրաքոյրս:

ՄԱՐԳԻՉՈՒՀԻ. (հանդարտութեամբ). Այժմ ամեն բան վերջացաւ: (Վեր է կենում, յետոյ լրջօրէն) Գլխաւորն այն է, որ մենք շատ զգոյշ պիտի լինինք Վարայի վերաբերմամբ: Դուք նրան ճանաչում էք: Նա հպարտ է, դիւրագրգիռ, հայրն ինքն է՝ սիրտը ոսկի, բայց զլուխը երկաթ: Նա հէնց այժմս Գաստօնի մասին էր խօսում, անկասկած այդ հարուածը հանդիպում է նրան այն միջոցին, երբ նրա սիրտը բոլորովին խաղաղ է:

ԲԱՐՈՆ. Սիրելի հօրաքոյրս, դուք կարևոր չէք համարում ինքներդ խօսել դը Բլիյնի հետ, գուցէ կարելի լինի համոզել նրան փոխելու իւր դիտաւորութիւնը: Եթէ դուք համաձայն էք, ես պատրաստ եմ ձեզ ծառայելու:

ՄԱՐԳԻՉՈՒՀԻ. Ո՛հ, մենք նրանցից չենք, որոնք ստորանում են, որոնք աղերսում են: Որքան և տխուր

լինի մեր գրութիւնը, բայց և այնպէս նա որոշ է և արժանաւոր. ինձ հաճելի չէ փոփոխել այդ գրութիւնը:

Տ Ե Ս Ի Լ Ի.

ՆՈՅՆՔ ԵՒ ԾԱՌԱՅ.

ԾԱՌԱՅ. Պարոն և օրիորդ Դերբլէյ, հարցնում են, թէ Մարքիզուհին ընդունում է...

ՄԱՐԳԻՉՈՒՀԻ. Պարոն Դերբլէյ, և այսպիսի լուսին: (Բաշըլէն նշան է անում՝ աղերսանօք, որ ընդունեն) Լաւ. (ծառային) ընդունեցէք: (ծառան գնում է):

ԲԱՐՈՆ. Սիրելի հօրաքոյրս, ես միանգամայն երեւալ չեմ կարող, ճանապարհի փոշին դեռ ինձ վրայ է:

ՄԱՐԳԻՉՈՒՀԻ. Գնացէք բարեկամս և խնդրում եմ ուղարկէք այստեղ Վարային և Օկտաւին:

Տ Ե Ս Ի Լ Ը.

ՆՈՅՆՔ, ՖԻԼԻՊ, ՍԻԻԶԱՆ ԵՒ ԾԱՌԱՅ.

ԾԱՌԱՅ. Պարոն և օրիորդ Դերբլէյ: (Գնում է)

ՖԻԼԻՊ. Տիկին Մարքիզուհի. (Ընդմիջում է խօսքը շփոթուած), խընդրեմ թոյլ տուէք ներկայացնել ձեզ իմ քոյր Սիւզանին:

ՄԱՐԳԻՉՈՒՀԻ. Որդիս ինձ արգէն յայտնել է օրիորդ Դերբլէյի այցելութեան մասին: Շնորհակալ եմ, պարոն, որ կամեցաք նրան մեզ մօտ բերել. (Սիւզանին). իմ ալիսառն մագերս ձեզ վախ չէ՛ն պատճառում: Մօտ եկէք ուրեմն, որ ես ձեզ համբուրեմ, Սիրելիս:

ՍԻԻԶԱՆ. Սրտանց, տիկին:

ՖԻԼԻՊ. Չը գիտեմ, տիկին Մարքիզուհի, թէ ինչպէս շնորհակալ լինեմ ձեզանից այդ սիրալիր ընդունելութեան համար, որով դուք պատուեցիք քրոջս: Սա մի երեխայ է, որ խրատի և դասի է կարօտ, լաւագոյնը ձեր շրջանից գուրս նա չէր կարող գտնել և եթէ դուք բարեհաճէք շնորհ անել նրան ձեր ուշադրութեամբ:

ՄԱՐԳԻՋՈՒՀԻ. (Ֆիլիպպին). Ձեր քոյրը մի շնորհալի աղջիկ է. նա գեղեցիկ է, եկէք, սիրելիս, (նա գնում է Սիւզաննի հետ դէպի խորքը).--- Վաղմւց է, որ դուք աւարտել էք դպրոցը..... (Գնում է Սիւզաննի հետ դէպի պատշգամբը):

ԲԱՇԸԼԷՆ. Սիրելի բարեկամ, օրինաւոր Կլարան այստեղ չէ և դուք ահա շփոթուել էք: Այնպէս չէ....

ՖԻԼԻՊ. Մի եզակի դրութիւն է իմս.... Ահա տասն և հինգ օր է, որ իւրաքանչիւր անգամ, երբ գայիս եմ այստեղ, սիրտս սկսում է ուժգին բաբախել միայն այն մտքից, որ օրինորդը դը Բօլիօյի ներկայութեամբ պիտի գտնուիմ և միևնոյն ժամանակ ես կը յուսահատուէի, եթէ ես չը կարողանայի տեսնել նրան: Նա ինձ սարսափեցնում է, վախ է պատճառում, նրա ներկայութեամբ ես կատարեալ պտտանի եմ:

ԲԱՇԸԼԷՆ. (ժպտալով) Դուք նրան սիրում էք:

ՖԻԼԻՊ. Այդ մեծ յիմարութիւն է, ես զգում եմ: Ինչպէս ես, մի համեստ մշակ, հեռացած աշխարհից, կարող էի մտածել մի օրինորդի մասին, որ այնքան գեղեցիկ, այնքան հրաշալի է, գուցէ և այդ պատճառով այդքան հրապուրիչ: Նա ինձ երեւում է ծանրաբարոյ, մտածող, մի

փոքր անհանգիստ, որ իւր փեսացուն հեռացած է իրանից: Եւ ակամայ, առանց ուշադրութիւն դարձնելու այդ բոլորի վրայ, ես սիրեցի նրան: Ես մոռացայ այն տարածութիւնը, որ ինձ բաժանում է նրանից: Ոչ բանականութեանս ձայնը, ոչ փորձառութեանս խորհուրդները— ես ոչինչ բանի չը լսեցի: Եւ այժմ վերջացած է ամեն բան, ես այլ ես ինձ չեմ պատկանում, ես ամբողջապէս անձնատուր եմ եղած այդ կրքին, որ տալիս է ինձ խորին բերկրութիւն և ամեն բան, բացի յոյսից. (Բաշըլէն շարժւում է):

ԲԱՇԸԼԷՆ. Եւ ի՞նչ պատճառով:

ՖԻԼԻՊ. Որովհետեւ օրինորդը դը Բօլիօն հրքէք ինձ պատիւ չէ արել նկատելու անգամ իմ գոյութիւնս, որովհետեւ նա ազնուական է, իւր մօրեղբոր որդու հարսնացուն է և կը լինի դքսուհի:

ԲԱՇԸԼԷՆ. Բոլորովին ուղիւ է, իսկ եթէ ես քեզ ասեմ, որ օրինորդը դը Բօլիօն այլ ես հարուստ չէ և հաւանական է, որ դքսուհի էլ չի լինի, և որ—երբէք մի ազնիւ մարդ, ինչպէս դուք, չէ ունեցել այնքան յարմար միջոց՝ օրինորդին հաւանելի լինելու, որպէս այժմ:

ՖԻԼԻՊ. (շփոթուած) Ոհ, զգոյշ եղէք, մի արտաստնէք այդպիսի բառեր այդքան հեշտութեամբ:

ԲԱՇԸԼԷՆ. Միթէ. դա իմ սովորութիւնս է, ես ձեզ յայտնում եմ մի խորհրդաւոր տեղեկութիւն, յուսալով ձեր մտեւրմութեան վրայ.... Օրինորդը դը Բօլիօն սնանկացած է և այդ բանը չը գիտէ. Դուքսը դը Բլիյն թողել է նրան—զրա մասին էլ նա կասկած չունի:

ՖԻԼԻՊ. Սնանկ և թողած. էհ,

լինչ կարիք ունի հարուստ լինելու, միակ հարստութիւնը, որ նրանից պէտք է սպասել, միթէ ինքը չէ:

ԲԱՇԸԼԷՆ. Այս ճիշտ է, և հէնց այդ է պատճառը, որ ես արդէն խօսակցեցի Մարքիպոսին հետ ձեր մասին:

ՖԻԼԻՊ. Ո՛հ, ասացէք Մարքիպոսին... ասացէք Կլարային... բայց ոչինչ... ոչինչ մի ասէք: Օրիորդը հպարտ է և ինքնասէր: Ասացէք Մարքիպոսին, որ ես ծնկաչոք կը խնդրեմ օրիորդ Բօլիօյի ձեռքը, բայց ես կուզէի, որ նա իրան հարուստ կարծէ, վերջապէս՝ որ նա ընդունէ իմ առաջարկութիւնը կամ մերժէ ամենայն ազատութեամբ: Ամուսնանալով նրա հետ ես կը յանձնէի նրան իմ բոլոր կարողութիւնը և զեռ նա՝ մեծ շնորհ և ողորմութիւն կը լինէր արած:

ԲԱՇԸԼԷՆ. Ո՛հ, Դուք շատ հեռու գնացիք, սրբան գեղեցիկ է երիտասարդութիւնը և կիրքը: Ընթանանք աւելի խելացի ճանապարհով և սպասենք պատահարքներին: Սա մի նուրբ քաղաքական գտողնիք է:

Տ Ե Ս Ի Լ Թ.

ՆՈՅՆՔ, ՄԱՐՔԻՉՈՒՀԻ, ՍԻԻԶԱՆ, (խորքից) ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ, ԿԼԱՐԱ, ՕԿՏԱԻ ԵՒ ԲԱՐՈՆ (աջ կողմից):

ՄԱՐՔԻՉՈՒՀԻ. (Ներկայացնում է Օկտաւին, Կլարային եւ Սիւզանին) Սիրելիս, խնդրեմ ծանօթանաք... իմ որդիս՝ Մարքիպոսը դը Բօլիօ... իմ դուստր Կլարա:

ԿԼԱՐԱ. Շատ ուրախ եմ, օրիորդ. (Մեկնելով երկու ձեռքը: Կլարան Ֆիլիպին մենակ գլուխ է տալիս յետոյ

խօսալով Սիւզանի հետ զնում են զահաւորակի մօտ: Մարքիպոսին եւ Բարոնուհին նոյնպէս այնտեղ են զնում. Մարքիպոսին եւ Սիւզանը նստում են. իսկ Կլարան եւ Բարոնուհին կանգնում են զահաւորակի ետեւը):

ՍԻԻԶԱՆ. Զեղ տեսնելուց առաջ, օրիորդ, եղբայրս սովորեցրեց ինձ պաշտել ձեզ: Այժմ երբ ձեզ ճանաչեցի, ես զգում եմ, որ դիւրին կը լինի ինձ սիրել ձեզ:

ԿԼԱՐԱ. Իսկ ես, օրիորդ, արդէն սիրում եմ ձեզ:

ՕԿՏԱԻ. Սիրելի պարոն Դերբլէյ, մենք մի անձն ունինք այստեղ, որ քաղաքաստեղծական խնդիրների մէջ կարող է ձեզ հետ մրցել, սա իմ հօրեղբորս որդին է, (Ներկայացնելով Բարոնին, որ մօտենում է) Բարոն դը Պրէֆոն՝ մի գիտնական:

ԲԱՐՈՆ. Ասացէք մի ուսումնասիրող, սիրելի Օկտաւ:

ՖԻԼԻՊ. Այս առաջին անգամը չէ, որ ես լսում եմ պ. Պրէֆոնի անունը:

ՕԿՏԱԻ. (ուրախ) Ա՛յ Բարոն, տեսնում էք ձեր անունը հասել է մինչև մեր լեռները: Այս մեծ համբաւ է, բարեկամս:

ԲԱՐՈՆ. (համեստ) Ինձ դանելու համար պէտք է, որ պարոնը հետազոտող լինի:

ՖԻԼԻՊ. Բայց ներեցէք, ես ծանօթ եմ ձեր երկասիրութեան հետ, որ դուք ներկայացրել էք գիտութեան ձեմարանին:

ԲԱՐՈՆ. (հրճուանքով) Ա՛հ, իբր՞ք: Զէի կարծում... ձեր հիմնարկութիւնը, ինչպէս ինձ ասել են, շատ երեկի գործ է... Ո՛րքան բանւոր էք բանեցնում:

ՖԻԼԻՊ. Երկու հազար... (Բարոնը բռնելով Ֆիլիպի ձեռքը դուրս

են զնում: Բաշըլէն հետևում է նը-
րանց, բայց երեքն էլ մնում են հան-
դիսականների դիմաց):

ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ. Ի՞նչ է պատահել ա-
մուսնում:

ՕԿՏԱԻ. Այն, որ Բարոնը մի ան-
ձրն է գտել, որի հետ կարելի է խօ-
սել իւր սիրած առարկայի մասին:

ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ. Եթէ այդպէս է,
նրանք շատ հեռու կերթան, թէ որ
նրանց ընդմիջող չը լինի:

ՕԿՏԱԻ. Ինչո՞ւ ընդմիջել պ. պ.
Գերբէյի և Պրէֆոնի եղբայրութիւնը
ես հիանալի բան եմ համարում: Մէ-
կըն այն քաջերի սերունդն է, որ մար-
մնացնում է տասը դարերի պատե-
րազմական վեհութիւնը, իսկ միւսը
ներկայացնում է միայն մի դար, որ
ստեղծեց շոգենաւեր, գաղ և ելէք-
տրականութիւն: Մէկը միւսին ար-
ժէ. միմեանց կը գնահատեն ըստ
արժանւոյն և մի վայրկենում ցոյց
կը տան այն համերգութիւնը, որոնց
իշարս այլոց կարող է արտագրել
մի մեծ երկիր:

ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ. (ուրախ) Օկտաւ,
սիրելիս, երևում է, որ դուք փաստա-
բան էք, լաւ էք խօսում: Սակայն
ձեր հօր որդու համար ես ձեզ մի
փոքր դիմոկրատ եմ համարում:

ՕԿՏԱԻ. Օ՛հ, բոյրիկ, գեմոկրա-
տիան մեզ յաղթեց, մենք էլ աշխա-
տենք այդ իսկ գեմոկրատիայի մէջ
արխտոկրատիա ստեղծել, տաղան-
դի արխտոկրատիա, որ արժան լի-
նի փոխարինել ծաղման արխտո-
կրատիային....

ԲԱՐՈՆ. (սլաշգամքի վրայ)
Վանդակապատի մօտ մի կռուք կանդ-
նեց: Երևի մեր գրացիներն են. այ-
սօր նրանց օրն է: (Ծառան ներս է
ընտրում մի այցետոմս):

ՄԱՐԳԻՉՈՒՀԻ. (կարդալով ծա-
ռայի ընրած այցետոմսը) Պարոն
և օրիորդ Մուլինէ:

ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ. Ահա մի բան, որ
չափազանց է:

ՄԱՐԳԻՉՈՒՀԻ. Ի՞նչ են ուզում
մեզանից:

ԲԱՇԸԼԷՆ. Ո՞վ գիտէ, տիկին Մար-
քիզուհի, հաւանական է, որ պարոն
և օրիորդ Մուլինէն իբրեւ նոր հարե-
աններ անհրաժեշտ համարեցին այ-
ցելի ձեռք:

ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ. (վերկացաւ տեղից)
Յուսով եմ, հօրաքոյրս, որ դուք նը-
րանց չէք ընդունիլ:

ԲԱՐՈՆ. Ես կարծում եմ, սիրե-
լիս, որ հօրաքոյրդ կարօտութիւն
չունի քո խրատներին:

ՄԱՐԳԻՉՈՒՀԻ. Ահա մի ծանր
դրութիւն:

ԿԼԱՐԱ. Աստուած իմ, մայրիկ,
կարծեմ, որ դժուար է փակել մեր
դուռը: Կառքից նրանք կարող էին
տեսնել մեզ պատշգամբի վրայ եղող-
ներին, իսկ չ'ընդունել նրանց, նշա-
նակում է անքողաքամարի լինել:
Միթէ սա պատիւ կը բերէ մեզ:

ՄԱՐԳԻՉՈՒՀԻ. Այն, սիրելիս, իրա-
ւունք ունիս: Ասա, որ ընդունեն:
(Ծառան դուրս գնաց):

ԲԱՐՈՆ. Օկտաւ. . . Ահա խելքի
արխտոկրատիա, որ գալու է... Պա-
րոն Մուլինէն նրա գեղեցիկ ներկա-
յացուցիչներից մէկն է:

Տ Ե Ս Ի Լ Փ.

ՆՈՅՆՔ, ՄՈՒԼԻՆԷ ԵՒ ԱՏԵՆԱՅԻՍ.

ԾԱՌԱՅ, Պարոն և օրիորդ Մուլինէ:
(Ծառան հեռանում է: Ատենայիսը
գնում է Կլարայի մօտ, մինչդեռ Մու-

լինէն քորորին ողջունում է եւ յետոյ մօտենում է Բաշըլէնին):

ԱՏԵՆԱՅԻՍ. (ուրախութեամբ քոնելով Կլարայի ծեռքը) Ո՛հ, իմ սիրելիս, սրբան երջանիկ եմ, որ տեսնում եմ քեզ:

ԿԼԱՐԱ. (տանկելով նրան դէպի Մարքիզուհին եւ ներկայացնելով) Իմ մայրը....

ԱՏԵՆԱՅԻՍ. (Մարքիզուհուն) Մի անասելի ուրախութիւն է ինձ համար, տիկին Մարքիզուհի, որ ես նորից օրիորդ գը Բօլիօյին մօտիկ պէտք է ապրեմ: Այն օրից, երբ ես ճանաչեցի նրան, իսկ այդ արդէն շատ վաղուց է, ես միշտ ձգտել եմ ամեն բանի մէջ նմանել օրիորդին: (Բարոնը, Օկտաւը, Ֆրիդպար եւ Սիզանը գրնում են միջին դռնից դէպի պատշգամբը):

ԿԼԱՐԱ. Միայն նմանել: Դու շատ համեստ ես:

ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ. (կողմը) Եւ սա առաջին անգամն է, որ քեզ հետ պատահում է:

ԱՏԵՆԱՅԻՍ. (մօտենալով Բարոնուհուն) Ա՜ն հ սիրալիր Սոփին նոյնպէս, ինչ գեղեցիկ միտք էր այստեղ դալս:

ՄՈՒԼԻՆԷ. (մօտենալով) Օրիորդ գը Բօլիօն հ տիկին Բարոնուհին աղջկաս ընկերուհիներն են, միասին են ուսել Սուրբ Սրտի կուտանոցում: Ես միշտ գոհ եմ եղած, հ այսօր աւելի քան երբէք, որ Ատենայիսը կրթուեցաւ այնպիսի հիմնարկութեան մէջ, որ Փարիզում լաւագոյններիցն է համարում: Երիտասարդ աղջիկներն ամենաընտիր դաստիարակութիւն են ստանում այդտեղ, հ բոցի այդ՝ ծունօթանում են այնպիսի անձանց հետ, որ վերջը շատ օգտաւէտ է լինում:

ՄԱՐԳԻԶՈՒՀԻ. (ժպտալով) Ես այդ նկատում եմ....

ՄՈՒԼԻՆԷ. Ինչ որ ինձ է վերաբերում, ես չը գիտեմ, տիկին Մարքիզուհի, ինչպէս արտայայտեմ ձեզ իմ շնորհակալութիւնս այն ընդունելութեան համար, որ ինձ առիթ է տալիս յայտնել ձեզ իմ ամենախորին յարգանքն. իսկ այդ անելու համար կային շատ պատճառներ. նախ հ առաջ՝ ես ձեր նոր դրացին եմ. զիտէք ես գնել եմ մի կալուածք: (Մարքիզուհին եւ Բաշըլէն նայում են միմեանց շեշտելով). Կարող եմ տեսել մի շատ նշանաւոր հ կարևոր կալուածք... Լավաբէն Էստրէլայի մէջ: Ես այդ բանի մէջ ոչինչ չեմ հասկանում, միայն աղջիկս, որ շատ հմուտ է այդպիսի բաներում, ինձ հասկացրեց, որ ինձ պէս հարուստ մարդը պէտք է անպատճառ կալուածք ունենայ:

ԱՏԵՆԱՅԻՍ. (քաշուելով)... Հայր իմ. .

ՄՈՒԼԻՆԷ. (հանդարտ աղջկան) Թող ինձ. (քարծր) այնուհետեւ պէտք է ասեմ ձեզ՝ տիկին Մարքիզուհի, որ իբրեւ համոզմունքի տէր՝ թէպէտ հ արմատական եմ, բայց միայն արիստոկրատների հետ ես ինձ լաւ եմ զգում հ միայն նրանց շրջանումն եմ ուզում ապրել:

ՄԱՐԳԻԶՈՒՀԻ. Հաւատացէք պարոն, որ ես շատ գոհ եմ ձեր զգացումներից, որ դուք յայտնեցիք ինձ այդպիսի պարզամտութեամբ:

ՄՈՒԼԻՆԷ. (աղջկան հանդարտ) Տեսար...

ՄԱՐԳԻԶՈՒՀԻ. Այդ զգացմունքներն արժանի են ձեզ պէս մի մարդու, որ հասել է ներկայ դրութեան իւր ընդունակութիւնների շնորհիւ:

ՄՈՒԼԻՆԷ. Այո, Այո, ահա թէ ինչպիսի մարդ եմ ես, և եթէ, տիկին Մարքիզուհի, մենք միմեանց բնաւորութիւնները հաւանում ենք, նշանակում է, թէ մենք լաւ դրացիներ կը լինենք:

ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ. (մի կողմ) Բայց այս մարդը մարդ չէ, այլ հրէշ է:

ՄՈՒԼԻՆԷ. Անկասկած, ձեզ ծանօթ է մեր կալուածքը. դուք գիտէք, որ Վարէնի ամրոցը պատմական նշանակութիւն ունէ: Այնտեղ ես բնակւում եմ նոյն իսկ այն սենեակում, որտեղ պառկած էր Վարլոս հինգերորդ կայսրը: Այո, կարող էք երևակայել, տիկին Մարքիզուհի, ես քնում եմ կայսերական անկողնում և ամենիմ չեմ էլ մտածում դրանով պարծենալ:

ԱՏԵՆԱՅԻՍ. (հագիւ զսպելով իրեն) Բայց, հայր իմ...

ՄՈՒԼԻՆԷ. (հանդարտ նրան) Թո՛ղ, ասում եմ, ամեն բան լաւ է գնում:

ԱՏԵՆԱՅԻՍ. Խնդրիր տիկին Մարքիզուհուն, որ ցոյց տայ իր ամրոցի բլրակը... Ինձ ասել են, որ այնտեղից մի հրաշալի տեսարան է բացւում: (Անցնում է դէպի խորքը):

ՄԱՐԳԻԶՈՒՀԻ. (մի կողմ) Դուստրը կարճ է կտրում.— ամենայն սիրով:

ՄՈՒԼԻՆԷ. (ղուրս գնալով) Մեզ մօտ, Վարէնում, նոյնպէս հրաշալի տեսարաններ կան, և եթէ, տիկին Մարքիզուհի, դուք պատիւ կ'անէք մեզ ձեր այցելութեամբ, մենք կարող ենք համեմատութիւններ ևս անել: (Մուկիւնէ, Մարքիզուհի եւ Բարոնուհի գնում են դէպի միջին դուռը. Կլարան եւ Ատենայիսը եւս հետեւում են նրանց):

Տ Ե Ս Ի Լ Փ Ա.

ԿԼԱՐԱ, ԵՒ ԱՏԵՆԱՅԻՍ.

ԱՏԵՆԱՅԻՍ. (ընդմիջելով Կլարային դրան շէմքի վրայ) Մնանք: ԿԼԱՐԱ. Դու ինձ հետ խօսելիք ունիս:

ԱՏԵՆԱՅԻՍ. Այո, դու չես կարող երեակայել, թէ որչափ ուրախ եմ, որ անարգելք նորից քեզ հետ եմ: Շուտով երկու տարին կը լրանայ՝ ինչ որ մենք միմեանցից հեռացել ենք: Այդ ժամանակուայ ընթացքում շատ բան եմ տեսել, մի փոքր աւելի փորձուել և իմ զգացմունքներս դէպի քեզ փոխուել են... Եթէ մտաբերում ես, անցեալում մենք շատ մը տերիմ չէինք միմեանց հետ:

ԿԼԱՐԱ. Սակայն....

ԱՏԵՆԱՅԻՍ. (ուրախ) Ո՛հ, հակառակը մի հաստատիր, ես քեզ չէի սիրում...: Այո, ես կարող եմ այժմ խոստովանել՝ ես քեզ նախանձում էի և իմ ցնորքս էր քո բարձրութեանը հասնել, հաւասարուել քեզ:

ԿԼԱՐԱ. Ինձ հաւաստարուել: Տէր Աստուած, ես այնքան փոքր արարած եմ... ընդհակառակը... դու գեղեցիկուհի ես, ունիս հարստութիւն... ապրում ես շքեղ...

ԱՏԵՆԱՅԻՍ. Այո, ամեն բան, բացի անունից:

ԿԼԱՐԱ. Բայց անունը մեր ժամանակում կարելի է գնել զանազան արժէքով և գնով: Գները լինում են փոքր, միջակ և բարձր: Եթէ կամենում ես ազնուականութիւն ունենալ, կարող ես լաւագոյնն ստանալ: Քո միջոցները ներում են:

ԱՏԵՆԱՅԻՍ. Արդարեւ, այժմ, իմ ամուսնութեան մասին խօսք կայ:

ԿԼԱՐԱ. (հեզնօրէն) Շնորհաւորում եմ քեզ:

ԱՏԵՆԱՅԻՍ. Շնորհաւորութիւնը չէ, որ ես սպասում եմ քեզանից:

ԿԼԱՐԱ. Հապա ի՞նչ:

ԱՏԵՆԱՅԻՍ. Խորհուրդ:

ԿԼԱՐԱ. Խորհուրդ... ինչի՞ մասին:

ԱՏԵՆԱՅԻՍ. Այն ընտրութեան մասին, որ ես անելու եմ:

ԿԼԱՐԱ. ձգձաբիտ, դու ինձ զարմացնում ես: Խնդրել ինձանից խորհուրդ քո ընտանեկան գործերի մասին: Հաւատացնում եմ քեզ, որ այդ բանն ինձ ախորժելի չէ: Մենք դեռ շատ քիչ ենք ճանաչում իրար: Արդեօք չի կարելի թողնել այդ խնդիրը:

ԱՏԵՆԱՅԻՍ. Անկարելի է:

ԿԼԱՐԱ. Ձեռն հասկանում: (Առաջարկում է նրան աթոռ սնդանի մօտ. Ատենայիսը նստում է):

ԱՏԵՆԱՅԻՍ. Լսիր ինձ ուշադրութեամբ. խնդիրը ծանրակշիռ է, այն ամուսնութիւնը՝ որի մասին խօսում եմ, շատ փառաւոր ամուսնութիւն է, որ գերազանցում է իմ բոլոր յոյսերին. այստեղ ինձ համար թաղի հարց կայ:

ԿԼԱՐԱ. Արքայական...

ԱՏԵՆԱՅԻՍ. Ո՛չ, դքսական միայն... Ես դքսուհի կը լինիմ:

ԿԼԱՐԱ. (յուզուած) Դքսուհի.... (Մտածութեան մէջ):

ԱՏԵՆԱՅԻՍ. Դու չես հարցնում փեսացուիս անունը:

ԿԼԱՐԱ. (շփոթուած) Ի՞նչ հարկ կայ...

ԱՏԵՆԱՅԻՍ. Սակայն պէտք է, որ դու իմանաս: Նրա անունն է դուքս դը Բլիշնի: (Ատենայիսը վեր է կենում, Կլարան ցնցւում է, դողում է

եւ որպէս զի չ'ընկնի, բռնում է սնդանից) Պարոն դուքսը քո ազգականն է, մանկութեանդ ընկերը: Խօսք է եղած մինչև անգամ ձեր ամուսնութեան մասին: Սիրտս թելադրեց ինձ գալ քեզ մօտ, հաղորդել քեզ և խորհրդակցել քեզ հետ:

ԿԼԱՐԱ. (խեղդուած ճայնով) Խորհրդակցել, ինչի՞ մասին:

ԱՏԵՆԱՅԻՍ. Քո և Դքսի իսկական յարաբերութեանց մասին: Դու հասկանում ես, որ եթէ իրաւացի լինէր, թէ դուք նշանուած էք, դու կարող էիր մեղադրել ինձ՝ որ ես յափշտակեցի քո փեսացուին: Նա՛ կամ միւսն ինձ համար միևնոյն են: Դուքսը խնդրել է ձեռքս, բայց ես չեմ սիրում նրան, հազիւ իսկ ճանաչում եմ: Խնդրում եմ անկեղծ եղիր ինձ հետ. դու սիրում ես նրան: Արդեօք իմ ամուսնութիւնը, նրա հետ, չի վըշտացնիլ քեզ, կամ գուցէ հաճելի չը լինի քեզ: Խօսիր, ասա մի խօսք և երգւում եմ քեզ, որ այդ ամուսնութիւնը տեղի չի ունենալ:

ԿԼԱՐԱ. (ուրախութեան շարժում, որ զսպում է իսկոյն) Շնորհակալ եմ, բայց հաւատարի լիղիւր, որ ես այնպիսի կին չեմ, որին թողնում են և անարգում: Եթէ դուքսը նշանուած լինէր ինձ հետ, անկարելի կը լինէր, որ նա ամուսնանար ուրիշի հետ: Ո՛չ, սովորութիւն կայ, որ ազգական երախտներին նշանում են և պսակում: Սրանք մանկական հասակի խաղեր են: Բայց յետոյ նրանք մեծանում են, հասունանում է նրանց խելքը և կենսական պահանջները, արմատից փոփոխւում են բոլոր նախազգծերը: Դու ասում ես, որ Դուքսը խնդրում է ձեռքդ—ամուսնացիր, և իրօք շատ ցաւովի կը լինէր, եթէ

այդ չ'իրագործուէր: Դուք արժանի էք միմեանց:

ԱՏԵՆԱՅԻՍ. Ո՛րքան երջանկութիւն ես պարզեում ինձ: Երեակայիւ միայն, թէ ինչ երազ է: Քո ազգականը կը լինեմ, քո հաւասարը, ճ, այս անգամ անկասկած քեզ հաւասար ե գըսուհի:

ԿԼԱՐԱ. Դու բոլորին արժանի ես:

ԱՏԵՆԱՅԻՍ. Թոյլ տուր, համբուրեմ քեզ: (Բռնում է Կլարայի գլուխը եւ մօտեցնում է ճակատը իւր շրթունքներին) Գիտենաս, որ դու իմ մէջ կը գտնես անկեղծ եւ անձնուէր բարեկամուհի:

ԿԼԱՐԱ. Դու արդէն այդ ամենը սովապուցեցիր:

Տ Ե Ս Ի Լ Ժ Բ.

ՆՈՅՆՔ ԵՒ ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ. (միջին դռնից):

ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ. Ահա կէս ժամ կը լինի. ինչ էք շինում այդ տեղ երկուքդ:

ԱՏԵՆԱՅԻՍ. Խօսում էինք.... բայց մենք վերջացրինք.... ահա գնում եմ հօրս մօտ.... (գնում է միջին դռնով):

Տ Ե Ս Ի Լ Ժ Գ.

ԿԼԱՐԱ, ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ, ՅԵՏՈՅ ՄԱՐԳԻՋՈՒՀԻ.

ԿԼԱՐԱ. Դու գիտէիր, որ նա ամուսնանալու է, ինչո՞ւ ինձ ոչինչ չ'ասացիր:

ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ. Կլարա:

ԿԼԱՐԱ. Ես խաբուած, թողւած, նրա համար: Եւ դուք թողեցիր, որ լսեմ նրա բերանից, եւ Ատենայիսը կարողացաւ այդպէս ազատութեամբ հարստանել ինձ: Դուք նրանց կող-

մնակիցն էք, եւ չը կայ ձեր մէջ զոնեայ մէկը որ ինձ սիրէր:

ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ. Դ՛ի սէր Աստուծոյ, դու ինձ վախեցնում ես.... բուական է, սիրելիս:

ԿԼԱՐԱ. (խիստ լալով) Եւ նա, նա.... ո՛րքան ես դժբաղդ եմ.... ո՛րքան դժբաղդ:

ՄԱՐԳԻՋՈՒՀԻ. (շտապով մտնում է խորքից) Ահ, Աստուած իմ, դժբաղդ զաւակս.... Կլարա.... Կլարա....

ԿԼԱՐԱ. Դուք գիտէք, մայր իմ:

ՄԱՐԳԻՋՈՒՀԻ. Նրա հայրը այժմ ինձ բոլորը պատմեց:

ԿԼԱՐԱ. Ահ, ամեն բան վերջացաւ, եւ եթէ այս անպատու թիւնից յետոյ ես գեռ այնքան յիմար լինէի որ մտածէի ամուսնանալ, ո՞վ կը համաձայնէր ինձ կին տունելու:

ՄԱՐԳԻՋՈՒՀԻ. Ով... փեսայացուները չեն պակասել քեզ. եւ այստեղ իսկ պարոն Դերբլէյը ծնկաչոք կ'ընդունի ձեռքդ....

ԿԼԱՐԱ. (ընդմիջելով լացով) Պ. Դերբլէյ:

ՄԱՐԳԻՋՈՒՀԻ. Այո, եթէ ես յիշում եմ նրա անունը, միտքդ հանգըստացնելու համար է: Ո՞վ կարող է առանց սիրելու քեզ մօտենալ: Կամենում ես, մենք կ'երթանք այստեղից. կամենում ես գնանք ճանապարհորդելու: Խօսիր, ես պատրաստ եմ կատարել բոլորն, ինչ որ կարող է մխիթարել եւ բուականութիւն տալ քեզ: Ի՞նչպէս ես վճռում:

ԿԼԱՐԱ. (յուսահատ) Ո՛հ, ես ինչ գիտեմ: Ես կ'ուզէի անմիջապէս ջընջուել, անյայտանալ, փախչել մարդկանցից եւ ինքս ինձանից.... Ես բոլորին ատում եմ: Աւաղ, ինչո՞ւ չեմ կարող մեռնել:

ՄԱՐԳԻՋՈՒՀԻ. Կլարա...

Տ Ե Ս Ի Լ Ք Գ.

ՆՈՅՆՔ ԵՒ ԲԱՇԸԼԷՆ.

ԲԱՇԸԼԷՆ. (շփոթուած) Տիկին Մարքիզուհի, ներեցէք ինձ.... մի դարմանալի անցք.... պարոն դուքս դը Բլիյնին այստեղ է...

ԿԼԱՐԱ. Նա... (վեր է կենում շտապով) այստեղ...

ԲԱՇԸԼԷՆ. Նա կամենում է ձեզ տեսնել:

ՄԱՐԳԻԶՈՒՀԻ. Ես կը հրամայեմ արտաքսել նրան, ինչպէս որ արժանի է:

ԿԼԱՐԱ. Ա՛յ, մայր իմ, պէտք չէ վռնդել դուքս դը Բլիյնին:

ՄԱՐԳԻԶՈՒՀԻ. Ինչպէս...

ԿԼԱՐԱ. (վստահօրէն) Երբէք: Թող Դուքսը չը կարծէ, որ ես տանջում եմ, որ վրդովուած եմ նրա վարմունքից: Ամեն բան, բացի զըթուլթիւնից. ընդունեցէք, մայր իմ: (Վշտալի) Երբ նրա հարսնացուի առաջ չը փակուեցան դռները, կարելի է բաց անել և...

ՄԱՐԳԻԶՈՒՀԻ. Բայց.... սիրելիս:

ԿԼԱՐԱ. (Բաշըլէնին) Խնդրեցէք դքսին սպասել մի փոքր, և հրաւիրեցէք պարոն Դերբլէին, որ գայ ինձ մօտ: (Բաշըլէն զնում է):

ՄԱՐԳԻԶՈՒՀԻ. Պ. Դերբլէյն:

ԿԼԱՐԱ. (վճռողակի) Այո, մայր իմ:

ՄԱՐԳԻԶՈՒՀԻ. Բայց.... չէ որ...

ԿԼԱՐԱ. Դուք ինձ ասել էք՝ որ ես ազատ եմ կարգաւորել իմ կեանքը. խնդրում եմ թողնէք ինձ ազատ գործել:

Տ Ե Ս Ի Լ Ք Ե.

ԿԼԱՐԱ, ՖԻԼԻՊ, ՄԱՐԳԻԶՈՒՀԻ, ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ ԵՒ ԲԱՇԸԼԷՆ.

ԿԼԱՐԱ. (Փիլիպին, մօտենաւ է երկուդով եւ յարգանքով) Պարոն, մեր վաղեմի բարեկամ, պ. Բաշըլէն ասել է մօրս, թէ դուք պատիւ էք արել ինձ, խնդրելով իմ ձեռքը: —(Փիլիպը խոնարհում է զլուխը, առանց խօսելու) Ես ձեզ ազնիւ մարդ եմ համարում, կարծեմ որ այդ միտքն ունենալուց առաջ, դուք զիտէիք, ինչպէս և իմ չըջապատողները, որ երկար ժամանակից ՚ի վեր դուքս դը Բլիյնին....

ՖԻԼԻՊ. (յուզուած) Այո, օրիորդ, ես այդ իմանում էի և հաւատացէք, որ այս վայրկեանիս անգամ, եթէ ինձանից կախուած լինէր ձեր երջանկութեան ապահովացնելը՝ վերադարձնելով ձեզ ձեր դուքսը, ես վարանելու չէի այդ անելու, կենացս արժէքով անգամ:

ԿԼԱՐԱ. Շնորհակալ եմ, սակայն իմ և դքսի մէջ բոլոր կապերը քակուեցան, և խօսքերիս կատարելագոյն ապացոյց այն է, սլարոն, որ եթէ դուք և այժմ պահպանում էք նոյն զգացմունքը, ես պատրաստ եմ մեկնել ձեզ իմ ձեռքը:

ՖԻԼԻՊ. Օրիորդ. (Բռնում է Կլարայի ձեռքը եւ խոնարհում է երկրպագութեամբ) Օհ, դուք ինձ երջանկացրիք:

ԲԱՇԸԼԷՆ. (խորքում) Դուքսը: (Լսւում է Մուլինէյի եւ Դքսի ձայնը):

ԿԼԱՐԱ. (նկատելով որ Փիլիպը կամենում է հեռանալ) Մնացէք, պարոն:

Տ Ե Ս Ի Լ Փ Զ.

ՆՈՅՆՔ, ԲԱՇԸԼԷՆ, ԴՈՒՔՍԸ, ՅԵ-
ՏՈՅ ՄՈՒԼԻՆԷ.

ԴՈՒՔՍ. (շատ յուզուած) Տիկին Մարթիղուհի.... Կլարայ.... դուք տեսնում էք իմ շփոթմունքը... իմ վիշտը... Դալով Լաւարէն ես աննկարագրելի անցքերի պատմութիւն լսեցի:

ՄՈՒԼԻՆԷ. Բայց, պարոն Դուքս...

ԴՈՒՔՍ. Լռեցէք, խնդրեմ: Ես ցանկանում եմ բացարձակ կերպով յայտարարել այն անարժան վարմունքիս մասին, որի մէջ ինքս ինձ մեղաւոր չեմ համարում... Ես կարող էի սխալուել, թեթեամտութեամբ վարուել, անգամ ապերախտութեամբ, բայց տեղիք տալ մի թշնամական վարմունքի, որ ուղղուած է իմ պէմ, բնաւ, պատուովս եմ երգում, որ այդպիսի գործ ես կատարած չեմ:

ՄՈՒԼԻՆԷ. Այո, մի հասարակ այցելութիւն.... քաղաքավարութիւնից ստիպուած... Ես, ճշմարիտ, չեմ հասկանում:

ԴՈՒՔՍ. Դուք չէք հասկանում: Այդ ձեր միակ միջոցն է արդարաւորապէս:

ՄՈՒԼԻՆԷ. Եթէ ես սխալուած եմ, սիրելի փեսաս, խնդրեմ բացատրէք ինձ, ես պատրաստ եմ ամեն բան ուղղել:

ԴՈՒՔՍ. (քարճր) Բաւ է. (Մարքեզուհուն) ես պարտաւոր եմ ձեզ բացատրութիւն տալ, թողէք որ խօսեմ: Կլարա, ես դուրս չեմ գնալ, մինչև որ դուք չը ներէք ինձ:

ԿԼԱՐԱ. (զսպելով շփոթմունքը) Բայց, դուքս, ոչ մի բացատրութիւն տալու կարիք չունիք: Դուք ամուսնանալու էք, և կարծեմ կատարեալ իրաւունք ունիք: Մի՞թէ դուք նոյնչափ ազատ չէք, որչափ ես...

ԴՈՒՔՍ. Կլարա...

ԿԼԱՐԱ. Ձեր հարսնացուն իւկոյն հաղորդեց ինձ իւր երջանկութեան լուրը, մի շատ հաճելի նորութիւն, այժմ հերթն իմն է: Պարոն Դերբլէյ. (Ֆիլիպպը մօտենում է) Պարոններ, թոյլ տուէք ներկայացնել ձեզ միմեանց: (Ֆիլիպպին) Պարոն Դուքս դը Բլիյնի—իմ մօրեղբօրս որդին. (Դքսին)... Պարոն Դերբլէյ—իմ փեսացուն:

Վարագոյր.

Վերին սասիճանի չքեղ կահաւորած սենեակ նորապսակների ննջարանի առաջ: Աջ (հանդիսականներից) երկու գուռն, ձախ մի գուռն վերջին մասում: Խորքում վառարան (կամին) ձախ առաջին մասում պատուհան, վառարանի երկու կողմը փոքրիկ դահաւորակներ: Աջ կողմում դահաւորակի առաջ աթոռ: Ձախ կողմում դահաւորակի վրայ բազկաթոռ:

Տ Ե Ս Ի Լ Ա.¹⁾

ԲՐԻԳԻՏ ԵՒ ՍԻԻՋԱՆ (մտնելով).

ԲՐԻԳԻՏ. (վարագոյրը քարծրա-նալիս Բրիգիտը կանգնած է վառարանի մօտ եւ կրակ է վառում) Ի՞նչ, օրիորդ Սիւզան, դուք արդէն եկեղեցւոյն էք գալիս: Պսակը վերջացաւ:

ՍԻԻՋԱՆ. Վերջացաւ: Ես բոլորին թողեցի, որ գամ այստեղ վերջին անգամ մի աչք ածեմ: Մենք նոր տանտիկին ունինք, Բրիգիտ: Պէտք է որ նա ամեն բան հաւանի:

ԲՐԻԳԻՏ. Փառք Աստուծոյ, ինչո՞ւ չը պէտք է հաւանի: Ես կարծում եմ, օրիորդ, որ մեր ապագայ տանտիկինը մի փոքր խելքից թեթեւ պիտի լինի, հը՛... կէս գիշերին պսակուելը...

ՍԻԻՋԱՆ. Երեւում է, որ այժմ մեծատանց մէջ այդպէս է ընդունուած: Բայց այս կրակը չի վառում:

ԲՐԻԳԻՏ. Կը վառուի: Պարոն Ֆիլիպը ամուսնացած. ես հրը մտածում եմ, օրիորդ, որ մէկ երկու տարուց յետոյ հերթը ձերը կը լինի այս տունը տակն ու վրայ անելու:

ՍԻԻՋԱՆ. (կարմրելով)... Բարե-

¹⁾ Այդ տեսիլը ներկայացման ժամանակ կարելի է բաց թողնել:

Մանօթ. հրատարակչի:

բողոքարար, Բրիգիտ, դրա մասին խօսք էլ չը կայ:

ԲՐԻԳԻՏ. Բարեբաղտարար. ասուցէք, օրիորդ, ո՞վ է այն շնորհալի պարոնը, որի հետ դուք ձեռք ձեռքի տուած գրօնում էք և որ չափազանց ուշադիր էք ձեզ հետ:

ՍԻԻՋԱՆ. Նա, պարոն Օկտուզը Բօլիօն է՝ օրիորդ Կլարայի եղբայրը...

ԲՐԻԳԻՏ. (ուրախ)... Ե՛հ, էհ... Ահա մի պատուական պարոն, որ մտադիր է հօտ քաշել մեր գեղեցիկ ծաղիկներից:

ՍԻԻՋԱՆ. (շուռ գալով) Բաւական է, դու ինքդ չը գիտես, թէ ի՞նչ ես խօսում...

ԲՐԻԳԻՏ. Ահա մի կառք, որ կանց առաւ մեր բակում: (Վազում է դէպի դուռը):

ՍԻԻՋԱՆ. Դրանք մեր հրաւիրեալներն են, որ վերադարձան:

Տ Ե Ս Ի Լ Բ.

ՆՈՅՆՔ ԵՒ ՕԿՏԱԻ.

ԲՐԻԳԻՏ. Մտէք պարոն, մտէք, դուք բարի էք եկել... (Գնում է):

ՍԻԻՋԱՆ. Ներեցէք, պարոն Մարթիկ, Բրիգիտի մտերմութեան: Նա է մեզ մեծացրել, ինձ և եղբօրս և մեր տունը, ինչպէս իւր սեփականն է համարում:

ՕԿՏԱԻ. Այդ գեղեցիկ ընդունելու-

թիւնը թանկագին է ինձ համար, եթէ իւր պարոնների մտքերի արտայայտութիւնն է:

ՍԻԻԶԱՆ. Այլապէս կարծել անկարելի է, քանի որ դուք այժմ մեր ազգականն էք:

ՕԿՏԱԻ. Յշմարիտ է..... բայց.... կամենում էք ինձ մի ուրախութիւն պատճառել:

ՍԻԻԶԱՆ. Ո՞րպիսի:

ՕԿՏԱԻ. Այսպէս՝ հանդիսական կերպով ինձ պարոն Մարքիզ էլ մի անուանէք: Վարուեցէք ինձ հետ իրրի բարի ընկերոջ հետ:

ՍԻԻԶԱՆ. Մեծաւ ուրախութեամբ:

ՕԿՏԱԻ. այժմ՝ որ մենք ազատուեցանք պսակի ծիսակատարութիւններից, կարծում եմ որ կարող ենք մի փոքր զուարճանալ:

ՍԻԻԶԱՆ. Ո՛հ, յօժարութեամբ:

Տ Ե Ս Ի Լ Պ.

ՆՈՅՆՔ, ԲԱՐՈՆ, ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ ԵՒ ՄՈՒԼԻՆԷ:

ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ. (մոտենալ է շտապով) Ա՛խ, ինչ ուրախութիւն. կրակ կայ այստեղ. ճանապարհին ես բռնուրովին սառայ:

ՄՈՒԼԻՆԷ. (դրան շէմքում) կարող եմ մոտենալ:

ԲԱՐՈՆ. Մտէք, պարոն Մուլինէ:

ՄՈՒԼԻՆԷ. Ազգիկս միտաց նորապսակների հետ, բայց չը գիտեմ ի՞նչ եղաւ դուքսը, ես նրան եմ որոնում:

ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ. Դուք նրան կրկին անգամ կը գտնէք մի վախենաք:

ՄՈՒԼԻՆԷ. Առանց ձեզ՝ Բարոն, որ իմ նախախնամութիւնն էք, ես չը գիտէի, թէ ում հետ խօսեմ այստեղ. (Գնում է Բարոնուհու մօտ եւ

խօսում նստելով վառարանի մօտ):

ՕԿՏԱԻ. (Բարոնին) Երևում է, որ դուք մտերմացած էք պարոնի հետ:

ԲԱՐՈՆ. Ինձ պաշտում է այդ մարդը. նա կպած է ինձ և չէ թողնում: Նա խորամանկ է իւր յիմար դէմքով:

ՕԿՏԱԻ. Ապացոյց, որ նա այստեղ է: ԲԱՐՈՆ. Որովհետեւ դուքսը այստեղ է...

ՕԿՏԱԻ. Նրան չէին ուզում հրաւիրել, բայց Ֆիլիպպը համոզեց:

ԲԱՐՈՆ. Խելացի մարդ է: Ինչ որ վերաբերում է Մուլինէին, պարոն Բաշլէնը գեղեցիկ կերպով նկարագրեց նրա դիտաւորութիւնները:

ՕԿՏԱԻ. Ի՞նչ դիտաւորութիւններ:

ԲԱՐՈՆ. Ահա կը տեսնէք: (Դէպի Մուլինէն) Ուրեմն, պարոն Մուլինէ, դուք մտադիր էք լրագիր հրատարակել մեր նահանգում:

ՄՈՒԼԻՆԷ. (շուռ գալով) Ա՛, ձեզ արդէն պատմել եմ—յարգելի Բարոն.—Այո, ես մտադիր եմ մի լրագիր հրատարակել, ինձ թւում է, որ իմ սրբազան պարտականութիւնն է հարստութեանս մի մասը զոհել համաքաղաքացիներին լուսաւորելու համար:

ԲԱՐՈՆ. (մի կողմ) Կամ կուրացնելու համար. (քարծր). բայց այդ պատգամաւոր լինելու առաջին քայլն է, պարոն Մուլինէ:

ՄՈՒԼԻՆԷ. Օ՛, Աստուած իմ. ի հարկէ յարգելի Բարոն... ամեն բան կարող է պատահել... մանաւանդ, որ պատգամաւոր Մարեշալը սաստիկ տկար է:

ԲԱՐՈՆ. Եւ դուք նրա տեղը բռնելու պատրաստութիւններ էք տեսնում: Ի՞նչ ուղղութիւն պիտի ունենայ ձեր թերթը:

ՄՈՒԼԻՆԷ. Դա շատ փափուկ հարց

է.... ամենագոյշ ուղղութիւն, ես խաղաղասէր մարդ եմ և ոչ որի հետ կռուել չեմ կամենում:

ԲԱՐՈՆ. Այնպէս, որ բոլորն էլ ձեր կողմը լինեն:

ՄՈՒԼԻՆԷ. Հէնց այդպէս... Եւ, որպէս զի տռուել պարզ և չօշափելի լինեն սկզբունքներս, ես տեղիս վարչութեանը մի գումար ընծայեցի, որ ուսումնարան չինեն և մի գումար ես զոհեցի հոգևոր իշխանութեան, որ տաճարը վերանորոգեն:

ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ. Եւ անշուշտ երկու կուսակցութիւն էլ զոհ մնացին:

ՄՈՒԼԻՆԷ. Ես իմ լրագրի համար ընտրեցի խաղաղ, միջին ուղղութիւն..... Հաւատարակչութիւն պահպանող աջ և ձախ կուսակցութեանց մէջ:

ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ. Այդ մի տարօրինակ բան է, պարոն Մուլինէ:

ՄՈՒԼԻՆԷ. Բայց և այնպէս գործնական է, կարծում եմ, երկու ծայրայեղ կուսակցութեանց մէջ կան շատ վախկոտ մարդիկ, որոնց պէտք է շուրջդ ժողովես... Նրանք դեռ իրանք չը գիտեն, թէ ի՞նչ են ուզում, պէտք է նրանց սովորեցնել կամենալ:

ԲԱՐՈՆ. Լաւ.... Դուք բոլոր յիմարներին հրաւեր էք կարդում: Դուք առաւելութիւն կ'ունենաք:

ՄՈՒԼԻՆԷ. Հաւաստի եմ: (Տեսնելով դքսին դահլիճից) Ահա և իմ փեսան:

Տ Ե Ս Ի Լ Գ.

ՆՈՅՆՔ ԵՒ ԴՈՒՔՍ. (աջ կողմից)
(Սիւզանը, Բարոնուհին եւ Օկտաւը վառարանի մօտ).

ՕԿՏԱԻ. Դահլիճիցն էք գալիս... բոլոր հիւրերն եկած են արդեօք:

ԴՈՒՔՍ. Այո, խեղճն եկան:

ՍԻԶԱՆ. Գնամ կրկին տնգամ շնորհաւորելու նորապսակներին:

ՕԿՏԱԻ. Ես ձեզ կը հետեւեմ (Գնում են աջ դռնից):

ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ. Ինչ հիմնալի զոյգ է:

Տ Ե Ս Ի Լ Ե.

ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ, ՄՈՒԼԻՆԷ, ԲԱՐՈՆ
ԵՒ ԴՈՒՔՍ.

ԴՈՒՔՍ. (նստում է վառարանի մօտ աջ, Բարոնուհին մօտենում է նրան) Ես ներքինն էի և երբ սկսեցին միմեանց շնորհաւորել, համբուրել, ես նկատեցի, որ ներկայութիւնս աւելորդ է և դահլիճից դուրս եկայ այստեղ:

ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ. Դուք գիտէք թէ որտեղ էք այժմ,—մի փոքրիկ դահլիճում, որ կից է նորապսակների նընջարանին:

ԴՈՒՔՍ. (ըստ երեւութին հանգիստ) Ահ, դա շատ հետաքրքիր է (Գալիս է քեմի առաջ եւ Բարոնուհին հետեւում է նրան):

ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ. Դուք շատ մեղմադձոտ դէմք ունիք:

ԴՈՒՔՍ. Ըստ որում մտածում եմ, որ քիչ ժամանակից յետոյ ես ես նոյնպէս ձանձրացած կը լինեմ, ինչպէս և այսօր նորապսակները:

ՄՈՒԼԻՆԷ. (դժգոհ) Պարոն Դուքս...

ԲԱՐՈՆ. Այո, այո, ես լաւ եմ յիշում, որ իմ պսակի օրն ինձ շատ անախորժ թուաց:

ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ. (Բարոնին) Շատ շնորհակալ եմ:

ՄՈՒԼԻՆԷ. (Բարոնուհուն խորամանկ ժպտով) Բարոնն ասաց մի-

այն պսակի օրը՝ (ծիծաղում է) իմ ժամանակս այդ օրը մարդուս կենաց ամենաերջանիկ և զեղեցիկ օրն էր համարում։ Ճիշտ է, որ առաջ պսակի հանդէսն ուրախ էր կատարում, մինչդեռ այժմ պսակում են կէս գիշերին զերեզմանատան եկեղեցում։ Այս տեսակ հարսանիք ես ամենին չեմ հասկանում։ Արդ՝ երեք շաբաթից յետոյ աղջկաս ես կը տանեմ տաճարը։ Օ՛... իմ աղջկայ պսակադրութիւնը բոլորովին ուրիշ տեսակ կը լինի, ծխակատարութիւնը Մազէնի եկեղեցումն է կատարուելու... հրաւիրուած կը լինեն խումբ և solos երգիչներ։

ԴՈՒՔՍ. Սօլօ։

ՄՈՒԼԻՆԷ. Սօլօս. Սօլօ... ինձ համար միևնոյն է։ Այնուհետեւ երգեցողութիւնը կը կատարեն օպերայ թատրոնի ամենաընտիր երգիչները։ Եկեղեցին զարդարած կը լինի զեղեցիկ ծաղիկներով. ճանապարհը կանաչով փռած և Հաբեշտանի զորքերը կը ծածկեն ճեմելիքը։

ԲԱՐՈՆ. (կողմնակի) Մինչև կառապանների բնակարանը։

ՄՈՒԼԻՆԷ. Ահա իսկական հանդէս պսակադրութեան և ոչ թէ այս երեկոյի հանդիսի նման... նայել անգամ զարհուրելի էր... Այդ խաւարը... այդ հարսը, որ իւր սպիտակ քօղի տակ կաթնա ուրուական լինէր... այդ հանդիսականները, որոնք ստուէրի նման էին... (Դքսին) Յետոյ ես էլի պէտք է նկատեմ, որ առանց ընթերի հարսանիքը, այդ կը նշանակէ վիրաւորել հիւրերին։

ԴՈՒՔՍ. (խստութեամբ) Պարոն Մուլինէ...

ՄՈՒԼԻՆԷ. Մենք բուրժուազներս այդպիսի մի հարսանիք անուանում

ենք չոր հարսանիք։ Ձեր հարսանիքն այսպէս չի լինիլ—զուք, կը տեսնէք, թէ ինչ հրաշալի ճաշ կը լինի պատրաստած ձեր հարսանիքին։ Սեղանը հարիւր հոգու համար կը լինի, մարդագլուխ 80 ֆրանկ արժողութեամբ։ Եւ պարահանդէսից յետոյ հիւրերը տուն վերադառնալուս այնպիսի դատարկութիւն չեն զգալ իրանց ստամոքսներում, ինչպէս այժմ։

ԴՈՒՔՍ. Պարոն Մուլինէ, զուք շատ էք խօսում։ Յանուն մեր բոլորիս շահերին խնդրում եմ զսպէք ձեզ։

ՄՈՒԼԻՆԷ. Բայց ինչո՞ւ, սիրելի փեսաս...

ԴՈՒՔՍ. (նեղացած) Նախ և առաջ, ես դեռ ձեր փեսան չեմ...

ՄՈՒԼԻՆԷ. Օ՛... ես ձեզ արդէն խօսք եմ տուած...

ԴՈՒՔՍ. Եւ հրը կը լինիմ, մի անուանեցէք այդպէս և եթէ կարելի է բոլորովին անունս էլ մի տաք։ (Անցնելով Մուլինէի առաջից)։

ՄՈՒԼԻՆԷ. (շփոթուած) Պարոն Դուքս... (Մեղուսի) որքան էլ յեղափոխութիւններ լինին, մենք սրբանց հետ՝ երբէք չենք հաւատարուիլ։

Տ Ե Ս Ի Լ 9.

ՆՈՅՆՔ, ԱՏԵՆԱՅԻՍ, ՈԿՏՍԻ, ՄԱՐՔԻՉՈՒՀԻ, ԲԱՇԸԼԷՆ, ԿԼԱՐԱ ԵՒ ՍԻՉԱՆ.

ԱՏԵՆԱՅԻՍ. Յայտնում եմ ձեզ, որ հարսը գալիս է։ (Նա մօտենում է Մուլինէին, աւանսցնից դէպի աջ).... քանի մի վայրկեանից յետոյ մենք կ'երթանք։

ՄՈՒԼԻՆԷ. Ես գնամ կարգադրեմ։ ԿԼԱՐԱ. (պսակի հագուստով քօղը

գլխին մօտենում է ձեռքը մեկ-նա՞ծ Օկտաւին, նրանց ետեւից Սիւզան, Մարքիզուհի եւ Բաշը-լէն):

ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ. Ո՛ւր է պարոն Դեր-բլէյը:

ՕԿՏԱԻ. Նա հիւրերին ճանա-պարհ է ձգում: (Բաշըլէն անցնում է աւանսցէնայից աջ):

ՄԱՐԳԻԶՈՒՀԻ. (Կլարային) Բնշ-պէս ես զգում, զաւակս:

ԿԼԱՐԱ. Շատ լաւ... (Նստում է ըստ զանգի վրայ, Սիւզան վեր-ցնում է քողը եւ թագը)...

ՄԱՐԳԻԶՈՒՀԻ. (մօտենալով Բա-շըլէնին) Կատարեցի՞ր յանձնարարու-թիւնս:

ԲԱՇԸԼԷՆ. Այո, Տիկին Մարքի-զուհի: Ես ասացի Ֆիլիպին, թէ՛ որովհետեւ պսակը վերջացաւ, դուք արդարացի համարեցէք յայտնել տի-կին, Դերբլէին նրա նիւթական իսկա-կան դրութիւնը և հասկացնել նրան միանգամայն, որ նա սնանկացած է, և նմանապէս նրա ամուսնոյ անշա-հաս իրութիւնը: Բայց պ. Ֆիլիպին շատ անհաճոյ թուաց այդ: Նա չէ կամենում, որ իւր կինը գիտենայ, թէ նա արդէն սղքատացած է: Նա ինձ յանձնարարեց խօսել ձեզ հետ, որ դուք հրաժարուէք ձեր մտադրու-թիւնից:

ՄԱՐԳԻԶՈՒՀԻ. Խոստովանում եմ, որ բոլոր պարագաներում նա հիաց-նում է ինձ: Նա արդարի մի ար-տաքոյ կարգի մարդ է:

ԲԱՇԸԼԷՆ. Զուր չէր, տիկին Մար-քիզուհի, որ ես պաշտպանում էի նը-րան ձեր առաջ:

ՄԱՐԳԻԶՈՒՀԻ. Այո, նա կատա-րեալ ջենտելմէն է: Յուսանք, որ իմ աղջիկը կարող կը լինի մեզ պէս զը-

նահատիկ իւր ամուսնուն: Նա դու-նատ է, Բաշըլէն...

ԴՈՒՔՍ. (մօտենալով Կլարային) Կլարա, ասացէք, որ դուք ինձ նե-րում էք:

ԿԼԱՐԱ. (Հպարտ նայում է դըք-սին) Ես բոլորը մոռացայ, ես սի-րում եմ ամուսնուս...

ԴՈՒՔՍ. (ժպտալով) Ես կը ցան-կայի, որ այդ խօսքերն անկեղծ լի-նէին....

ԿԼԱՐԱ. Դուքս, մնաք բարեաւ....

ԴՈՒՔՍ. Կլարա... ցտեսութիւն... (Գնում է աջ կողմը):

ԲԱՐՈՆ. Դուք գնում էք, դուքս...

ԴՈՒՔՍ. (Կատալով) Այո, ես այլ ես այստեղ գործ չունիմ: Այժմ հեր-թըն ամուսնուն կը պատկանի:

ԲԱՐՈՆ. Է՛հ, է՛հ... դուք կար-ծեօք չփոթուած էք: Կլարայի ա-մուսնութիւնը ձեզ վիշտ է պատճա-ռում.

ԴՈՒՔՍ. Վէ՛շտ... այդ ես եմ, որ վշտացած եմ... (Բարձրացնում է ու-սերն առանց պատասխանելու եւ մօտենում է Մուլինէին, որ անց-նում է դէպի ծախ կողմը).... Եթէ կամենում էք, մենք կ'երթանք....

ՄՈՒԼԻՆԷ. Զը լինի թէ դուք կար-ծում էք, Դուքս, որ ես ձեզ արգելք լինիմ գնալու.... Օ՛.... ոչ երբէք: Զէ, դուք ասացէք, Բնշպիսի ընդու-նելութիւն է, հա.... Ես սպասում էի տեսնել այստեղ բոլոր տեղական տ-րիստոկրատներին և յանկարծ, Բնշ-պէս ասում են, կատու էլ չի մլա-ւում:

ԱՏԵՆԱՅԻՍ. (Կլարային) Դու եր-ջանիկ ես. այլևս ոչինչ ցանկանալու բան չ'ունիս. դուք իրարու սիրում էք խոստացիր ինձ, որ երջանկու-թեան և տիրութեան վայրկեաննե-

րում ինձ միշտ կը յիշես: Քեզ յայտնի է, որ ես քեզ համակրում եմ և քո բաղդաւորութիւնն ինձ միշտ ուրախութիւն է պատճառում:

ԿԼԱՐԱ. Համոզուած եղիր, որ քո բարեկամութիւնը գնահատեցի ըստ արժանւոյն: Սակայն երջանկութիւնը հաւատարիմ խորհրդակիցներէ կարեւորութիւն չունէ: Ես բաղդաւոր կը լինեմ անկասկած:

ԱՏԵՆԱՅԻՍ. (ժպտալով) Յոսեփութիւն (Կողմ) անընկճելի (Ատենայիս, Մուլինէ, Դուքս, Բարոն եւ Բաշըլէն դուրս են գնում):

ԿԼԱՐԱ. (հագիւ զսպելով յուզմունքը):

ՄԱՐԿԻՉՈՒՀԻ. (մօտենալով Կլարային) Ահաւասիկ, գաւախ... մենք պէտք է հեռանանք միմեանցից... մայրական դերը վերջացաւ... այժմ դու ինքդ ես քո կեանքի տիրուհին...

ԿԼԱՐԱ. Այո, սիրելի մայրիկս... ոչինչ հոգս մի ունեցիր, հանգիստ եղիր (Խեղդուած ծայնով) մի վըր-դովիր ինձ... գնա, ցտեսութիւն մինչև վաղը (Համընդունում է մօքը)... (Մարքիչունին գնում է Օկտաւի հետ). (Կլարան մի կողմ) ես խեղդվում եմ:

ՍԻԻԶԱՆ. (մօտենալով) Քոյրիկ, մեղանում այնպէս համոզուած եմ թէ որ իրար սիրող նորապսակների ստացած փնջի ծաղիկները բաղդաւորութիւն են բերում: Ես ձեզ սրտանց խնդրում եմ թոյլ տաք ինձ այս ծաղիկներից մէկը վերցնել ինձ համար:

ԿԼԱՐԱ. (խորհրդաւոր) Եթէ այդ ծաղիկները երջանկութիւն են բերում, նրանք ինձ հարկաւոր չեն: Վերցրէք բոլորը. (Տալիս է փունջը)...

ՍԻԻԶԱՆ. Ինձ թւում է որ դուք

չէք հաւանում այս փունջը, մինչդեռ եղբայրս է ձեզ տուել:

ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ. Թողէք նրան, սիրելիս... նա կարօտ է հանգստութեան... ձեզ մի վշտացնէք, և տարէք ձեր փունջը... թող նա ձեր ապագայ երջանկութեան նշանաբանը լինի:

ՍԻԻԶԱՆ. Բարի գիշեր, տիկին:

ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ. Բարի գիշեր, սիրելիս: (Միզան գնում է աջ, Բարոնունին եւս գնում է մինչեւ դուռը եւ փակում):

Տ Ե Ս Ի Լ Է.

ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ ԵՒ ԿԼԱՐԱ.

ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ. Այդ ինչ արիր... Դու շփոթեցրիր այդ փոքրիկին... Ասա, ինչ կայ, խօսիր:

ԿԼԱՐԱ. (հառաչելով) Դու դեռ հարցնում ես: Դու չեմ նկատում, որ խելագարում եմ: Մի վայրկեանից յետոյ դուք՝ բոլորդ կ'երթաք և ես միայնակ կը մնամ: Այն բոլորը՝ ինչ որ կապում էր ինձ իմ անցեալի հետ խորտակուեց, ինչ որ միացնում էր ինձ ապագայիս հետ—բոլորն անյայտացաւ:

ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ. Դու յուսահատուած ես. կարծես թէ ամենից թողուած լինիս, բայց մի՞թէ անյայտացել ենք մենք ևս, որոնք քեզ սիրում ենք, և մի՞թէ քեզ չէ սպասում այստեղ մի նոր սէր, ունեցիր հաւատ դէպի նա:

ԿԼԱՐԱ. Ո՛հ, եթէ դու գիտենայիր թէ ինչ է անցնում սրտիս մէջ: Այս ամուսնութիւնը՝ որ հակառակ ամեն բանի՝ իմ դայրացեալ պոռոգութիւնս ստիպեց ինձ կատարել, այժմ սարսափեցնում է ինձ: Ո՛հ, դու ինձ մի

Թողնիր միայնակ այստեղ: Նա չի համարձակուիլ գալ, երբ դու այստեղ կը լինիս:

ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ. Աստուած իմ, դու ինձ սարսափեցնում ես: Մայրդ գեռ գնացած չի լինի.... կ'ուզեմ կանչեմ նրան:

ԿԼԱՐԱ. (արագ) Ո՛հ, հէնց ներանից եմ ուզում բոլորը թաղցնել: Նա չը պէտք է որ գիտենայ իմ երկիւզս. ինչ որ կատարուեցաւ իմ ցանկութեամբս է եղել, ես միայն պէտք է կրեմ պատիժս. իմ թուլութիւններն աններելի են: Հանգիստ եղի՛ր, նրանք այլևս չեն կրկնուիլ:

ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ. Սակայն...

ԿԼԱՐԱ. (հաստատօրէն) Գնա՛, գտիր ամուսնուդ, հանգիստ եղի՛ր: Համբուրի ինձ և այն բոլորը՝ ինչ որ ակամայ արտասանեցի. կը մոռանաս, այնպէս չէ. կը խոստանաս:

ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ. Խոստանում եմ:

ԿԼԱՐԱ. Մինչև վաղը:

ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ. (կանգնելով դրան մօտ) Խեղճ Կլարա. (Գնում է):

Տ Ե Ս Ի Լ Ը.

ԿԼԱՐԱ ՄԻԱՅՆ.

ԿԼԱՐԱ. Ահա՛, այժմ ամեն բան վերջացաւ, կորան իմ բոլոր ցնորքները: Ես տեսնում եմ իրականութիւնը: Պէտք է ապրեմ կապուած մի մարդու հետ, որ իսկոյն կը գայ զինուած իւր իրաւունքներով և կ'ասէ՝ «Ես կ'ամենում եմ»: Աւելի լաւ չէ՛ր լինիլ մեռնել: Թշուառական և ստոր է այն մարդը, որ ինձ խաբեց, աւելի թշուառական և աւելի ստոր է այն որ ինձ կին առաւ: (Նա ականջ է դնում): Ոտքի ձայն եմ լսում.... սա նա է:

Տ Ե Ս Ի Լ Թ.

ԿԼԱՐԱ ԵՒ ՖԻԼԻՊ.

ՖԻԼԻՊ. (ներս է գալիս ծախ կողմից, վարանուելով) Կը բարեհաճէ՞ք արդեօք թոյլ տալ ինձ ձեզ մօտենալու: Սա առաջին անգամն է, որ մենք միայնակ ենք: Մինչև այսօր ես չէի համարձակում խօսել ձեզ հետ... իմ ամբողջ կեանքս անցել է աշխատութեան մէջ.... աղաչում եմ, որ ներողամիտ լինիք: Հաւատացէ՛ք ինձ, որ այն՝ ինչ որ զգում եմ, պերագանց է, քան ինչ որ կարող եմ ասել: Շատ անգամ դուք ինձ տեսած էք ձեր տանը, ուր ես արտասանում էի մի քանի խօսք և յետոյ լռում: Ես վախենում էի, ես չէի ուզում երևալ ձեր աչքին ոչ շատ համարձակ և ոչ էլ երկչոտ, և այդ երկիւղը կարծես ոչնչացնում էր իմ գոյութիւնս: Այն ժամանակ բաւականանում էի միայն ձեզ լսելով: Ես ինձ կորցնում էի ձեր նայուածքից, ես աչքերովս հետևում էի ձեզ, երբ դուք ճիւղում էիք բլրակի վրայ, արեգակի ճառագայթների տակ: Ես ձեզ պաշտում էի: Դուք դարձաք իմ յոյս, իմ կեանքս: Արդ՝ դատեցէ՛ք իմ մոլեգնութիւնը, այժմ ես ձեզ տեսնում եմ այստեղ ինձ մօտ, իմա: (Բըռնում է Կլարայի ձեռքը):

ԿԼԱՐԱ. (շարժումով խլում է իւր ձեռքը) Դ՛ս էր Աստուծոյ, պարոն:

ՖԻԼԻՊ. Ի՛նչ է պատահել ձեզ, մի՞թէ իմ խօսքերս ձեզ վիրաւորեցին:

ԿԼԱՐԱ. (մեղմօրէն) Աղաչում եմ ձեզ, այժմ դուք ինձ ոչինչ մի ասէք: Դուք տեսնում էք իմ շփոթմունքս:

ՖԻԼԻՊ. Այո՛, դուք գունատ էք, դողում էք... մի՞թէ ես եմ զրա պատճառը:

ԿԼԱՐԱ. (լռութիւնից յետոյ ցածր ձայնով)... Այո:

ՖԻԼԻՊ. Ներեցէք ինձ, աղաչում եմ: Մի՛թէ չէք զգում, որ միակ ցանկութիւնս է կատարել այն՝ ինչ որ ձեզ հաճոյ է... ի՞նչ պէտք է անեմ, ասացէք... չէ՞ որ ես սիրում եմ ձեզ:

ԿԼԱՐԱ. (տխուր ժպիտով) Եթէ դուք սիրում էք ինձ... ուրեմն եղէք բարի և...

ՖԻԼԻՊ. (քաղցրութեամբ) Կամենում էք, որ հեռանամ այստեղից, կամենում էք դրանով փորձել ինձ — ես միանգամայն հնազանդում եմ, եթէ դա ձեր կամքն է:

ԿԼԱՐԱ. Այո, շնորհակալ կը լինէի ձեզանից: Այս օրուայ յուզմունքներս յոգնեցրին ինձ, հանգստութեան չկարօտ եմ: Եւ վաղը կամ աւելի ուշ, երբ ես աւելի ընդունակ կը լինեմ մտածելու, աւելի վստահ ինձ վրայ, ամեն բան կը բացատրեմ:

ՖԻԼԻՊ. Ի՞նչ բան կարող էք ասել վաղը կամ աւելի ուշ, որ ես չը կարողանամ լսել այսօր: Մեր ճանապարհը պարզապէս գծագրուած է: Դուք պիտի լինիք հաւատարիմ և անկեղծ, ես — հարազատ և համբերող:

ԿԼԱՐԱ. (շփոթուած) Թոյլ տուէք ասել ձեզ, որ հաւատարմութիւնը չի կարելի վստակել մի վայրկեանում: Ահա, միայն երկու ժամ է, որ պսակուած եմ, մինչդեռ իմ կեանքն աւելի վաղուց է սկսուել: Ես չափազանց գգուած և սիրուած եմ եղել: Երբ տխուր էի, ինձանից երբէք չէին պահանջում ուրախ լինել: Ես երբէք հարկադրուած չէի ստելու: Հասկանալի է, որ այդ տեսակ յիշատակները չեն անյայտանում մի բոլորում: Ո՛հ, եթէ հարկաւոր է զսպել իմ

զգացմունքները ձեր առջև, տուէք ինձ ժամանակ, որ ընտելանամ այդ անսովոր դերին:

ՖԻԼԻՊ. (ազդու) Բաւական է. խնդրում եմ, որ այլ ևս ոչ մի բառ չ'աւելացնէք... ինձ մի անպատուէք... դուք երբէք չէք ունեցել ինձ պէս հարազատ և հաւատարիմ բարեկամ: Ամուսնանալով ձեզ հետ ես ձեր բոլոր հոգսերը յանձն առայ և վստահ եմ, որ նրանց ես չուտով ձեզ մոռացնել կը տամ: Եթէ ձեր անցեալը խաբել է ձեզ, յուսացէք ապագայի վրայ: Սիրովս ձեզ նեղելու միտքն ինձանից շատ հեռու է, ես կ'ուզեմ ձեզանից միայն մի բան, որ դուք թոյլ տաք իմ խնամքով և քնքուշ հոգացողութեամբս միջոց տալ ձեզ, որ դուք ինքնիրոք ձեզ յաղթէք: Ահա իմ բոլոր տենչանքը, իմ ցանկութիւնը: Եւ որովհետեւ ձեզ հանգստութիւն է պէտք, կամենում էք առանձնանալ, միացէք հանդարտ և ազատ, ինչպէս երէզ էիք: Ես գնում եմ: Այս չէ՞ ձեր կամքը... Թող լինի այնպէս, ինչպէս դուք էք ցանկանում: (Ֆիլիպը մծտենում է Կլարային, եւ մեղմութեամբ կամենում է համբուրել ծակատը)... Մինչև վաղը... (Յետոյ յանկարծ անկարող լինելով իրեն զսպելու զրկում է նրան): Բայց և այնպէս, եթէ դուք դիտենայիք ուրիշ անձ ձեզ սիրում եմ...

ԿԼԱՐԱ. (քարկուծեամբ յետ մըղելով նրան) Թողէք ինձ...

ՖԻԼԻՊ. (մի վայրկեան մնում է քարացած) Կարա...

ԿԼԱՐԱ. (արագ յետ քաշուելով) Ո՛հ, թողէք, ասում եմ ձեզ:

ՖԻԼԻՊ. Դուք ինձ հեռացնում էք ձեզանից ուժով և արհամարհանքով: Ի՞նչ է պատահել ձեզ: (Ոգեւորուե-

լով) Սա ամօթխածութեան զգացմունք չէ միայն...: Սա զգուանք է. ո՛հ, ձեր ասած խօսքերն ես այժմս եմ մտաբերում եւ վախենում եմ հասկանալ նրանց իսկական նշանակութիւնը: Գուցէ դուք զգո՞ւմ էք ձեր ամուսնութեան մասին:

ԿԼԱՐՍ. (հուլ).. Պարոն... (համնում է հեռանալ):

ՖԻԼԻՊ. (կանգնեցնելով նրան եւ ընդմիջելով) Ո՛չ, լսեցէք ինձ. պարզ եւ անկեղծ բացատրութեան ժամն եկաւ... ձեր վարմունքով դուք ինձ կասկածանքի տեղիք էք տալիս, որ պէտք է լուստարանէք: Մի կին չէ կարող մերժել իւր ամուսնուն առանց պատճառի: Ինձ հետ այդպէս վարուելու համար պէտք էր...

ԿԼԱՐՍ. (դառնում է դէպի Փիլիպ եւ քարճրութեամբ. նայում է նրա երեսին)... Պէտք է որ...

ՌԻԼԻՊ. (նայելով նրա աչքերին) Այն մարդը, որ ձեզ այնքան անարդ կերպիւ ձգեց: Մի՞թէ դուք նրան դեռ սիրում էք: (Կլարան շուռ է գալիս եւ մնում է լուռ ու մունջ, անշարժ)... Դուք լսեցիք, պատասխանեցէք ինձ, պէտք է որ պատասխանէք... (Բռնում է ձեռքը եւ ըռնի քաշում է դէպի ավանսցէնը): Ես կամենում եմ այդ:

ԿԼԱՐՍ. (քարկուծեամբ ազատուելով) Լաւ, եթէ այդպէս լինէր...

ՖԻԼԻՊ. (քարճրացնելով ըռունքը, որպէս թէ կամենում է խօսել Կլարային).. Թշուառական... (Սարսափած յետ է քաշւում) Ա՛, ո՛չ, այդ անկարելի է: Դուք ինձ փորձել էք կամենում... այնպէս չէ... փորձել: Ո՛հ, բայց այս խաղը խիստ է: Հաւատացնում եմ ձեզ, այդ սարսափեցնում է ինձ, ասացէք ինձ մի

խօսք: (Արտասուքն աչքերին) Դուք լուռ եք: (Կլարան լուռ ու մունջ եւ քարկուծեամբ): Ուրեմն ձեր ասածը ճշմարիտ է: (Մի քանի քայլ առաջանալով ձեռքը դնում է ծակատին, մօտենում է): Ուրեմն ձեր սիրտն ուրիշին էր պատկանում, երբ դուք համաձայնուեցաք ամուսնանալ ինձ հետ եւ առանց կարմրելու դուք ձեր ձեռքն առաջարկեցիք ինձ... Հապա մինչև որ աստիճան դուք բարոյապէս ուղղականուած պիտի լինէք...

ԿԼԱՐՍ. (յուսահատ) Է՛հ... պարոն, չը տեսար արդեօք, որ ահա երկու շարաթ է, որ խելագարուած եմ: Դուք ինձ թշուառ տրարած պիտի կարծէք: Դուք երբէք այնքան խիստ չէք կարող դատապարտել ինձ. սրբան ես ինքս ինձ: Ես արժանի եմ ձեր բարկութեան եւ ձեր արհամարհանքների: Ահաւասիկ, առէք ինձանից ամեն բան, բացի իմ անձս: Հարբտութիւնս անկամ ձեզ եմ տալիս.— Թող այդ լինի ուղատութեանս զինը:

ՖԻԼԻՊ. (քարճր)... Ձեր հարբտութիւնը դուք ինձ էք տալիս, է՛նձ: (Սառն) Սխալում էք, տիկին, դուք դեռ կարծում էք, թէ գործ ունիք դուքս զը Բլիյնի հետ:

ԿԼԱՐՍ. (խայթում) Պարոն... (լուռ է):

ՖԻԼԻՊ. Ինչո՞ւ էք լուռ, պաշտպանեցէք նրան եւ այդ մի չնչին ծառայութիւն կը լինի, որ դուք կը մտուցանէք նրան: (Կատաղի) Ես այժմ տեսնում եմ, որ դուք կամեցաք ամուսնանալ մի մարդու հետ, որ ձեզից կախումն ունենայ... ձեր ինձ հետ միանալը մի անպատուութիւն էր. բայց օժիտը պէտք է վարձատրէր իմ անյայտ ծագումը: Իսկ եթէ մոռած էի երբեմն զայրանալ եւ

պահանջել իմ իրաւանց իրազործումը: կար միջոց փակել բերանս մի պարկ ոսկով: Եւ ես՝ կոյրս, չը տեսայ որոգայթը, ես՝ անմիտս, եկայ այստեղ իսկոյն, դողդողալով և պաշտելով, որ յայտնեմ ձեզ իմ սէրը: Ծաղրալի չեմ արդեօք: Չէ որ սա իմ կողմից յանդգնութիւն է: Ես ծախու գնած եմ: Ես իրաւունք չունիմ բողոքելու... (Ֆիլիպպը սաստիկ սկսում է ծիծաղել, որը վերջացնում է խիստ լացով, եւ ընկնում է Կանապէի վրայ երեսը ծածկում):

ԿԼԱՐԱ. Պարոն...

ՖԻԼԻՊ. Դուք մի վայրկեանում ոչնչացրիք, ոտնակոխ արիք իմ բոլոր երջանկութիւնը: Եւ ես լալիս եմ, տիկին, այո, լալիս եմ: (Վեր է կենում)... Սակայն բաւական է այդքան թուլութիւնը. դուք այս րոպէիս կամենում էիք ձեր ազատութիւնը գնել. ես ձեզ չնորհում եմ... հաւատացէք, որ երբէք ես չեմ չփոթուիլ: Քանդուեցաւ մեր երկուսիս մէջ բոլոր կապերը: Հրապարակաւ ապահարգանք խայտառակ խօսակցութեան առիթ կը տար, որին ես չեմ կամենում հնթարկուել: Մենք միմեանց մօտ կ'ապրենք, բայց առանձին առանձին և քանի որ ես կամենում եմ մեր մէջ ամեն բան պարզ լինի, ուրեմն, ուշադրութեամբ լսեցէք ասածներս: Անշուշտ, որ կ'իմանաք, թէ

դուք իմ վերաբերմամբ աւելի անարգար էք քան խստաբարոյ: Գուցէ այն ժամանակ կամենաք արդարացինէլ ձեր այսօրուայ վարմունքը, բայց այժմէն իսկ ես ձեզ յայտնում եմ, որ ձեր աշխատանքն ապարդիւն կը լինի, եթէ ես ձեզ մինչև անգամ ոտքերիս տակ ընկած տեսնեմ, իմացէք, որ ներողամտութեան մի խօսք անգամ ես չեմ գտնիլ ձեզ համար. մնաք բարեաւ, տիկին: Ահա ձեր բնակարանը և ահա իմս. (քաշուելով) այս օրուանից դուք այլ ես չը կար ինձ համար: (Կլարան խոնարհելով գլուխը, անծայն, հանդարտ. անցնում է դահլիճը եւ ուղեւորւում է դէպի իւր սենեակը: Ֆիլիպպը հետեւում է նրան հայեացքով, կարծելով թէ կը վերադառնայ, զղջման շարժումն կը լինի: Կլարան ներս է մտնում եւ դուռը փակում):...

Տ Ե Ս Ի Լ Փ.

ՖԻԼԻՊ (միայն ապշած).

Ո՛չ մի բառ անգամ... ո՛չ մի հայեացք: Ո՛չ զոջալ և ո՛չ թողութիւն խնդրել... (քարկուծեամբ) Ա՛... հպարտ արարած... այո, ես քեզ պաշտում եմ... բայց ես կը սանձեմ քո հպարտութիւնը,

Կլարագոյր.

ձոխ հիւրասնեակ ֆիլիպպի բնակարանում: Դիմացի սլառը կամարով, ապակիի պատշգամբ, դուռն որ տանում է գէպի բլրակը: Հեռուից երևում է անտառը: Թանկագին պատառներ: Կահ-կարասիքը Լիւդուիկոս XIV ժամանակի՝ ոսկէզոծ: Զախ առաջին պլանում պատուհան վարագոյրներով ծածկած, աջ առաջին պլանում դուռն, երկրորդ պլանում աջ և ձախ կեղծ դռներ: Դռների մէջ տեղը երկու կողմից էլ հայելիներ, նրանց առաջը փունջեր անօթներով: Առաջին պլանում ձախ աթոռ, նրա ետեւը կանապէ, ետեւը բաղկաթոռներ: Աջ կողմը երկու բաղկաթոռ:

Տ Ե Ս Ի Լ Ը.

ԿԼԱՐԱ, ՄԱՐԲԻԶՈՒՀԻ, ԲԱՐՈՆ, ՖԻԼԻՊ, ԴՔՍՈՒՀԻ, ՄՈՒԼԻՆԷ, ԲԱՇԸԼԷՆ, ՍԻԻԶԱՆ, ՕԿՏԱԻ, ԴՈՒՔՍ, ՊՕՆՏԱԿ, ՈՍՏԻԿԱՆԱՊԵՏ, ՓԵՆԵՐԱԼ. (Վարագոյրը քարճրանալուս բոլորը լսում են Մուլինէին, որ խօսում է կանգնած մեջ տեղը)...

ԲՈԼՈՐԵՔԵԱՆՔ. Բրալօ, պարոն Մուլինէ...

ՄՈՒԼԻՆԷ. Վերջացնելով խօսքս, թոյլ տուէք ինձ, տիկին, ձեր անուանակոչութեան օրը ցանկալ ձեզ ՚ի բոլոր սրտէ յաւիտեան գտնուել նոյն ընտանեկան երջանկութեան մէջ, ինչ որ դուք մինչև ցայսօր վայելած էք: Այդ երջանկութիւնը, թէ չօշափելի յանդիմանութիւն է չամուսնացածներին և թէ բարի օրինակ ամուսնացածներին:

ԴՈՒՔՍ. (մի կողմ) Իմ այգին գրցած մի քար...

ՄՈՒԼԻՆԷ. Շնորհիւ ձեր սիրալիր հիւրասիրութեան ես այնպէս եմ ընտելացել ձեր ընտանիքին, որ միայն այստեղ եմ հոգեկան բաւականութիւն գտում...: Եւ այսուհետև իւրաքանչիւր անգամ ես աւելի ու աւելի մեծ ուրախութեամբ պատրաստ

եմ արտայայտել ձեզ իմ անկեղծ և ՚ի սրտէ շնորհակալութիւններս:

ԲՈԼՈՐԵՔԵԱՆՔ. Բրալօ...

ԱՏԵՆԱՅԻՍ. Դու վերջացրիք, հայրիկ, քո անպատրաստից ասած ճառը, արդարև գեղեցիկ էր...

ՄՈՒԼԻՆԷ. (մի կողմ) Երէկ ամբողջ դիշերը ես ճառս բաւականին սերտեցի:

ԲԱՇԸԼԷՆ. (մօտենալով կլայային) Մեծ ուրախութիւն է ձեր բարեկամների համար տեսնել ձեզ առողջ ձեր տկարութիւնից յետոյ:

ԿԼԱՐԱ. Շնորհակալ եմ, սիրելի բարեկամ: (Գնում է դէպի ընթացք)...

ԲԱՐՈՆ. (Բաշըլէին) Բայց դիտէք, սիրելի Բաշըլէն, որ ես կատարելապէս զարմացած եմ: Երէկ գալով Բօլիոյ, բնաւ չէի սպասում, որ այս առաւօտ պիտի նախաճաշեմ պ. Դերբլէյի մօտ, Բլիյնիի, Մուլինէի, և ընկերների հետ: Միթէ նրանց ընդունում են այստեղ:

ԲԱՇԸԼԷՆ. Այո, Բարոն, հասարակութիւնն ունէ այնպիսի պահանջներ, որոնցից անհնարին է ազատուել: Պսակադրութեան ժամանակ նախկին բարեկամական կապերը պահպանեցին, որովհետև քաղաքավարութիւնն այդ էր պահանջում: Բայց Մուլինէն այդ չը հասկացաւ և վե-

րադառնալով Վարէն՝ այցելեց պարոն Գերբլէյին. և նրա առաջն ի հարկէ գոները չը փակեցին:

ԲԱՐՈՆ. Եւ նրանք յաճախ են դալիս այստեղ...

ԲԱՇԸԼԷՆ. Չափից դուրս յաճախ:

ԲԱՐՈՆ. Ա՛հ, ուրեմն դուք մի բան նկատել էք...

ԲԱՇԸԼԷՆ. Օ՛հ... Էս... ամենեին... Ես ընդհանրապէս կարճատես եմ և մինչև անգամ ակնոյցներով լաւ չեմ տեսնում... (Ատենայիսը քարծր ծիծաղում է) Բայց Դքսուհին զուարթ քնաւորութիւն ունէ... խսկ ես խաղաղութիւն եմ սիրում...

ԲԱՐՈՆ. Այդ բոլորից ես մի լաւ բան չեմ գուշակում:

ԱՏԵՆԱՅԻՍ. (Ժեններալի ձեռքին յենուած) Այո, Ժենարալ... Վարէնում մենք ամէն երկուշաբթի պարում ենք... և եթէ հաճելի է ձեզ...

ԺԵՆԵՐԱԼ. Տիկին Դքսուհի, այդ զուարթութիւնների համար ես արդէն ծերացել եմ... սակայն կարող եմ ուղարկել իմ գնդի սպաներին:

ԱՏԵՆԱՅԻՍ. (ուրախ) Հրաշալի է, Ժեններալ, և մինչև անգամ, եթէ կամենում էք, զինուորական երաժիշտներին: (Պօնտակին) Պարոն Պօնտակ, դուք խոստացաք ձեր քրոջ հետ ինձ ծանօթացնել:

ՊՕՆՏԱԿ. Մեծ հաճոյքով, տիկին դքսուհի...

ՈՍՏԻԿԱՆԱՊԵՏ. (հայեացքով հետեւում է Ատենայիսին) Ի՛նչ գրաւիչ կին է...

ՄՈՒԼԻՆԷ. (վայելուչ) Իմ աղջիկս է պարոն ոստիկանապետ:

ՈՍՏԻԿԱՆԱՊԵՏ. (ողջունում է):

ԲԱՐՈՆ. (ոստիկանապետին) Դուք ծանօթ չէք... պարոն Մուլինէ, առևտրական ատենի վաղեմի դատա-

ւոր, մեր մեծ գործարանատէրից մէկը...

ՈՍՏԻԿԱՆԱՊԵՏ. Ա՛... պարոն, շատ ուրախ եմ, ձեր գործարանի արժան արտադրութիւնը մեծ յեղափոխութիւն ձգեց ժողովրդի առօրեայ պիտոյից մէջ: Ձեր շնորհիւ շուկողը, որ առաջ մատչելի էր միայն հարուստ դասակարգին, այժմ տարածւում է նաև բանուորների մէջ:

ԲԱՐՈՆ. Դեմօկրատիքական շոկոլադ:

ՄՈՒԼԻՆԷ. Օ՛... ես դրանով չեմ բաւականանալ, ես մտադիր եմ իմ շոկոլադը վաճառել համարեա ձրի:

ԲԱՇԸԼԷՆ. Երևի զրպանը լցնելու համար: (Ոստիկանապետը վերադառնում է եւ կանգնում է Կլարայի մօտ):

ՄՈՒԼԻՆԷ. Ահա, էլի մի օգտուէտ ծանօթութիւն, որ ես ձեռք բերի: (Բարոնին եւ Բաշըլէնին) Անդամէնը միայն կէս տարի է անցել պսակադրութիւնից և ի՛նչ փոփոխութիւն: Որպիսի ակորթելի հասարակութիւն. ամեն բան այստեղ ուրախ է, ժպտում է: Ակամայ զգում ես, որ այստեղ տիրում է լիակատար երջանկութիւն:

ԲԱՐՈՆ. Իսկ, դուք ինքներդ, պարոն Մուլինէ, դուք, փայլում էք...

ՄՈՒԼԻՆԷ. ձիշտ է, պարոն Բարոն, այս շքեղութիւնը, այս հանդէսները, բոլորը, բոլորն ինձ զմայլեցնում են... Այստեղ ես ինձ զգում եմ իմ իսկական տրամադրութեան մէջ: Ես ծնած եմ բարձր հասարակութեան մէջ ապրելու համար: Իմ ճաշակը միանգամայն բողոքում է իմ նախահարց և իմ ծագման դէմ:

ԲԱՐՈՆ. Ձեր խելքն և արժանաւորութիւնները վաղուց է, որ մոռաց-

նել են տուել ձեր անցեալը... (Դէպի Սիւզանը եւ նրա հետ դէպի Բլրակը):

ՄՈՒԼԻՆԷ. (Բաշըլէնին).. Ի՞նչ երեւի մարդ է այդ Բարոնը: Ահա թէ սրպիսի փեսացու կ'ուզենայի ունենալ: (Բաշըլէնին Օկտաւի հետ զնում են դէպի Բլրակը):

ԴՈՒՔՍ. (հանդարտ նշարային) Կարա՞... ինչո՞ւ էք այդպէս տխուր...

ԿԼԱՐՍ. Ես տխուր չեմ, սակայն, ձեզ ի՞նչ փոյթ...

ԴՈՒՔՍ. Ես չեմ կարող անտարբեր լինել, քանի որ խնդիրը ձեզ է վերաբերում (նշարան նայում է եւ հեռանում՝ առանց պատասխանի դէպի խորքը):

ՄՈՒԼԻՆԷ. (Մօտենալով Դքսին) Պարոն դուքս... երկու խօսք... խընդրեմ... ձեզ, 'ի հարկէ յայտնի են իմ դիտաւորութիւնները:

ԴՈՒՔՍ. Զեր թէկնածութիւնը... Յիրաւի, դուք տակաւին այդ մասին մտածում էք:

ՄՈՒԼԻՆԷ. Այո, պարոն Դուքս, բոլորովին համոզուած եմ յաջողեցնել գործս, եթէ միայն դուք արդիւր չը լինիք:

ԴՈՒՔՍ. Ե՛ս...

ՄՈՒԼԻՆԷ. Այո, դուք... պարոն Դերբլէյը մեծ ազդեցութիւն ունի մեր նահանգում և ամենքը համարեա նրա ձեռքում են... սակայն պարոն Դուքս, ես—ցաւօք սրտի պէտք է յայտնեմ, որ դուք 'ի չարն էք գործ դնում այն յարաբերութիւնները, որ ես մեծ դժուարութեամբ նորոգեցի պարոն Դերբլէյի հետ: Դուք օգտւում էք, որպէս զի...

ԴՈՒՔՍ. Որպէս զի....

ՄՈՒԼԻՆԷ. Որպէս զի... նրա կնոջ հետ շարունակէք ձեր սէրը...

ԴՈՒՔՍ. Անշուշտ ձեր գուտարը

բարեհաճել է վաճառուել ձեզ իմ մասին:

ՄՈՒԼԻՆԷ. Օ՜... ո՛չ, 'ի հարկէ ձեր ընտանեկան կեանքը շատ վատ է ընթանում: Ըստ իս այդ խայտառակութիւն է, բայց և այնպէս ժամանակի ոգուն համապատասխան.... Ատենայիսը, կարծեմ բնաւ չէ մտածում ձեր հաւատարմութեան մասին:

ԴՈՒՔՍ. Ուրեմն, խնդիրն ինչումն է..

ՄՈՒԼԻՆԷ. Ես միանգամայն դժգոհ եմ ձեր վարմունքից. պարոն Դերբլէյն կարող է նկատել ձեր յարաբերութիւններն իր կնոջ հետ, կարող է ձեր մէջ մի վէճ ծագել.... և նա ձեզ կը սպանէ, ինչպէս մի ճնճողուկի...

ԴՈՒՔՍ. Նոյն հարուածով և ձեր թէկնածութիւնը..

ՄՈՒԼԻՆԷ. Պարոն Դուքս...

ԴՈՒՔՍ. Բաւական է... իմ յարաբերութիւններս տիկին Դերբլէյի վերաբերմամբ.... մի հասարակ քաղաքավարութիւն է: Հանգիստ ընեցէք, պարոն Մուլինէ: Դուք պատգամուոր կը լինիք, բայց աշխատեցէք, որ նախարար չը դառնար:

ՄՈՒԼԻՆԷ. Ինչո՞ւ չէ...

ԴՈՒՔՍ. Դուք, կը խայտառակէք ինձ: (Գնում են դէպի Բլրակը):

ԱՏԵՆԱՅԻՍ. (Փրկիպալին, որի ծեռքին յենուած է) Դուք այնպիսի ընդունակութիւն ունիք իրերը բացատրելու, որ՝ միայն ձեզ է յատուկ:

ԿԼԱՐՍ. (դողդողացող հայեացքով հետեւում է նրանց):

ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ. (նշարային) Ի՞նչ է պատահել:

ԿԼԱՐՍ. Ոչինչ...

ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ. (մի կողմ).... Այստեղ մի բան կայ...

Տ Ե Ս Ի Լ Բ.

ՆՈՅՆՔ ԵՒ ՍԻՒԶԱՆ.

ՍԻՒԶԱՆ. (արագ մտնում է մի-
ջին դռնից) Ֆիլիպ:

ՖԻԼԻՊ. Ի՞նչ կայ զաւակս...

ՍԻՒԶԱՆ. Բանւորներից պատգա-
մաւորութիւն է եկել, նրանք երեք
հոգի են... և թոյլտուութիւն են
ինչորում ներս գալու:

ՈՍՏԻԿԱՆԱՊԵՏ. Ա՛հ. Շատ հաճելի
է, ժողովրդական մի փոքրիկ ցոյց..

Տ Ե Ս Ի Լ Պ.

ՆՈՅՆՔ, ԺՈՒԵՐ ԵՒ ԵՐԿՈՒ ԲԱՆԻՈՐ.

ԺՈՒԵՐ. (մտնում է անագին փուն-
ջը ձեռքին):

ՖԻԼԻՊ. Դուք էք ժողովրդ... մօտե-
ցէք, սիրելի բարեկամներս:

ԺՈՒԵՐ. (մտնում է անշարժ շուա-
րած):

ԲԱՆԻՈՐՆԵՐ. (հրելով նրան) Դու
պիտի խօսես, մօտեցիր:

ԺՈՒԵՐ. (ընդունաւթեամբ մտա-
քննելով խօսքերը)... Որովհետեւ մեր
տէրը թոյլադրում է, արժանացրէք
մեզ, տիկին Դերբլէյ, շնորհել այս
փունջը, որ յանձնարարած է ձեզ
մատուցանելու յանուն ընկերներիս՝
շնորհաւորելով ձեր տօնախմբութիւ-
նը: Դուք պիտի իմանաք, որ մենք
մինչև երկու հազար բանւորներ ենք
և մեր ապահովութեամբ պարտական
ենք ձեր ամուսնուն: Եւ անստի-
նում էք, որ մենք երախտագէտ ենք
այն բաղաւորութեան փոխարէնը, որ
դուք տալիս էք նրան:

ԿԼԱՐԱ. (ցածր ձայնով)... Բաղ-
դաւորութիւն:

ԲՈԼՈՐԵՔՆԱՆՔ. Ա՛հ... բրավո:

ԺՈՒԵՐ. (Արիանալով)... Բայց ես
մի ուրիշ բան էլ ունիմ ասելու: Մեր
նահանգը պիտի պատգամաւոր ընտրէ:

ՄՈՒԼԻՆԷ. Պատգամաւոր:

ԺՈՒԵՐ. Եւ մենք եկել ենք խընդ-
րել մեր տիրոջից, որ թոյլ տայ նրան
ընտրելու....

ՈՍՏԻԿԱՆԱՊԵՏ. Շատ պեղեցիկ,
սհա հրաշալի միտք, պարոն Դերբ-
լէյն մեր կուսակցութեանն է պատ-
կանում, զինուած գիտութեամբ, ա-
զատամիտ ոգով և գործով, նուիրո-
ւած աշխատանքին և կատարեալ ներ-
կայացուցիչ ազնուութեան:

ՄՈՒԼԻՆԷ. (կողմն) Այ, այ, այ,
գործերս վատ են գնում... այդ ինձ
ձեռնու չէ...

ՖԻԼԻՊ. (քանդակներին)... Սիրելի
ժողովրդ, իմ կողմանէ շնորհակալութիւն
արած ընկերներիդ և ասած, որ ես հրա-
ժարում եմ այն պատուից, որ կա-
մենում են ինձ պարգևել:

ՄՈՒԼԻՆԷ. Մերժում է, ապահո-
ված ընտրութիւնը մերժում է: Այս-
պիսի բան չէի երևակայել երբէք:

ՖԻԼԻՊ. Ես կամենում եմ մնալ
ձեր մէջ, որ մշտապէս առիթ ունե-
նամ ձեզ օգտակար լինելու:

ԺՈՒԵՐ ԵՒ ԲԱՆԻՈՐՆԵՐ. Կեցցէ
մեր տէրը:

ՖԻԼԻՊ. Այնուհետեւ մենք այնպիսի
թէկնացու կ'ընտրենք, որ կարողա-
նայ արժանաւորապէս մեր ներկայա-
ցուցիչը լինել:

ՄՈՒԼԻՆԷ. (մի կողմ) Նա ան-
շուշտ, ինձի նկատի ունէ: Հրաշալի
մարդ է. (Բաշըլէնին). անստի-
նապէս, թէ հո ինչպիսի փեսայ պիտի
ունենայի:

ԿԼԱՐԱ. Գալով-ինձ բարեկամ-
ներս. ի սրտէ շնորհակալ եմ: Եւ

զուք, ժողեր, իբրև բանւորներից ամենաաւագը, եկէք համբուրեցէք ինձ ձեր ընկերների կողմից:

ԺՈՒԵՐ. Ո՛հ, տիկին, Գերբլէյները, բոլորն էլ պատուական մարդիկ էին: Եւ դուք արժանի էք այդ գերդաստանի անդամ լինելու: (Չեռքի թեւերով սրբում է շրթունքները, համբուրում է Կլարայի ձեռքը եւ քացականչում է)... Կեցցէ տիկինը:

ՖԻԼԻՊ. Տիկին Գերբլէյն քաղաքավարի կերպիւ բացատրեց իմ միտքս: Բարեկամներս, այգին այսօր ձերն է: Այնտեղ ամեն բան պատրաստ է զուարճանալու: Գնացէք և զուարճացէք: (Բանւորները քացականչում են եւ գնում, Փիլիպպը նրանց ծանապարհ է ձգում):

ՍԻԻԶԱՆ. (Փիլիպպին) Գնանք պարտէզ:

ԱՏԵՆԱՅԻՍ. (Փիլիպպին)... Խընդրում եմ ձեր ձեռքը, պարոն Գերբլէյ.... (Կլարային). Դու մեղ կուղեկցես.... այնպէս չէ...

ԿԼԱՐԱ. (Խուլ ձայնով) Կարծեմ, Փիլիպպը բաւական է...

ԱՏԵՆԱՅԻՍ. (Ժպտալով) Մի գուցէ հաճելի չէ քեզ, որ ամուսնուդ խլում եմ քեզանից. գուցէ նաև մի փոքր նախանձոտ ես...

ԿԼԱՐԱ. Նախանձոտ ես... ոչ. փոքր ինչ ձանձրացած եմ ուրիշ ոչինչ.... Փիլիպ...

ՖԻԼԻՊ. (մօտենալով Կլարային) Ի՞նչ է պատահել.. տկճր էք...

ԿԼԱՐԱ. (կրճտացնելով ատամները)... Ո՛չ. ոչինչ... ոչինչ չեմ ուզում... գնացէք... (Բարկուլթեամբ) Ա՛հ ... (նստում է հարուածեալ):

Տ Ե Ս Ի Լ Պ.

ԿԼԱՐԱ. ԵՒ ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ.

ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ. Ի՞նչ է նշանակում այս բոլորը: Դուքսը պտտում է քո շուրջը, ամուսինդ Ատինայիսից չէ հեռանում.... միթէ այդքան հաւատ ես ընծայում դքսուհուն:

ԿԼԱՐԱ. Ես հաւատում եմ ամուսնուս:

ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ. Ո՛հ, դու գիտես, ամուսինները.... յետոյ, նրանք զրդջում են, բայց և այնպէս գործը կատարում է:

ԿԼԱՐԱ. Ի՞նչ նպատակով ես ասում այդ:

ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ. Այն նպատակով, որ դու ինձ հետ անկեղծ չես, որովհետև դու գաղտնիք ունիս, դու տանջում ես, և այդ ինձ ցաւ է պատճառում:

ԿԼԱՐԱ. (աշխատելով ուրախ եղելալ) Ե՛ս... և ինչո՞ւ պիտի տանջուեմ: Ես ապրում եմ շքեղութեան, ազմկի և շարժման մէջ: Ազգականներս և բարեկամներս պաշտում են ինձ, ամուսինս տալիս է ազատութիւն, դու գիտես որ այդ էր երազս: Ուրեմն, ի՞նչ ունիմ տանջուելու:

ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ. Այո, բայց այն, որի մասին դու երբեմն երազում էիր, այսօր քո յուսահատութիւնն է: Քո ամուսինը քեզ ազատ թողնելով իրան ևս ազատ է պահում: Եւ երբ դու տեսնում ես նրան մի այլ կնոջ հետ.... Ո՛չ, դու բաղբաւոր չես:

ԿԼԱՐԱ. Այո, ճիշտ է, ես դժբաղդ եմ և այդ է արդարութիւնը:

ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ. Միթէ ամուսինդ.

ԿԼԱՐԱ. Ո՛հ, նրան մի մեղադրիլ: Նա ամենաաղնիւ մարդն է. միայն ես, ես եմ մեղաւոր:

ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ. Ինչո՞ւ...

ԿԼԱՐԱ. Ինչո՞ւ... յիշում ես պսակի
երեկոն... դու ամենից վերջը գնա-
ցիր... քեզանից յետոյ ամուսինս
եկաւ... Եւ այն մարդը, որ ինձ պաշ-
տում էր... հասկանում ես, ես նրան
յետ մղեցի...

ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ. Կարա՞մ...

ԿԼԱՐԱ. Այսպիսի խիստ վարժուն-
քից յետոյ նրա բարեութիւնը սոսկալի
եղաւ: Ես կարծում էի կ'իշխեմ նրա
վրայ: Անսպասելի կերպով նա փո-
խուեց աչքումս. իւր հարարութիւնն
և արհամարհանքը բարձրացրին նրան
իմ աչքումս: Այն ժամանակ նկա-
տեցի, թէ իսկապէս նա ինչ մարդ է:
Ես սկսում էի խելքի վալ, բայց...
արդէն ուշ էր: Նա ինքը կտրեց ընդ
միշտ մեզ միացնող կապերը:

ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ. Իսկ միւս օրը:

ԿԼԱՐԱ. Միւս օրը... հիւանդա-
ցայ և քիչ մնաց մեռնէի: Եւ այն
ժամանակ, եթէ, դու տեսնէիր, թէ
նա ինչ տալու... (Յափշտակուած)
մի ամբողջ ամիս, գիշեր և ցերեկ
նա կուռում էր, ինձ մահուան ձեռ-
քից ազատելու: Եւ եթէ ես գեռ
կենդանի եմ, նրան եմ պարտական:
Այն ժամանակ էլ ես չը գիտեմ, թէ
ինչ փոփոխութիւն կատարուեց ին-
ձանում, այսքանս միայն կ'ասեմ, որ
եւ էլ առաջուանը չէի, նորից վե-
րածնուեցայ, ուրիշ զգացումներով և
ուրիշ մտածութիւններով: Գուցէ սա
երախտադիտութեան զգացմունք էր
իւր արած խնամքի համար. կամ
հիացումն իւր բնաւորութեան հա-
մար, բայց մի բան միշտ քաշում էր
ինձ դէպի նա: Սակայն տեսնում էի.
նա այնքան խիստ էր, այնքան տխուր,
որ չէի համարձակում հետը խօսել.
եթէ ձեռքը միայն մեկնէր ինձ....

Ո՛հ, եթէ մէկ խօսք ասէր, Սօֆի....
ես պատրաստ էի նրա գիրկն ընկնել...

ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ. Դու նրան սիրեցիր:

ԿԼԱՐԱ. Այո՛...

ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ. Այս մի ճակատա-
գիր էր: Կինն իսկապէս սիրում է
այն մարդուն, որ նրան յաղթում է:
Որքան Ֆիլիպպն իրան զօրեղ և վեհ-
անձն էր ցոյց տալիս, այնքան դու
քեզ յաղթուած էիր զգում:

ԿԼԱՐԱ. Այո, ես պէտք է կրեմ
իմ պարտութեան հետեանքը, համ-
բերել Ատենայիսի ներկայութեանը.
և տեսնել թէ նա ինչպէս անամո-
թաբար ընկնում է ամուսնուս գիր-
կը... չը կարողանալով արգելել Ֆի-
լիպպին և չ'ունենալով գոնէ իրա-
ւունք ինձ պաշտպանելու, ո՛հ... բայց,
թող, նա զոյոյշ լինի, որ եթէ համ-
բերութիւնս հատեցնէ, ես այն բանը
կ'անեմ, որ կը կորցնեմ մեզանից մէ-
կին կամ միւսին:

ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ. Ո՛չ, ո՛չ, էլ ո՛չ մի յի-
մարութիւն. — խոհեմութիւն և խելա-
ցիութիւն: Դու գործել ես մի սխալ
և պէտք է նրան ուղղել:

ԿԼԱՐԱ. Եւ ինչպէս...

ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ. Ձեռ փորձել դու եր-
բեմն գալ ամուսնուդ մօտ և վերա-
նորոգել ձեր խանգարուած յարաբե-
րութիւնները:

ԿԼԱՐԱ. Այո, պատրաստ եմ...
բայց եթէ նա իմ այդ քայլը մի նոր
քմահաճոյք համարէ:

ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ. Այնուհետեւ պէտք է
յարմար առիթ որոնել: Իսկ առ այժմ
ես կ'երթամ նրանց խօսակցութեանը
մասնակցելու... Սհա և Բարոնը:
Տես ինչով է զբաղուած, նա քարեր
է ժողուում, ինչ օրինակելի ամուսին:
Բարոն, ձեր ձեռքը:

ԲԱՐՈՆ. (մտնելով քարերը ձեռ-

քին) Պատրաստ եմ հրամանիդ, սիրելիս: Հետաքրքիր բան. Պօնտավինի գետինը պէտք է որ ալմինի պարունակէ իւր մէջ: Այդ մասին պէտք է որ պարոն Դերրլէյի հետ խօսեմ:

ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ. Այո, Բարոն, դուք հրեշտակ էք, և այն էլ գիտնական հրեշտակ:

ԲԱՐՈՆ. Ո՛հ, այդ չափազանց է: ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ. Համբուրիք ձեռքս:

ԲԱՐՈՆ. (հանգիստ) Ուրախութեամբ:

ԲԱՐՈՆՈՒՀԻ. (Կլարային) Յետեւութիւն:

Տ Ե Ս Ի Լ Ե.

ԿԼԱՐԱ ՄԻԱՅՆ.

ԿԼԱՐԱ. Ո՛հ... այո, կը խոնարհեմ, ինձ համար հեշտ և քաղցր բան... բայց նա... նա արդեօք կը ներէ՞, եթէ մի անգամ սիրել է խորին սիրով ինչպէս նա էր ինձ սիրում, արդեօք կարո՞ղ է մոռանալ...

Տ Ե Ս Ի Լ Զ.

ԿԼԱՐԱ ԵՒ ԴՈՒՔՍ.

ԴՈՒՔՍ. (հանդարտութեամբ մօտենալով Կլարային) Երբ սիրել են խորին սիրով, երբէք չեն մոռանում:

ԿԼԱՐԱ. (շուռ գալով) Ի՞նչ էք ուզում այստեղ:

ԴՈՒՔՍ. Զեղ... (Կլարան գնում է դէպի ընդհանր ընդմիջում է) Ո՛հ, կացէք, խնդրում եմ, տառնահինգ օր կը լինի, որ դուք խորշում էք ինձանից:

ԿԼԱՐԱ. (արհամարհանքով) Ե՛ս...

ԴՈՒՔՍ. Այս առաջին անգամն է, որ ես ազատօրէն խօսում եմ ձեզ հետ:

ԿԼԱՐԱ. Մինք իրար ոչինչ տանլիք չ'ունենք:

ԴՈՒՔՍ. (չափազանց սիրալիր) ... Ինչո՞ւ էք դուք փորձում կեղծաւորել ինձ հետ: Կամենում էք թաղցնել ինձանից ձեր վիշտը:

ԿԼԱՐԱ. (սառնութեամբ) Ես վրշտեր չունեմ:

ԴՈՒՔՍ. Զեմ հաւատում. բայց ինձ լսեցէք... ահաւասիկ այս վայրկենին արտասուներեքը ցոլում են ձեր աչքերից: (Դիտելով նրան) Ներեցէք խօսերիս՝ այս առաւօտունից ի վեր դուք անհանգիստ էք և ջղային: Դուք հազիւ էք կարողանում գտակ ձեր շփոթմունքը... և անդադար գիտում էք ձեր ամուսնուն:

ԿԼԱՐԱ. Յետո՞յ...

ԴՈՒՔՍ. Այն որ, պարոն Դերրլէյն բոլորովին նուիրում է գրքահուն և այդ ձեզ տանջում է... ես եզրակացրի, որ այն համեալախութիւնը, որ դուք կամենում էք ստեղծել նրա և ձեր մէջ—անբնական է, և որ նա չի կարող ըստ արժանւոյն գնահատել այն գանձը, որ պատահմունքը կամ աւելի լաւ ասել, իմ վատ բաղդս՝ նուիրեց նրան... Այնուհետև հազար և մի մանր անցքեր, որոնց վրայ ես առաջ ուշադրութիւն չէի դարձնում, ապացուցեցին ինձ. ինչ կամենում էք ասացէք, սակայն դուք ձեզ վայել երջանկութեան չ'արժանացար:

ԿԼԱՐԱ. (խրոխտ) Եթէ հէնց այդպէս էլ լինէր, այնուամենայնիւ դուք միայն իրաւունք չ'ունիք այդ խոստովանելու:

ԴՈՒՔՍ. (կըքով) Կլարա... հաւատացէք ինձ, որ մարդիկ խօսակ-

ցում են խելքի և կամքի հետ: Ամեն բան ինձ խրատում էր, որ հեռու լինիմ ձեզանից և ես պարտաւոր էի հեռանալ ձեր հանգստութեան ձամար: Ես վճռեցի այդպէս և ամեն հետք գործ դրի ձեզ մոռանալու: Բայց ձեր ծննդավայրն ակամայ ինձ քաշում էր...: Ասում էին, որ դուք երջանիկ էք, ես պաշտում էի ձեզ հեռուից, անխօս, առանց մի հայեացքի, որ կարող լինէր շփոթեցնել ձեր բողբոջութիւնը: Բայց դուք տանջւում էք: Ուստի ես այլ եւ իմ անձիս տէրը չեմ և ես հասկացայ, որ չի լինելու երբէք աշխարհիս երեսին ինձ համար մի այլ կին, բացի ձեզանից:

ԿԼԱՐՍ. ձշմարիտ... ձեր անպատկառութիւնն ինձ զարմացնում է: Երբ դուք ընտրութիւն պիտի անէիր մի կնոջ, որին սիրում էիր ձեր ասելով, և հարստութեան մէջ, որ ձեզ հրապուրում էր, դուք առանց վարանուելու խեղդեցիր ձեր սրտի ձայնը, հրաժարուեցաք սիրուց և բաց արիք ձեր գրպանը: Եւ ահա, այսօր, երբ հարուստ էք, հեռու չէք և այն կիներ ձեռք բերելու... ձեր ցանկութիւնը, Դուքս, չափազանց է... բոլորը միասին կարելի չէ ունենալ:

ԴՈՒՔՍ. Դուք գիտէք, որ ես ակիլ դժբաղտ եմ, քան մեղաւոր: Այն, մի օր պարտաւոր էի ընտրել կամ պատիւ և կամ սէր: Մէկը միւսին պէտք է զոհէի: Բայց դուրս պատճառով ես շատ տանջուեցայ և դուք այլ եւ ինձ չը պէտք է ատէք:

ԿԼԱՐՍ. Ատել ձեզ: Դուք չափազանց մեծամիտ էք, Դուքս: Այն միակ զգացումն, որ ես կարող եմ ունենալ դէպի ձեզ, այդ երախտազիտութեան զգացումն է: Որովհետեւ եթէ

եւ այսօր Դերբէյի կիներ եմ, որ այնքան աշխատասէր է, որքան դուք ծոյլ, այնքան անձնուէր, որքան դուք անձնասէր, ունենալով այնքան արժանաւորութիւններ, որ դուք չ'ունիք, և պակասութիւններից ոչ մինը, որոնցով դուք լիքն էք... արդ' ում եմ պարտական, որ այդպիսի մի ամուսին ունիմ, եթէ ոչ ձեզ:

ԴՈՒՔՍ. (զսպելով) Պարոն Դերբէյն անկասկած կատարեալ է, բայց նա մի յատկութիւն ունի, որից ներս կատարելութիւնը նսեմանում է... նա ձեզ չէ սիրում...

ԿԼԱՐՍ. Դճւրս...

ԴՈՒՔՍ. Նա պէտք է ձեզ լինէր ուշադիր և սիրալիր... Սակայն ուր է նա,—Դքսուհու մօտն է...

ԿԼԱՐՍ. Ձեր ասածն անվայել է...

ԴՈՒՔՍ. Բայց ճշմարտութիւն է... նա ձեզ արհամարհում է...

ԿԼԱՐՍ. Բաւական է, վերջացնենք. ես այլ եւ չեմ կամենում լսել ձեզ: Հաւատացէք, ինձ կարող են խղճալի կին համարել, բայց միտքարել չէ կարող ոչ ոք...

ԴՈՒՔՍ. (մօտենալով Կլարային) Կարա՛ն:

ԿԼԱՐՍ. Հեռացէք: (Հեռանում է ինքը դիպի խորքը) Եթէ մի բառ եւ ասէք, ձայն կը տամ ծառաներիս...

ԴՈՒՔՍ. Ես ձեզ հնազանդում եմ, գնում եմ... բայց դուք կը փոխուէք. (Նննգութեամբ) Ես համբերող եմ, եւ կը սպասեմ: (Գնում է)

Տ Ե Ս Ի Լ Ի.

ԿԼԱՐԱ. (յուսահատուած).

Վերջապէս, հասել եմ այնտեղ, որ մարդիկ կարող են տնայատիւ անարգել ինձ:

Տ Ե Ս Ի Լ Ը.

ԿԼԱՐԱ ԵՒ ՄԱՐԲԻՋՈՒՀԻ.

ՄԱՐԲԻՋՈՒՀԻ. (մտնելով խորքից) Ա՛... բարի օր, աղջիկս:

ԿԼԱՐԱ. (ուրախ) Մայր իմ...

ՄԱՐԲԻՋՈՒՀԻ. Դու միշտ մենակ ես....

ԿԼԱՐԱ. Բարոնուհին նոր գնաց: Ֆիլիպպը հիւրերի հետ սլափողումն է: Ինչո՞ւ ուշացար, մի՞ գուցէ տկար էիր...

ՄԱՐԲԻՋՈՒՀԻ. Ո՛չ, որբանոցում ինձ պահեցին: (Ժպտալով) Այժմ, երբ դու մօտո՞ւ չես, նրան պիտի խնամեմ, մի գտնիր փոխարէն ես ունիմ վաթսուհի երեխայք, որոնց պէտք է կերակրել և դաստիարակել. բայց ինձ օգնում են.... գիտե՞ս թէ ինչ արեց Ֆիլիպպը. քո կողմանէ և յանուն քո անուանակոչութեան նա երէկ ուղարկեց տասն հազար ֆրանկ: Սիրիւ, լաւ սիրիւ ամուսնուդ, նա մարդկանցից լաւագոյնն է:

ԿԼԱՐԱ. (մոլթ) Այո, մայր իմ...

ՄԱՐԲԻՋՈՒՀԻ. (տեսնելով Ֆիլիպպին, շուտ է գալիս)... Ահա տսիկ նա...

Տ Ե Ս Ի Լ Թ.

ՆՈՅՆՔ ԵՒ ՖԻԼԻՊ.

ՖԻԼԻՊ. (ներս է գալիս միջին դռնից) Մարքիզուհի, իսկոյն ինձ

ասացին, որ դուք եկել էք. (Համբուրում է ձեռքը):

ՄԱՐԲԻՋՈՒՀԻ. Որքերիս կողմանէ շնորհակալութիւն եմ յայտնում:

ՖԻԼԻՊ. Պէտք է շնորհակալութիւն անել, մարքիզուհի, ձեր աղջկան, ես միայն կատարող մերենայ եմ, իսկ սիրտը, որ կարգադրում է. — նա է...

ՄԱՐԲԻՋՈՒՀԻ. (տաննելով մի կողմ) Ահա ինչ որ խնդրել էիր բերել տալ Փարիզից. առէք, դուք ինքներդ: (Տալիս է նրան զարդարանք):

ՖԻԼԻՊ. (Կլարային) Կարան, ահա իմ ընծան ձեր տօնին (Կլարան ուրախացած առնում է զարդարանքը Ֆիլիպպի ձեռքից) կարծում եմ, որ պիտի հաւանէք, քանի որ ձեր մայրն է ընտրել: (Կլարան այս խօսքերի վրայ խոնարհեցնում է գլուխը՝ առանց քանալու արկղը):

ՄԱՐԲԻՋՈՒՀԻ. Բայց դու չես նայում, սիրելիս, սա արքայական ընծայ է: (Կլարան քաց է անում արկղը)... Ֆիլիպ, կապեցէք ինքներդ այդ ստրկութեան նշանը.. (Ֆիլիպպը կապում է) բայց համբուրիւր ամուսնուդ... քաջում ես ինձանից... լաւ... ես չեմ նայում: (Ֆիլիպպը համբուրում է Կլարայի գլուխը) Ահա և հրաշալի է: Ի՞նչպէս են գնում ձեր գործերը: (Մարքիզուհին Ֆիլիպպի հետ գնում է դէպի քլրակը, Սիւզանն և Օկտաւ երեւում են խորքում):

ԿԼԱՐԱ. (տխուր) Տխուր համբայր, որ սիրտից չէ, այլ միայն շրթունքներն տուին:

ՍԻԻՋԱՆ. (Օկտաւին) Դէ... պէտք է բոլորը ասել նրան:

ՕԿՏԱՎ. (Կլարային)... Կարան, ես մի մեծ նորութիւն ունիմ քեզ հաղորդելու: Սիւզանն և ես միմեանց սիրում ենք:

ԿԼԱՐԱ. (ուրախ) Ոհ, իմ սիրեցեալ զաւակներս...

ՍԻԻԶԱՆ. Մենք կամեցանք ամենից առաջ ձեզ ասել, և մեր բաղդաւորութիւնը մենք ձեր ձեռքն ենք ձգում...

ՕԿՏԱԻ. Խօսիր իմ մասին Ֆիլիպպի հետ և համոզիր, որ Սիւզանին ինձ տայ:

ԿԼԱՐԱ. (շփոթուած) Ե՛ս...

ՕԿՏԱԻ. Դու յօժար ես, այնպէս չէ... Ընդունում ես իմ յանձնարարութիւնը:

ԿԼԱՐԱ. (վճռողակի) Այն, ես կը պաշտպանեմ քո դատը, որպէս թէ նա իմն լինէր:

ՕԿՏԱԻ. Շնորհակալ եմ:

ԿԼԱՐԱ. Խնդրեցէք Ֆիլիպպին, որ դայ այստեղ. (Սիւզան եւ Օկտաւ գնում են): Ես ազատուած եմ... Ահա մի դիպում՝ որին փափազում էի. այն սիրոյ զգացմունքը, որ նա ունէ գէպի իւր քոյրը, կարող է նրան ինձ վերադարձնել:

Տ Ե Ս Ի Լ Փ.

ԿԼԱՐԱ ԵՒ ՖԻԼԻՊ.

ՖԻԼԻՊ. (ծանր եւ սառն) Դուք ասելիք ունիք... ես ձեզ լսում եմ...

ԿԼԱՐԱ. Մենք այնքան հեռու ենք միմեանցից, որ արգարի ուէտք է մի խնդրի ունենամ ձեզ ուղղելիք, որ թոյլ տամ ինձ, ձեզ անհանգստացնելու...

ՖԻԼԻՊ. Ես լսում եմ...

ԿԼԱՐԱ. Նախ և առաջ ասացէք ինձ, համակրում էք որքան և իցէ Օկտաւին:

ՖԻԼԻՊ. Ես կարծում եմ, որ ձեր եղբայրը մինչև այսօր իբաւունք չէ ունեցել կասկածելու:

ԿԼԱՐԱ. Իսկ եթէ որ և է առիթ ունենայիք այդ համակրութիւնն ապացուցանելու:

ՖԻԼԻՊ. Յայտնի բան է, որ կը կատարէի:

ԿԼԱՐԱ. Ուրեմն, ահա առիթ, և պէտք է տեսն, որ կատակ չէ...

ՖԻԼԻՊ. Երևի այն՝ ինչ որ դուք կամենում էք, կարծում էք թէ՛ դժուար կատարելու է...

ԿԼԱՐԱ. Դատեցէք ինքներդ... Օկտաւը սիրում է ձեր քրոջը, և յանձնել է ինձ խնդրել ձեզ նրա մասին:

ՖԻԼԻՊ. (շարժում)՝... Ա՛...

ԿԼԱՐԱ. (անհանգիստ) Դուք չէք պատասխանում...

ՖԻԼԻՊ. (շատ ծանր) Ես շատ ցաւում եմ ձեր եղբոր մասին, սակայն այդ ամուսնութիւնն անկարելի է:

ԿԼԱՐԱ. (ցաւօք) Դուք մերժում էք:

ՖԻԼԻՊ. Ե՛ս, մերժում եմ...

ԿԼԱՐԱ. Ինչո՞ւ:

ՖԻԼԻՊ. Որովհետև այդ նոր կապը աւելի սերտ կը կապէ ինձ ձեր գերդաստանի հետ, մինչդեռ այն ամենը, ինչ որ անցաւ ձեր և իմ մէջ...

ԿԼԱՐԱ. (արագ) Զուգացէք չը զժրադպացնել Սիւզանին՝ մերժելով Օկտաւի խնդիրը. Սիւզանը նրան սիրում է:

ՖԻԼԻՊ. Քոյրա տատնուկից տարեկան է, նա այն երջանիկ հասակումն է, երբ զգացմունքները փոփոխւում են սրտի մէջ առանց խորին և վշտալի հետքեր թողնելու... նա կը մոռանայ:

ԿԼԱՐԱ. Բայց եթէ դուք սխալւում էք, եթէ նա չը մոռանայ և տանջուի:

ՖԻԼԻՊ. (ուժով) Այն ժամանակ նրան ձեզանից և ձերայիններից հեռացնելու համար բաւական է միայն մի բառ ասել:

ԿԼԱՐԱ. (վշտալի) Ուրեմն ձեր ուզածը վրէժխնդրութիւն է:

ՖԻԼԻՊ. (հաւարտ)... Վրէժխընդիր... Հաւատացէք, որ ինձ վայել չէ մի այդպիսի արարք:

ԿԼԱՐԱ. (աղաչանքով) Ո՛հ, Ֆիլիպ, վեհանձն եղէք, առանց այն էլ սիրտս բաւական կոտորուած է, արդեօք ինչ կարող եմ անել ձեր հաճութիւնն ստանալու համար, ես յանցաւոր եմ ձեր առաջ:

ՖԻԼԻՊ. Յիրաւի: Դուք մեղաւոր էք իմ առաջ: Եւ դուք արժանացնում էք ինձ ձեր խոստովանութեան. սակայն, ինձ թւում է, որ այդ մեծ զիջողութիւն է ձեր կողմից:

ԿԼԱՐԱ. Ես ձեզ շատ եմ վշտացրել, բայց դուք շատ խիստ կերպով էք քաւել տալիս մեղքերս..

ՖԻԼԻՊ. Ե՛ս.. ե ինչպէս.. ես ձեզ երբ ե իցէ նախատե՛լ եմ, արդեօք մի անգամ ասե՛լ եմ ձեզ մի վիրաւորիչ խօսք, զլացե՛լ եմ արդեօք հոգատարութեանցս մէջ:

ԿԼԱՐԱ. (ցաւօք) Ո՛չ, ես աւելի կ'ընդունէի ձեր բարկութիւնը, քան թէ այն հպարտ անտարբերութիւնը. շուրջս մարդիկ խօսում են բաղդատրութեանս մասին, ուր որ գնում եմ նախանձում են ինձ, պատում են ինձ, տուն եմ վերադառնում, ուր է իմ բաղդս, որոնում եմ ես գտածս միայնութիւն է...

ՖԻԼԻՊ. Զեր դրութեան փոփոխութիւնն ինձանից չէ կախուած: Դուք ինքներդ որոշեցիք ձեր դիրքը:

ԿԼԱՐԱ. ձգմարիտ է, բայց զոնէ ես իրաւունք ունէի յուսալ հանգստութիւն ունենալու, մինչև անգամ այդ էլ չը կարողացայ ձեռք բերել.... Դուք թոյլ տուիք դքսին ես դքսուն հոն այցելել մեզ:

ՖԻԼԻՊ. Նրանք ձեր ազգականներն են, կարող եմ արդեօք նրանց առաջ դռները փակել, ինչից էք ուրեմն դուք՝ զժգոհ:

ԿԼԱՐԱ. (աւելի շփոթուելով) Ո՛հ.. դուք գիտէք, որ դքսուն այստեղ բերողն իւր ատելութիւնն է դէպի ինձ. նրա նուազատէրն ակներկ է: Նա ուզում է ձեր անունը բամբասանքի առարկայ դարձնել, ձեր պատիւը շօշափել... (Ֆիլիպը շարժում է) Անշուշտ, առանց ձեր կողմից տեղիք տալու, այդ ընդունում եմ: Բայց նրա վարմունքը, որ ամենքը նկատում են, ձեր անտարբերութիւնն է ցոյց տալի դէպի ինձ.. Նա ինձ վիրաւորում է... վերջապէս զգուշացէք, ես նրանց այլևս երկար համբերել անկարող եմ:

ՖԻԼԻՊ. Ո՛րքան գեղեցիկ են պատկերացնում ձեզ ձեր այդ խօսքերը: Ո՛րչափ անփոփոխ էք մնացել: Միշտ բռնութիւն հպարտութիւն: Հասարակութեան աչքում ձեզ չը նսեմացնելու համար էր, որ դուք մի խնդի նման փորձ փորձեցիք ինձ հետ ամուսնանալ: Եւ այսօր ես նոյն միտքը միայն՝ որ ձեզ կարող են քննադատել, չափը կորցնել է տալիս ձեզ. ես դուք այնչափ մոռանում էք ձեզ, որ սպառնում էք ինձ:

ԿԼԱՐԱ. Ո՛չ, չեմ սպառնում. խընդրում եմ, խղճացէք ինձ, Ֆիլիպ, թող ես պատասխանատու չը մնամ այդ երկու երեխաների դժբախտութեանը. նրանք այնտեղ են, ժըպտում են միմեանց՝ լի յուսով ես սիրով, իսկ իմ սխալանացս պատճառով նրանք պիտի լան: Ո՛հ... ո՛չ, Ֆիլիպ, ես ընդունակ չեմ նրանց այդպիսի մի վիշտ պատճառելու, ես այդ սիրտը չունիմ.... (Օգտաւը ե-

ընունմէ) Ահա և Օկտաւը. (Ֆիլիպպին) ... խնդրում եմ, պարոն, դուք պատասխանեցէք:

Տ Ե Ս Ի Լ ՓԱ.

ՆՈՅՆՔ ԵՒ ՕԿՏԱՒ.

ՖԻԼԻՊ. (ըստ զուլթեամբ) Տիկին:

ՕԿՏԱՒ. (ընտելով նրան) Ի՞նչ է պատահել: Ո՞րչափ դուք շփոթուած էք.... զ՞նչ ասացիր Ֆիլիպպին... մի գուցէ... (Մնում է յուզուած եւ նայում է):

ՖԻԼԻՊ. (ծանր) Օկտաւ, պէտք է որ դուք հրաժարուէք ձեր մտադրութիւնից:

ՕԿՏԱՒ. (զարմացրով) Հրաժարուել... բայց ի՞նչ պատճառով:

ՖԻԼԻՊ. Խնդրում եմ, պատճառը մի հարցանէք:

ՕԿՏԱՒ. Ի՞նչպէս... առանց բացատրութեան, դուք, Ֆիլիպ, որ ես այնքան սիրում եմ, դուք ինձ այդպիսի ցաւ էք պատճառում: Կարա, ի սէր Աստուծոյ, խօսիր: Մի՞թէ ես անհաճելի եղայ կամքիս հակառակ: Ի՞նչ է պատահել, այն օրից, երբ դու նրա կիներ դարձար...

ԿԼԱՐԱ. Օկտաւ:

ՕԿՏԱՒ. Ա՛... դրամ... մի գուցէ պատճառն այն է, որ ես հարստութիւն չունիմ... (Ֆիլիպպին) բայց դուք ինձ ցոյց էք տուել թէ ինչպէս պէտք է հարստանալ: Ես էլ ձեզ պէս կ'անեմ—կ'աշխատեմ...

ԿԼԱՐԱ. (շփոթուած) Ինչ ասացիր, հարստութիւն չունիմ... դու:

ՕԿՏԱՒ. (հասկանալով իւր անբզգուշութիւնը) Կարա...

ԿԼԱՐԱ. (աւելի շփոթուած) Այո ի՞նչ ասել է:

ՖԻԼԻՊ. (կամենում է ընդմիջել խօսակցութիւնը) Օկտաւ, ես ձեզ արգելում եմ:

ԿԼԱՐԱ. Թողէք, պարոն, պէտք է որ նախ խօսի:

ՕԿՏԱՒ. Ներիր ինձ, ես դաւաճանեցի մի գաղտնիք, որ երգուել էի, պէտք է պահէի: Գու չը գիտէիր, որ մենք մեր դատը տանել տուինք, դու երբէք այդ չը պիտի գիտենայիր:

ԿԼԱՐԱ. Այո, յիշում եմ, ինչպէս չէ, մեզ ասում էին թէ՛ եթէ այդ դատը կորցնենք, քանդուած ենք, ուրեմն երբ ես ամուսնացայ...

ՕԿՏԱՒ. Թշուառութիւնը կատարեալ էր:

ԿԼԱՐԱ. (երկնչելով հասկանալ) Եւ... իմ ամուսինը... Ֆիլիպպը...

ՕԿՏԱՒ. Նա բոլորը գիտէր:

ԿԼԱՐԱ. Գիտէր նա... իսկ ես... ես... սէ... ուրեմն ես թշուառական մինն եմ..

ՕԿՏԱՒ. Կարա...

ԿԼԱՐԱ. Այո, այդ իմ պատճառովս է, լսում ես, որ նա մերժում է իւր քոյրը քեզ տալ: Իմ պատճառովըս է, թշուառ արարած եմ ես, ամեն ինձ մօտեցողին տարարազդութիւն եմ բերում:

ՕԿՏԱՒ. Կարա, չը գիտեմ, թէ ի՞նչ է անցել այստեղ... բայց որովհետեւ դու քեզ մեղադրում ես... Ֆիլիպպը բարի է, նա քեզ կը ներէ:

ԿԼԱՐԱ. (յուսահատ) Ո՛չ, նա ինձ ասուց՝ երբէք, այժմ ես հասկանում եմ նրան:

ՕԿՏԱՒ. (աղաչանքով) Ֆիլիպ...

ՖԻԼԻՊ. Ես առիթ չեմ տուած այդ բացատրութեանը, որ անխուսափելի էր: Ես կը ցանկայի, որ նա տեղի չ'ունենար, մանուսնդ իմ ներ-

կայութեամբ. այնուամենայնիւ այդ հանգամանքը չէ կարող փոխել իմ վճիռս. ձեր քոյրն առաջուց գիտէր, որ նա ինձանից հարցնելու ոչինչ չունի, ինչպէս որ ես նրան պատասխանելու:

ՕԿՏԱԻ. Կլարա... գալիս են.

Տ Ե Ս Ի Լ Փ Բ.

ՆՈՅՆՔ, ԱՏԵՆԱՅԻՍ, ՄՈՒԼԻՆԷ, ԲԱՐՈՆ ԵՒ ԲԱՐՈՆՈՒՀԻՆ, (երեւում են խորքում).

ԱՏԵՆԱՅԻՍ. Ահա, գիւղացիք և բանուորները պատրաստում են պարել: Պարոն Դերբլէյ, ես եկել եմ ձեզ տանելու:

ԿԼԱՐԱ. (ըստ իր թեւամբ) Ո՛հ, միշտ նա:

ԱՏԵՆԱՅԻՍ. (Ֆիլիպպին) Կը կամենա՞ր այս բացօթեայ պարահանդէսը բանալ ինձ հետ, գեղեցիկ կը լինի: Եկէ՛ք:

ԿԼԱՐԱ. (Ատենայի սին) Ներիր, եթէ խափանում եմ քո գիտաւորութիւնը... բայց կ'ուզէի փոքր ինչ խօսել քեզ հետ:

ԱՏԵՆԱՅԻՍ. (ծիծաղաշարժ).... Այդպէս... և իսկոյն:

ԿԼԱՐԱ. Իսկոյն:

ԱՏԵՆԱՅԻՍ. (Ֆիլիպպին) Խընդրում եմ ներել ինձ, ես իսկոյն կը գամ. (Ֆիլիպպը գնում է, անհանգստութեամբ նայելով երկու կանանց վրայ):

Տ Ե Ս Ի Լ Փ Գ.

ԿԼԱՐԱ ԵՒ ԱՏԵՆԱՅԻՍ.

ԱՏԵՆԱՅԻՍ. Խօսքն ինչի՞ մասին է, իմ գեղեցկուհիս:

ԿԼԱՐԱ. Քիչ առաջ, երբ դու ա-

մուսնուս տարար այստեղից, հարցնում էիր, թէ արդեօք անախորժ չէր ինձ այդ բանը և թէ չէի նախանձում արդեօք:

ԱՏԵՆԱՅԻՍ. Ես կատակ էի անում:

ԿԼԱՐԱ. Սխալում ես, դու ուղիղ էիր ասում:

ԱՏԵՆԱՅԻՍ. Դու՛ նախանձոտ ես...

ԿԼԱՐԱ. Այո...

ԱՏԵՆԱՅԻՍ. Իսկ պատճառը, հո եմ...

ԿԼԱՐԱ. Այո, դու տեսնում ես, որ ես անկեղծ եմ: Ինձ թւում է, թէ ամուսինս աւելի է զբաղուած քեզանով, քան թէ նրան վայել է, և ես խնդրում եմ քեզ վերջ տալ այդ բանին, որ շատ ծանր է ինձ:

ԱՏԵՆԱՅԻՍ. (քաղցրութեամբ) Այո, իմ սիրելիս, սիրտդ ցաւում էր և դու ոչինչ չէիր ասում, բայց արդեօք, դու մի փոքր չե՞ս չափազանցացնում գործը. ճշմարիտ, ես չեմ յիշում ո՛չ մի բան, որ արդարացնէր քո տխրութիւնը: Պարոն Դերբլէյը շատ սիրալիր է դէպի ինձ, բայց այդ համակրութիւնը միևնոյն գերդաստանի անդամների մէջ բոլորովին զարմանալի չէ:

ԿԼԱՐԱ. Այդ ինձ ցաւ է պատճառում:

ԱՏԵՆԱՅԻՍ. Սիրելիս, ցաւիդ դեղը դու ամուսնուցդ պէտք է պահանջես... ես այստեղ ոչինչ չեմ կարող անել:

ԿԼԱՐԱ. Այո, դու կարող ես կարճ կտրել այդ մտերմութիւնը:

ԱՏԵՆԱՅԻՍ. Եւ այդ ի՞նչպէս, վատ վերաբերուելով ամուսնուդ. բայց նախ՝ դրանով ես մի անախորժ դեր յանձն առած կը լինէի. և բացի այդ, միթէ դու կարծում ես, որ այդ միջոցն իւր նպատակին կը հասնի:

ԿԼԱՐԱ. Դրա համար էլ այդ չեմ
առաջարկում քեզ:

ԱՏԵՆԱՅԻՍ. Ապա... ի՞նչ...

ԿԼԱՐԱ. Այն՝ որ դու առ ժամանակ
հեռանաս մեր տանից:

ԱՏԵՆԱՅԻՍ. (առաջ) Այդ ի՞նչ ես
ստում:

ԿԼԱՐԱ. Այն, աղաչելով եմ խրնդ-
րում քեզանից այդ բանը, համարիր
ինձ խենթ, բայց ասածս արա... դը-
րանից է կախում իմ բաղդը:

ԱՏԵՆԱՅԻՍ. Ի՞նչ պատճառ տամ
իմ այստեղից հեռանալուն: Ի՞նչ կը
խօսեն այդպիսի յանկարծակի հեռա-
նալուս մասին, որ շատ կը նմանէր
կռուի:

ԿԼԱՐԱ. Մեր պարտքն է այդ վար-
մունքիդ բուռարար կերպիւ բացա-
տրութիւն տալ:

ԱՏԵՆԱՅԻՍ. Այդ բացատրութիւնը
մի՞ գուցէ չը յաջողուի քեզ, և ինձ
համար կարող է վնասակար լինել:
Դու անկեղծ էիր, ես ես անկեղծ կը
լինեմ: Ես նոր անձն եմ այդ շրջա-
նի մէջ, ուր մտայ դուքս դը Բլիշի
շնորհիւ. ինձ շատ հոգի է այդ
շրջանը և ես աշխատում եմ պահ-
պանել այն գիրքը, որ կարողացել եմ
արդէն ձեռք բերել: Բայց եթէ ա-
մուռուս գերդաստանը սառն աչքով
նայէ ինձ վրայ, այդ առիթ կը լինի
բամբասանքի: Այնուհետև մնաք բա-
րեաւ իմ երազներ: Դու ունիս քո
սէրը: Ես—իմ ինքնասիրութիւնը: Ես
հասկանում եմ, դու կամենում ես հո-
վանաւորել առաջինը, համբերիր, որ
ես պաշտպանեմ երկրորդին:

ԿԼԱՐԱ. Ուրեմն մերժում ես...

ԱՏԵՆԱՅԻՍ. Կատարելապէս. բայց
եթէ դու լինէիր իմ տեղը:

ԿԼԱՐԱ. Եթէ ես լինէի քո տեղը,
բայց այս բոլորիս դու ես իմ տեղը,

և էլի ուզում ես լինել: Այն օրից,
որ ես քեզ ճանաչում եմ, քո նա-
խանձն ու ատելութիւնն ինձ հալա-
ծում են: Երբ աղջիկ էի, նշանածս
խլեցիր, այսօր որ կին եմ՝ փորձում
ես ամուսինս առնել ինձանից, առա-
ջինին պահել չը կարողացայ, երկ-
րորդին՝ կը խեղդեմ քեզանից:

ԱՏԵՆԱՅԻՍ. (սաստիկ ըարկու-
թեամբ) Այն, այդպէս է, և ան-
այսօր ես միլիօններ ունեմ, ես գրառ-
հի եմ, և քեզ մոռում է միայն շնորհ
խնդրել ինձանից:

ԿԼԱՐԱ. Զգոյշ եղիր, ես այն տ-
րիւնից չեմ, որ թոյլ տամ անպա-
տիժ անարգել ինձ:

ԱՏԵՆԱՅԻՍ. Եւ՛ ես կրում եմ մի
անուն, որ ինձ հեռու է պահում
ամենայն բարկութիւնից:

ԿԼԱՐԱ. Յս կը բողոքեմ վարմուն-
քիդ դէմ...

ԱՏԵՆԱՅԻՍ. Ո՛ւմը:

ԿԼԱՐԱ. Աշխարհին:

ԱՏԵՆԱՅԻՍ. Ո՛ր աշխարհին. քո
աշխարհին, ուր ես բարձրացայ, թէ՛
իմ աշխարհին ուր դու իջար:

ԿԼԱՐԱ. Այն աշխարհին, ուր
գտնում են ազնիւ մարդիկ, ո-
րոնք իւրեանց պարտքն են հա-
մարում ուրիշներին յարգել և ո-
րոնք իւրեանց անձը յարգել տալը
իրաւունք են համարում: Այն աշ-
խարհի առաջ, լսում ես, բարձրա-
ձայն պիտի կրկնեմ այն, ինչ որ
այժմ քեզ ասացի: Պիտի ցոյց տամ
այնպէս, ինչպէս որ կաս: Եւ այն
ժամանակ կը տեսնենք, թէ այն անու-
նը, որ կրում ես, որքան էլ մեծ լինի,
կը բաւականանայ ծածկելու քո ստո-
րութիւնը ու քո ստութիւնը:

ԱՏԵՆԱՅԻՍ. Դու խայտառակու-
թեան ետեից ես ընկնում...

ԿԼԱՐԱ. Իմ որոշումն եմ ուզում
գործադրել, այս վերջին անգամն եմ
կրկնում, ուզում եմ զիջանել, թէ ոչ:

ԱՏԵՆԱՅԻՍ. Ո՛չ, ոչ. հարկւր ան-
գամ ոչ...

ԿԼԱՐԱ. Ուրեմն կը տեսնես:

Տ Ե Ս Ի Լ Փ Դ.

ՆՈՅՆՔ, ԴՈՒՔՍ, ԲԱՐՈՆ, ԲԱՐՈ-
ՆՈՒՀԻ, ՄՈՒԼԻՆԵ, ՖԻԼԻՊ, ԲԱ-
ՇԸԼԵՆ, ԺԵՆԵՐԱԼ ԵՒ ՊՕՆՏԱԿ.

ԿԼԱՐԱ. (Քարճրածայն) Դուքս,
տարէք այստեղից ձեր կնոջը, եթէ
չէք ուզում ամբողջ հասարակութեան
առաջ դուրս անեմ նրան:

ՄՈՒԼԻՆԵ. Դուրս անել արգելւած,
դքսուհուն:

ԱՏԵՆԱՅԻՍ. (Դքսին) Պարոն,
թոյլ կը տա՞նք արդեօք, որ այգալէս
անպատուեն ինձ և զուր չը պաշտ-

պանէք ինձ: (Փրկիպալը մօտենում է
Կլարային):

ԴՈՒՔՍ. (սառնութեամբ Ֆրիպա-
լին) Դուք լսեցիք, պարոն, ինչ որ
ասաց տիկին Դերբէյը: Ընդունում
էք ձեզ վրայ պատասխանատուութիւ-
նը, պատրաստ էք ներողութիւն
խնդրել:

ՖԻԼԻՊ. (որին Կլարան դիտում է)
Պարոն Դուքս, այն՝ ինչ որ կատա-
րում է տիկին Դերբէյ, ես համա-
րում եմ արդարացի և օրինաւոր:

ԴՈՒՔՍ. (ժպտալով ողջունում է)
Ուրեմն, մենք միմեանց հասկանում
ենք:

ԿԼԱՐԱ. (մօտենալով Ֆրիպալին):
Ո՛հ, շնորհակալ եմ...

ՖԻԼԻՊ. (շարժմունքով ընդմի-
ջում է նրան) Դուք պարտաւոր չէք
ինձնից շնորհակալ լինել, պաշտպանե-
լով ձեզ, պաշտպանում եմ իմ պատիւ:

Վարագոյր

Գ ո Ր Ծ ո Ղ ո ւ Թ ի ւ ն Դ.

Պատկեր առաջին

Ֆրիպալի առանձնասենեակը: Դռներ՝ աջ ձախ և մէջտեղը, աջ պատուհան:
Մէջ տեղը մի գրասեղան: Ձախ կամին: Գրասեղանի առաջ աջ կողմը բազկաթոռ,
ձախ կողմը աթոռ: Միջի դրան երկու կողմից էլ մի մի աթոռ: Ձախ մի աթոռ,
աջ բազկաթոռ: Գրասեղանի վրայ գրութեան բոլոր պարագաները: Սեղանի վրայ
վառած լամպա և երկու աշտանակ, նոյնպէս վառած:

Տ Ե Ս Ի Լ Ե.

ՖԻԼԻՊ ԵՒ ՍԻԻԶԱՆ.

ՖԻԼԻՊ. (նամակ է գրում, փա-
կում է ծրարը եւ հանգցնում մի-
մերը):

ՍԻԻԶԱՆ. (մտնելով ձախից)..
Բարի օր, եղբայր:

ՖԻԼԻՊ. Դու արդէն վեր ես կա-
ցել, Սիւզան:

ՍԻԻԶԱՆ. Ի՞նչպէս թէ արդէն....
այժմ ժամը ութն է.... իսկ դու,
գարձեալ ամբողջ գիշերը պարտաւոր
էիր: (Մօտենում է պատուհանին,
քարճրացնում է վարագոյրը՝ սե-
նեակը լուսաւորում է, վերադառ-
նալով հանգցնում է եւ լամպան):

ՖԻԼԻՊ. Ես կարևոր հաշիւներ ունէի պատրաստելու:

ՍԻԻԶԱՆ. Ուրեմն, պէտք էր մի օր առաջ սկսել պարապել, որպէս զի գիշերն արթուն չը մնալ:

ՖԻԼԻՊ. Այդ անկարելի էր: (Վեր կենալով) Այսպէս վաղ ուր ես պատրաստուել գնալու:

ՍԻԻԶԱՆ. Մի գրօսանք պիտի աւնեմ.... այսօր իմ աղքատներին օրն է...

ՖԻԼԻՊ. Շատ գեղեցիկ... ահա այս ես՝ բաժանիր նրանց իմ կողմից: (Տալիս է քանկային մի տոմսակ):

ՍԻԻԶԱՆ. (համբուրելով մի երեսը) Շնորհակալ եմ, Ֆիլիպ.... (Համբուրելով եւ միւսը) Շնորհակալ եմ:

ՖԻԼԻՊ. Սպասիր.... Կարան երէկ քանի մի խօսք ասեց ինձ քո յոյսերի...

ՍԻԻԶԱՆ. (ամօթխածութեամբ).... Ֆիլիպ...

ՖԻԼԻՊ. Ինչո՞ւ դու ինքդ առաջ ինձ չառաջիր: Մի գուցէ դու ինձանից վախում ես:

ՍԻԻԶԱՆ. Ո՛հ, բնաւ.. բայց մի այդպիսի գաղտնիք աւելի դուրին է քրոջը խոստովանել:

ՖԻԼԻՊ. (մի կողմ).... Քրոջ... (Բարձր) դու Կարային սիրում ես...

ՍԻԻԶԱՆ. Ո՛հ... ջերմ սիրով..

ՖԻԼԻՊ. Իսկ Օկտաւիոն նոյնպէս, և քրքան ժամանակ է:

ՍԻԻԶԱՆ. Կարծում եմ այն օրից երբ նրան առաջին անգամ տեսայ... և իսկոյն հաւանեցի: Նա միշտ լու էր խօսում քո մասին, ի վերջոյ նկատում էի որ, իմ ներկայութիւնը միշտ ուրախութիւն էր պատճառում նրան:

ՖԻԼԻՊ. (յուզմամբ) Լաւ, գաւախ, դու գիտես, որ միակ նպատակս է, քեզ երջանիկ տեսնել...

դու կ'ամուսնանաս նրա հետ, ում սիրում ես...

ՍԻԻԶԱՆ. Ո՛հ, Ֆիլիպ, ի՞նչպէս չնորհակալ լինեմ քեզանից:

ՖԻԼԻՊ. Շատ պարզ.... սիրելիս, երբ կ'անցնես եկեղեցու մօտից, ներս մտիր և աղօթիր ինձ համար,—և ես վարձատրուած կը լինեմ:

ՍԻԻԶԱՆ. Ի բոլոր սրտէ.... մնաս բարեաւ:

ՖԻԼԻՊ. (յետ կանչելով եւ մեկնելով ձեռքերը) Սուգան:

ՍԻԻԶԱՆ. (համբուրում է).... Յոսուիթիւն... (Գնում է):

ՖԻԼԻՊ. (հետեւելով նրան հայեացքով) Մնաս բարեաւ, սիրելի գաւախ, իմ կենացս միակ թարութիւն, իմ երջանկութիւնս... (Շփում է ճակատը) Բաւական է: (Շտտում է ընդ կաթողի վրայ ճախ):

Տ Ե Ս Ի Լ Բ.

ՖԻԼԻՊ ԵՒ ԾԱՌԱՅ.

ԾԱՌԱՅ. Պ. Բաշըլէն, հարցնում է թէ՛ կարո՞ղ էք ընդունել:

ՖԻԼԻՊ. Ի հարկէ, խնդրիր: (ճանան զնում է):

Տ Ե Ս Ի Լ Գ.

ՖԻԼԻՊ ԵՒ ԲԱՇԸԼԷՆ.

ԲԱՇԸԼԷՆ. Երէկուանից 'ի վեր ի՞նչ կայ:

ՖԻԼԻՊ. Երեկոյեան մենամարտութեան պայմանները բոլորովին սրուեցան:

ԲԱՇԸԼԷՆ. Ուրեմն, պիտի մեռնամարտէք:

ՖԻԼԻՊ. Այո, այս առաւօտ, ժամը տասին, ոտորճանակով...

ԲԱՇԸԼԷՆ. Երկիւղալի խող է.... բայց արդարութիւնը ձեր կողմն է, իսկ ես հաւատում եմ նախախնամութեան, հետեապէս յաղթողն էլ դուք կը լինիք:

ՖԻԼԻՊ. Ես ես կը յուսամ, բայց միշտ պէտք է նախատեսնել դժբախտութիւնը: Դուք քննեցիք ձեզ յանձնած թղթերը:

ԲԱՇԸԼԷՆ. Այո՛ և բոլորը կատարեալ կարգի են:

ՖԻԼԻՊ. Շնորհակալ եմ.... տոէք այս նամակը: Սրանով ես արտայայտում եմ վերջին կամքս: Ես իմ բոլոր ունեցածս կտակում եմ քեզս և կնոջս.... ես կամենում եմ, որ իմ անունս կրողն ինձանից յետոյ բոլորովին ապահոված լինի.... այժմ, հէնց այստեղ ես գիմում եմ ձեր հինաւորց բարեկամութեան՝ տալով ձեզ մի յանձնարարութիւն՝ Կլարայի վերաբերմամբ, որը թէ՛ Ժէն Ժանր պիտի լինի, բայց և այնպէս միայն դուք կարող էք կատարել: Դուք, որի հովանաւորութեամբ անցան իմ մանկական օրերը: Յանուն մեր մտերմութեան, դուք կ'երթաք կը տեսնէք կնոջս և կ'ատէք նրան, թէ՛ սրբան ես նրան սիրել եմ, սրբան ես կամեցի եմ, որ նա երջանիկ լինի.... Այո, ասացէք նրան բոլորը, նկարագրեցէք ինձ այնպէս, ինչպէս որ դուք ինձ ճանաչում էք—հաւատարիմ և սիրող: Ի վերջոյ, աշխատեցէք, որ նա իմ մասին գոնեայ յիշողութիւն պահպանէ:

ԲԱՇԸԼԷՆ. Բայց, բարեկամս, ինչո՞ւ դուք ինքներդ չէք գնում և չէք տեսնում...

ՖԻԼԻՊ. (վճռողակի) Դուք մոռանում էք, սիրելի Բաշլէն, որ մի այդպիսի քայլ կը նսեմացնէր ինձ:

Անձնական արժանապատուութեան, հպարտութեան զգայմունքը, մինչև այժմ պահպանում էր ինձ և միջոց էր տալիս գիմադրել իմ կրքերին, այն ինչ դուք պահանջում էք, որ ես զիջանեմ նրան, ով որ յետ մղեց ինձ, երթամ աղերսեմ, քանի որ նրա ներկայութեամբ ես հազիւ թէ կարողանամ ինձ զսպել: Ո՛չ: Երբէք:

ԲԱՇԸԼԷՆ. Ո՛հ, բայց կ'ինդ արդէն պատժուած է...

ՖԻԼԻՊ. Դուք սխալուած էք, Բաշլէն... նա դեռ չարունակում է կռուել: Եւ ահա հէնց անցած զիշերըն իսկ դրա ապացոյցն է: Ես այս սեղանիս մօտ էի, զիշերային լուծութեան մէջ ես լսում էի անհանգիստ քայլեր,—նրանք անբաղդ կնոջս քայլերըն էին.... երեակայութեանս մէջ ես տեսնում էի նրան այն սենեակում, որը մեր ընդհանուրը պիտի լինէր: Խոստովանում եմ ձեզ, քիչ էր մնում թուլութիւնս յաղթէր ինձ, մի բռնի ցանկութիւն տիրեց ինձ՝ գնալ և գտնել այդ կնոջը, որին ես պաշտում եմ և որ ցայսօր ինձ չէ պատկանում: Յանկարծ լըսեցի, որ նրա դուռը բացուեց.... նա քայլեց դէպի սանդուխտը... նա գալիս էր... ես շնչասպառ սպասում էի... նա կանգ առաւ: Այս դուռը մեզ բաժանում էր: Ահաւասիկ ես պատրաստ էի թռչել և բանալ դուռը ասելով, արի, դու գիտես թէ՛ սրբան եմ պաշտում քեզ, բայց սըրտազատառ ես լսեցի կրկին քայլերը, որոնք հեռանում էին, մի վայրկեան՝ և նրանք անյայտացան... Իսկ ես պատրաստ էի խոնարհիլ.... Այժմ այդպիսի մի որոշումն ընդունեցի, եթէ ես մեռնեմ պիտի թողնեմ նրան մի մեծ և հարազատ յիշատակ: Իսկ եթէ

կենդանի մնամ—ես պիտի նուաճեմ իմ բաղդը:

ԲԱՇԸԼԷՆ. (ծանր) Բարեկամս, պէտք է որ դուք հա առողջ վերադառնաք, որովհետեւ այն հարուածը, որ սպառնում է ձեզ, միայն ձեզ չի հարուածիլ:

ՖԻԼԻՊ. Հանգիստ եղէք, ես ինձ կը պաշտպանեմ (Դրսից լսում է զանգակ):

ԲԱՇԸԼԷՆ. Ես գնում եմ... (շատ յուզուած)... քեզ առաջ... սառնասրտութիւն, իմ քաջ զաւակս... (զըրկում եւ համբուրում է նրան)... Յոեհոութիւն...

Տ Ե Ս Ի Լ Պ.

ՖԻԼԻՊ, ՕԿՏԱԻ ԵՒ ԲԱՐՈՆ.

ՖԻԼԻՊ. Կարծեմ, մի փոքր վաղ էք եկել... Դեռ ժամանակ ունինք:

ԲԱՐՈՆ. Ժամը դեռ ութն է... մենք Բօլիօյից եկանք իբրեւ թէ ըզբօսնելու ենք գնում... Բարոնուհին խոստացաւ շուտով դալու. նա կ'ընկերակցէ տիկին Դերբէյին:

ՖԻԼԻՊ. Շնորհակալ եմ, Բարոն, ես միշտ վայելիլ եմ ձեր բարեկամութիւնը և չափազանց երախտապարտ եմ, ինչ որ ձեզ կը վերաբերի. Օկտաւ, ես մի պարտք ունիմ ձեզ վճարելու, որ և վճարում եմ 'ի բոլոր սրտէ... Ես անարդարացի վարուեցի ձեզ հետ ենթարկելով պատասխանատուութեան մի յանցանքի համար, որ դուք չէք գործիլ, ես զոյջում եմ, քանի որ իրաւացի չէի:

ՕԿՏԱԻ. (յուզուած) Ֆիլիպ, ես իմացայ բոլորը՝ ինչ որ անցել է Կլաւայի և ձեր մէջ... զիտեմ քրոջս մեղաւորութեան չափը, ցաւում եմ, որ

դուք անարժանապէս կրեցիք այդպիսի վշտերը, թէև յարգում և հիւանում եմ ձեզանով, որ կարողացաք ծածկել ձեր ցաւերը: Դուք ձեր իրաւանց մէջն էիք և մենք ոչինչ չունենք սպասելու ձեզանից: Ընդհակառակը ես պիտի ձեզանից ներդառնալիւն խնդրեմ, որ համարձակուեցայ ձեր քրոջ ձեռքը խնդրել:

ՖԻԼԻՊ. Ո՛չ, ո՛չ, բարեկամս: (Նայելով Բարոնին) Ես կը կամենայի, որ բոլորեքեանքն էլ պիտենան, որ իմ այս ձախորդ հանգամանացս մէջ ես դարձեալ բաղդաւոր եմ, իմանալով որ քրոջս սիրում է այնպիսի մի ազնիւ մարդ, ինչպիսին դուք էք, (Օկտաւին) ես կամենում եմ ուղղել իմ մի վայրկեանական սխալս և յանձնում եմ ձեզ Սիւզանին, որ ինձ համար աշխարհիս մէջ ամենաթանկագինն է:

ՕԿՏԱԻ. Ֆիլիպ... (Փիլիպ սեղմում է նրա ծեռքը եւ լալիս):

ԲԱՐՈՆ. Ազնիւ սիրտ:

ՖԻԼԻՊ. Բաւական է, Մարքիզ, քաջութիւն պէտք է մի փոքր: Ես յուսով եմ, որ Սիւզանին ես ինքս կը յանձնեմ ձեզ: Իսկ եթէ այլ եւ չը վերադառնամ, աղաչում եմ, բարեկամս, երբ կ'ամուսնանաք սիրեցէք նրան.—նա արժանի է, նա քնքուշ և ազնիւ սիրտ ունի, որ փոքրագոյն հանգամանքներից կարող է փշրուել:

ՕԿՏԱԻ. (ոգեւորուած) Ո՛հ, դուք ինձ պարգեցելք քաղցր կեանք և հիշանկութիւն, բայց Ֆիլիպ, որովհետեւ դուք այնքան բարի էք և վեհանձն, մի կանգնէք կէս ճանապարհի վրայ:

ԲԱՐՈՆ. Խղճացէք այդ յուսահատում և պատժուած կնոջը...

ՕԿՏԱԻ. Մտածեցէք, որ նա դույլէ

չը կարողանայ այլ ևս տեսնել ձեզ: Ես խելոյն խօսում էի հետք.... նա սպասում է...

ԲԱՐՈՆ. Նա այնտեղ է... լալիս է..

ՕԿՏԱԻ. Ո՛հ, ՚ի սէր Աստուծոյ, գլխով թեան մի շարժում... մի մերժէք:

ՖԻԼԻՊ. (մռայլ) Ես կ'ուզէի խուսափել այդ տեսակցութիւնից, որ սարսափելի ծանր կը լինի թէ ձեր քրոջ և թէ ինձ համար. սակայն դուք երկուսդ էլ կամենում էք... Համաձայն եմ, (Բարոնին) բայց աշխատեցէք, սիրելիք, որ դա կարճատե լինի...

ԲԱՐՈՆ. Խոստանում եմ ձեզ:

ՕԿՏԱԻ. Ո՛հ, շնորհակալ եմ:

Տ Ե Ս Ի Լ Ե.

ՆՈՅՆՔ ԵՒ ԿԼԱՐԱ. (Կլարան ծանրաքայլ ներս է գալիս աջ կողմից: Օկտաւ եւ Բարոնը վերցնելով գլխարկները, հեռանում են միջին դռնից: Կլարան եւ Ֆիլիպը կանգնած են լուռ: Կլարան կամենում է մի քան ասել, բայց անկարող լինելով ընկնում է աթոռի վրայ լալով):

ԿԼԱՐԱ. Օ՛հ, Ֆիլիպ...

ՖԻԼԻՊ. (շատ յուզուած) Կլարա, ՚ի սէր Աստուծոյ, դուք ինձ շատ էք շփոթեցնում: Ես պէտք է պահպանեմ բոլոր ոյժերս, խնդրում եմ, հանգստացէք. խնայեցէք ինձ, եթէ կեանքս ձեզ համար կարևոր է:

ԿԼԱՐԱ. Ո՛հ, ձեր կեանքը, հարկը անգամ իմս կը տայի: Ես, ես զժբաղդս իմ մոլեգնութեամբս ձեզ վտանգի մէջ ձգեցի, պէտք էր որ ես այդ բոլորին համբերէի. տանջուելով ես քաւում էի մեղքերս, իսկ մոլեգնութեան լուսնում ամեն բան մո-

ռացայ, ո՛հ, դուք ինձ պիտի ատէք... որովհետեւ ես եմ միայն ձեր թշուառութեան պատճառը:

ՖԻԼԻՊ. (շատ հանդարտ) Ո՛չ, ո՛չ. ես ձեզ չեմ ատում... մեր երկուսիս ընդհանուր գոյութեան մէջ կար մի սխալմունք, (շփոթ) որ երկուսիս էլ թանկ արժէք: Ես չեմ ասում թէ միայն դուք էք պատասխանատու: Կար այնտեղ և իմ սխալանքս: Ես տանջուեցայ, բայց ես չեմ կամենում հեռանալ, թողնելով ձեզ այն կարծիքի մէջ, թէ ես ձեր մասին ոխ եմ պահել: Տուէք ինձ ձեր ձեռքը այնպէս, ինչպէս որ ես եմ ձեզ տալիս—և ասե՛նք միմեանց՝ մնաք բարեալ...

ԿԼԱՐԱ. Մնաք բարեալ, բայց ինչո՞ւ համար (Ուժով) դուք չէք մենամարտիլ... ես կը խանդարեմ...

ՖԻԼԻՊ. Եւ ի՞նչպէս:

ԿԼԱՐԱ. Զոհելով հպարտութիւնս ձեր ապահովութեանը, ո՛հ, ամեն բան պատրաստ եմ զոհել, քանի որ ինչպիսիք ձեր կեանքի փրկութիւն է: Կը խոնարհիմ Դքսուհու առաջ, և եթէ հարկաւոր էլ լինի, նոյն իսկ դքսի մօտ կերթամ...

ՖԻԼԻՊ. Ես ձեզ այդ արգելում եմ, մի մոռանաք, որ դուք իմ անունըս էք կրում: Խոնարհուելով նրանց առաջ, դուք կը ստորացնէք թէ ձեզ և թէ ինձ: (Չայնով) Ի վերջոյ, հասկացէք, որ ես ատում եմ այն մտրդուն, որը զժբախտութեանս պատճառը դառաւ, և ես անհամբեր սպասում եմ այն երջանիկ բոլորին, երբ մեզ ճակատ առ ճակատ կանգնեցնելու են:

ԿԼԱՐԱ. Ֆիլիպ...

ՖԻԼԻՊ. Զուր չէր որ ես համբերում էի իմ տանը նրա ներկայու-

թիւնը: Ես գիտէի, որ նա ընդունակ է ամեն ստորութեան, և ինձ ձեր առաջ արդարացնելու համար հարկաւոր էր, որ նա այն անպատուութիւնից յետեւ, որ ձեզ ձեզ կըրկին անպատուէր, առաջարկելով իւր նոր սէրը:

ԿԼԱՐԱ. Ա՛հ:

ՖԻԼԻՊ. Բայց ես նմանապէս լաւ ճանաչում էի ձեզ, ես հաւատարի էի, որ ձեր չափազանց բարկութեան բուռն գոյր ինքներդ կ'ազատէր այդ մարդուց: Դուք կատարեցիք այն, ինչ որ ձեզանից սպասում էի, իսկ այժմ մ'իմում է իմ պարտքս կատարել:

ԿԼԱՐԱ. (ընկերով նրան) Ո՛հ, բայց այս անկարելի է, Ֆիլիպ. այդ խենթութիւն է, ես ձեզ չեմ թողնիլ:

ՖԻԼԻՊ. Թողէ՛ք ինձ...

ԿԼԱՐԱ. (յուսահատ) Բայց ես չեմ ուզում, որ նա ձեզ սպանի, ո՛հ, Ֆիլիպ. միայն մի բուռն, լսեցէ՛ք ինձ, նայեցէ՛ք ինձ վրայ, դուք չէք կամենում ոչինչ հասկանալ, բայց չէք տեսնում, որ ես ձեզ պաշտում եմ, միթէ չէիք կարող գուշակել իմ դողալովուն ձայնից և անհամարձակ նայուածքիցս:

ՖԻԼԻՊ. (աշխատելով ազատուել) Կարա՞մ...

ԿԼԱՐԱ. (գլուխը ուսերի վրայ). Ո՛հ, դու չես արգելի ինձ խօսելու: Եթէ դու գիտենայիր, թէ ճիշդն սիրում եմ քեզ. մնա այստեղ, ինձ մօտ, մենք երիտասարդ ենք, և ժամանակ ունինք երջանիկ լինելու. (Փիլիպսը դարձեալ աշխատում է

ազատուելու) մի հեռանա՛ր... ի՞նչ փոյթ քեզ, Դուքսը և այն կինը, հոգ չէ որ մեզ առնեն: Մենք կը մոռանանք. գնանք, հեռանանք այստեղից, ուր որ գնանք մեզ հետ կը տանենք սէր, երջանկութիւն և կեանք:

ՖԻԼԻՊ. Իսկ այստեղ սպասում է պարտաւորութիւն և պատիւ:

ԿԼԱՐԱ. Ո՛չ, ո՛չ: (Բարոնը երեւում է խորքում):

ՖԻԼԻՊ. Լռութիւն:

ԿԼԱՐԱ. Վերջացաւ, ես կորած եմ:

ԲԱՐՈՆ. (Փիլիպսին) Ժամ է... (գնում է):

ՖԻԼԻՊ. Մնաք բարեալ:

ԿԼԱՐԱ. (աղաչելով) Ո՛հ, այդպէս մի բաժանուէ՛ք ինձանից: Ասացէ՛ք, որ ինձ սիրում էք. չը գնաք առանց այդ խօսքն ինձ ասելու...

ՖԻԼԻՊ. Աղօթեցէ՛ք Աստծուն, որ նա պահպանէ իմ կեանքը. (գնում է միջին դռնով)

ԿԼԱՐԱ. (յուսահատ) Ա՛հ... (ընկնում է, յետոյ վեր է կենում, փնտռում է Փիլիպսին, որ այնտեղ չէ, եւ օրօրուելով գնում է դէպի պատուհանը) Ահա, նա հեռանում է... անցաւ պարտէզը... անյայտացաւ... Աստուած իմ, եթէ ես ներան էլ չը տեսնեմ, ո՛չ, ո՛չ, անկարելի է... ինչո՞ւ թողի որ նա գնար, ես խենթ էի... պէտք է հետեւի ներս... Այդ թշուառական Դուքսը կը սպանի նրան. ո՛հ, ո՛չ, ես նրան կ'աղատեմ. (գնում է)

Վարսագոյր.

Անտառ: Զախ առաջին մասում՝ ահագին մի քար (ժայռի կտոր) մամուռով ծածկուած:

Տ Ե Ս Ի Լ Ը.

ԴՈՒՔՍ, ՄՈՒԼԻՆԷ, յետոյ ՊՕՆՏԱԿ ԵՒ ԲԺԻՇԿ.

ՄՈՒԼԻՆԷ. Ա՛հ, Աստուած իմ, Աստուած իմ... (Վարագոյրը քարը անալիս նա նստած է, իսկ Դուքսը ման է գալիս)

ԴՈՒՔՍ. Ահա Պօնտակը և բըժիշկը:

ՄՈՒԼԻՆԷ. (անհանգիստ)... ի՞նչ պէս բժիշկ... արդէն...

ՊՕՆՏԱԿ. (ներկայացնելով բըժշկին) Պարոն բժիշկ Սիրվան.. (Երկուքը հեռանում են մի փոքր):

ՄՈՒԼԻՆԷ. (Դքսին) Ա՛խ, պարոն Դուքս, չը կոյ արդեօք մի հընար, որ խելացի վերջաւորութեան հասնենք: Ես գտում եմ, և հաւատացնում եմ, որ ես ուղեկցեցի ձեզ միայն այն նպատակով, որ մի կերպ խաղաղութեամբ վերջացնեմ այս դործը:

ԴՈՒՔՍ. Դուք մոռացել էք, ինչ որ ձեր դուստրը ասաց ինձ այստեղ գալու:

ՄՈՒԼԻՆԷ. Թէ դուք պարտաւոր էք նրա փոխարէն վրէժխնդիր լինել, այո՞, բայց ի՞նչ անենք, որ ասաց. աղջիկս յիմար է ... նրա կողմից տխմարութիւն է... որ ձեզ ըստիպում է սպանութիւն գործել... բարբարոսութիւն, ընդհակառակը նա պիտի ձեզ համոզէր խաղաղութեամբ վերջացնել: Զէ՛ որ թխրիմացութիւ-

նը ծագել էր երկու բարեկամների մէջ, երկու ազգականների մէջ: Հարկաւոր է միայն համբուրել, գրկել միմեանց և ամեն բան վերջացու. բայց չէ... անպատճառ մենամարտութիւն, թշնամութիւն, խայտառակութիւն: Գոնէ դուք մոռած եղէք հետեանքի մասին:

ԴՈՒՔՍ. (Ժպտալով) Խեղճ պարոն Մուլինէ... այդ մասին խօսեցէք պարոն Պօնտակի հետ:

ՄՈՒԼԻՆԷ. (Պօնտակին) Մի՛թէ ես ճշմարիտ չեմ ասում, պ. Պօնտակ: Այոպիսի կռիւները միշտ վերջանում են հաշտութիւնով... դա շատ հեշտ է: Տիկին Դերրէյը կը հրաժարուի իւր խօսքերից, իմ աղջիկս կը հրաժարուի իւր տուած պատախանից, դուք իմ փեսաս, կը հրաժարուիք ձեր բարկութիւնից և մենամարտութիւնից... և եթէ իւրաքանչիւրը մեզանից մի մի բանից հրաժարուի, մէջտեղը այլ ես ոչինչ չի մնալ:

ԴՈՒՔՍ. (սառն) Խնչ կը լինէր, եթէ մենք միմեանցից հրաժարուենք:

ՄՈՒԼԻՆԷ. Եւ այդ բոլորը կարելի է անել շատ շուտով:

ՊՕՆՏԱԿ. Բայց ո՞չ այդպիսի մարդկանց մէջ, ինչպէս պարոն Դերրէյ և Բլիյնի, հաւատացէք ինձ, պ. Մուլինէ:

ԴՈՒՔՍ. (ծիծաղաշարժ) Խեղդեցէք զրա թէկնածութեան յոյսերը:

ՄՈՒԼԻՆԷ. (յուզուած) Ա՛հ .. պարոն, խնդիրը այդ չէ: Բացի մար-

դասիրութիւնից եւ ուրիշ նպատակ չունիմ, եւ ինքս էլ հողով սրտով չառ քաջ մարդ եմ... բայց ինձ խիզճըս տանջում է, եւ ինձ մեղաւոր եմ համարում այս գէպում... Միանգամայն յուսահատւում եմ, մտաբերելով, որ ահա այս բոլորն՝ հէնց այստեղ իմ երկու ազգականները իրարու պիտի սպանեն: Ա՛հ, Դուքս, սիրելի, թանկագին փեսաս... համոզուեցէք, ինձ համար՝ ի պատիւ իմ, հրաժարուեցէք մենամարտութիւնից...: Ես հաւատայեալ եմ, դուք չէք զղջալ... պ. Պօնտակ, խընդրեմ:

ՊՕՆՏԱԿ. Անկարելի է, պ. Մուլինէ, լուծիւն, ահա ե պարոնները: ՄՈՒԼԻՆԷ. Ո՛հ, Աստուած իմ, Աստուած իմ:

Տ Ե Ս Ի Լ Բ.

ՆՈՅՆՔ ԵՒ ՖԻԼԻՊ ԵՒ ՕԿՏԱՒ. (Բարոն ձեռքին քոնած ունէ մի արկղ աւորըճանակների եւ ըծիշկը ծախ կողմից (Փիլիպ եւ Դուքս ողջունում են միմեանց հետուից. Բարոն, Օկտաւ, Պօնտակ եւ Մուլինէ զընունում են զէնքերը):

ՕԿՏԱՒ. (մօտենալով Փիլիպին).. Փիլիպ, ես գիտեմ, որ դուք քաջ էք, ձեզ ամեն ինչ կարելի է ասել, ուստի նախազգուշացնում եմ: Դուքսը ահաւոր նետող է, Բարոնը եւ ես, որպէսզի հաւատարեցնենք ոյժերը, որոշեցինք, որ նա միջոց չ'ունենայ քննել տարածութիւնը... ձեզ կը կանգնեցնեն իբարու գէմ թիկունքներով... յետոյ իւրաքանչիւրդ կը քայլէք ձեր տեղը հասնելու եւ նշան տուած վայրկեանին դուք շուռ կը դաք: Դ սէք Աստուծոյ, ոչ մի վեհանձնութիւն:

ՖԻԼԻՊ. Ո՛հ. հանգիստ եղէք.. (Բարոնը քեմի մէջ տեղը կանգնեցնում է թիկունքներով Դքսին եւ Փիլիպին, յետոյ չորս քայլ չափում է աջ եւ ձախ ձգելով մի մի ձեռնոց):

ԲԱՐՈՆ. Պարոններ, բռնեցէք ձեր տեղը, (Դուքս եւ Փիլիպ ընկում են տեղերը քարճրացնելով ընդինգօտի օձիքը, որպէսզի սպիտակ շաւիկը չ'երեւայ).. (Դուքսին ատրճանակ է յանձնում Պօնտակը, իսկ Փիլիպին Բարոնը):

ՊՕՆՏԱԿ. Պատրաստ էք...

ՖԻԼԻՊ } Այո..
ԴՈՒՔՍ. }

Տ Ե Ս Ի Լ Գ.

ՆՈՅՆՔ ԵՒ ԿԼԱՐԱ. (որ երեւում է ծախ կողմից).

ԿԼԱՐԱ. Ահաւասիկ նրանք:

ԲԱՐՈՆ. Մէկ, երկու, կրակեցէք: (Դուքս եւ Փիլիպ շուռ են գալի, Դուքսը շտապելով կրակում է, զընտակը դիպչում է Կլարային որը Փիլիպի առաջ օրորուելով ընկնում է):

ԿԼԱՐԱ. Ա՛հ...

ԲՈԼՈՐԵՔԵԱՆՔ. (զարմացան)... Ա՛հ... (մօտենում են նրան):

ՖԻԼԻՊ. Աստուած իմ, Կլարա (Դր'կում է Կլարային տանում քարի վրայ):

ԿԼԱՐԱ. Քեզ համար եմ մեռնում, Փիլիպ, սիրում եմ քեզ (ուշքի է գալիս)...

ԲԱՐՈՆ. (Դքսին, որ զոնկատ եւ դողալով կանգնած է) Հիւալեք, այսպիսի դժբաղտութիւնից յետոյ այլ եւ մենամարտութիւն չէք կարող անել:

ԴՈՒՔՍ. Նախ կը կամենայի իմա-
նալ թի, նա կենդանի է...

ՖԻԼԻՊ. (ըժշկին) Ծանր է վերքը:
Բժիշկ. Ո՛հ...

ԲԱՐՈՆ. (Դքսին) Ոչինչ երկուզ,
հեռացէք, (Դուքսը Պօնտակի եւ
Մուլինէի հետ գնում են աջ կող-
մից)...

Տ Ե Ս Ի Լ Գ.

ՖԻԼԻՊ, ԿԼԱՐԱ (քարի վրայ) (ԲԱ-
ՐՈՆ, ՍԿՏԱԻ ԵՒ ԲԺԻՇԿԸ երկրորդ
կարգում).

ԿԼԱՐԱ. (ուշքի գալով փոքր առ
փոքր, տեսնում է Ֆիլիպպին չոգած,
զրկում է նրան)... Ես մեռնում եմ,

այնպէս չէ, իմ սիրեցեալս, և մեռ-
նում եմ քեզ համար, դու ժպտում ես,
եւ քո զրկումդ.... Ո՛հ, որքան քաղ-
ցըր է մահը, (Բոլորովին ուշքի գա-
լով) բայց ո՛չ, ես ցաւ եմ զգում,
ուրեմն ապրում եմ... (Նայելով Ֆի-
լիպպին անձկութեամբ) Միայն մի
բառ, պատասխանիր.... Սիրում ես
ինձ:

ՖԻԼԻՊ. (կըքով) Այո, եւ քեզ
պաշտում եմ:

ԿԼԱՐԱ. (ընկնելով նրա գիրկը)
Ո՛հ.... որքան երջանիկ եմ լինելու ես:

Վարագոյր.

Ն Ե Ր Կ Ա Յ 1894 Թ Ո Ւ Ա Կ Ա Ն Ն

(ՏԵՄԵՐԵԿԵՐՈՐԳ ՏԵՐԻ)

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ-ՔՐԱՊԱՆԱԿԱՆ

ՆՈՐ-ԴԱՐ

ԱՄԵՆՈՐԵԱՅ ԹԵՐԹԸ

Թիֆլիսում

Հրատարակում է նոյն զիւրով և ծրագրով ամեն օր, բացի կիրակի և տօներին հետևող օրերից:

(Տարուայ ընթացքում Նոր-Դար-ը լոյս կը տեսնի առնուազն 220—225 անգամ)

„ՆՈՐ-ԴԱՐ“-Ը ՍՏԱՆՈՒՄ Է ԵՒ ՍԵՂԱՎԱՆ ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

Նոր-Դարի տարեկան գինն է 10 ռուբլի, վեց ամսուանը 6 ռուբլի, Թիֆլիսից դուրս ամիսը 1 ռ. 50 կ., հատով դուրսը 7 կ., Թիֆլիսում 5 կոպ.:

ԵՐՐՈՊԱՅԻ, ԹԻՒՐԿԻԱՅԻ և այլ հեռավոր երկրների բաժանորդները վճարում են տարեկան 40 ֆրանկ:

ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ բաժանորդները վճարում են տարեկան 8 դոլար: Նոր-Դար-ին բաժանորդ են գրում իւրաքանչիւր ամիս 1-ից միայն:

ԹԻՖԼԻՍՈՒՄ բաժանորդ են գրում միմիայն ՆՈՐ-ԴԱՐ-ի խմբագրատանը:

Խմբագրատունը գտնուում է Պուշկինական փողոց, Սկուերի դիմաց:

Օտար քաղաքներից գիմում են խմբագրութեանը՝ Тифлисъ, въ редакцію ежедневной газеты „НОРЪ-ДАРЪ“ կամ Tiflis (Caukase) Redaction du journal „Nor-Dar.“

Խմբագիր հրատարակիչ ՍՊԱՆԴԱՐ ՍՊԱՆԴԱՐԵԱՆ

Открыта подписка на 1894 годъ

НА ГАЗЕТУ

„ТИФЛИССКІЙ ЛИСТОКЪ“

Газета будетъ выходить, При прежнемъ составѣ редакціи, ежедневно, исключая дней послѣ-
праздничныхъ, въ форматѣ средняго газетнаго листа въ пять колоннъ

ПРОГРАММА газеты: телеграммы, мѣстная хроника, корреспонденции, иностранная хроника, ФЕЛЬЕТНЫ, рассказы и повѣсти, отчеты думскихъ, ученыхъ и другихъ общественныхъ засѣданій, судебная хроника и торговая хроника.

ПОДПИСНАЯ ЦѢНА: Съ доставкой въ Тифлисъ: На годъ 5 р., полгода 3 р., три мѣсяца 1 р. 75 к., въ мѣсяць 75 к.

Съ пересылк. для иногорт.: На годъ 6 р., полгода 3 р. 50 к., три мѣсяца 2 р. Подписка принимается исключительно въ конторѣ „Тифлискаго Листка“ (Тифлисъ, Головинскій проспектъ, д. Ротинова, № 3-й).

За подписку въ другихъ мѣстахъ контора редакціи не принимаетъ на себя никакой отвѣтственности.

„ԱՐԶԱԳԱՆԳ“

ՔՐԱՊԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԼՐԱԳՐԱՐԸ

(ՏԵՄԵՐԵԿԵՐԵՐՈՐԳ ՏԵՐԻ)

Արձագանքը լոյս է տեսնում չորս թիւ անգամ—չորեքշաբթի, ուրբաթ և կիրակի օրերը:

ԱՐԶԱԳԱՆԳԻ տարեկան գինը 10 ռուբլի է, կէս տարուանը—6 ռ., երեք ամսուանը—3 ռ. և մի ամսուանը—1 ռուբլի:

Բաժանորդագրութիւնն ընդունուում է ԽՄԲԱԳՐԱՏԱՆԸ (Վելիամինովսկի փողոց, № 22, տուն Խանդավաճեանի) և ԿԵՆԴՐՈՆԱԿԱՆ ԳՐԱՎԱՃԱՌՆՈՅՈՒՄ:

ԱՐԶԱԳԱՆԳԻՆ, օտար քաղաքներից գրուել ցանկացողները պէտք է գիմեն հետևալ հասցեով՝ Тифлисъ. Редакция газеты „Ардзагангъ“. Իսկ արտասահմանից՝ Tiflis, Rédaction du journal arménien „Ardzagangъ“.

Յայտարարութիւններ ընդունուում են թէ՛ հայերէն և թէ՛ օտար լեզուներով:

Խմբագիր-հրատարակիչ ԱՐԳԱՐ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ

Թ Ա Տ Ր Ո Ն

ԳՐԱԿԱՆ ԹԱՏԵՐԱԿԱՆ

Հ Ա Ն Դ Է Ս

II ԳԻՐՔԸ ԿՐ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԻ ԱՊՐԻՆԻ

ՀԵՏԵՐԵԱԼ ԲՈՎԱՆԳԱՊՐԵՍԵՍԷ

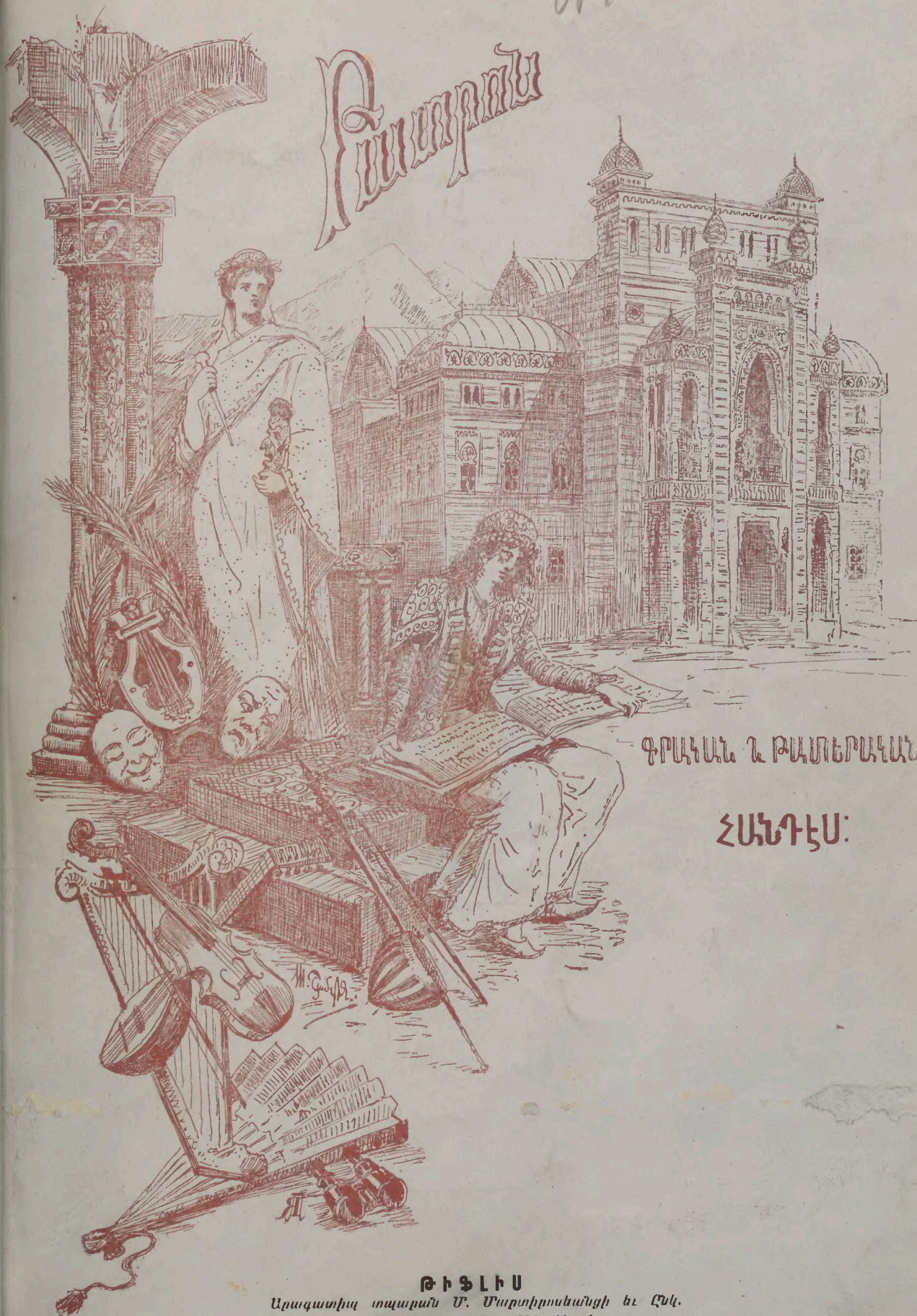
1. Հայկական բեմի ղեկավարողը (ցուցակ պիեսների):
2. Թատերգութիւններ ինքնուրոյն և թարգմանական, որոնք ներկայացնելու թոյլատրած են:
3. Մենախօսութիւններ, տեսարաններ և ոտանաւորներ: Օպերաների լիբրետտո:
5. Բեմաստիճանական բաժին, պիեսների ներկայացման հղանակը, հեղինակի ցուցումները գեղարարականների և ղեկավարների վերաբերմամբ, յօդուած-գրքի մասին և գործնական նկատողութիւններ բեմական կառավարիչ համար:
6. Քննադատական յօդուածներ թատրոնական գեղարուեստի և երաժշտութեան մասին:
7. Յօդուածներ թատրոնի և գեղարուեստի այլ ճիւղերի պատմութիւնից, բեմական գործիչների կենսագրութիւնները և նրանց կենդանագրերը:
8. Տեղեկութիւններ գեղարուեստագիտական երկերի մասին Ռուսիայում և արտասահմանում:
9. Մատենախօսութիւն:

Հրատարակիչ՝ Աղէքսանդր Թարխանեան:

Դրմել հետեւալ հասցեով՝ Тифлисъ, Александру Тарханянь. կամ—
Կենդրոնական գրավաճառանոց, или въ Центральную книжн. торговлю.

№ 2.

Հասարակ

ԳՐԱԿԱՆ և ԲԱՍՏԵՐԱԿԱՆ

ՀԱՆԴԷՍ:

ԹԻՖԼԻՍ

Արագածիսի տպարան Մ. Մարտիրոսեանցի եւ Ըսկ.
ՄԻՔԱՅԵԼԵՆԸ ՓՈՂ. ՏՈՒՆ № 81

1894

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

	երես.
ա) Յուդայի պիեսներ, որոնց ներկայացնելը թույլատրուած է, 1893/94 թուակ.	1
բ) Մարիա Սոփիարտ, Ողբ. 5 գ. Շիլլերի, թարգմ. գերմ.	3
	Գ. ԲԱՐԽՈՒԴԱՐԵԱՆ.
գ) Ողբերգութեան էթիքական նշանակութիւնը. Յ. ձԱՂԱՐԲԵԳԵԱՆ.	97
դ) Դանդաղ, Էր. Լեզուէից, թարգմ. ֆր.	Ս. ԹԱՆԳԵԱՆ. 109
ե) Կանոններ դերասանների համար, Վոլֆ. Գեթե, թարգմ. գերմ.	Ս. ԿԱՆԱՅԵԱՆ 111
զ) Վրաց թատրոնի մասին,	Վ. ԳՈՒՆԻՍ. 117
է) Գիշեր, բանաստ.	Տ. Խ. 123
ը) Թատրոնական քրոնիկոն, արտասահմանից.	Վ. ՓԱՓԱԶԵԱՆ 124
թ) Մասկանիյ եւ Զոդերման,	ԹԱՏԵՐԱՍԵՐ 131
ժ) Թատրոնական տեսութիւն, 1893/1834 թատերաշրջանը	133
	ԴԻԼԵՏԱՆՏ

Պ Ա Տ Կ Ե Ր Ն Ե Ր

Զուգերման, Մասկանիյ եւ Մ. Պէշիկթաշեան

ժա) Ընտանեկան փոթորիկ, Վոյ. 1. գ. փոխ. Ա. ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ	140
Յայտարարութիւններ.	

Քիչաները «Եւտրոն» հանգէսի սեպհականութիւն են, պատրաստուած Պետերբուրգ Եւրոպական պորժարանում: